

Turun yliopisto
University of Turku

MAAN KORVESSA KULKEVI

Evakkolasten kasvukokemusten
tunnemuistot ja hyvinvointi

Eeva Riutamaa

Turun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Kasvatustieteiden laitos

Työn ohjaajat:

Professori Arto Jauhiainen
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos

Professori Risto Rinne
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos

Tarkastajat:

Professori (emerita) Sirkka Ahonen
Helsingin yliopisto
Käyttätymistieteellinen tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos

Professori Outi Fingerroos
Jyväskylän yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Historian ja etnologian laitos

Vastaväittäjä:

Professori (emerita) Sirkka Ahonen
Helsingin yliopisto
Käyttätymistieteellinen tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Kansikuva: Valokuva Eeva Riutamaan äidin perhealbumista

ISBN 978-951-29-6550-2 (PRINT)

ISBN 978-951-29-6551-9 (PDF)

ISSN 0082-6995 (Painettu)

ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu)

Painosalama Oy – Turku, 2016

*Yhä vielä, kautta vuosikymmenten,
saman unen näen aina uudelleen.*

*Olen lapsi, leikin ruusuaidan luona,
valkokukkain tuoksu, tuulen tuoma.*

*Muistan kauempana kotipaikan
kukkaryhmän erityisen ihan.
Fuoksen sinne, löydän paikan,
mistä kukat kauneimmat jo taitan.*

*Mutta silloin, juuri silloin herään,
tyhjyyttä käteni vain kerää,
valvon,
mietin.*

*Unessa siis tulla saan
lapsuuteni Karjalaan.*

(osallistuja 242)

RIUTAMAA, EEVA: Maan korvessa kulkevi – Evakkolasten kasvukokemusten tunne-
muistot ja hyvinvointi

Tutkielma, 214 s., 20 liites.
Kasvatustiede
Syyskuu 2016

Tiivistelmä

Tutkimus tarkastelee luovutetusta Karjalasta lähtöisin olevien evakkolasten tunnemuis-
toja ja niiden yhteyttä myöhempään hyvinvointiin. Keskiössä ovat koti- ja koulukasva-
tusta muistelevien ikäihmisten kokemukset. Tutkimus on kasvatushistoriallinen ja tie-
teidenvälinen. Se liikkuu historian sekä yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden rajapin-
noilla. Aineiston 631 kyselyvastausta ja 11 haastattelua on analysoitu monimetodisesti
tilastollisen ja sisällön analyysin avulla.

Tulosten mukaan ikääntyvät evakkolapset voivat pääsääntöisesti hyvin. He ovat koti-
kasvatuksessaan omaksuneet vahvat selviytymis- ja sopeutumistaidot sekä sisukkuuden.
Kodin kasvatusilmapiiri on menetyksistä huolimatta koettu turvalliseksi. Kasvatuksessa
omaksutuissa sananlaskuissa korostuu vahvimmin tulevaisuuden toivosta kiinni pitämi-
nen. Kasvatusmenetelmät myötäilevät suomalaista kasvatustraditiota, jossa lapsia on eni-
mäkseen palkittu hyvästä työstä sanallisesti ja rangaistu tottelemattomuudesta ruumiilli-
sesti. Surua ja menetyksiä on käsitelty vaikenemalla. Yhdeksi elämää kannattelevaksi
voimaksi ovat osoittautuneet laulut, joista suosituin oli *Maan korvessa kulkevi lapsosen
tie*. Kasvatusperintönä evakkolapset haluavat jättää mallin työteliäästä, rehellisestä, toiset
huomioivasta ja juuristaan tietoisesta kansalaisesta. Koulukokemusten osalta tutkimus
osoittaa kantaväestöstä poikkeavan uskonnollisen ja kielellisen taustan olleen merkittävin
syrjityksi tuleminen syy. Ortodoksisuustaisilla lapsilla oli muita evakkolapsia enemmän
kiusaamiskokemuksia.

Metaforien avulla kuvatuista tunnemuistoista löytyi kuusi erilaista selviytyjätyyppiä:
*selviytyjäsenkarit, identiteetin etsijät, optimistiset toimijat, trauman työstäjät, kohtalonsa
hyväksyjät ja menetyksen kantajat*. Valtaosa evakkolapsista kuuluu positiivista tunne-
muistoa kantavien ryhmään. Kielteisillä tunnemuistoilla on tilastollisesti merkitsevä ne-
gatiivinen yhteys ikääntyvän hyvinvointiin.

Tutkimus lisää ymmärrystä evakkolasten kasvukokemuksista ja tarjoaa uutta tietoa
heidän selviytymisestään ja hyvinvoinnistaan. Tutkimus osoittaa evakkolasten tasapai-
noisen kotikasvatuksen, vastavuoroisten vertaissuhteiden ja suositun oppilaan aseman
vahvistavan yhteisöön kuulumista ja sosiaalista pystyvyyttä sekä olevan hyvinvoinnin
positiivisia tekijöitä. Kodin melankolisuudella, eristyneisyydellä ja koulukiusaamisella
on negatiivinen yhteys hyvinvointiin. Tuloksia voidaan soveltaa nykypäivän pakolaislas-
ten kotouttamiseen, jossa ensiarvoisen tärkeää on perheiden osallisuuden ja integroitumi-
sen tukeminen uudessa ympäristössä. Tämän onnistumiseksi on tärkeää huomioida lasten
yksilölliset selviytymisstrategiat ja käsitellä kodin menetystraumaa.

Avainsanat: evakkolapsi, tunnemuisto, kotikasvatus, koulukokemukset, metafora, hy-
vinvointi

UNIVERSITY OF TURKU
Department of Education / Faculty of Education

RIUTAMAA, EEVA: *In the Wilderness Wanders a Lonely Child – The Emotional Memories of Growth Experiences and the Well-being of Evacuee Children*

Dissertation, 214 p., 20 app.
Education
September 2016

Abstract

This study examines the emotional memories of evacuee children from the annexed Karelia and connection of these memories to the children's later well-being. The focus is on the experiences of elderly people, who recall their upbringing and schooling. The study takes an educational history perspective and is interdisciplinary, touching upon history, social and behavioral sciences. The material, 631 questionnaire replies and 11 interviews, is analyzed multimethodologically using statistical and content analysis.

Based on the results, the ageing evacuee children are generally doing well. They have assimilated perseverance and strong survival and coping skills from their upbringing. Despite their losses, the atmosphere at home has been perceived as a safe one. Their need to cling to a brighter future is strongly reflected in the proverbs they have adopted from their upbringing. Methods of upbringing are consistent with the Finnish tradition of upbringing: children are mainly rewarded verbally for good work and corporally punished for disobedience. Sorrow and loss are dealt with in silence. Songs have been one of the life-sustaining forces among the participants; the most popular song being *In the Wilderness Wanders a Lonely Child*. As the heritage of their upbringing, they want to pass on a model of a hardworking, honest and considerate citizen who is aware of their roots. In terms of school experiences, the study indicates the major reason for discrimination being a cultural and linguistic background that diverges from the original population. Children of an Orthodox Christian background had more experiences of being bullied than other evacuee children.

Through metaphoric descriptions of emotional memories, six survivor types were identified: *survivor heroes*, *identity seekers*, *optimistic actors*, *those dealing with trauma*, *acceptors of their fate* and *loss bearers*. The majority belongs to the group with positive emotional memories. Negative emotional memories have a statistically significant negative relation to an ageing person's well-being.

The study adds to our understanding of the growth experiences of evacuee children, offering new information about their coping and well-being. The study shows that a stable upbringing, positive interpersonal relationships and the role of a popular student strengthen a sense of community and social competence and increase well-being. A melancholic atmosphere at home, isolation and school bullying have a negative relation to well-being. The results can be applied to present-day displaced children's integration: supporting the integration and involvement of families in the new environment is vitally important. Successful integration requires processing the trauma of losing one's home. It is also essential that each child be encountered according to their individual coping strategies.

Keywords: evacuee child, emotional memory, upbringing, school experiences, metaphor, well-being

ESIPUHE

Yli kymmenen vuotta sitten havahduin siihen, että tuijotin musiikkiäänitteen kansikuvaa. Viljavan maiseman syleilyssä seisoi soittaja, joka kuvaili esivanhempiensa kaksisataavuotista taivalta pelloilla. Tunsin riipaisevaa kaihoa. Missä sijaitsevat minun sukuni pelot ja pientareet? Lähdin paikallistamaan kaihoni juuria. Osoitin ihmettelyt äidilleni, joka muutamia lapsuudessa kuulemiani vihjeitä lukuun ottamatta oli vaiennut evakkotaustastaan. Tajusin myös kasvaneeni sellaisella seudulla, että jopa puolet luokkatovereistani saattoi olla evakkolasten jälkeläisiä, mutta kukaan heistä ei vahingossakaan ollut puhunut vanhempiensa evakkoudesta.

Äitini evakkovaellus liikutteli lapsuudenperhettäni. Elämää sävyttivät toistuvat muutot ja uusien kavereiden etsintä. Äiti kertoi tarinoita, joissa oli vienyt radanvarteen sotavangeille leipäpaloja ja käynyt myöhemmin noutamassa palkkioitaan, tuohisormuksia. Taapahtumaympäristöstä tai äidin kodin sijainnista ei puhuttu. Lähdin etsimään kohtalotovereita ja juuriltaan reväistyjen perintöä. Halusin jäsentää asioita ja ahmia uusia tarinoita.

Tutkimusta tehdessäni olen tuntenut samuutta kertojien kanssa. Jokin kaukainen osa minua on hiljentynyt ja liittynyt historian kollektiiviseen ketjuun. Kuulun elämän evakkojen ihmisvirtaan, jonka kohtalona on ollut pakeneminen suurvaltojen taistelua, kodittomuus, uusien seutujen ja ystävien etsiminen. Muukalaisen osa koskettaa tänäänkin.

Nyt on kiitosten aika. Kiitän Koulutusrahastoa, Karjalan säätiötä ja Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekuntaa saamistani taloudellisista tuista, jotka ovat mahdollistaneet ajoittaisen siirtymisen päätoimiseksi tutkijaksi. Kiitokset teille, työtäni ohjanneet professorit Arto Jauhiainen ja Risto Rinne. Arto, olit tarkkanäköinen ykkösohjaaja, tutkimuksellisesti innostunut ja reippaasti kyseenalaistava, erityisesti silloin, kun oli tarve palata tunnemuistojen syövereistä järjen maailmaan. Oli tärkeää jakaa kanssasi myös yhteinen kokemus toisen polven evakon osasta. Risto, esitit taustalta sopivan kummastelevia kysymyksiä, jotka auttoivat tarkastelemaan ilmiötä etämmältä ja näkemään lisää yhteiskunnallisia kytköksiä. Vankka asiantuntijuutesi vahvisti uskoani maaliin pääsemisestä ja siitä, että kykenen rajaamaan ilmiöstä kelvollisen opinnäytetyön.

Tutkimusidean alkuvaiheessa merkittävä vaikuttaja minulle oli erikoistutkija Juhani Tähtinen. Kiitos, että kasvatushistorioitsijan antaumuksella rohkaisit tarttumaan itseäni kiinnostavaan aiheeseen ja seuraamaan tutkimustyön kutsua. Virallisen ohjauksen ulkopuolella sain kvantitatiivisen aineiston käsittelyssä tärkeää apua dosentti Jari Metsämuuroselta. Arvostan, Jari, asiantuntijuuttasi enkä lakkaa ihmettelemästä intohimoasi tilastollisia faktoreita ja numeroita kohtaan. Olen kiitollinen monista selkokielisistä opeustuokioista ja analyysien tulkinnoista. Apusi oli korvaamatonta.

Erityiskiitos kuuluu vastaväittäjäolleni, professori Sirkka Ahoselle esitarkastusvaiheen kannustavista sanoista ja rohkaisevasta palautteesta. Se valoi uskoa tutkimusmatkani loppumetreillä ja auttoi viimeistelyvaiheen selkiyttämisessä. Toista esitarkastajaani, professori Outi Fingerroosia, kiitän erityisesti muistitietotutkimuksen periaatteisiin liittyvästä palautteesta, jonka ansiosta ymmärrykseni aiheesta lisääntyi ja väitöskirjani selkeytyi.

Aikuisiällä väitöskirjaa tekevät tutkijat löytävät toisensa. Ilman työyhteisöni tutkivia kollegoita matkani olisi ollut huomattavasti yksinäisempi. Kiitos Heli Vehmas, joka tutkijakolmikostamme ensimmäisenä vuosi sitten väittelit. Monet rohkaisevat kommenttisi

auttoivat pulmakohdista ja arkityön paineista eteenpäin. Elina Rautio, kiitokset sinulle ymmärtävästä vertaistuestasi sekä käsikirjoitukseni suomen kielen tarkastuksesta. Arvostan osaamistasi ja asiantuntevaa palautettasi. Hellä Neuvonen-Seppänen, kiitos kun tarjosit kokemusasiantuntijuuttasi, toimit peilinä ja virkistävänä lounasseuralaisena. Odotan, että toisen polven evakkolapsia käsittelevä väitöstutkimuksesi valmistuu pian.

Olen kiitoksen velkaa myös kaikille tutkimukseen osallistuneille evakkolapsille. Olette vastauksillanne ja kertomuksillanne avanneet arvokasta kokemushistoriaa tulevien polvien tutkittavaksi. Tutkimusmatkani varrella tapasin teistä kymmeniä. Lämpimät sananne, halaukset, itkut ja naurut ovat kannatelleet hetkinä, jolloin olen kysellyt tutkimukseni mielekkyyttä. Kiitän Evakkolapset ry:n perustajajäseniä Irma Kumpulaa ja Terttu Törmää. Teidän ihmettelystäni ja tunnemuistojenne kuuntelusta 2000-luvun alussa käynnistyi valtakunnallinen keskustelu, johon sain liittyä mukaan.

Esitän parhaat kiitökseni myös kaikille tutkimusavustajilleni: haastattelijaystävä Aulikki Vuolle, puhtaaksikirjoittaja Leena Aalto, haastattelujen litteroija Maiju Kerman, tilastoaineiston tallentaja Jussi Seppänen ja käännöstyön tekijä Veera Vehmas. Yhteistyö kanssanne oli vaivatonta ja helppoa, teitte arvokkaan pohjatyön. Kiitos lukuisille ystävilteni saamastani palautteesta. Erityisesti Liisa Valsta, Ritva Kangasniemi, Raija Pyöli ja Raili Tanskanen, jakamanne ajatukset oikealla hetkellä olivat tarpeellisia. Harrastuspuolelta kiitän tarinateatteri Virtaan joukkoa, joka tiivistä monet tutkimushaasteet näyttämölle ja esitti hulvattoman luovia ratkaisuja.

Lämpimät kiitokset kuuluvat myös perhevälle. 85-vuotias äitini, Mirkku Peiponen, olet kyennyt kääntämään evakkolapsuuden syrjintä- ja häpeäkokemukset voimaksesi ja näyttänyt rohkean, yrittävän ja selviytyvän mallin. Lähetän kauniit ja elämän sanoista kiitolliset ajatukseni myös tuonpuoleiseen, isälleni Veikko Jääskeläiselle. Kiitän mielenkiintoista sisarusparveani evakkolapsen lapsen osan jakamisesta: Elia, Vesa, Fia, Lassi, Päivi, Mari, Juha ja Aki, jo kasvojen ilmeistä ymmärrämme toisiamme.

Omistan väitöskirjan rakkaille lapsilleni Essi-Tuulille, Aino-Maijalle, Matti-Joosefille ja Vilja-Marialle. Kiitos, että olen kauttanne saanut ihmetellä sukupolvien ketjua niin lahjakkuuksien kuin taakkasiirtymien näkökulmasta. Olen oppinut kanssanne armollisuuden ja sovinnon merkitystä. Kiitän vävy-poikiani Eike Paulia ja Peter Mataa sekä miniääni Ingrid Lindblomia vanhemmuuden lisäulottuvuuden avaamisesta. Pitkän ruokapöytämme ääressä on ollut etuoikeus rikastua eri kulttuureista saksaksi, espanjaksi ja ruotsiksi. Iloitsen ja nautin perhekuntamme kasvavista aarteista: Lucy, Anton, Xavier ja Eva sekä Sandra. Neljännen polven sukupolvisiirtymä sisältää monista ilmansuunnista koostuvia tunnemuistoja. Toivon, että maailman kutistuu näette ne juuristoonne kietoutuvat rihmasotot, jotka tuottavat elinvoimaa kasvuunne. Lopuksi kiitos sinulle, Lasse. Olet jaksanut puuskuttaa rinnallani monet väitöstutkimuksen ylämäet. Osoittamasi rakkaus on kutsunut kasvuun ajatusmultiini kätkeytyneen ihmettelyn siemenen. Elämän kauneus, hyvyys ja totuus laajentukoot tämän kirjan kautta.

Sipoossa 29. heinäkuuta 2016

Eeva Riutamaa

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	12
2	SOTALAPSUUS JA EVAKKOUS	19
	2.1 Sotien lapset.....	19
	2.2 Sodan traumat ja sukupolvisiirtymä.....	21
	2.3 Evakkolapsuus	26
3	KOTIKASVATUS JA HYVINVOINTI.....	32
	3.1 Koti, sen ihmissuhteet ja ilmapiiri	32
	3.2 Kasvatuksen perintö.....	38
	3.3 Sota-ajan lasten hyvinvointi.....	41
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ, AINEISTO JA MENETELMÄT	48
	4.1 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset	48
	4.2 Tieteenfilosofiset taustasitoumukset.....	51
	4.3 Tutkimusmenetelmät ja käsitteet	52
	4.4 Tutkimusaineisto ja analyysit	60
	4.4.1 Aineistot.....	60
	4.4.2 Tutkimusjoukon kuvaus	65
	4.5 Tutkimuksen eettisyys	69
5	KODISTA KOULUUN JA MAAILMALLE	71
	5.1 Kodin ihmissuhteet	71
	5.2 Kodin kasvatusmallit	81
	5.3 Evakkomatkat tuntemattomaan.....	93
	5.4 Kodista kouluun	100
6	EVAKKOLAPSUUDEN METAFORAT.....	116
	6.1 Metaforat tutkimuksissa.....	116
	6.2 Metaforien analysointi	117
	6.3 Metaforien sisällöt	119
	6.4 Metaforien selviytyjätyypit.....	125
	6.5 Selviytyjätyypit haastatteluissa.....	129
	6.5.1 Selviytyjänsankari – ”Iso mies ja kehtaat itkeä”	133
	6.5.2 Identiteetin etsijä – ”Oon halunnu näyttää naapureille”	135
	6.5.3 Optimistinen toimija – ”Ei jäädä vaikeuksiin piehtaroimaan”	136
	6.5.4 Trauman työstäjä – ”Pistivät nuolemaan nurkkia”	139
	6.5.5 Kohtalonsa hyväksyjä – ”Se oli niin määrätty”	143
	6.5.6 Menetysten kantaja – ”Nuppuna taitettu kukka”	144

7	SELVIITYMISTAITOJEN HYVINVOINNIN TUKENA	147
7.1	Selviytyminen elämänkulussa	147
7.1.1	Merkittävät oppimiskokemukset	153
7.1.2	Kasvatusperintö jälkipolville	156
7.2	Hyvinvointikokemus	157
7.2.1	Kotikasvatuksen yhteys hyvinvointiin	162
7.2.2	Koulukokemusten yhteys hyvinvointiin	165
7.2.3	Koti- ja koulukokemusten yhteisvaikutus	167
7.2.4	Metaforien yhteys hyvinvointiin	168
8	YHTEENVETO JA POHDINTA	173
8.1	Tulosten tarkastelu	173
8.1.1	Evakolasten kasvukokemukset	174
8.1.2	Kokemus myöhemmästä hyvinvoinnista	182
8.2	Tutkimuksen arviointi	188
8.3	Tulosten merkitys ja johtopäätökset	194
8.4	Epilogi	197
	LÄHTEET	200
	LIITTEET	214

Kuviot

KUVIO 1	Tutkimusasetelma	50
KUVIO 2	Kokemus vanhemmista	74
KUVIO 3	Vanhemmat rajojen asettajina	76
KUVIO 4	Kodin emotionaalisen ilmapiirin jakautuminen	80
KUVIO 5	Kotikasvatuksessa palkittavat asiat	82
KUVIO 6	Rangaistavat asiat kotikasvatuksessa	83
KUVIO 7	Palkitsemiskeinot	84
KUVIO 8	Rankaisukeinot.....	85
KUVIO 9	Kasvatusperintönä kulkevat sananlaskut.....	87
KUVIO 10	Lapsuuden merkittävät laulut.....	88
KUVIO 11	Surun ja menetysten ilmaiseminen.....	90
KUVIO 12	Evakkolapsen tarpeet	91
KUVIO 13	Talvisodan evakkomatkan inhottavat asiat	96
KUVIO 14	Pelottavat asiat talvisodan evakkomatalla.....	98
KUVIO 15	Koulussa rangaistavat asiat	102
KUVIO 16	Koulun rangaistustavat.....	103
KUVIO 17	Koulun palkitsemiskäytännöt.....	104
KUVIO 18	Talvisodan ja välirauhan aikojen koulukokemukset	106
KUVIO 19	Nimittelyt koulussa	107
KUVIO 20	Koulukokemukset Karjalassa jatkosodan aikana	110
KUVIO 21	Koulumuistot jatkosodan jälkeen	112
KUVIO 22	Yhteen veto koulukokemuksista	113
KUVIO 23	Kodin menetykseen liittyvän kivun käsittelystrategiat	132
KUVIO 24	Kokemus elämäkulusta	151
KUVIO 25	Evakkolapsuuden vaikutus elämäntulkun	153
KUVIO 26	Arviointi nykyhetken kokonaisuhyvinvoinnista	158
KUVIO 27	Hyvinvointikokemuksen selvittäminen.....	160
KUVIO 28	Hyvinvoinnin kokemus sukupuolittain	161
KUVIO 29	Kotikasvatuskokemukset sukupuolittain.....	163
KUVIO 30	Yli kouluvuosien säilyneet roolit sukupuolittain	166

Taulukot

TAULUKKO 1	Tutkimuskysymykset.....	50
TAULUKKO 2	Osallistujien syntymätausta ja lapsuudenperhe	65
TAULUKKO 3	Osallistujien taustatiedot.....	67
TAULUKKO 4	Koulukiusaaminen uskonnon ja sukupuolen mukaan.....	114
TAULUKKO 5	Tiivistelmä metaforista	119
TAULUKKO 6	Metaforaryhmien selviytyjätyypit	128
TAULUKKO 7	Selviytymiskeinot ja voimavarat	149
TAULUKKO 8	Oppimiskokemukset	155
TAULUKKO 9	Lapsille siirrettävä kodin kasvatusperintö	157
TAULUKKO 10	Hyvinvointia ennustavat kotikasvatustekijät	164
TAULUKKO 11	Koulukokemusten yhteys hyvinvointiin	165
TAULUKKO 12	Koti- ja koulukokemusten yhteisvaikutus	167

Kuvat

KUVA 1	Evakkomatkalaisia Karjalassa	12
KUVA 2	Koti – minä ja sinä.....	33
KUVA 3	Tiedän paikan armahan.....	78
KUVA 4	Eläinten evakuointia talvisodan aikana	95
KUVA 5	Seitsemänvuotiaan koululaisen kirje	99
KUVA 6	”Kaik’ rannankivetkii lämpöset”	100
KUVA 7	Jälleenrakentamista talkoovoimin	108
KUVA 8	Raivaustöissä	113

Kuvat 1-4 ja 6-8 ovat internet-sivustolta www.luovutettukarjala.fi

Kansikuvassa Äyräpään Pölläkkälän kansakoulun I ja II luokka syksyllä vuonna 1939, tutkijan äiti seisoo takarivissä ensimmäisenä vasemmalta.

1 JOHDANTO

*Graniittikin itkisi tällaisen kokemuksen ja hädän edessä
ja vaipuisi rotkoihin, joka menee syvemmälle kuin saatana itse.
Tämä on sodan keskellä kärsineen lapsen rikkiäisen sydämen tuska.
(Osallistuja nro 396)*

Tämä evakkolapsuutta käsittelevä tutkimus tarkastelee toisen maailmansodan varjossa kasvaneiden lasten kokemuksia pakkomuutosta, kodista, koulusta ja ympäristön vaihdok-
sista. Kokemuksia tutkitaan myöhemmän hyvinvoinnin ja selviytymisen näkökulmista.
Ilmiötä peilataan historian tapahtumiin, traumateorioihin ja tunnemuistoihin.

KUVA 1 Evakkomatkalaisia Karjalassa

Suomen lähihistorian suurin murros liittyy toiseen maailmansotaan, vuosille 1939–1945. Suomi joutui raskaiden rauhanehtojen sanelemana luovuttamaan Neuvostoliitolle itäisistä alueistaan Karjalan, Sallan ja Petsamon seudut. Näiltä alueilta siirrettiin noin 420 000 ihmistä turvaan uusien rajojen sisäpuolelle. Asutustoimenpidettä luonnehditaan ainutlaa-

tuiseksi maailmanhistoriassa. Asuinalueiltaan pakolla reväistyt ihmiset kokivat suuria ihmillisiä kärsimyksiä. Pakkosiirtoa kutsuttiin *evakuoinniksi* ja sen kohteena olevia ihmisiä vastaavasti joko *siirtoväeksi* tai *evakoiksi*. Käytän jälkimmäisestä polveutuvaa käsitettä *evakkolapset* kuvaamaan alaikäisenä pakkomuuton kokenutta väestönosaa.

Evakuoitavat perheet olivat ajan tavan mukaisesti isoja. Evakkoon joutuneiden alaikäisten lasten lukumäärästä ei ole vielä kukaan tarkkaa tietoa, mutta pelkästään Karjalan alueelta siirrettyjen lukumääräksi arvellaan 125 000:ta (Hämäläinen 2015). Kansakoulua käyvien lasten lukumääränä pidetään noin 70 000:ta (Virta 2001, 75). Sotavuosien ja jälleerakentamisen pyörytyksessä aikuisväestöllä ei juuri ollut mahdollisuutta pysähtyä lasten kasvua tarkastelemaan. Tämä tutkimus tarjoaa kuvauksia siitä, millaisia muistoja evakkolasten tarinat kätkevät kotikasvatuksen, koulunkäynnin, vastaanoton ja asuinympäristön kokemuksista. Tutkimuksessa selvitetään myös evakkolasten koulukiusaamisen yleisyyttä. Suomalaisen yhteiskunnan ilmapiiri on sisältänyt ennakkoluuloja ja torjuntaa erityisesti erilaisesta uskonnollisesta taustasta tulleita evakkolapsia kohtaan. Nykypäivän pakolaiskeskusteluin näyttää toistavan samankaltaista historiallista diskurssia.

Evakkolapset muodostavat huomattavan suuren ihmisjoukon, joka on selvittänyt tiensä sota-ajan lapsuudesta aikuisuuden aherruksen vuosiin ja edelleen tähänhetkiseen muistelukerronnan vaiheeseen. Karkeiden arvioiden mukaan evakkolasten jälkeläisiäkin on Suomessa yli miljoona. (Arponen 2010.)

Toisesta maailmansodasta on tehty lukuisia historiallisia, poliittisia ja maantieteellisiä tutkimuksia. Tällä tutkimuksella nostetaan esiin sodan varjossa kasvaneiden evakkolasten kokemuksia sellaisina kuin ne vuosikymmenten jälkeen muistelussa ilmenevät. Suoran muistelukerronnan ohella osallistujat ilmaisevat myös *metaforien* avulla lapsuutensa kokemuksia. Metaforiset kuvaukset paljastavat *tunnemuistoihin* kätkeytyvien tiedostamattomien ja vaikeasti sanallistettavien kokemusten merkitystä. Monelle evakkolapselle pelkästään kyselyyn vastaaminen on ollut terapeuttilinen kokemus. Kerronnassa on hämmästelty sotavuosista nousevien muistojen tuoreutta. Vaikka toisesta maailmansodasta on kulunut jo lähes kolme sukupolvea, ovat maailmanpolitiikan nykyiset pyörteet tuoneet monen osallistujan mieleen unohtuneiksi luultuja asioita. Evakkolapset ovat palanneet lapsuutensa muistojen poluille, joilla koetut asiat eivät jätä lukijaa kylmäksi.

Olen toisen polven evakkolapsen ominaisuudessa kartoittanut sota-ajan lasten kertomuksista välittyvää tunnetaakkaa, vaiettua kipua ja traumaa, josta monet suomalaiset tutkijat ovat viime vuosina kirjoittaneet (mm. Siltala 2014; Näre 2008; Kirves 2007; Kivimäki 2007; 2013; Oksanen 2007; Siltala 2006). Osallistujien kuvauksia lukiessani ja haastatteluja tehdessäni olen saanut todistaa tunnemuistoja, jotka piirtävät jälkipolville kokonaiskuva evakkolasten kasvatuserinnöstä. Hyvin usein olen pysähtynyt pikkulapsen pelokkaan katseen äärelle, tarttunut hentoon käteen ja vaeltanut rinnalla hiljaa koko pitkän ja tunteettoman evakkomatkan. Olen muistelumatkoilla kohdannut myös urheita sankarilapsia, jotka vaikeutensa ohittaneina ovat ylväästi kantaneet onnistujan kunniamerkkiä.

Tämän tutkimuksen tekeminen oli välttämätöntä. Sotavuosina marginaaliin hautautuneet pienet äänet ovat hukkuneet vahvempien alle. Lapset jäivät sodan jaloissa hiljaisiksi sivustakatsojiksi ja joutuivat liian usein sopeutumaan epäinhimillisiin oloihin. Heistä kukin on psyykkisten rakenteidensa rajoissa muovannut yksilölliset selviytymiskeinonsa ja

säätelymekanisminsa. Toiset ovat onnistuneet paremmin, toiset huonommin. Tutkimus sisältää kuvauksia erilaisista selviytymistarinoista, tekemisistä, saavutuksista, pettymyksistä ja voitoista. Kerrotut tarinat ovat ainutkertaisia; ne ovat odottaneet vastaanottamista vuosikymmeniä.

Tarinat ovat monelta osin yhteneväisiä. Joukko edustaa sota-ajan lasten sukupolvea, jota yhdistää sota ja jälleenrakennusvuosina vietetty nuoruus. Sukupolveksi kutsutaan saman aikakauden kokeneita ihmisiä. Nämä sota-ajan koulumat kehittyivät kannattelijalapsiksi, jotka heikoillakin voimilla autoivat työhönsä uppoutuneita vanhempiaan. Kannattelijat piilottivat omat toiveensa ja tarpeensa ja ryhtyivät auttamaan. (Mm. Näre 2008.) Heistä kasvoi tunnollisia sankareita, jotka itsensä unohtaen hoitivat sitkeästi puurtaen tehtaiden, toimistojen, sairaaloiden tai sosiaalitoimen tehtäviä. He eivät pienistä valittaneet saati sairaslomia pitäneet.

Syvällinen ja henkilökohtainen kosketukseni sota-aikana eläneiden lasten kokemukseen on vahvistanut viattomien kärsimysten tunnistamisen ja tunnustamisen tärkeyttä sodan mielettömyyttä tutkittaessa. Ikääntyneet evakkolapset kuvaavat kokemuksiaan, kertovat kivuistaan, selviytymistaisteluistaan ja elämänsä voimavaroista. Nämä kaikki ovat muovanneet nykypolven kasvatuksellista tunneperintöä.

Tutkimuksellani haluan osaltani kunnioittaa kaikkia sota-ajan lapsia ja heidän uurasustaan hyvinvointiyhteiskuntamme rakentamisessa. Evakkolasten lisäksi sodan lapsiin kuuluvat kaikki sotaorvot, naapurimaihin lähetetyt sotalapset, kaatuneiden isien lapset, partisaanien lapsiuhrit, saksalaissotilaiden lapset, venäläisten sotavankien lapset ja sota-aikana internoidut lapset. Avaamalla kasvatuksemme kollektiiviseen alitajuntaan kätkeytyvää tunnemuistojen perintöä puolustan samalla kaikkien sotavuosista selvinneiden lasten ehdotonta oikeutta saada arvokasta ja laadukasta huolenpitoa elämänpolkunsa loppuvaiheissa.

Evakkolapsuuden historiallinen konteksti

Evakkolasten yhteiskunnallinen kasvatustodellisuus kytkeytyy Suomen viimeisiin sotiin, jotka liittyivät kiinteästi Euroopan ja muun maailman poliittisiin tapahtumiin. Eurooppaa pysyvästi muuttanut maailmanpalo roihahti alkuun syyskuussa 1939, jolloin Saksa hyökkäsi Puolaan. Siitä pari viikkoa myöhemmin silloinen Neuvostoliitto eli nykyinen Venäjä lähti vastahyökkäykseen vaatien Baltian maita yhteistyökumppaneikseen. Suurvaltojen salaisissa sopimuksissa myös Suomi oli määritelty Neuvostoliiton valtapiiriin kuuluvaksi. Neuvostoliitosta saapuneen neuvottelukutsun jälkeen Suomessa aloitettiin lokakuussa 1939 koko armeijaa koskevat yleiset harjoitukset. Neuvostoliitto esitti aluevaatimuksia ja rajasiirtoja, joista ei kuitenkaan päästy yksimielisyyteen. Tilanteen alkaessa kiristyä siviiliväestöä siirrettiin rajojen läheisyydestä sisämaahan, ja pyyntöä noudatti sekä vapaaehtoisesti että pakolla kaiken kaikkiaan arviolta 100 000 ihmistä. (Kirkinen, Nevalainen & Sihvo 1995, 429–431.)

Koulujen suljettua ovensa 11.10.1939 koulunkäynti keskeytyi monilla lapsilla. Koulurakennuksia otettiin armeijan käyttöön. Suomi kävi vielä 9.11.1939 Moskovassa lisä-

neuvotteluja, joiden päätyttyä oltiin helpottuneita ja uskottiin naapurimaan uhkavaatimusten olleen vain hermosotaa. Yli puolet maaseudulle evakuoituista rajaseudun asukkaista palasi takaisin kotipaikkakunnilleen, ja koulutyötä jatkettiin nopeasti. Kansaa halettiin rauhoitella, ja selkein tilanteen normalisointia osoittava merkki oli koulunkäynti. Lapset pääsivät jatkamaan koulua eri paikkakunnilla sitä mukaa kun koulurakennukset vapautuivat armeijan käytöstä. Pisimpään koulun alkamista saivat odottaa viipurilaiset koululaiset, joiden koulut käynnistettiin vasta 27.11.1939. Suomalaiset elivät siinä uskossa, että kaikki jatkuisi ennallaan. (Virta 2001, 55–59.)

Suomi oli kieltäytynyt Neuvostoliiton esittämästä sotilaallisesta yhteistyöpyynnöstä, minkä vuoksi Neuvostoliitto jätti 26.11.1939 nootin väittäen Suomen ampuneen Karjalankannaksen puolelta tykillä Mainilan kylään. Suomi ilmoitti seuraavan päivän vastanootissaan tykistönsä olevan niin kaukana rajasta (yli 30 km), etteivät laukaukset voineet ulottua Mainilaan saakka. Siitä huolimatta naapuri katkaisi sekä diplomaattisuhteet että maiden välisen hyökkäämättömyyssopimuksen syyttäen Suomea uusista rajaloukkauksista. Talvisota syttyi 30.11.1939, kun Neuvostoliitto hyökkäsi Suomea kohti maa-joukoillaan Karjalankannaksella ja rajaseuduilla, saartoi laivaston avulla rannikon ja pommitti lentokoneilla kaupunkien siviilikohteita. (Rajala 1990, 10; Kirkinen ym. 1995, 431; Manninen 1989, 91–92.) Lasten maailmassa tämä tarkoitti esimerkiksi sitä, että kouluikäiset viipurilaislapset olivat ehtineet jatkaa keskeytynyttä koulunkäyntiään kolme päivää, kunnes taas oli lähdeävä. Neuvostoliiton yllätyshyökkäys Suomea vastaan oli massiivinen ja ulottui laajalle rintamalle (Manninen 1989, 95). Sota-alueilla asuvia ihmisiä ryhdyttiin pikaisesti evakuoimaan turvaan. Karjalan alueen evakuoituja oli 407 000, ja muilta alueilta evakuoitiin 23 000 henkeä. (Kirkinen ym. 1995, 432, 436.)

Talvisota päättyi 13.3.1940, jolloin Moskovan rauha solmittiin. Rauhanehdoissa Suomen tuli luovuttaa Neuvostoliitolle äärimmäisen tiukassa aikataulussa, 26.3.1940 mennessä, Karjalankannas, Laatokan Karjala ja Raja-Karjala. Äkkilähtö yllätti rajaseuduilla asuvat ihmiset, ja heille tuli todellinen kiire päästä turvaan. Evakuoinnissa tarvittavaa kuljetuskalustoa vapautui armeijalta niukalti. Rajaseuduille muodostui ihmisjonoja, tavara- ja viljaröykkiöitä sekä valtavia karjaleirejä. Paukkupakkaset koettelivat elollisia olentoja, ja ainakin 20 000 nautaa piti teurastaa rehun puutteessa. Osa jäätyi hankiin. Ihmisten aineelliset menetykset olivat mittavat, sillä kukin sai ottaa mukaansa vain sen, minkä itse jaksoi kantaa. Karjan hävikki oli suurinta. Kaikkiaan menetettiin yli 124 000 nautaa, joista lypsylehmiä oli 78 000. (Kirkinen ym. 1995, 438–439.)

Suomessa oli 1920-luvulta lähtien kehitelty evakuointisuunnitelmia, joiden tarkoituksena oli määritellä sotilasalueilla asuvien siviilien turvaan saattamisen periaatteet. Suurin aukko suunnitelmissa oli se, ettei tiedetty, mihin evakuoitavat pitäisi kuljettaa. Sisäasiainministeriön suunnittelijoilta puuttui myös alueellinen tuntemus, mikä osoittautui kohtalokkaaksi esimerkiksi Suojärven Hyrsylän mutkan kohdalla. Lähes koko kylä jäi sotavangiksi, ja monia heistä – erityisesti lapsia – kuoli kurjissa olosuhteissa. (Oksanen 2007, 76; Virta 2001.)

Ihmisiä ohjattiin maan länsiosiin, jonne rautatieyhteydet olivat parhaita. Siirtoväen majoitus ja asuttaminen muodostuivat paikoitellen erittäin ongelmallisiksi. Majoitustiloiksi varattiin kaikki mahdolliset tilat kouluista, suojeluskuntataloista ja jopa kirkoista

lähtien. Evakkoväestön ja kantaväestön kohtaaminen sisälsi haasteita, kun pienelle paikakunnalle saattoi ilmestyä tuhansia ihmisiä. (Kirkinen ym. 1995, 439.)

Koulunkäynti keskeytyi koko maassa, ja evakuoitujen väestön jatkuvan siirtelyn vuoksi moni koululainen jäi vaille opetusta. Kasvatusalan asiantuntijat olivat huolissaan koulukäytäntöjen evakkolasten joutilaisuudesta ja sen tuomista psykologisista ja sosiaalisista lieveilmiöistä. Sijoittamisjärjestelyn ohjeissa korostettiin evakkolasten mukaan ottamista paikalliseen opetukseen ja tarjolla olevaan työtoimintaan. Joutilaisuuden torjumiseksi järjestettiin myös erityistä vuorolukua, jossa kantaväestön lapset olivat koulussa aamupäivisin ja siirtolaislapset iltapäivisin. Tämän lisäksi käynnistettiin radiokoulu, jonka avulla evakkolapset pystyivät syrjäseuduillakin saamaan opetusta ja kotitehtäviä. (Virta 2001, 63, 154.)

Talvisodan päätyttyä Suomi siirtyi elämään välirauhan aikaa. Suomessa ei sulatettu alueiden menetyksiä, ja elämistä leimasi turvattomuuden tunne. Luottamus Suomen ja Neuvostoliiton välille ei palautunut, ja sodan lopputulosta pidettiin Suomessa väliaikaisena; tilanne tulisi oikaista ensimmäisen tilaisuuden tullen (Iloniemi 1989, 234; Rajala 1990, 32). Talvisodan jälkeen Suomi oli tehnyt Saksan kanssa monenlaista yhteistyötä ja saanut sieltä muun muassa aseita ja ruokaa. Suomeen oli kulkeutunut tietoa Saksan aiheista hyökätä Neuvostoliittoon, ja tätä pidettiin tilaisuutena saada luovutetut maat takaisin. Suomessa myös luotettiin Saksan voittoon. Hyökätessään Neuvostoliittoon 22.6.1941 Hitler ilmoitti suomalaisten taistelevan Saksan rinnalla. (Rajala 1990, 34, 45.)

Jatkosodan alkaessa kesäkuussa 1941 suomalaiset ryhtyivät uudelleen sotimaan Neuvostoliittoa vastaan. Suomi valtasi takaisin menetetyt alueensa ja ylitti aiemman itäraajansa miehittäen Karjalan itäisiä alueita aina Petroskoihin saakka. Talvisodan alta evakuoitusta väestä suurin osa (67 % eli noin 270 500 ihmistä) palasi takaisin kotipaikoilleen vuoden 1942 aikana. (Paukkunen 1989, 18.) Paluuta tapahtui keväeseen 1944 saakka, jolloin Karjalassa asui noin 282 000 siviiliä. Maaseutuväestä takaisin palasi 80 prosenttia ja kaupunkiväestöstä 45 prosenttia. (Kirkinen ym. 1995, 449.) Sodan jäljiltä kotiseutujen raivaus ja talojen uudelleenrakentaminen vaativat suuria ponnistuksia. Monissa perheissä miehet olivat rintamalla, joten naisten vastuulle jäi kelvollisten asuinolojen luominen. Lapset olivat kykyjensä mukaan apuna karjanhoidossa, viljelyssä ja muissa kodin töissä. Työnteko ja siten elämisen ehtojen turvaaminen oli tärkeintä, ja se meni monella evakkolapsella ohi koulunkäynnin.

Elämä kotiseuduilla jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, kun Neuvostoliitto aloitti uudelleen voimakkaan suurhyökkäyksen 9.6.1944 Karjalankannaksella. Suomalaiset yrittivät taistella vastaan mutta joutuivat ylivoiman edessä perääntymään, ja takaisin vallattu Viipuri menetettiin 20.6.1944. (Rajala 1990, 49–50.) Rauhanehdot Neuvostoliiton kanssa olivat edellistä raskaampia. Suomen tuli antautumisen lisäksi katkaista suhteet Saksaan, luovuttaa maa-alueita ja maksaa sotakorvauksia. Suomi joutui suostumaan ehtoihin, ja aselepo astui voimaan 4–5.9.1944, minkä jälkeen lopullinen rauhansopimus tehtiin 19.9.1944. Rauha maassa oli kuitenkin vain osittaista, sillä jatkosodan päättymistä seurasi vielä niin sanottu Lapin sota 15.9.1944–25.4.1945, jonka aikana Suomi karkotti maassaan olleet saksalaiset sotajoukot. (Rajala 1990, 54, 63.) Lapin sodan aikana alueen siviiliväestöä evakuoitiin turvaan muualle Suomeen ja monet asuinalueet kärsivät mittavia vahinkoja.

Kokonaisia kyliä poltettiin, ja osa väestöstä joutui kärsimään saksalaisten sotilaiden kostotoimenpiteistä.

Muualla maailmassa Suomen historiasta tunnetaan ensisijaisesti talvisota, jota pidetään esimerkkinä pienen kansan kyvystä käyttää taitavasti voimavarojaan ja pysyä yhtenäisenä vahvojen henkisten arvojensa kannattelemina. Raskaat menetykset eivät murtaaneet tulevaisuudenuskoa, vaan ne nähtiin pakon sanelemina välttämättömyyksinä. (Juutilainen & Karvinen 1989, 143.)

Jatkosodan oikeutuksesta tai välttämättömyydestä on sotahistoriallisessa diskurssissa käyty debatteja puolesta ja vastaan. Virallisesti puhuttiin puolustussodasta, jonka tarkoituksena oli saada Karjala saksalaisten tuella takaisin. Toisaalta Suomen on nähty käyneen erillissotaa irrallaan Saksan tavoitteista. (Kirkinen ym. 1995, 445.)

Hävityn sodan jälkeisistä vaikenemisen vuosista on siirrytty siviilien sotahistoriaan, jonka yhteydessä puhutaan jatkosodan kohtuuttomista uhrauksista. Osa tutkijoista kyseenalaistaa koko jatkosodan oikeutuksen ja puhuu Suomea hallinneesta erityisestä valloitusetoksesta, joka sisälsi Suur-Suomen rakentamisen lisäksi näkemyksen sukulaiskansojen pelastamisesta. Nämä tutkijat näkevät jatkosodan upseerikunnan ja älymystön ideologiaksi. Suomalaisille luvattiin henkilökohtaisia taloudellisia etuja rajan takaa, mikä oli omiaan kannustamaan nuoria miehiä valloitusotaan itärajan toiselle puolelle. (Mm. Näre 2014.) Kuitenkin on muistettava, että nykypäivän tutkijoiden on helppo etäältä tarkastellen olla viisaita ja löytää puutteita sotavuosien päättäjien toimintatavoista. Tänä päivänä tiedämme sodan lopputuloksen, mutta sodan tiimellyksessä elettiin vallitsevien tilanteiden ehdoilla, ja siksi monia vaihtoehtoja pidettiin mahdollisina.

Näen siviilien historian tutkimisen tärkeäksi nimenomaan ennaltaehkäisevän rauhan työn näkökulmasta. Omalta osaltaan myös tämä, evakolasten kokemuksia selvittävä tutkimus, linkittyy rauhantyyöhön.

Sota on aina julmaa ja traumatisoivaa. Se syöpyy syvälle kyseisen ajan kokeneisiin ihmisiin. Sotia on tutkittu paljon valtioiden historian ja aikuisväestön näkökulmasta käsin. Kansakunnille jatkuvuutta ja tulevaisuutta edustavat lapset. He ovat kasvuiässä erityisen alttiita vaurioitumiselle ja traumatisoitumiselle. Tarkastelen osallistujien kuvausten pohjalta lapsuuden sota- ja evakkoajan kokemuksia ja niiden yhteyttä ikääntyvän hyvinvointiin.

Tutkimuksen laajana tehtävänä on kysyä: mitä ymmärrystä sodasta selvinneiden ikäihmisten kokemuksilla on tarjota jälkipolvien käyttöön, ja voidaanko niistä oppia jotain vastaavissa tilanteissa olevien nykypäivän lasten suojaamiseksi?

Väitöskirja etenee siten, että luvussa kaksi tarkastelen sota- ja evakkolapsuuteen läheisesti liittyviä tutkimuksia ja trauman olemusta. Luvussa kolme käsittelen kotikasvatusta kodin ihmissuhteiden, ilmapiirin ja kasvatusperinnön näkökulmasta sekä lapsuuskokemusten merkitystä myöhemmälle hyvinvoinnille. Neljännessä, tutkimustehtävää käsittelevässä luvussa esittelen tutkimusasetelman, taustasitoumukseni, metodologisen viitekehksen, tutkimuksen etenemisen, aineiston ja eettisyyspohdintani.

Kolmessa seuraavassa luvussa, luvuissa 5–7, esittelen tulokset. Viides luku koostuu koti- ja koulukasvatuksen sekä evakkovaiheiden kokemuksista. Kuudennessa luvussa esittelen aluksi metaforateoriaa ja metaforien tutkimuksellista käyttöä. Alaluvuissa ku-

vaan evakkolasten käyttämien metaforien sisällöt, tekemäni luokitukset, analyysin ja tulkinna. Seitsemännessä luvussa kuvaan selviytymiskeinoja, oppimiskokemuksia ja kasvatusperintöä sekä kvantitatiivisen kyselyaineiston tilastollisen analyysin ja sen tulosten osoittaman lapsuuskokemusten yhteyden myöhempään hyvinvointiin. Lukuun kahdeksan olen koonnut tiivistelmän tärkeimmistä tuloksistani ja niistä tekemistäni tulkinnoista. Lopussa tarkastelen evakkolapsuusilmiön yhteiskunnallisia kytkentöjä ja tutkimuksen merkitystä.

2 SOTALAPSUUS JA EVAKKOUS

Tämän pääluvun ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen sellaisia sotalapsitutkimuksia, joihin peilaan tutkimukseeni osallistuneiden kokemuksia. Tarkastelen myös ilmiöön oleellisesti liittyvää tunnemuistojen määritelmää. Toisessa alaluvussa käsittelen traumatutkimuksia ja traumatisoitumisen seurauksia. Kolmannessa alaluvussa esittelen aiheeseen liittyviä evakkolapsuudesta tehtyjä tutkimuksia.

2.1 Sotien lapset

Suomessa on 2000-luvun alusta alkaen alettu enenevässä määrin käsitellä ikääntyvien sota-ajan lasten kokemuksia ja muistoja sekä akateemisessa tutkimusmaailmassa että kansalaisjärjestötason vertaisverkostoissa.¹

Eniten tietoa löytyy lastensiirtojen kohteeksi joutuneista sota-ajan suomalaislapsista, joita kutsutaan *sotalapsiksi*. Tuolloin arviolta 70 000 lasta lähetettiin sodan jaloista turvaan, suurin osa heistä Ruotsiin (Kavén 2004; 2010). Lastensiirtojen ensisijainen tarkoitus oli toimittaa lapset parempiin oloihin pois sotatantereiden, pommitusten, sotaorjapouden, nälkiintymisen ja köyhyden jaloista. Sotalasten joukossa oli myös paljon evakkolapsia, jotka kotinsa lisäksi joutuivat jättämään perheensä. Kavénin lisäksi sotalasten selviytymistä ja hyvinvointia ovat tutkineet muun muassa T. Santavirta, N. Santavirta, Betancourt & Gilman (2015); Alastalo, Räikkönen, Pesonen, Osmond, Barker, Heinonen, Kajantie & Eriksson (2012); Kirves (2007); Serenius (2003) ja Räsänen (1988).

Kavén (2010) selvitti lastensiirtojen takana olevia poliittisia vaikutteita. Länsinaapuri Ruotsi halusi tukea Suomea ja päätyi ehdotukseen turvata naapurimaan kansakunnan jatkuminen tarjoamalla väliaikaista turvapaikkaa suomalaislapsille. Talvisodan aikana siirtoja perusteltiin sillä, että Suomi taisteli käytännössä yksin ylivoimaista vihollista vastaan. Ruotsissa pelättiin pommitusten ja nälän aiheuttaman lapsikuolleisuuden tuhoavan naapurimaan tulevaisuuden. Talvisodan päätyttyä sijoitettuja lapsia palautettiin Suomeen, ja jatkosodan sytyttyä operaatio aktivoitiin uudestaan. Moni lapsi koki useita siirtoja.

Näiden lastensiirtojen oikeutusta Kavén (2010) pitää laajakantoisena poliittisena erehdyksenä, josta jälkipolvilla on runsaasti opittavaa. Erityisesti pienten sotalasten kiintymyssuhteet häiriintyivät, koska lapsi oli unohtanut biologisen äitinsä ja kiintynyt uuteen hoitavaan aikuiseen, johon syntynyt suhde kuitenkin yllättäen katkesi lasten kotimaahan palauttamisen yhteydessä. Muita sotalasten henkisiä jälkiseuraamuksia olivat

¹ Suomeen on perustettu sotalasten, sotaorpojen ja evakkolasten omat yhdistykset, joiden tarkoituksena on jakaa kokemuksia muisteluryhmissä ja nostaa esiin erityisesti puhumattomia ja vaiettuja asioita.

vaikkeudet kotimaan perhesuhteissa, joista äitisuhde muodostui erityishaasteeksi. Lisäksi koulunkäyntiä haittasivat kielivaikkeudet, ja myös nuorisorikollisuuden nähtiin lisääntyvän sotalasten keskuudessa. Sodan jälkeen lastensiirtojen seuraamuksista vaiettiin poliittisista syistä. Vasta vuosikymmenten jälkeen ikääntyneet sotalapset ovat alkaneet vertaisryhmissä ja muistelukirjoituksissaan käsitellä torjuttuja tunteitaan ja historiaansa. (Emt. 284.)

Sotalasten muistelu on sävyttynyt kokijan mukaan. Ne, joiden kokemus on ollut myönteinen, pitävät lastensiirtoja onnistuneena humanitaarisena operaationa, jonka seurauksena on syntynyt elinikäisiä ystävyyssuhteita ruotsalaisiin kasvatuserheisiin. Kielteisiä kokemuksia kantavat ihmiset pitävät siirtoja suurena erehdyksenä, joka tuotti kipeitä inhimillisiä tragedioita. (Emt. 266.) On kuitenkin hyvä muistaa, että toisen maailmansodan kauheet koskettivat kaikkia tuon ajan lapsia.

Suuri osa suomalaisista lapsista eli sota-aikana kotiensa arjessa aistien aikuisten hätää ja turvattomuutta sekä ympäröivän sodan kaikuja. Paksuniemi, Määttä ja Uusiautti (2015) ovat haastatelleet lappilaisia ikäihmisiä, jotka kuvasivat sodan varjostaman lapsuutensa jokapäiväistä elämää ja leikkejä. Tutkijoiden mukaan lasten merkittävinä selviytymiskeinoina olivat roolileikit ja työhön osallistuminen. Sota-ajan leikeissä on ollut mahdollista purkaa sodan posttraumaattista kokemusta. Traumaan kiinnittyneet leikit sisältävät usein kaaosta, kuolemaa, rangaistusta tai pakonomaisia sotapelejä. Lisäksi leikit ovat laadultaan rituaalisen toistavia: niistä puuttuu spontaanin leikin ilo. (Paksuniemi ym. 2015, 114–115; Fonagy ym. 2002.) Serenius (2003, 26) kuvaa traumatisoituneen lapsen olevan myös varautunut, ja siksi hän ei kykene olemaan utelias, ei pysty uhmaan tai kapinaan eikä kyseenalaistamiseen. Lapsi lakkaa olemasta leikkivä lapsi.

Paksuniemi (ym. 2015, 114–115) muistuttaa, että lapsen psyykinen mekanismi ilmenee toiminnassa. Mielikuvitus auttaa lasta selviytymään sodan keskellä ja on hänen oleellinen resurssinsa toimien suojamuurina itsen ja todellisuuden välissä. Leikki on lapsen luonnollinen tapa työstää ja elää uudelleen käsittämättömiin kokemuksiin liittyviä kivuliaita tunteita. Leikkimällä hautajaisia tai väkivaltatilanteita lapset ilmaisevat ristiriitaisia ja vaikeita tunteitaan ja harjoittelevat ongelmanratkaisua. Leikin avulla lapsi voi unelmoida ja luoda tapahtumalle onnellisen lopun. Leikki tukee lapsen tasapainoista kehitystä ja edistää mielenterveyttä, koska leikkiessään lapsi pystyy kontrolloimaan kokemiaan traumaattisia tapahtumia. (Ks. myös Tepora 2007; Riihelä 2000.)

Sota-ajan lapset ovat varttuneet urheutta ja yksin selviytymistä korostavassa ilmapiirissä, josta Näreen ja Kirveksen (2007) mukaan koostuu suomalaisten kollektiivinen kulttuurinen *tunneperintö*. Tutkijat pohtivat kodin ja perheenjäsenten menettämisen, vanhemmista erossaolon ja kuoleman kohtaamisen vaikutuksia. Lapsen stressitilanteista selviämässä ratkaisevaa on ollut läheisten ihmissuhteiden perusturvallisuutta ja kiintymyssuhdetta tukeva vaikutus. Kuitenkin jälleenrakennusvuosien yhtenä kasvatuspäämääränä on ollut opettaa lasta pärjäämään ilman aikuisen apua. Yksin selviytymisen malliin on kuulunut muun muassa se, ettei omilla tunteilla ole voinut vedota aikuisiin tai vaivata heitä. (Näre & Kirves 2007, 9–12.)

Tunneperintö ilmiönä on moniulotteinen ja sen yhteydessä puhutaan myös *tunnemuistoista*. Lapsuuteen liittyvät muistot vanhemmista, kodista, koulusta, kavereista, muu-

toista, sodasta ja rauhasta nostattavat monenlaisia tunnetiloja. Evakkolasten tunnemuis-toista kokemuksen tutkimusta ovat Suomessa tehneet pro gradu -tutkielmissaan ainakin Kuisma (2011) ja Marttila (2009). Palaan tunnemuistoihin tarkemmin metodologian yhteydessä alaluvussa 4.3.

Sodan lasten tunnetiloja voidaan hahmottaa myös ajan piirrosten kautta. Granö ja Koivurova (2013) tutkivat Suomen ja Ruotsin pohjoisten alueiden lasten piirustuksia ja maalauksia sodan päättymisen jälkeen. Teoksissa näkyi sekä henkilökohtaisia muistoja että ennen kaikkea kollektiivisesti omaksuttuja ja hyväksytyjä kuvaamisen tapoja, joilla vaikeita muistoja oli lupa käsitellä. Tutkijat pitävät kuvien tekemistä merkittävänä ilmaisukanavana aikana, jolloin perheiden arkea leimasi vaikeneminen. Lapset ovat hiljaisesti aistineet aikuisten sodan mentaalisia seurauksia ja voineet piirroksissaan ilmaista tunnekokemustaan. (Granö & Koivurova 2013, 22.)

2.2 Sodan traumat ja sukupolvisiirtymä

Sodan kokemusta kantavat hartioillaan aina yksilöt. Evakkolapsia karakterisoivat sekä omaan evakkokokemukseen liittyvät piirteet että koko sota-aikana kasvaneen sukupolven yhteiset kokemukset. Mannheimin (1952) mukaan samaan sukupolveen kuuluvat ihmiset jakavat historiallisella ulottuvuudella samankaltaiset sosiaaliset prosessit ja tapahtumat, kuten kokemis- ja ajattelutavat sekä toimintamallit.

Tähän tutkimukseen osallistuneet evakkolapset sijoittuvat sukupolveen, jota yhdistävät sotavuosien kasvukokemukset ja aikakauteen liittyvä kulttuuritausta. Tutkittavat ovat suunnilleen samanikäisiä, mikä mannheimilaisen ajattelun pohjalta tarkoittaa sitä, että heillä on taipumusta antaa tapahtumille ja tilanteille samankaltaisia merkityksiä. Sukupolvimerkitys syntyykin Allardtin (1981) mukaan suuriin muutostapahtumiin ja prosesseihin liittyvästä kiinnostuksesta, jonka pohjalta kohortit luovat yhteisiä kokemuksia.

Roosin (1988, 204–205) sukupolvijaottelun mukaan valtaosa evakkolapsista kuuluu sotien ja pulan sukupolveen (1920–1940). Aikuistuttuaan heidän osanaan oli raivata peltonsa ja talonsa ”korpeen” ja olla samalla todistamassa suomalaisen yhteiskunnan sodan jälkeistä muutosta ja nopeaa kehittymistä. Nuorimmat evakkolapset, jotka ovat syntyneet sodan aikana tai sen jälkeen, muodostavat suuren murroksen sukupolven. Heidän joukkoaan kutsutaan koulutussukupolveksi, joka pääsi kouluttautumisen kautta etenemään elämässään toivomiinsa ammatteihin vanhempiaan huomattavasti paremmin.

Yksilö ja yhteisö kietoutuvat toisiinsa sisäkkäin ja limittäin. Yhteisö koostuu yksilöistä, joiden tunnedynamiikka sävyttää yhteisön kollektiivista mieltä. Haaramo ja Palonen (2003, 8) luonnehtivat sotaa koko väestöä koskevaksi traumaksi, joka tekee psykkisen kärsimyksen kohtaamisen vaikeaksi. Myös muistitietohistoriassa sotaa kuvataan kansakuntia ja sukupolvia traumatisoivaksi vaiheeksi (mm. Peltonen 1996). Sodan aikana eläneet ihmiset eivät ole asiaa joutaneet pohtimaan saati pystyneet sitä käsittelemään. Kirves (ym. 2008, 226) käsittelee sodan jälkeistä puhumattomuutta. Sota on kokemusena ollut niin vaikea, että on ollut parempi vaieta kuin käsitellä sitä. Myös poliittisesti arkaluontoinen ilmapiiri sodan jälkeen on johtanut puhumattomuuteen. Punamäki (2005) kutsuu tätä vaikenemisen kulttuuria hiljaisuuden salaliitoksi. On ollut pakko selviytyä ja

etsiä elämisen aineksia sieltä, mistä niitä on saatu, sekä suuntautua tulevaan. Sodan vaikutuksia ja traumoja pohtivat myöhemmät sukupolvet.

Sodan tunnemuistokeskusteluun tuo miesnäkökulmaa Kujala (2003), joka selvitti sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta. Hänen mukaansa isien sota vaikuttaa ylisukupolvisesti poikien omaksumissa malleissa ja asenteissa. Kasvatustalleista tyypillisimpiä ovat olleet tunteilun kieltäminen ja sankarin tavoin vaikeuksista selviytyminen. Pienistä pojista ryhdyttiin kouluttamaan sotilaita jo ennen miehen identiteetin kehittymistä. Näistä pojista kasvoi isiä, joita leimasi tunteiden näyttämisen vaikeus. (Kujala 2003, 208–210.)

Trauma ja sukupolvisiirtymä

Traumaa voidaan luonnehtia monenlaisin sanakäantein. Psykiatrian piirissä trauman diagnosoinnissa käytetään virallista määritelmää, jonka mukaan trauman aiheuttaa stressaava tapahtuma, ”joka on normaalin inhimillisen kokemuspierin ulkopuolella ja joka olisi hyvin ahdistava kenelle hyvänsä” (Levine 2008, 33). Serenius (2003, 23) nostaa esiin muistitutkija Christiansonin [1994] määritelmän traumasta psyykkisenä stressikokemuksena, joka on shokinkaltainen ja emotionaalisesti musertava. Ikonen ja Rechart (1994) kuvaavat traumaa tavallisuudesta poikkeavaksi kokemukseksi, joka tapahtumahetkellä ylittää psyykkisen käsittelykyvyn aiheuttaen ihmiselle eheyden ja hallinnan kokemisen menetyksen.

Levine (2008, 33) luettelee psykiatrian määrittelemiä epätavallisia kokemuksia, joita ovat: *”vakava uhka, joka kohdistuu yksilön elämään tai fyysiseen koskemattomuuteen; vakava uhka tai vahingoittaminen, joka kohdistuu yksilön lapsiin, puolisoon tai muihin lähisukulaisiin; yksilön kodin tai yhteisön äkillinen tuhoutuminen; fyysisen väkivallan tai onnettomuuden seurauksena vakavasti loukkaantuneen tai kuolleen ihmisen näkeminen.”* Vaikka traumatisoivien tapahtumien luokittelu on hyödyllistä, Levine (2008) toteaa monien potentiaalisesti traumatisoivien tapahtumien jäävän harmaalle alueelle, kuten onnettomuuksien, kaatumisten, putoamisten ja sairauksien, jotka kuitenkin keho taltioi uhkaaviksi. Lisäksi hän huomauttaa, että määritelmää tärkeämpi on kokemukseen perustuva käsitys siitä, miltä trauma tuntuu. (Levine 2008, 33–34.) Traumaattisissa tilanteissa syntyvät pelon, avuttomuuden ja kauhun kokemukset ovat aina myös kontekstisidonnaisia (Laitinen & Uusitalo 2008, 106; Briere 2004.) Äkkilähtö sodan alta, turvallista kiinnekohtaa edustavasta kodista, on jäänyt pysyvästi monen lapsen tunnemuistoihin ja jättänyt traumaattisia muistijälkiä.

2000-luvun traumatutkijat etsivät tekijöitä ja keinoja, joiden avulla voitaisiin estää trauman kielteisten vaikutusten siirtymistä sukupolvelta toiselle (mm. Ehlers & Clark 2000). Punamäki ja Isosävi (2013, 417–418) tarkastelevat traumaattisten kokemusten vaikutusta vanhempien ja lasten yhdessäoloon, kasvatuskäytäntöihin ja perhesuhteisiin. Trauman kokeneilla ihmisillä on toistuvia painajaisunia, pelkoja, hallitsemattomia tunnetiloja ja käyttäytymisimpulsseja sekä myös eristäytymistäipumuksia. APA:n luokituksen mukaan yli kuukauden kestävä oireilu voi täyttää traumaperäisen stressihäiriön tunnusmerkit. (APA 2010; Ponteva ym. 2009.) Trauman siirtymisen väyliä ei voida tavoittaa

kattavasti, vaan sillä on erilaisia vaikutusmekanismeja ja polkuja. Pienet lapset, erityisesti vauvaikäiset, ovat alttiita ylisukupolvisen traumakokemuksen välittymiselle. (Punamäki & Isosävi 2013, 420.)

Kirves (ym. 2008) tarkastelee laajalti sota-aikana kasvaneiden lasten tunneperintöä. Lapset joutuivat varhain kohtaamaan emotionaalisia järkytyksiä ja ottamaan aikuisille kuuluvaa vastuuta, joka vanhensi heitä enneaikaisesti. Lapsista tuli sodan tunnekuorman kantajia. Lapsella on kyky kestää koviakin vastoinkäymisiä, mikäli hänellä on suojanaan turvallinen huoltaja. Jos taas lapsi on synnynnäisesti neurologisesti herkkä, hänellä on heikompi kyky kantaa traumaattisia kokemuksia. Myös aikuisen arvaamaton ja pelokas käytös uhkaavissa tilanteissa tarttuu lapseen ja lisää turvattomuutta. (Kirves ym. 2008, 214; Ingram & Price 2001.)

Siirala (1983) käyttää sotien aiheuttaman trauman siirtymisestä käsitettä *taakkasiirtymä*. Sillä kuvataan yksilöiden ja yhteisöjen tiedostamattomien ja nimeämättömien asioiden vaikutusta sukupolvesta toiseen. Siiralan mukaan lapselle muodostuu taakka, mikäli hänelle kuuluvat, normaaliin vuorovaikutukseen sekä kasvuun ja kehitykseen liittyvät perustarpeet ohitetaan. (Myös Von der Stein 2009.)

Belt, Kouvo, Flykt, Punamäki, Haltigan, Biringen ja Tamminen (2012) ovat tarkastelleet varhaiseen vuorovaikutukseen liittyviä traumojen sukupolvisiirtymiä ja niiden hoitoa. Tutkijat haastavat vanhempia tarkastelemaan sellaisia omien vanhempiensa käsittelemättömistä traumakokemuksista siirtyneitä negatiivisia vanhemmuuden ominaisuuksia, joihin huomaavat samaistuneensa. Vanhempien sukulinjoissa esiintyvät positiiviset ja negatiiviset kokemukset aktivoituvat omien lasten kehityksen myötä. Hyvät kokemukset auttavat ymmärtämään lasta ja tarjoavat myönteisiä vuorovaikutuskokemuksia. Sen sijaan traagiset kokemukset voivat laukaista vanhemmassa jo sukupolvien takaa siirtyneitä, läpitukenneiden kokemusten jäykistämiä vuorovaikutusmalleja, jotka hämmentävät ja vaikeuttavat hoitoa. Tällöin vanhempi kohtaa lapsen oman traumansa läpi eikä lapsi omine tarpeineen saa yhteyttä vanhempaansa.

Siiralan (1983) mukaan taakkasiirtymä asettuu osaksi ihmisen identiteettiä ja vaurioittaa erityisesti itsekunnioitusta ja itsetuntoa. Vaietut sotatraumat elävät yksilöiden ulkoisessa ja sisäisessä todellisuudessa raskaana tunneperintönä. Siltala (2014, 193) toteaa suomalaisten työstävän tätä sotien käsittelemättömyyden tunneperintöä etenkin masennuksen muodossa. Näreen (2008, 37–39) mukaan masennus leimasi monen sota-ajan nuoren elämää, mutta sitä ei välttämättä tunnistettu, koska se saattoi ilmetä myös aggressiivisena käyttäytymisenä. Eräänä oireena ovat olleet myös painajaisunet, joista sota-ajan nuori on saattanut kärsiä koko elämänsä.

Saksassa on 2000-luvun alusta alkaen alettu enenevässä määrin nostaa keskusteluun tavallisen siviiliväestön ja sota-aikana kasvaneiden lasten kokemuksia. Heuft (1999) on tutkinut kokemusten seurauksia sukupolvisiirtymien näkökulmasta. Hänen mukaansa ihminen voi kroonisesti kantaa koko elämänsä ajan lapsuuden traumaattista tapahtumaa, joka saattaa yllättäen aktivoitua myöhemmässä elämässä kriisin tai jonkin epätavallisen tapahtuman yhteydessä. Trauman seuraukset voivat ilmetä ensimmäisen kerran vasta keski-iässä tai aktivoitua uudelleen vanhenemisprosessin myötä. Trauman vaikutusten ilmeneminen on kuitenkin riippuvainen siitä, millaista suojaa ja turvaa lapsi on saanut trau-

matisoineen tapahtuman jälkeen. (Heuft 1999, 45–54.) Sota vaikuttaa pienten lasten varhaisiin kiintymyssuhteisiin ratkaisevasti, mikäli lapsi joutuu erilleen varhaisista merkittävistä ihmissuhteistaan, kuten äidistä ja isästä. Koska lapsen sisäistämä vanhemmuus on vasta hauraasti rakentunut, hän ei pysty säilyttämään mielikuvaa psyykkistä turvakokemusta ylläpitävistä aikuisista vanhemmista erossa ollessaan. (Paksuniemi ym. 2015, 114.)

Radebold, Bochleber ja Zinnecker (2009) muistuttavat yksilöllisen trauman ikäkausisidonnaisuudesta. Pienten lasten kohdalla aikuisen läsnäolon ja lohdutuksen tarve korostuu. Tutkijat pitävät lapsen kuutta ensimmäistä vuotta kaikkein riskialttiimpina, erityisesti jos sodan jaloissa elänyt äiti on jäänyt vaille läheisten tukea eikä ole pystynyt tarjoamaan hyvää kiintymyssuhdetta. Mikäli lapsi on joutunut kohtaamaan monia traumaattisia tapahtumia, ne kumuloituvat ja muodostavat pitkäkestoisen, useampaa ikävaihetta koskevan kehityksellisen trauman. Se voi liittyä jo ennen syntymää olleisiin tapahtumiin, pikkulapsi-ikään tai nuoruuteen. (Radebold ym. 2009, 48–49.)

Radebold (2009) esittääkin huolensa sodan kokeneiden lasten ja nuorten traumojen pitkäkestoisista vaikutuksista. Sodan aiheuttamia seurauksia alettiin tutkia toisen maailmansodan jälkeen Korean ja Vietnamin sodissa taistelleiden nuorten sotilaiden avulla. Tässä yhteydessä otettiin käyttöön trauman jälkeisen stressihäiriön diagnoosi (*post-traumatic stress disorder, PTSD*). Häiriössä ihmisen mieleen tunkeutuu väkisin traumaattiseen tapahtumaan liittyviä tunteita, jotka voivat yllättää ja herätä yhtäkkiä alkuperäistä tilannetta muistuttavista aistihavainnoista. (Ks. myös Gunliffe-Suokas 2006.)

Beltin ja kollegoiden (2012) mukaan lapsen kokiessa turvan puutetta hän kehittää omat selviytymisstrategiansa ja alkaa turvautua itseensä. Eräänä selviytymiskeinona on lohkominen, jonka seurauksena lapsi katkaisee yhteyden ymmärryksensä ylittäviin vaikeisiin ja aitoihin tunteisiinsa. Lääketieteessä puhutaan dissosioidusta kokemuksesta, jossa ihmisen mieli ei saa kokemukseen tunneyhteyttä, ja siksi muistot jäävät irrallisiksi ja puutteellisiksi. (Ks. myös Hart Van D., Nijenhuis & Steele 2009.) Mekanismi on osa ihmisen psyykkistä säätelyjärjestelmää. Se toimii puolustajana ja suojaa näin myös lisätuskankokemiselta. Seurauksena on vääristynyt uskomus liiallisesta yksin pärjäämisestä, mikä ilmenee muun muassa avun vastaanottamisen vaikeutena. Tästä saattaa seurata tiedostamattomia, negatiivisia elämän valintoja ja toistamispakon kierrettä. (Belt ym. 2012.)

Saraneva (2003, 88) esittelee posttraumaattisiin tapahtumiin liittyviä psyykkisiä puolustuskeinoja, joita ovat dissosiaation ja lohkomisen lisäksi muun muassa muistin häiriöt, kieltäminen, projektio, somatisaatio ja fragmentaatio. Belt (ym. 2012) muistuttaa, että aikuisilla on lasta monipuolisempia keinoja käsitellä vaikeita tapahtumia. Trauman jälkeiseen stressihäiriöön liittyvien tuskallisten muistojen aktivoitumista voidaan estää kieltämällä niiden olemassaolo tai välttämällä aihetta ja siihen liittyviä tilanteita. Myös liialliseen toimintaan tai päihiteisiin pakeneminen toimii unohtamiskeinona. Koska aivot toistavat pakonomaisesti menneisyyden tapahtumia, traumatisoituneilla ihmisillä on usein vaikeuksia keskittyä nykyhetken asioihin ja alttiutta reagoida herkästi ilmeneviin ärsykeisiin. (Belt ym. 2012.)

Ihmisen ei kuitenkaan tarvitse jäädä traumojensa vangiksi ja uhriutua. Sen todistaa vanhempansa keskitysleirillä menettänyt Cyrulnik (2011), joka on kehittänyt resilienssi-teorian ihmisen aivojen, mielen ja sielun joustavuudesta ja sopeutuvuudesta. Resilienssi nähdään prosessina eikä jonakin persoonallisuuden piirteenä. Cyrulnik kutsuu traumatisoitunutta ihmistä erittäin herkäksi, muttei pidä traumaa sairautena. Aivo-kuvantamisissa voidaan havaita trauman jättämät jäljet. Oleellista on selvittää, mitä ihmiselle on tapahtunut ennen traumaa ja millaiset hänen ihmissuhteensa ovat olleet. Jos ihminen on saanut rakkautta ja turvaa, hän ei ole traumamenneisyytensä vanki. Mikäli yksilö voi traumakokemuksensa jälkeen palata turvalliseen ihmissuhteeseen, puhua traumastaan ja saada kognitiivista jäsennystä kokemukselleen, hän voi käydä resilienssiprosessin onnistuneesti läpi. Cyrulnikin mukaan ihmisen pirstaloitunut ja jakautunut mieli voi eheytää.

Myös Ayalonin (1995) mukaan ihmisistä löytyy kätkössä olevia, perittyjä selviytymisvoimavaroja. Hän perustaa näkemyksensä traumatyöhön, jota hän on kehittänyt sodasta ja perheväkivallasta kärsineiden lasten parissa. Selviytymisessä oleellista on löytää ihmisen sosiaalisia tukiverkostoja ja piileviä voimavaroja. Traumaterapeuttisessa työskentelyssä etsitään keinoja näiden olemassa olevien voimavarojen aktivoimiseen. Ayalon korostaa aktiivisen asenteen ja uuteen suuntautumisen voivan muuttaa traumakokemuksen uudenlaiseksi voimanlähteeksi, joka tukee henkilökohtaista kasvuprosessia. (Ayalon 1995, 12–13.)

Kollektiivinen trauma

Kollektiivisen trauman kokemus koskettaa kaikkia suomalaisia lähisotien historian kautta. Kollektiivinen tai kulttuurinen trauma viittaa aina koko yhteiskunnan, yhteisön tai maan kokemaan traumaan. Kollektiivisten traumojen taustalla ovat sekä ihmisten aiheuttamat traumat (sota, väkivaltarikokset, talouskriisit, ideologiset rakenteet ja poliittiset syrjäyttämiset) että luonnon katastrofit, kuten maanjäristykset, tsunamit ja nälänhätä. Trauman vaikutus yhteiskunnassa ilmenee monella eri tasolla. Erityyppisten traumojen lyhyt- ja pitkäkestoisia seurauksia ovat muun muassa elämän arvostuksen väheneminen, fatalistinen asenne, syyllisyys, häpeä, aggressio, pirstaleiset kiintymyssuhteet ja masennus. Seuraukset ovat pitkälti ylisukupolvaisia ja vaikuttavat koko yhteisöön. (Mm. Robben & Suarez-Orozco 2000; Veerman & Ganzevoort 2001.)

Suomessa vuoden 1918 sisällissotaa pidetään häpeällisenä traumana, jonka vaikutuksia tutkinut Peltonen (1996) kysyykin yhdessä muiden historiantutkijoiden kanssa, miten valtiot tai yksilöt ovat käsitelleet historiansa vaikeita asioita ja miten niistä on selvitty. Tutkijoiden mukaan valtiot voivat unohtaa menneisyytensä tai kannustaa ihmisiä jopa muistinmenetykseen. Sotien jälkiseurauksista kasvaa muistojen rintama, johon kätkeytyvää taakkaa yritetään unohtaa järjen avulla ja ristiriitaisten tunteiden sovittelulla. Menneiden kärsimysten yleisiä selviytymisstrategioita ovat unohtaminen tai puhuminen. Vaikeneminen on itseä suojaava puolustusreaktio, jolla asia suljetaan pois arkielämää hankaloittamasta. Vaikenemisessä on mukana myös muunnellun totuuden ulottuvuus, jossa it-

selle epämieluisia asioita pyritään muovaamaan siedettävämmiksi ja omaa etua palvelevammiksi. (Peltonen 1996, 9.) Ilmiötä pohtivat myös virolaiset historioitsijat Oksanen ja Paju (2009), joiden mielestä vauhdilla itsenäistyneessä ja neuvostomiehityksen jälkeen nopeasti länteen suuntautuneessa Virossa menneisyys on haluttu unohtaa. Seurausten käsitteily on vasta aluillaan, ja aihepiiristä tehdyt kirjat ja elokuvat tarjoavat keskustelun-avauksia.

Menneisyyden unohtaminen, muuttaminen tai sen paranteleminen omaan nykyhetkiseen ajatteluun soveltuvaksi ilmentää Peltosen (1996, 14) mukaan muistin politiikkaa, johon kertojalla on aina syynsä. Toisiinsa kietoutuneet yksilöllinen kokemus ja kollektiivinen historiallinen tietoisuus välitetään jälkipolville sekä kertomalla että vaikenemalla. Oleellista on kohdistaa huomio siihen, mistä ei puhuta.

2.3 Evakkolapsuus

Evakkolapsiksi kutsutaan kodin pakkomenetyksen ja sitä seuranneen evakkomatkan kokeneita lapsia. Kuusisto-Arponen (2006; 2009) on vertaillut evakkolasten ja sotalasten kokemuksia. Evakkolasten kohdalla hän puhuu erityisestä paikkaatunteen murtumisesta mutta huomauttaa, että evakkomatkojen ahdistavuudesta huolimatta lapsilla on kuitenkin ollut mahdollista jakaa kokemusta yhteisesti muun perheen kanssa. Hän toteaa, että monissa evakkoperheissä vaikeuksista on puhuttu, ja siten muistelusta on tullut merkittävä selviytymiskeino. (Vrt. myös Cyrulnik 2011.) Sotalapsilta puuttui perheen yhteinen kokemus, ja aiheesta muodostui monessa perheessä tabu, josta vaiettiin.

Suomen sodat koettelivat eniten itäisten alueiden asukkaita, jotka joutuivat pakemaan rauhallisimmille alueille. Evakuoinnilla tarkoitetaan väestön ja tavaroiden siirtoa pois sotatoimialueilta eli alueiden tyhjentämistä. (Sallinen-Gimpl 1994, 10.) Siirrettävää osaa väestöstä kutsutaan siirtoväeksi tai kansankielessä evakoiksi. Siirtoväestä suurimman ryhmän muodostivat siirtokarjalaiset.² On hyvä muistaa, että karjalaisten lisäksi evakkolapsia ovat myös Petsamon ja Sallan alueilta siirretyt lapset, mutta tähän tutkimukseen en saanut heidän kuvauksiaan.

Luovutettujen alueiden lisäksi myös rajaseudun ja Lapin sota-alueiden alta siirrettiin väestöä turvaan, ja näiden alaikäiset lapset jakavat osittain samankaltaisia muistoja kuin evakkolapset – kuitenkin sillä merkittäväällä erotuksella, että he pääsivät takaisin kotiseuduilleen. Talvisodan evakuointeja pidettiin Suomessa väliaikaisina väestönsuojelutoimenpiteinä. Moskovan rauhan jälkeen piti kuitenkin ratkaista yli 400 000:n siirtoväkeen kuuluvan ihmisen pysyvä uudelleenasettaminen. (Virta 2001, 10.)

Suomalaiset uskoivat sodan päättyvän voittoon, ja karjalaiset sinnittelivät rumputulien kaiusta huolimatta viimeiseen asti kodeissaan. Lopulliset käskyt poistumisesta tulivat

² Sallinen-Gimpl (1994) määrittelee *siirtoväki*-käsitteen kattavan myös tilapäisesti sotatoimialueelta siirretyt ja myöhemmin kotiseuduilleen palanneet ihmiset. *Evakoiksi* kutsutaan siis pysyvästi asuinalueiltaan siirrettyjä ihmisiä. Suomalaiseen siirtoväkeen kuului 11 prosenttia maan silloisesta asukasluvusta. Karjalaisia oli noin 406 080 henkeä, Petsamon, Sallan ja Kuusamon siirtoväkeä noin 10 800 henkeä, Porkkalan väestöä noin 5 800 henkeä. Näistä kotiseuduilleen saivat palata Uudenmaan rannikon ruotsinkieliset ihmiset. (Sallinen-Gimpl 1994, 12.)

viime tipassa, ja evakkomatka lähdettiin usein kiireessä. Aikuisten hätä kohdistui mukaan otettavan omaisuuden miettimiseen ja ohitti monia lapselle tärkeitä asioita. Muisteluissa on kuvattu lohtua tuottaneista leikkikalusta luopumisen tunnetta raastavaksi ikäväksi. Evakkojuniin siirtymistä on leimannut kiire, sillä ilmassa on ollut jatkuva pommitusten uhka. Tällaisessa väentungoksessa äidin kadottamisen mahdollisuus oli suuri, ja tämä pelko on evakolasten tarinoissa noussut jopa pommitusten pelkoa suuremmaksi. Äidistä eroon joutuminen on ollut monelle syvästi traumaattinen kokemus. Ahdistava muisto on ollut myös sodassa haavoittuneiden näkeminen. Lisäksi ne lapset, jotka ovat nähneet kylien polttamisen ja erityisesti oman kodin palamisen, kantavat sisällään särkyntä muistoa. (Oksanen 2007, 77–78; ks. myös Savolainen 2015.) Evakkomatoilla pimeissä häikävaunuissa pommitusten odottaminen on myös ollut piinaavaa. Siltala (2006) kuvaa tällaista odottamista jatkuvaksi altistumiseksi purkautumattomalle stressille, mistä voi pahimmillaan seurata elimistön täydellinen lamaantuminen. (Ks. myös Ormio & Porio 2001.)

Siirtokarjalaiset pyrittiin asuttamaan siten, että menetetyn alueen maantieteelliset ja ilmastolliset olosuhteet olisivat uudella asuinpaikalla kohtalaisen samanlaisia. Evakko-perheet toivat mukanaan muualle Suomeen paljon uutta ja erilaista. Parhaimmillaan kulttuurien kohtaaminen on ollut antoisaa ja rikastuttanut paikallisen väestön elämää. Pahimmillaan erilaisuus on herättänyt naapuruussuhteissa vihaa, nimittelyä ja halveksuntaa. Evakkoväestö sai paikoin kantaa negatiivista erilaisuuden stigmaa, joka on tuottanut häpeää. Erityisesti ortodoksitaustaiset kohtasivat ryssittelyä ja saivat tuntee paikkansa marginaalissa (Kananen 2010, 84).

Sallinen-Gimplin (1994, 223) tutkimuksesta selviää, että talvisodan evakuoinnin aikana kulttuurien törmäysvaihe siirtoväen ja kantaväestön kesken oli kaikkein vahvinta. Siirtoväkeä kohtaan osoitettu torjunta oli piilotorjunnan kaltaista, ja se ilmeni ylenkatsoimisena. Tulokkaita arvioitiin taloudellisten ja aineellisten kriteerien mukaan. Torjuntana ilmenevää alentavaa kohtelua oli ennen kaikkea lounaisosan väestössä, joka piti itseään siirtoväkeä ”kehittyneempänä” (emt. 224). Ennakkoluuloista ilmapiiriä kokivat erityisesti kouluikäiset lapset, jotka joutuivat kodin ulkopuolisen maailman vertaissuhteissa kohtaamaan paikallisväestön lapsia ja heidän kotoaan tulevia asenteita (Raninen-Siiskonen 1999, 158–165; Sallinen-Gimpl 1994; 2005, 27). Myös opettajat saattoivat kummastelullaan ylläpitää jakoa meihin ja muukalaisiin. Outouden kohtaaminen ja oman oikeuden puolesta taisteleminen ovat haastaneet lapsen itsekokemusta määrittäneiden sisäistettyjen vuorovaikutussuhteiden kannattelukykyä.

Yhteiskunta pyrki tukemaan evakkoperheitä kaikin tavoin. Lasten koulunkäyntiä hankaloitti erityisesti puute vaatteista ja jalkineista. Sotavuosien aikainen kouluhallitus vetosi aktiivisesti kuntiin muistuttaen evakolasten erityistarpeista ja opintososiaalisten avustusten kohdentamisesta heille. Lasten sopeutumista ja yhteenkuuluvuutta vertaistovereidensä kanssa edistettiin muun muassa osallistamalla maanpuolustuskasvatuksen sisältämiin keräys- ja talkootoimintoihin. (Virta 2001, 282–283.)

Pienet koululaiset kasvoivat ja taltioivat kokemuksensa syvälle muistojensa lokeroihin. Työvuosien hellittäessä moni on alkanut muistella ja kirjoittaa kokemuksistaan. Karjalan Liitto toteutti vuonna 2004 *Lasten evakkomatkat* -muistelukirjoituskeruun, jonka kirjoitusten analysoinnista koostui Savolaisen (2015) väitöskirja. Hän tutki ikääntyvien

lapsievakkojen kerrontaa folkloristisen muistitietotutkimuksen näkökulmasta. Savolainen (2015, 18) löysi erilaisten kerronstrategioiden avulla tuotetusta muistelukerronnasta poeettisia piirteitä, joissa esiintyivät myös kirjoittajien retoriset tavoitteet ja viestit. Savolaisen tulkinnan mukaan osallistujien teksteistä välittyi muun muassa heimoidentiteetin erityiskorostus, jossa karjalaisväestö ilmaisee antaneensa muita suuremman uhrin Suomen puolesta. Kirjoituksista saamansa näkemyksen pohjalta Savolainen luonnehtii sodasta johtuvaa evakkomatkaa niin poikkeukselliseksi, että lasten kokemusmaailmassa kyse on ollut elämästä ja kuolemasta. Kertomusten mukaan lapsievakkojen suurimmat pelot ovat liittyneet lentokoneisiin, pommituksiin ja perheenjäsenten menettämiseen. Kirjoittajat kuvaavat kokemiensa pelkojen selittävän heidän myöhemmässä elämässään ilmenneitä oireita, muun muassa toistuvia painajaisia tai erilaisissa tilanteissa aktivoituvia pelkokokemuksia. (Emt. 367.)

Evakkoväestön selviytymiskertomuksissa on ollut kuultavissa painotus, jossa korostetusti kuvataan siirtoväen kaltoinkohtelun ja syrjinnän kokemusta. Tämä koskee erityisesti kirjallisuus- ja elokuvatuotantoa. Onko tämä, lähes yleistetyksi näkemykseksi muovautunut käsitys, suuremman joukon kokemus, vai onko kärsineiden ääni saanut muita enemmän julkisuutta ja kuulunut muiden yli? Oman tutkimukseni yhtenä motiivina oli kyseisen asian selvittäminen.

Tutkimusintressiini vastaa osaltaan Kananen (2010), joka tarkasteli ortodoksisen siirtoväen sopeutumista sotien jälkeisessä Ylä-Savossa vuosina 1946–1959. Kananen mikrohistoriallisella otteella toteutettu tutkimus nostaa esiin evakkoväen marginaaliin pakotettuna väestöryhmänä, joka on saanut kantaa ”ryssittelyä” ja sen aiheuttamaa stigmaa. Erityisesti ortodoksitaustaiset lapset ovat vertaisryhmissä kokeneet monenlaista kiusaamista ja joutuneet kantamaan häpeää valtakulttuurista poikkeavan taustansa takia. Kiusaaminen on Kananen mukaan täysin sivuutettu Wariksen, Jyrkilän ja Raitasuon (1952) toteuttamassa varhaisimmassa siirtoväen sopeutumista käsittelevässä evakkotutkimuksessa. Kananen mielestä tutkijoiden vaikeneminen ortodoksiväestön kohtelusta ilmentää tutkimusajankohdan yhteiskunnallista ilmapiiriä, jossa ei ollut soveliaista nostaa esille evakkojen vastaanoton ja paikallisväestön vallankäytön problematiikkaa. Sotien jälkeinen historiankuva rakennettiin ”hyvin sopeutumisen” eetoksella, joka palveli siirtoväen ryhmäidentiteettiä paikallisella ja kansallisella tasolla. (Kananen 2010, 66–67).

Pakkomuuton kokeneet ja pysyvästi kotiseutunsa jättäneet ihmiset joutuvat tarkastelemaan identiteettiään uudessa valossa. Marcian (1980) mukaan oleellisia identiteettiin liittyviä ulottuvuuksia ovat kuulumisen, samaistumisen ja liittymisen tarpeet. Savolainen (2015, 378) havaitsi siirtokarjalaisten korostaneen kerronnassaan yhteisöllistä erityislaadutuisuuttaan. Tässä voidaan nähdä identiteettiin liittyvä ilmiö, jossa yksilö pyrkii vahvistamaan identiteettiään liittymällä ja kuulumalla oman heimonsa jäseniin. Ilmiö on yleisemminkin nähtävissä kaikkien pakkomuuton kokeneiden ihmisryhmien parissa silloin kun puhutaan diasporasta. (Myös Portes & Rumbaut 2001; Portes & Bach 2005.)

Diasporalla kuvataan jonkin kansallisen tai uskonnollisen ryhmän pakkomuuttoa uuteen maahan tai uudelle asuma-alueelle. Nämä ihmisryhmät ovat konfliktien seurauksena joutuneet tahtomattaan lähtemään kotimaastaan. He jakavat tapahtuman aiheuttaman kollektiivisen trauman. Vaikka diasporassa elävä kansa tai ryhmä on eristyksissä alkuperäi-

sestä kulttuuristaan, se säilyttää oman identiteettinsä. Diasporaan liittyy juuriltaan pois-saolon tunne, ja siihen liitetään myös toive kotiseudulle paluusta – tai ainakin symbolinen ajatus siitä. (Safran 1999, 255, 264; Wahlbeck 1999, 30.) Laajennetussa käsityksessä diasporassa elävät voivat ylläpitää yhteyttä kotimaahan avustustoiminnan, vierailun tai muisto-
tojen avulla. (Tölöyän 1996, 14–15.)

Tutkijoista Alasuutari ja Alasuutari (2009, 324) sekä Ilonen (2013, 33) löytävät evakkoväestöstä diasporisia piirteitä, jotka ovat syntyneet hajallaan asumisen kokemuksesta. Alasuutarit pohtivat diasporista identiteettiä tarkasteltuaan nimenomaan toisen polven evakkolasten matkailua vanhempiensa syntymäpaikoille. Heidän mukaansa yksilöiden kadotettua emotionaalisen kiintymyksensä etnisiin juuriinsa niillä ei ole mitään merkitystä heidän elämälleen – huolimatta älyllisestä kiinnostuksesta ja mahdollisesta alkupe-
rää kohtaan tunnetusta ylpeydestä. (Alasuutari & Alasuutari 2009, 324.) Sen sijaan pak-
komuuton kokemusta kantavat ihmiset eivät unohda. Alasuutarien mukaan evakkovan-
hempien kollektiivisessa alitajunnassa elänyt diasporinen kokemus ja juurien kaipaus to-
dentuvat parhailaan muun muassa seuraavan sukupolven aktiivisessa matkailussa van-
hempiensa synnyinseuduille. Myös Armstrong (2004, 61) toteaa sukujuurien olevan tär-
keitä diasporassa eläville ryhmille, koska juuret kertovat sekä alkuperästä ja jatkuvuu-
desta että siellä joskus olemassa olleesta yhteisöstä. Siirtokarjalaisten kohdalla sukupol-
viyhteyden ja kotipaikan merkitys korostuu myös siksi, että ne symboloivat menetettyä
maan omistusoikeutta.

Identiteetin kysymys motivoi Ilosta (2013) tutkimaan kannakselaisten sukupolvien vä-
listä identiteettiyhteyttä. Ilonen haastatteli neljään sukupolveen kuuluvia kivennapalaisia sel-
vittääkseen heidän ajatuksiaan karjalaisuudesta. Tulosten mukaan kannakselaisuutta yllä-
pitävät tietoinen kasvatus, perinteen vaaliminen ja arvojen ylläpitäminen. Ilosten tutki-
mus sivuaa evakkolasten traumoihin ja menetyksiin liittyviä tunnemuistoja, jotka hän ni-
meää kokemukseen perustuvaksi tunnekollektiivisuudeksi. Ilonen haastaa tulevia tutki-
joita kartoittamaan monitieteisellä tutkimusotteella evakkojen selviytymistä sekä sitä,
millaisia yksilöllisiä, yhteisöllisiä ja sukupolvisia prosesseja he ovat käyneet läpi ja mil-
laisia tunnemuistoja traumaattiset kokemukset ovat jättäneet. (Ilonen 2013, 6–7, 222,
228–229.) Tämä evakkolapsitutkimus vastaa haasteeseen omalta osaltaan tarkastelemalla
evakkolasten yksilöllisiä ja yhteisöllisiä menetyks- ja selviytymiskokemuksia. Identiteettiä
ilmiönä en evakkolasten osalta pohdi tarkemmin, koska identiteetin käsitteeseen on, tie-
teenalasta riippuen, runsaasti erilaisia tulokulmia ja samoin siitä on erilaisia teoreettisia
tulkintoja. Tämän tutkimuksen painopistealueena on lapsuuden kokemusten yhteys myö-
hempään hyvinvointiin – jossa toki identiteetin selkiytymisen ja koherenttiuden teemat
kulkevat mukana.

Evakkolasten muistot lapsuudenkokemuksista ovat vaihdelleet suuresti riippuen lähtö-
ja sijoituspaikkakunnasta. Evakkolapsia yhdistää kadotetun kodin teema, joka on kiin-
nostonut myös Oksasta (2007) erityisesti selviytymisen näkökulmasta. Hänen mukaansa
lapset, jotka ovat uhkaavissa tilanteissa saaneet olla rauhoittavan ja hoivaavan aikuisen
lähellä, ovat selviytyneet hyvin. He ovat saaneet sodasta huolimatta jatkaa lapsuuttaan.
Päinvastaisessa tilanteessa ankarat sotakokemukset, läheisen kuolema tai henkinen ro-
mahtaminen ovat helposti pirstaloineet lapsen koherenttiuden kokemusta ja altistaneet
voimattomuuden tunteelle. (Oksanen 2007, 100.)

Suomalaisen siirtoväen ja vastaanottaneen väestön kulttuurien kohtaamista on tutkittu myös kansatieteen parissa. Raninen-Siiskonen (1999) perehtyi teemaan muistelukultuurin näkökulmasta. Hän käsittelee muun muassa alaikäisten lasten selviytymisstrategioita ja kuvaa niiden ääripäitä: toiset ovat selviytyneet vaikenemalla ja toiset tarkkoja yksityiskohtia muistamalla. Haastattelutilanteeseen osallistuneet eivät kuitenkaan ole välttämättä halunneet puhua ikävistä asioista niiden kivuliaisuuden vuoksi. Siirtoväen vaikeuksista selviytymisen yhteisinä nimittäjinä ovat olleet usko tulevaisuuteen, yrittäminen ja peräänantamattomuus. (Raninen-Siiskonen 1999, 118–119, 188.)

Sallinen-Gimpl (1994) on tehnyt mittavan selvityksen suomalaisen kantaväestön ja siirtoväen kulttuurien kohtaamisesta. Hänen tutkimuksensa antaa laajan ja perusteellisen kuvauksen erilaisten toimintatapojen yhteensovittamisen haasteista ja onnistumisista.

Tutkimukseni koulukokemuksia käsittelevään osuuteen olen saanut perustietoa Virran (2001) siirtoväen kansakoulukysymystä koskevasta tutkimuksesta. Vaikka Virran tutkimuksen fokuksessa on karjalaisten opettajien sijoittumiskysymys, se avaa historiallista kokonaiskuvaa evakkolasten institutionaalisesta kasvatushistoriasta. Sota-ajan koulutusjärjestelyt tarjoavat taustatietoa ja ajankuvaa koulumuistojen ymmärtämisen tueksi.

Evakkolapsuus Saksassa

Suomen rinnalla toinen maailmansota ravisutti koko Eurooppaa. Siviilien kärsimykset nousivat ennennäkemättömiin mittasuhteisiin. Erityisesti saksalaiset ovat joutuneet tekemään sotahistoriansa kanssa perusteellista sovinto- ja selvitystyötä. Silti omien kansalaisten evakuointikokemuksia ja sota-ajan lasten muistoja on alettu nostaa julkiseen keskusteluun vasta 2000-luvulla. Bode (2013) on haastatellut monia Saksan rajaseuduilta alaikäisinä pakkomuuton kokeneita henkilöitä. Hän muistuttaa, että yli 14 miljoonaa saksalaista joutui lähtemään kodeistaan eikä Saksassa ollut mitään sijoitussuunnitelmia. Kukin perhe selviytyi parhaaksi katsomillaan tavoilla. Bode kuvaa muun muassa evakkomatkoilla syntyneiden vauvojen osaa. Jos nämä olivat selvinneet hengissä, heitä pidettiin ihmeinä ja heidät nimettiin pakolaisvauvoiksi. Pakolaisajasta kuluneita vuosia laskettiin näiden lasten jokaisena syntymäpäivänä. Lasten tuli olla koko ikänsä kiitollisia äideille, jotka yli-inhimillisisä oloissa olivat kantaneet heitä. Koska lapset olivat ”päässeet helpommalla”, heiltä vaadittiin sopeutumista ja suorittamista. He eivät saaneet häiritä muita, heidän piti välttää virheitä ja nähdä vaivaa sekä täyttää kaikkien odotukset. Pahin, mitä lapsi saattoi aiheuttaa, oli pettymyksen tai häpeän tuottaminen perheelle siten, ettei tehnyt parastaan.

Bode (2013, 73) kuvaa erään naisen elämänkulkua ja oireilua. Vuonna 1934 syntynyt Ruut joutui perheensä kanssa pakomatkalle vuonna 1945 Saksan itäiseltä alueelta. Ruutin lapsuutta varjosti sekä omien vanhempien että Hitler-jugend-kasvattajien käyttämät mustan pedagogiikan menetelmät, joita olivat alistaminen, väkivalta ja rangaistukset. Tämän lisäksi pakomatkalla koetut hirvetykset ja pelot olivat turruttaneet naisen kyvyn tunnistaa omia kipujaan. Väkivallan avulla kasvatetuille lapsille on yleistä, etteivät he tiedosta kehonsa kipuja vaan ovat tietämättään vakavasti sairaita. Ruut oli hukuttautunut aikuisena kurinalaiseen työhön, hoitanut pakolaisia, osallistunut vapaaehtoistyöhön, tukenut kodittomia naisia ja ottanut vastaan lukemattomien ihmisten itkuja. Keski-ikänsä jälkeen hänellä

ilmeni vakavia psykosomaattisia häiriöitä, kuten uniongelmia, pelkotiloja, paniikkikohtauksia ja selittämättömiä kehollisia vaivoja, joihin löytyi apua kehoterapiasta. Saksassa on tuhansia Ruutin kaltaisia naisia, joita yhdistävät fyysiset kivut, yksin eläminen, vahva riippuvuus omista vanhemmista ja vielä ikääntyneenäkin ”unelmien prinssin” odottaminen.

Vaikkei oma tutkimukseni edustakaan vertailevaa tutkimusta, vain sekä aineistooni että saksalaisten tarinoiden tutustuttuani todeta suomalaisten evakkolasten kohtalon olleen kaikesta kovuudesta huolimatta edellä kuvattua inhimillisemmän. Kuitenkin ikääntyneen kokonaisyhyvinvointia pohtiessa tulee huomioida kaikki fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen muistamisen ulottuvuudet, koska ihmisen kehollinen muisti taltioi koetun elämän vaiheet.

3 KOTIKASVATUS JA HYVINVOINTI

Tässä luvussa esittelen kotikasvatukseen liittyvän tutkimusnäkökulmani. Aluksi tarkastelen kotia käsitteenä. Sen jälkeen käsittelen tutkimukseeni keskeisesti kytkeytyviä teemoja eli kotikasvatusta, kasvatusten menetelmiä, kodin ihmissuhteita ja ilmapiiriä sekä sitä, miten ne näkyvät lapsen kasvuvuosina sisäistyneinä malleina. Lisäksi tarkastelen lapsuuden kokemusten yhteyttä ikääntyvän hyvinvointiin.

3.1 Koti, sen ihmissuhteet ja ilmapiiri

Koti on ihmisen elämässä mukana aina jossain muodossa. Juntto ja Vilkkonen (2005) toteavat Douglasia (1991) mukaillen, ettei koti koskaan lakkaa olemasta, vaan se tuotetaan toistuvasti eri elämänvaiheiden tarpeita vastaavaksi. Kodin muodostavat siihen kuuluvat ihmiset, jotka yhdessä kokevat elämää ja toteuttavat siihen liittyviä arjen toimia. (Juntto ja Vilkkonen 2005, 130)

Tavallisimmin kotia luovat vanhemmat, kodin aikuiset, jotka pyrkivät rakentamaan jälkeläistensä kasvuolosuhteet suotuisiksi. Koti-ideologia liittyy Suomessa kansallisen heräämisen aikaan, jolloin kansan yleisen valistamisen lisäksi korostui myös perheiden ja köyhien hallinnointi. Ajan yhteiskunnallisessa diskurssissa painotettiin kasvatuksen ja moraalien sekä perheen ja äitiyden merkitystä. Kotia on luonnehdittu yhteiskuntaa koossapitäväksi ja järjestystä ylläpitäväksi voimaksi, jota voidaan verrata jopa ”kapinan hautaan”. Vuosisadan alussa erityisesti omaa paikkaa vailla olevat ihmiset, tilattomat, asutettiin. Näin he saivat oman kodin, itsenäisen elämän ja yksityisen tilan, joka rajautui selkeästi julkisesta tilasta. (Juntto 2001, 25–27.)

Historian saatossa lasten kasvatusta ei välttämättä ole pohdittu irrallaan kodin muista tehtävistä – etenkin maatalousyhteiskunnassa, jossa lasten odotettiin kasvavan oman työn jatkajiksi. Tämä ei kuitenkaan ole tarkoittanut sitä, etteikö lapsia olisi kasvatettu. Yleistä oli, että lapset osallistuivat vanhempien mukana työntekoon ja kasvatusta tapahtui kuin huomaamatta siinä sivussa. (Mm. Hirsjärvi & Laurinen 2004, 26.)

Kodeissa tapahtuva kasvatusta, *kotikasvatusta*, toteutuu lasten ja vanhempien vuorovaikutuksessa. Tärkeää on huolehtia lapsen perushoidosta, kuten fyysisestä kehityksestä ja terveydestä. Lapsen ajattelu- ja tunne-elämää tulee suojella ja tukea ikäkauteen soveltuvalla tavalla. Lasta tulee myös harjaannuttaa sellaisiin taitoihin, joita yhteisössä toimimisessa ja yhteiskunnan kehittämisessä tarvitaan. (Hirsjärvi 1983, 86.) Näiden ulottuvuuksien välillä voidaan pohtia sodan varjossa eläneiden lasten olosuhteita ja kysyä, miten kodit ovat pystyneet suojelemaan lapsia vahingollisilta ja ikäkauteen sopimattomilta vaikutteilta. Sota kaikkine ilmenemismuotoineen on aina sopimatonta ja vahingoittaa niin aikuisia kuin lapsia.

Lapsen kotina on sekä fyysinen ympäristö rakennuksineen että sisäinen, koettu tila, jota kutsutaan myös ”mielen kodiksi”. Koti psykologisena tilana, sisäistettynä kokemukseksi, säilyy ihmisen mielessä riippumatta fyysisestä ympäristöstä. Kutsun tätä mielen kotia ”sisäiseksi kodiksi”, joka viittaa myös psyykkisen eheyden ja itsenäisyyden kokemukseen, ja suojaa sekä puolustaa yksilön minuuden rajoja. (Mm. Savolainen 2015, 79; Vilkkonen 1998, 28.) Huttunen (2002) tutki kodin merkitystä maahanmuuttajien elämässä ja luonnehtii kotia kolmenlaisesta ulottuvuudesta käsin. Erityisesti koti kiinnittyy perheeseen ja läheisiin ihmissuhteisiin, jotka kulkevat mukana ikään kuin matkustavana kotina.

KUVA 2 Koti – minä ja sinä

Koti tarkoittaa myös omaa tilaa, asuntoa tai taloa, mutta sen tulee kiinnittyä muuhun yhteiskuntaan. Tämän lisäksi omaa ruumista voidaan pitää mukana kulkevana kotina. Tällöin oman ruumiin ja uuden asuinalueen suhde joudutaan neuvottelemaan uusiksi, erityisesti tilanteissa, joissa on taustalla ruumiillista väkivaltaa. (Huttunen 2002, 336–337.)

Granfelt (1998) tarkasteli kotia erityisesti sen puuttumisen eli kodittomuuden näkökulmasta. Hän löytää kodittomuudesta kolme tasoa, joista ensimmäinen on elämyksellinen ja ruumiillinen kokemus tilasta. Ellei ihmisellä ole minkäänlaista tilaa, pienintäkään omaa nurkkausta, hän kokee äärimmäistä kodittomuutta eikä tunne kuuluvansa mihinkään. Toinen kodittomuuden taso on laadullinen: subjektiivinen kokemus yksinäisyydestä ja ulkopuolisuudesta suhteessa toisiin ihmisiin. Tätä voidaan tuntea myös perheessä. Kolmantena on sisäinen kodittomuuden kokemus, tila jossa ihminen kadottaa autonomian, turvallisuuden ja lämmön tunteensa. Traumaattisissa menetyskriiseissä tämä identiteetin tilapäinen kadoksissa olon tunne liittyy kriisin yhteen vaiheeseen (Palosaari 2007, 32–34.) ja voi kroonistua pysyväksi olotilaksi tai muuntua selviytymisstrategiaksi. (Granfelt 1998, 104–106.)

Koti on siis julkisesta rajautuva henkilökohtainen, yksityinen ja intiimi alue. Evakkolapset joutuivat olosuhteisiin, joissa kotina oli julkinen alue ja joista puuttui yksityinen

tila sekä oman kodin tutut elementit. Evakkomatkassa mukana kulki kuitenkin sisäinen koti, jota voidaan verrata ikiomaksi huoneeksi, johon voi vetäytyä ulkomaailman vastoinkäymisiä pakoon. Ihminen voi muokata sisäisen kotinsa haluamukseen ja sijoittaa sinne kalleimmat aarteensa. Sisäinen koti antaa mahdollisuuden puolustautua minuuden rajojen loukkauksilta ja tarjoaa kokemuksen eheydestä, psyykkisestä autonomiasta ja elävyydestä. (Granfelt 1998, 107.)

Toisaalta ihmisille karttuu pitkän elämän aikana kokemuksia useista kodeista. Juntto ja Vilkkonen (2005, 115) luonnehtivat erityisesti suurten ikäluokkien ihmisiä ”monikotiksi”. Ajatus voidaan laajentaa tässä yhteydessä koskemaan aivan vastaavasti evakkolapsia. Nykyhetken koti voi olla tässä ja nyt, mutta samanaikaisesti muistoissa oleva koti sijaitsee aivan muualla ja elää uutta aikaa. Lukija voikin kysyä itseltään, mikä omista kodeista on ollut itselle kaikkein merkittävin.

Kodin ihmissuhteet

Kodin aikuiset luovat vuorovaikutuskulttuurillaan sen tunneilmaston, jota lapset hengittävät. Vanhempien keskinäinen suhde kietoutuu lasten ympärille ja vaikuttaa samalla oleellisesti perheen muihin suhteisiin ja ulkomaailmaan. Tutkimukseni yhtenä taustateorian ja työn innoittajana on *objektisuhdeteoria*. Teorian mukaan ihmisen psyykkisen rakenteen ajatellaan koostuvan hänen perusihmissuhteissa saadusta kokemuksestaan ja sisäistettyjen suhteiden vuorovaikutuksen laadusta (Fairbairn 1994). Perusihmissuhteita kutsutaan erityisiksi rakkausobjekteiksi, joita tutkimalla voidaan havaita, miten objektien eri puolet on sisäistetty ja millaisina nämä mielikuvat ja representaatiot elävät aikuisen ihmisen tiedostamattomassa osassa mieltä. (Fairbairn 1994.) Sisäistetty representatio tarkoittaa Tähkön (2001, 86) mukaan siirtymää koetusta ulkoisuudesta kokevaan ja koettuun sisäisyyteen. Toisin sanoen lapsen sisäistämä objektimaailma siirtyy kokemuksellisesti itsen tai itselle kuuluvaksi. Lapsen perussuhteisiin kuuluvat ne aikuiset ja lapset, jotka jakavat yhteisen kodin ja arkielämän lapsen kanssa. Useimmiten näitä ovat vanhemmat, sisarukset ja isovanhemmat, joskus myös vanhempien sisarukset. Tästä suhdeverkostosta koostuu emotionaalinen koti, joka piiryy lähtemättömästi ihmisen mieleen. (Ks. myös Zeanah 2009.)

Ihminen syntyy suhteeseen ja hakee alusta lähtien kontaktia toiseen. Ihmisen olemassaolon kokemusta määrittää kahdenvälisyys, jota psykodynaamisen teorian piirissä kutsutaan dyadiksi. Dyadinen pyrkimys on luonteeltaan pysyvä. Varhaiset vuorovaikutusmallit ja tapa, jolla hoivaavat aikuiset lasta käsittelevät, piirtyvät pysyviksi kokemuksiksi niin psyykkiseen kuin fyysiseenkin tunnemuistojen varastoon. Teorian mukaan kaikkien kehitysvaiheiden dynamiikka on jäljitettävissä dyadiin, jonka pohjalle tunnemuistot ja kokemus itsestä rakentuvat. (Mm. Tähkä 2001, 158.)

Lapset syntyvät hyvinkin erilaisiin olosuhteisiin, joista voi saada riittävät eväät tyydyttävään elämäntapaan. Korhonen (1994) muistuttaa vanhempien suhteen ja ominaisuuksien määrittävän lapsen kasvuympäristöä. Esimerkiksi ambivalenttia kasvuympäristöä leimaavaa toisen vanhemman ongelmallisuutta voi toinen kompensoida myönteisesti. Korhosen tutkimuksessa äiti on usein edustanut perusturvallisuutta ja isässä on ilmennyt

kaksi keskenään ristiriidassa olevaa puolta: toisinaan hyväntuulinen, leikkisä ja lapsia polvellaan keinutteleva ja toisinaan ankara, juopotteleva isä, jota on pitänyt pelätä ja hävetä. (Korhonen 1994, 100–103.)

Epävarmoissa olosuhteissa kasvaneilla evakkolapsilla on oleellisesti korostunut tarve ylläpitää mielikuvaa sisäistä turvaa tuovista aikuisista. Vihollisen sotatoimet ovat konkreettisesti uhanneet olemassaoloa, ja kodista luopuminen on tapahtunut äkillisesti, mikä on näyttäytynyt lapsen maailmassa käsittämättömänä ja usein traumatisoivana tapahtumana. Lapsen selviytyminen ja tasapainon säilyttäminen ovat riippuvaisia sekä läsnä olevien aikuisten saatavilla olosta että sisäisen turvakokemuksen laadusta. Sternin (2003) mukaan lapsen ydinminuuden syntymiseen tarvitaan elämän jatkuvuutta, erilaisten tunteiden kokemista ja tunneilmaisun vapautta sekä kehollisen eheyden ja toimijuuden kokemuksia. Ulkoisen turvan järkkyyessä mielessä vaikuttavien ihmissuhteiden muodossa esiintyvä sisäistetty koti näyttäytyy merkittävänä tasapainon ylläpitäjänä. (Sinkkonen & Kalland 2001.)

Kodin ilmapiiri

Kodin ilmapiiri on merkittävä tekijä lapsen kehityksessä. Ilmapiiriä eivät määritä pelkästään äiti ja isä, vaan sen luomisessa on mukana koko perhe (Alasuutari 2003, 21). Kun ihmisiltä kysytään, millaisia muistoja sana koti herättää, nousee monelle päällimmäisenä mieleen kodin yhteiselämää sävyttänyt emotionaalinen ilmapiiri. Vanhemmuuden laatu on kodin ilmapiirin avaintekijä. Mikäli vanhempien suhdetta leimaavat keskinäinen kunnioitus, luottamus ja huolenpito, ne antavat lapselle turvallisen lähtökohdan ajatella itseään ja tulevaisuuttaan.

Vanhempien toimintatavat ja kasvatustilapiiri on kotikasvatustutkimuksissa jaoteltu autoritatiiviseen, autoritaariseen ja sallivaan kasvatukseen (Baumrind 1989). Autoritatiivinen vanhempi on turvallinen aikuinen, joka luo perheen rajat ja säännöt sekä käyttää keskustelua lasten ohjaamisessa. Autoritaarinen vanhempi korostaa valtaansa päättää ja tietää asiat lapsen puolesta. Kasvatusote on normatiivinen ja tottelemattomuudesta rangaiseva. Salliva vanhempi ei pyri vaikuttamaan lapsen käyttäytymiseen vaan antaa tämän toimia omien ajatustensa ja toiveittensa mukaisesti ja luo siten lämpimän tunnesuhteen lapseensa. (Alasuutari 2003, 21.)

Lämpimän perheilmapiiirin ja vanhempien turvallisen kiintymyssuhteen nähdään Pulkkinen (1996) mukaan ennustavan lapsikeskeistä kasvatusta. Sen sijaan parisuhteessa ilmenevän takertuvuuden ja rauhattoman perheilmapiiirin todetaan ennustavan depressiivistä vanhemmuutta. (Pulkkinen 1996, 85, 88.) Kodin ilmapiiriä voidaan Hirsjärven (1981) mukaan kutsua myös kasvatus- tai koti-ilmastoksi, jossa kasvatuskeinot näkyvät. Käytettävät keinot luonnollisesti vaikuttavat vanhempien ja lasten suhteen laatuun. Kempainen (2001) korostaa, että rakennusaineet ja evästyksiset vanhemmuuden muotoutumiselle saadaan oman lapsuudenkodin vanhempien toimintatavoista. Mikäli oma kotikasvatus on koettu vajavaiseksi tai ongelmalliseksi, on syytä pysähtyä pohtimaan ja tiedostamaan asioita, minkä jälkeen on mahdollista löytää voimavaroja ja aineksia toisenlaiseen toimintaan. (Kempainen 2001, 153–154, 160.)

Koti-ilmastoa tarkastellessaan Pulkkinen (1977, 138) puhuu itsekkästä ja ohjaavasta kasvatustilastosta. Itsekästä ilmastoa leimaa välinpitämättömyys, lapsen huolenpidon laiminlyönti sekä vanhemman valtaoikeuksien ja autoritaarisuuden korostus, jolle on ominaista kovakouraisuus ja perustelemattomuus. Ilmapiiirille tyypillistä on perheenjäsenten niukka keskinäinen vuorovaikutus. Ohjaavassa kasvatustilastossa vuorovaikutus on avointa, vanhemmat antavat lapselle vastuuta ikäkauteen sopivasti, huomioivat tämän mielipiteitä ja käsittelevät erimielisyyksiä keskustelemalla. Lasta myös rohkaistaan ja hänelle osoitetaan hellyyttä. Keskusteluhetkissä lapselle alkaa kehittyä kykyä syyn ja seurauksien ymmärtämiseen ja itsekkyyden sijasta muiden huomioon ottamiseen.

Kiintymyssuhteet kasvatuksessa

Lapsen kokeman vanhemmuuden tarkasteluun kuuluu olennaisena osana myös varhaisessa vuorovaikutuksessa rakentuva *kiintymyssuhde*. Sitä on tarkasteltu psykologian parissa aktiivisesti. Tutkimuksissa on todettu vanhempien keskinäisen läheisyyden olevan yhteydessä sekä vanhempana toimimisen herkkyyteen että turvalliseen kiintymyssuhteeseen, joka edesauttaa lapsen myönteistä kehitystä. (Mm. Pulkkinen 1985, 254; Mäntymaa 2006; Mäntymaa & Tamminen 1999; Zeanah 2009.)

Kiintymyssuhdeteoria korostaa, että kolmen ensimmäisen elinvuoden aikainen vuorovaikutussuhde ensisijaisen hoitajan ja lapsen välillä on erittäin tärkeä. Tämä varhaisten hoivakokemusten laatu on suoraan yhteydessä lapsen perusturvallisuuden tunteeseen. (Bowlby 1973.) Kriisiaikoina lapset ovat selviytyneet hyvinkin traumaattisista oloista, mikäli heillä on ollut turvallinen aikuinen saatavilla. Bowlby (1997) tutki Lontoon pommitusten alta evakuoituja lapsia ja näiden selviytymistä elämässä eteenpäin. Hänen tutkimustensa pohjalta on syntynyt kiintymyssuhdeteoria, jossa lapset voidaan jakaa käyttäytymisen perusteella turvallisen, turvattoman, ristiriitaisen ja välttelevän kiintymyssuhteen omaaviin yksilöihin.³ Kuitenkaan tämän tutkimuksen aineiston avulla en pysty tutkimaan kiintymyssuhdetta muutoin kuin tarkastelemalla muistelussa kuvattujen lapsuuden tunne-
muistojen näyttäytymistä ikäänntyvien hyvinvoinnin kokemuksissa.

Hyvän kiintymyssuhteen rakentumisessa oleellisia ovat lapsen varhaisvaiheissa saaman hoidon säännöllisyys ja hoivatilanteiden vuorovaikutuksen laatu, kuten lapsen koskettaminen ja hänelle puheleminen. Pulkkinen (1985) mukaan lapsen hoitoa ja kasvatusta pidetään yleensä arkeen kuuluvana velvollisuutena, eivätkä vanhemmat työssäkäynnin ja kodinhoidon ohella liiemmin pohdi erilaisten toimenpiteiden merkitystä lasten kannalta. Näissä tilanteissa vanhempien kasvatustietoisuus voi olla vähäistä mutta lapsen kannalta onnistunutta, mikäli vanhemmat kypsyydellään ja vaistoillaan kykenevät takaamaan lapselle turvalliset kasvuolot. Vähäisen kasvatustietoisuuden riskinä Pulkkinen näkee lapsen jäämisen vanhempien hetkellisten mielijohteiden varaan niin, että lapsen näkökulma jää huomiotta. (Pulkkinen 1985, 254.)

³ Mäntymaa ja Tamminen (1999, 2459) jaottelevat kiintymyssuhteen turvalliseen, turvaton-välttelevään, turvaton-ambivalenttiin ja kaoottiseen.

Salo ja Flykt (2013) tarkastelevat lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin vaikuttavaa vanhempi-lapsi-suhdetta emotionaalisen saatavilla olon (*Emotional Availability*) teorian näkökulmasta. Lapsi voi säilyttää turvallisuuden tunteensa ja kykenee säätelemään omia tunteitaan, mikäli vanhemman emotionaalinen läsnäolo on kannattelemassa häntä sisäistettynä kokemuksena. Siinä missä kiintymyssuhde tarkastelee vanhemman sensitiivisyyttä ja responsiivisuutta erityisesti lapsen stressitilanteissa, emotionaalinen saatavilla olo korostaa kannattelevan läsnäolon, ohjauksen ja mentalisoinnin kykyjen merkitystä lapsen kehittymisen ja itsenäistymisen tukena. (Salo & Flykt 2013, 402–403.)

Sisäistetyt eli interpersoonalliset vuorovaikutussuhteet muodostuvat subjektiivisista kokemuksista, jotka sisältävät sekä ulkoisia että sisäisiä tapahtumia, jotka representoivat aiempien vuorovaikutustapahtumien muistoja ja mielikuvia (Mäntymaa & Tamminen 1999, 115, 2447). Suhteessa olon mallit ja kasvatustavat ovat luonteeltaan pitkälti ylisukupolvisia. Haitallisiksi koettujen mallien muuttaminen vaatii ihmiseltä juuriinsa tutustumista ja tietoista käsittelyä. (Schützenberger 1998; Lyons-Ruth & Zeanah 1993.)

Kaikkia Suomen sotien aikana varttuneita lapsia yhdistää sotien aiheuttamat yhteiskunnalliset vaikeudet ja riskitekijät. Kehityspsykopatologian piirissä on tutkittu lapsen kehitykseen vaikuttavia erilaisia psyykkisiä, sosiaalisia ja biologisia riskitekijöitä. Näitä löydetään vauvasta, vanhemmista, perheestä ja sosiaalisesta ympäristöstä. Riskien vaikutus ei kuitenkaan ole suoraviivainen, ja yksittäisen riskitekijän laatua merkittävämpänä seikkana pidetäänkin riskien määrää. Tutkijoiden mukaan psyykkisesti terveitä lapsia kehittyi myös vaikeissa olosuhteissa, ja vastaavasti kehitys voi häiriintyä näennäisen suotuisissakin oloissa. (Zeanah, Boris & Larrieu 1997a.)

Vanhemmuuden haaste

Yhteiskunnalliset olosuhteet ja negatiiviset elämäntapahtumat vaikuttavat vanhempien kykyyn täyttää vanhemmuuden tehtävää. Esimerkiksi köyhyys ja taloudelliset menetykset voivat kaventaa vanhempien mahdollisuuksia ja lisäävät ahdinkoa. (Osofsky 1998; Zeanah ym. 1997a.) Evakkolasten vanhempien arkielämää ovat varjostaneet kodin menetykset, jatkuvat muutot ja epävarmoissa olosuhteissa eläminen. Oman ahdistuksen keskellä lasten hätään ja kasvattamiseen paneutuminen on tuonut monenlaisia haasteita. Evakkoperheiden mahdollisuus yhteisöllisten suhteiden rakentamiseen oli paljolti riippuvainen sijoituspaikkakunnan maantieteellisistä olosuhteista sekä kantaväestön rakenteesta ja suhtautumisesta (Sallinen-Gimpl 1994).

Jälkipolven näkökulmasta sota-ajan kasvatuksen mahdollisuuksia voidaan tarkastella myös kasvatustaloudesta käsin. Värin (1997, 121–125) mukaan vanhemmuudelle voidaan asettaa ajasta riippumattomia ja pysyviä velvoitteita, jotka liittyvät ontiseen, ontologis-yhteisölliseen ja filosofis-maailmankatsomukselliseen ulottuvuuteen.

Ontinen ulottuvuus sisältää fyysisten ja henkisten ehtojen turvaamisen, ja siinä kuluu vanhemman ja lapsen suhteen merkitys. Lapsen perusluottamus rakentuu vanhemman läsnäolon ja saatavilla olon varaan, mistä kumpuaa myös usko tulevaisuuteen. Tämä henkinen voimavara on lapsen itsenäistymisen, omien mahdollisuuksien löytämisen, omiin kykyihin ja elämään luottamisen sekä itseksi tulemisen ehto. Ontologis-yhteisöllinen ulottuvuus sisältää maailmaan orientoimisen velvoitteen, joka tarkoittaa lapsen

yksilöllisestä kasvusta, kulttuuristumisesta ja menestymismahdollisuuksista huolehtimista. (Emt. 126–127.) Kolmas merkittävä ulottuvuus on filosofis-maailmankatsomuksellinen, joka sisältää olemisen perustaa ja elämän mielekkyyttä koskevat kysymykset. Lapsi pohtii turvallisen maailman jatkumista, vanhempien saatavilla oloa ja heidän menetystään. (Emt. 156–157.)

Sodan jaloissa nämä ovat luonnollisesti jokaisen ajattelemaan kykenevän lapsen maailmassa tärkeitä kysymyksiä ja huolen aiheita. Vanhemmat ovat avainasemassa orientoitessaan lapsiaan kohti elämää. Kotien arvot ja asenteet – biologisten, sosiaalisten ja toiminnallisesti jäsentyneiden taitojen ohella – vaikuttavat lasten kykyyn säädellä käyttäytymistään epävarmoissa olosuhteissa. (Zeanah ym. 1997a; Mäntymaa & Tamminen 1999, 2447.) Turvallisuuteen ja tulevaisuudenuskoon ankkuroituvan kokemuksen laatu on ollut oleellinen tekijä evakkolasten selviytymisessä.

3.2 Kasvatuksen perintö

Lapsi saa kotoaan lähtevää elämän matkalle. Kodin tavat, arvot ja uskomukset taltioituvat syvälle mielen maisemaan. Vanhemmat tuovat muodostamaansa yhteiseen kotiin omien lapsuudenkotiensa malleja, jotka vähitellen arjen vuorovaikutuksessa muovautuvat käytännöiksi. Kasvatustalleihin kuuluvat kaikki ne keinot ja toimintatavat, joiden avulla lapsia halutaan ohjata oikeaan suuntaan.

Pulkkisen (1985, 255) mukaan kotikasvatuksessa saatu perintö kasvatustieteen ja -periaatteineen ilmenee vahvasti vanhemman omissa kasvatustavoissa. Muutoksen aikaansaaminen ja haitallisina koettujen mallien katkaiseminen vaativat vanhemmalta omakohtaista ajattelua ja kasvatuksen tiedostamista. Tiedostamista voi estää normatiivisuuden vaade, jossa annettujen sääntöjen ja määräysten mukaista toimintaa pidetään suositavana. Tällöin kasvatuskäytäntöjen ja -mallien kyseenalaistamista ja kriittistä tarkastelua pidetään helposti hyvän käytöksen vastaisina.

Kasvatuksen jatkuvuudessa on usein kyse varsin tiedostamattomista prosesseista. Kempin (2001) tutkimus kasvatuksen ylisukupolvisuudesta osoitti, että nuoremman sukupolven vanhemmat tiedostavat herkästi tyytymättömyyttä aiheuttaneita lapsuudenkokemuksiaan, joihin he havahtuvat omassa vanhemmuudessaan. Hänen mukaansa epäkohtien tiedostaminen ja oman lapsuuden kotikasvatuksen tutkiminen voivat auttaa uudenlaiseen toimintaan omassa vanhemmuudessa. Mielenkiintoiseksi ilmiö tulee kuitenkin arkielämässä, jossa omien vanhempien arvoista ja toimintatavoista on saatettu sanoutua irti, mutta arkitilanteissa niihin luisuminen voi tapahtua huomaamattoman helposti. Ihmisillä on usein hyvinkin idealistisia kuvitelmia omasta vanhemmuudestaan. Kuvitelmissa omat kasvatuskäytännöt voidaan nähdä täysin vastakkaisina edeltävän sukupolven edustajille kasvatustavoille. Kuitenkin käytännön kasvatustilanteet syntyvät hetkessä ja vaativat nopeaa reagointia, joten on hyvin todennäköistä, että vanhempi turvautuu niissä itselleen tuttuun ja sisäistettyyn toimintatapaan. (Kempin 2001, 153–160.)

Kotikasvatuksen traditiot nousevat sukupolvien takaa, mikä Suomessa tarkoittaa vähintäänkin säätyläisyhteiskuntaa. Granbom-Herranen (2011) on selvittänyt kasvatushis-

toriallisissa tutkimuksissaan säätyläisyhteiskunnan kasvatustavoitteita Ruotsin ja Venäjän ajan säädöksissä. Näissä säädöksissä ohjeistettiin tavallista kansaa eli rahvasta varustamaan lapsensa aikuisyhteisöä varten. Vanhempien perustehtävänä oli lastensa elatuksesta huolehtiminen. Kasvatuksen tavoitteena oli työntekoon harjaannuttaminen ja kristityksi kasvattaminen. (Granbom-Herranen 2011, 167–176.)

Vanhempaa suomalaista kotikasvatustutkimusta edustaa Ruoppila (1954), joka selvitti erityisesti kotikasvatusmenetelmiä ja -tavoitteita 1930-luvun vanhempien ajattelussa. Tärkeimpiä entisajan tavoitteita olivat kuuliaisuus, nöyryys ja vaatimattomuus. Vanhempiä kuvattiin myös ankariksi ja vaativiksi kasvattajiksi. Suomalaisen kansan kasvatuspäämäärät voidaan perinteen valossa tiivistää kahteen perusajatuksen: lapsi tuli kasvattaa itsenäisesti elämässä toimeen tulevaksi ja yhteiskuntaan sopeutuvaksi kansalaiseksi. (Ruoppila 1954, 182.)

Kasvatusmenetelmät

Kasvatusmenetelmiä pitkään hallinnut behavioristinen traditio on pohjautunut palkkioiden ja rangaistusten käyttöön. Suomalaisen kansan kasvattajat ovat kohtuullisen yhdenmukaisesti seisseet niiden asioiden takana, joista lapsia on rangaistu. Palkitseminen on entisajan kasvatuksessa ollut vähäisempää. (Mm. Gjerstad 2009.) Lapsuudessa omaksutut ajattelu- ja käyttäytymismallit vaikuttavat ihmisen toimintaan hänen tahtomattaankin. Sisäisten mallien muuttaminen vaatii oman kasvatusperinnön ja kotikasvatuksen tietoista tarkastelua. (Kempainen 2001.) Pulkkinen (1985) jatkaa, että kaikki kotikasvatuksessa sisäistetyt periaatteet eivät ole lapsen kannalta yhtä hyviä. Vanhempi voi toimia mielestään kasvatustietoisesti ja pitää hyvänä periaatteena esimerkiksi samaansa ruumiillista kuritusta ja siirtää sitä lapsilleen. Periaatteen äärelle pysähtyminen edellyttää vanhemmalta paljon pohdiskelua ja oman toimintansa tietoista arvioimista lapsen kehitykseen vaikuttavien tekijöiden valossa.

Korhonen (1994) tutki keski-ikäisten naisten lapsuuskokemuksia ja vanhemmuutta suurten ikäluokkien naisten kokemana. Nämä 1940-luvun lopulla syntyneet äidit muistelivat omien vanhempiensa kasvatusta. Heidän kertomustensa kuvauksissa ahkera työnteko, rehellisyys, täsmällisyys, vanhempien totteleminen ja kunnioittaminen olivat leimallisia sen ajan periaatteita. Lasten sylissä pitämiseen tai yksilölliseen huomioimiseen ei ollut aikaa tai voimia, eikä se kuulunut ajan tapoihinkaan. Vanhemmat olivat kuitenkin pääsääntöisesti fyysisesti saatavilla, mikä kompensoi emotionaalista etäisyyttä ja vähensi turvattomuutta. Sukupolvien kotikasvatus- ja vanhemmuusmalleja vertailtuaan Korhonen löysi neljän tyyppisiä kasvattajamalleja. Hän luokittelee suurten ikäluokkien naisia kasvattaneita äitejä vahvoiksi kasvattajiksi, etäisiksi huolehtijoiksi, läheisiksi huolehtijoiksi ja pelottaviksi äideiksi. Hänen tutkimukseensa osallistuneet naiset jaoteltiin vastaavasti neljään kasvattajatyypin: tietoiset kasvattajat, yksilöllisyyttä korostavat kasvattajat, ymmärtävät huolenpitäjät ja puuskittaiset äidit. Sukupolvien vertailussa pelottavat äidit olivat kadonneet. (Korhonen 1994, 116–118.)

Korhonen tutki myös isyyden muutosta (1999) ja tarkasteli keski-ikäisten miesten lapsuuskokemusten ja oman vanhemmuuden suhdetta. Kasvatusperiaatteista tärkeimmiksi

teemoiksi nousivat kuri, rajat ja kunnan käytös. Nämä oli sisäistetty omilta vanhemmilta, ja niiden arvostus jatkui omassa vanhemmuudessa. Tutkimus vahvisti, että lapsuudessa opitut mallit ovat sisäistyneet syvälle mielen rakenteisiin ja arjen tiimellyksessä ne helposti ohjaavat toimintaa. Miesten kasvatusote oli muuttunut 1950-luvun isä keskustele- vammaksi ja sallivammaksi. Suurten ikäluokkien vanhemmat olivat omaksuneet vanhan kansankulttuurin kestäviä periaatteita moraalikasvatuksensa pohjaksi. Isät jakaantuivat neljänlaisiin tyypeihin: turvalliset isät, etäiset auktoriteetit, epävakaa, arvaamattomat isät ja pelottavan ankarat isät. Turvallista isää ei tarvinnut pelätä, hän oli leikkisä, läheinen ja salliva – jopa hiljaisuudessaankin lasten kunnioittama auktoriteetti. Etäisiin auktori- teetteihin liitettiin vaatavuus, tiukkuus ja pelonsekainen kunnioitus, mutta he ovat huoleh- tineet perheestään ja heidän toimintaansa on voitu ennakoida. Epävakailla, arvaamatto- milla isillä on ollut kaksi keskenään ristiriitaista puolta: tavallinen ja mukava mutta hu- malassa tai mielenhäiriössä väkivaltainen ja pelottava. Pelottavan ankarat isät näyttäytyi- vät etäisinä ja heidän käyttämänsä rangaistukset olivat kohtuuttoman ankaria. Humala- tai mielenhäiriötila saattoi tehdä isästä tavallistakin väkivaltaisemman ja julmemman. (Korhonen 1999, 228–230.)

Kotikasvatuksessa sisäistetyt uskomukset ja kasvatustavat olivat Kemppaisen (2001) tutkimuskohteena. Hän tutki kolmen sukupolven edustajien kotikasvatusta vanhempien kasvatustavoihin liittyvien muistojen ja uskomusten näkökulmasta. Tulosten mu- kaan vanhimman sukupolven edustajat luottivat fyysisen rankaisemisen ja etenkin piis- kaamisen voimaan, joka nähtiin perinteisenä ja tehokkaana kasvatustavoina. Nuorin su- kupolvi uskoi muita sukupolvia enemmän lapsilähtöisen ja ohjaavan kasvatustavan periaat- teisiin. Toisaalta kaikkia sukupolvia yhdisti luottamus puheeseen ja sanalliseen selittämi- seen sekä kuriin sääntöjen ja rajojen muodossa. (Kemppainen 2001, 121–123.)

Nykyajan uusista kasvatustavoista huolimatta Kemppaisen tutkimus osoitti perin- teisten kasvatustavojen, ahkeruuden, työteliäisyyden ja kunnan kansalaisuuden, ole- van mukana kaikkien kolmen sukupolven kokemuksissa. Tosin nuorimman sukupolven kokemuksissa ihanne ilmeni laimeampana. Toinen yhtäläisyys kolmen sukupolven kas- vatustavoihin oli kurin, rajojen ja sääntöjen kunnioittaminen. Suomalaisessa kasva- tusperinteessä on läpi sukupolvien säilynyt parhaiten ruumiillisen kurituksen kasvatustavo- keino sekä käytännössä että uskomusten tasolla. (Emt. 153–160.) Menneiden sukupolvien kasvatustavat voivat tuntua melko kovakouraisilta, mutta kansanperinteestä voidaan nähdä esivanhempien viljelleen runsaasti myös huumoria. Lisäksi lasten ihmissuhteet en- tisajan perheissä olivat monipuolisia. Laaja perheyhteisö, sedät, tädit, isovanhemmat ja monesti työväkikin, antoi lapsille mahdollisuuden turvautua muihin ihmisiin, mikäli van- hempien kohtelu tuntui joskus liian ankaralta. (Pulkkinen 1977, 28.)

Gjerstad (2009, 49) pohtii kotikasvatustavan sisältämää valtaa, joka sallii laajan kirjon erilaisia kasvatustavoihin. Hän toteaa ruumiilliseen rankaisemiseen liittyvän vallan- käytön edustavan kotikasvatustavan vallan voimakkaimpia muotoja (emt. 178). Gjerstad muistuttaakin Grolnickin (2003, 35) pohjalta, että lasten fyysiset rangaistustavat ovat lähes universaaleja niiden laajan levinneisyyden vuoksi. Hän pohtii kasvatustieteessä aiemmin suosiossa olleen behavioristisen ajattelun tarkoittavan kotikasvatukseen sovel- lettuna myös sitä, että lapsen kasvatustavassa on palkitsemisen ja rankaisemisen avulla kes- kitytty muuttamaan vain näkyvää käyttäytymistä. Silti osa tutkijoista puoltaa jonkinlaisen

behaviorismin soveltamista esimerkiksi pienten lasten kohdalla tilanteessa, jossa lasta ei voi aktivoida rationaalisesti (mm. Jarvis 1997, 83–84; Puolimatka 1997, 25).

Tutkimusaineistonsa pohjalta Gjerstad (2009, 150) päätyy toteamaan, että tottelevaisuuden avulla lasta ohjataan tunnistamaan yhteisöllisten sääntöjen ja todellisuuden lainalaisuuksia. Kasvatuksen päämääränä tulee olla sellainen lapsen ymmärryksen, omien mielipiteiden ja vapaan tahdon kunnioittaminen, joka antaa luvan kritiikittömän ja sokean tottelevaisuuden kyseenalaistamiseen. Kotikasvatuksen perustuminen eettisesti vahvoihin arvoihin, kuten muiden kunnioittamiseen, suojaa lasta epäeettisesti toimivan auktoriteetin mielivallalta. Kotikasvatuksessa saadut eväät ovat oleellinen osa ihmisen myöhempiä hyvinvointia.

3.3 Sota-ajan lasten hyvinvointi

Evakkolasten tämän päivän hyvinvointi on yhteydessä lapsuuskokemuksiin. Sota-ajan lasten terveyttä ja hyvinvointia on tutkittu enenevästi 2000-luvun alusta alkaen. Tutkimusasetelmat ovat olleet pitkälti lääketieteellisiin mittauksiin perustuvia. Tämän tutkimuksen fokuksessa oleva kokemuksellinen hyvinvointi ei ole ollut aiemmissa evakkolapsitutkimuksissa esillä. Sota-ajan lapsia tarkastelevissa tutkimuksissa nostetaan keskusteluun lasten selviytymismekanismit, huolenpidon ja suojaamisen kysymykset sekä sota-ajan traumojen vaikutukset myöhempään elämään, terveyteen ja hyvinvointiin (mm. Paksunieni, Määttä & Uusitalo 2015; Santavirta T., Santavirta N., Betancourt & Gilman 2015; Van der Hal-van Raalte, Van Ijzendoorn & Bakermans-Kranenburg 2007).

Sotalapsuuden kokeneiden ihmisten psyykkistä hyvinvointia käsittelevät tutkimustulokset ovat keskenään ristiriitaisia, joten yleistysten tekeminen on vaikeaa (Kirves 2007, 130). Osa tutkijoista pitää sotalapsuutta traumaattisena kokemuksena (Serenius 2003; Westling 1961; Lagnebro 1944, 158–161). Näiden tutkijoiden mielestä sotalapsia määrittävät aikuisena hyväksynnän kerjääminen ja liiallinen kiltteys, koska he ovat joutuneet elämään toisten ehdoilla ja olemaan loppuelämänsä kiitollisuuden- ja velvollisuudentunteidensa vankeja. Yhtenä seurauksena mainitaan myös omiin tarpeisiin liittyvät ilmaisu- ja vaikeudet saada kosketusta omiin tunteisiin. (Kirves 2007, 130–135.)

Vastakkaista näkemystä edustavat tutkijat Kaila (1950), Räsänen (1988, 116) ja Evans (1996) pitävät sotalasten vaikeuksia tilapäisinä, koska lapset ovat sopeutuvaisia ja mieleltään joustavia. Näissä tutkimuksissa on tehty johtopäätöksiä esimerkiksi siitä, että traumasperiäisiä stressihäiriöitä on Suomeen jääneillä sota-ajan lapsilla enemmän kuin lapsensiirron kokeneilla. Näiden tutkijoiden mukaan lastensiirtoja kokeneet sotalapset ovat verrokkeja sosiaalisempia ja sopeutumiskykyisempiä sekä tunneilmaisussaan parempia. Myös sotalasten fyysinen terveys on parempi, koska he ovat saaneet parempaa ravintoa kuin köyhässä Suomessa kasvaneet. (Kirves 2007, 135–136.)

Toisistaan poikkeavien tutkimustulosten syiden arvellaan johtuvan monista eri tekijöistä. Lapsuuden erokokemuksesta selviäminen on ensinnäkin riippuvainen lapsen iästä; mitä nuorempi lapsi, sitä traumaattisempi kokemus, koska lapsilla ei ole välttämättä ollut sanoja kokemuksilleen. Myös lapsen temperamentti, aiemmat kokemukset, eron kesto ja sijaisperheen emotionaalinen laatu vaikuttavat selviytymiseen. Hyvän kiintymyssuhteen

on voinut saada sijaisperheessä, jossa on ollut lasta rakastava ja hyväksyvä syli. (Emt. 135–136.)

Toisaalta suomalaisen sotalapsuuden tutkijoista Kavén (2010, 267) siteeraa Helsinki-kohortin (1934–44) julkaisematonta tilastotietoa, jonka mukaan sodan aikana vanhemmistaan erotetut lapset kärsivät masennusoireista noin 60 vuoden ikäisinä 20 prosenttia enemmän kuin verrokkiryhmä. Tätä selitetään sillä, että verrokkit olivat saaneet olla vanhempensa, erityisesti äidin, kanssa. Mikäli ero oli kestänyt yli kolme vuotta, masennusoireiden määrä kasvoi 33 prosenttiin. Helsinki-kohortin masennukseen liittyvät tulokset olivat perheen sosioekonomisesta taustasta riippumattomia. Johtopäätöksissä puhutaan terveydentilassa ilmenevistä posttraumaattisen stressin oireista, masennuksesta ja jopa pysyvistä kortisolitason muutoksista.

Samaa Helsinki-kohorttia käyttäen lääketieteen tutkimusryhmässä selvitettiin sydän- ja verisuonisairauksien sekä diabeteksen yleisyyttä toisen maailmansodan aikana lapsuudessaan traumaattisen erottamisen kokeneiden ihmisten keskuudessa. Tutkimukseen osallistui 2003 ihmistä, joista 320 oli lapsena evakuoitu ulkomaille. Tulokset osoittavat, että varhaislapsuuden traumaattisilla tapahtumilla on vaikutusta myöhemmän elämän terveyteen. Lapsuudessa traumaattisen eron kokeneilla ihmisillä on ennuste sairastua muita yleisemmin sydän- ja verisuonitautiin sekä kakkostyyppin diabetekseen myöhään aikuisiällä. (Alastalo, Räikkönen, Pesonen, Osmond, Barker, Kajantie, Heinonen, Forsen & Eriksson 2009.)

Aihepiiristä tehdyt uudemmat tutkimukset osoittavat traumakokemusten vaikutusten olleen lievempiä. Heilala kollegoineen (2014) on tutkinut sotalasten evakuoinnin seurauksia aikuisiällä. Tutkimuksessa analysoitiin psykososiaalisen hyvinvoinnin eroja sotalasten ja kotimaahan jääneiden lasten välillä. Vaikka evakuoituidut lapset olivat kokeneet varhaisen erotrauman, heidän psykososiaalinen hyvinvointinsa ei ollut verrokkiryhmää huonompi. Tutkimus osoitti, että kodin suotuisat kasvatusolosuhteet suojaavat ihmistä koko tämän elämänsä ajan. Myös koherentiuden kokemus ennustaa merkittävästi psykososiaalista hyvinvointia. (Heilala, Kalland, Komulainen, Solovieva & Santavirta 2014, 869.)

T. Santavirta ja N. Santavirta (2014) vertailivat BDI-masennustestillä (*Beck Depression Inventory*) aikuisiän depression ilmenemistä Ruotsiin lähetettyjen sotalasten ja Suomessa koko sota-ajan eläneiden lasten kesken. Tutkimuksessa ryhmien välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa. Varhaislapsuudessa perheestään eroon joutuneilla ei tämän mukaan ole muita enempää depressiivisiä oireita. (Santavirta & Santavirta 2014, 253.)

Santavirta (2014, 1764) tutki lisäksi evakuoitujen sotalasten ja kotimaassaan asuneiden lasten aikuisiän kuolleisuuden eroja. Tässäkään tapauksessa tulosten mukaan ryhmien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa. Kuitenkin aiempia tuloksia täydentää alaryhmästä tehty löydös, jonka mukaan alle nelivuotiaina sotalapsiksi joutuneiden poikien aikuisiän kuolleisuus oli noin 1,3 kertaa suurempaa kuin verrokkiryhmän lapsilla.

Myös sotalasten riskiä joutua elämänsä aikana psykiatriseen hoitoon on tutkittu. Santavirran (ym. 2015) tekemän laajan sisarustutkimuksen mukaan lastensiirron kokeneilla sotalapsilla ei ollut lisääntynyttä riskiä sairastua sellaisiin mielenterveyshäiriöihin, jotka olisivat vaatineet sairaalahoitoa. Kuitenkin sukupuolten erot olivat huomattavia. Ulko-

maille lähetetyt pojat selviytyivät Suomeen jääneitä veljiään paremmin. Sen sijaan tyttöjen riski sairastua masennukseen oli tilastollisesti merkitsevästi suurempi kuin kotimaahan jääneillä siskoillaan. Tutkijoiden mukaan julkisuudessa esitetyt väitteet lastensiirron kielteisistä ja psyykkiseen sairastavuuteen johtaneista vaikutuksista eivät saa tukea tutkimuksista. Silti sukupuolten väliset erot tulee ottaa huomioon tulosten tulkinnaissa. (Santavirta T., Santavirta N., Betancourt & Gilman 2015.)

Tutkimukseeni osallistuneet evakkolapset ovat osa tätä suurta sota-ajan lasten ryhmää. Pelkästään evakkolapsiin kohdistuvaa hyvinvointitutkimusta lääketieteellisestä näkökulmasta ei ole tehty. Tämä tutkimus nostaa keskiöön osallistujien kokemuksellisen terveyden ja hyvinvoinnin.

Ikääntyvän hyvinvointi

Evakkolasten hyvinvointia voidaan tarkastella monista eri lähtökohdista. Ihmisen myöhempään hyvinvointiin vaikuttavat lapsuus- ja nuoruusvuosien kasvuolosuhteet ja kehitysvaiheet. Myös yksilön elämäkulussa mahdollistuneet koulutus- ja elämäntapavalinnat määrittävät hyvinvointia, terveyttä ja sosiaalista asemaa. Näissä on luonnollisesti huomattaviakin eroja niin toteutuneiden perheroolien, parisuhteiden, työn ja yhteisöihin kuulumisen kuin yksilöllisesti läpikäytyjen kehitys- ja muutosprosessienkin osalta. (Mustonen ym. 2013, 3.)

Hyvinvointi käsitteenä on laaja ja monitulkintainen. Tutkimuskentällä hyvinvointia voidaan luonnehtia sateenvarjokäsitteeksi, joka vaihtelee sisällöllisesti tutkimusintressistä riippuen. Minkkinen (2015, 20) toteaa monen tutkijan tavoin (mm. Pollard & Lee 2003; Ryan & Deci 2001) hyvinvointi-käsitteen määrittelemisen vaikeaksi ja sen käytön epämääräiseksi. Syinä tähän nähdään eri tutkimusalojen monet soveltamisolottuvuudet lukuisine ylä- ja alakäsitteineen (Aula & Sauli 2011.) Minkkinen (2015) kutsuukin hyvinvointia dynaamiseksi prosessiksi, jossa yksilön fyysinen, psyykinen, sosiaalinen ja materiaallinen tilanne on yleisemmin positiivinen kuin negatiivinen. Hyvinvointi on myös seurausta yksilön sisäisistä, yksilöiden välisistä, yhteiskunnallisista ja kulttuurisista prosesseista.

Ihmisen yksilöllisinä hyvinvoinnin resursseina pidetään siis biologisia, psyykkisiä, sosiaalisia ja materiaalisia lähtökohtia. Elämänaikaiseen fyysiseen hyvinvointiin ja sairastumisalttiuteen vaikuttaa jo biologinen perimä. Psyykkiseen hyvinvointiin vaikuttavat monet metataidot, kuten joustavuus ja sietokyky (*resilience*), kyky käsitellä vastoinkäymisiä (*coping*) tai kyky säädellä tunteitaan. Sosiaaliseen hyvinvointiin vaikuttavat esimerkiksi perhesuhteet ja ystäväpiiri sekä kyky hankkia ja ylläpitää tasapuolisia ystävyys-suhteita. Materiaalinen hyvinvointi liittyy ensisijaisesti elintasoon. (Minkkinen 2015, 24; Allardt 1976.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen hyvinvointia yksilön sisäisestä kokemuksesta käsin. Diener, Oishi ja Lucas (2009, 63) puhuvat subjektiivisesta hyvinvoinnista, jossa oleellista on se, että ihminen itse pitää elämänsä hyvänä. Yksilölliset arvioinnit sisältävät ihmisen emotionaaliset reaktiot sekä elämäntapahtumien pettymyksiin että täyttymyksiin.

Tutkimuksessani etsin kuvauksia siitä, millaiseksi osallistuja subjektiivisesti arvioi tämänhetkisen hyvinvointinsa. Hyvinvointia kartoittavat monivalintakysymykset liikkuvat psyykkisen, sosiaalisen ja materiaalisen ulottuvuuden teemoissa. Fyysistä vointia kartoitan ainoastaan vastaajan ilmoittaman, terveyttä ja sairastelua koskevan oman yleisarvion pohjalta.

Jyrkämän, Puustellin ja Ylilahden (2009) mukaan ikääntymistä tarkasteltaessa sosiaaligerontologiassa puhutaan yhä enenevästi sekä toimintakykyiästä että kokemuksellisesta iästä. Viimeksi mainitun rinnastan koskemaan vastaavasti kokemuksellista hyvinvointia. Koska iän kohdalla ei rajoituta tarkastelemaan pelkästään ihmisen kronologista ikää, ei myöskään hyvinvoinnin osalta voida tarkastella pelkästään fyysistä hyvinvointia. Luokiteltaessa ihminen tiettyyn ikäihmisryhmään kuuluvaksi häntä voidaan kronologisesti katsoen pitää vanhana, mutta psykologisesti, sisäisenä kokemuksenaan, hän tuntee olevansa nuori. Tämä voidaan nähdä myös toisinpäin: biologisesti nuori voi kokemuksellisesti olla vanha. (Emt. 2010, 149.) Vastaavasti tiettyyn sairausryhmään luokiteltua ihmistä voidaan pitää fyysisesti sairaana, mutta sisäisesti hän voi tuntea itsensä hyvinvoivaksi.

Yksilön kokemuksellisuus on aina kiinteästi sidoksissa sekä biologiseen perimään, kasvatuskokemuksiin että henkilöhistoriaan. Evakkolapset ovat kokeneet sota-ajan yksilöllisesti, ja niistä nousevat tunnemuistot ovat ainutkertaisia yksilöllisiä kokemuksia. Siinä missä joku kuvaa menetystään traumana ja nykytilaansa huonoksi, toinen voi kokea evakkolapsuutensa ponnahduslautana parempaan ja ilmaisee ikääntyneenä olevansa erinomaisessa kunnossa.

Suomessa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella on meneillään monia elämäntutkimuksia ja hyvinvointia kartoittavia tutkimushankkeita. Yksi niistä on lähes kolmekymmentä vuotta jatkunut seurantatutkimus, jossa tarkastellaan 16-vuotiaiden tamperelaisnuorten kehitystä 22-, 32- ja 42-vuotiaina. Tulosten mukaan ihmisen hyvinvointia suojaavia tekijöitä löytyy useita ja nämä liittyvät sekä yksilöllisiin että ympäristöllisiin voimavaroihin. Esimerkiksi lapsuudessa hyvät suhteet vanhempiin, hyvä itsetunto ja läheinen ihmissuhde voivat suojata myöhemmin puhkeavalta masennukselta ja tukea aikuisiän onnistunutta parisuhdetta. Lisäksi on havaittu, että sosiaaliseen tukeen liittyvät tekijät sekä aktiiviset ja ongelmanratkaisuun tähtäävät selviytymiskeinot voivat suojata stressitilanteessa masennukselta. Nähtävissä on myös se, että henkilökohtaisten voimavarojen suotuisa kehittyminen kaventaa sosioekonomisia terveyseroja. (THL 17/2013, 71.)

Elämäntutkimusten lisäksi hyvinvointiin vaikuttavat oman elämänhistorian muistelu ja siitä puhuminen. Ihminen on kaiken aikaa elämänsä varrella kertonut tarinaansa, josta on alkanut muodostua itselle tuttu identiteettikertomus. Mitä vanhemmaksi ihminen tulee, sitä tärkeämpää on integroida oma elämäntarina osaksi itseä. (Saarenheimo 2011; Heikkinen 2003; Korkiakangas 2003.) Koherenttiuden saavuttamiseksi tulee kohdata ja hyväksyä omalle kohdalle sattuneet kriisit, traumat ja menetykset. Mikäli näitä ei ole purettu, hyvinvointi vanhuudessa voi estyä ja olemassaolon kokemus saa monenlaisia defensiivisiä muotoja. Ikääntyessä ihminen palaa lapsuusmuistoihin, jolloin erityisesti kätkeytyvät muistot pyrkivät esiin. Eletyn elämän muisteleminen on prosessi, johon liittyy myös sureminen. (Ks. myös Bode 2013.)

Heikkinen (2003, 207) kuvaa ikääntymistä yksilöllisenä prosessina, jota pystyvät parhaiten kuvaamaan ainoastaan sen kokeneet. Hän puhuu erityisistä mielen voimavaroista,

jotka vaikuttavat siihen, miten asioihin suhtaudutaan tai miten niihin jaksetaan reagoida. Elämän haasteiden edessä mielen voimavaroissa korostuvat tunteet ja niiden hallinta. Lisäksi tarvitaan ymmärtämistä, osaamista, tietoa ja tahtoa. Myös surutyötä helpottavan terapeutin puhumisen merkityksestä on saatu positiivista näyttöä monissa muistelu- ja vertaisryhmissä. Toisaalta Saarenheimon (1997, 208) mukaan muisteluryhmien terapeutisuutta merkittävämmiksi hyödyiksi nousevat muistelun sosiaaliset ja yhteisölliset merkitykset. Iäkkäät eivät muistelussaan välttämättä säätele esimerkiksi tunnetilojaan vaan vakuuttautuvat oman eletyn elämän arvosta.

Tunteiden pohjavire ja säätelykyky perustuvat varhaislapsuuden kokemuksiin ja säilyvät omaksuttuina malleina vanhuuteen asti (mm. Mader 1996). Tunteita voidaan luonnollisesti pyrkiä hallitsemaan koulutuksen kautta omaksutulla kognitiivisella jäsentämisellä ja järjeistämällä, mutta esimerkiksi depressiivisuus- ja aggressiivisuustaipumukset näyttävät varsin pysyvinä ja säilyvät pitkälle aikuisuuteen. Heikkisen (2003, 208) mukaan näitä säilyviä ominaisuuksia tutkijat Jenkins ja Oatley (1996) kutsuvat erityisiksi *tunneskeemoiksi*. Elämän matkalla ihmisen mielessä säilyvät erityisesti omien vanhempien ominaisuudet ja kodin tunneilmasto sekä tunnekokemuksia ravisuttaneet historialliset tapahtumat.

Lapsuusvuosien ja kasvatuksen muistelu

Evakkolasten kirjoittamat kuvaukset ja haastatteluissa muistellut tapahtumat ilmentävät elävällä tavalla muistin kerroksellisuutta. Muistot kätkevät eri voimakkuuksilla varustettuja tunteita, jotka ovat ihmisessä spiraalinomaisina kerroksina. Eletystä elämästä ja lapsuuden kokemuksista halutaan muodostaa itselle ehyt kokonaisuus, tarina, jota voidaan kertoa ja jonka voi hyväksyä osaksi ikiomaan historiaan. Lapsena elettyyn sota-aikaan liittyvät kauhut muotoillaan ikään kuin uudestaan ja sirpaleiset asiat kootaan sosiaalisesti hyväksytyyn muotoon (Heikkinen 2003). Korkiakangas (1997) kuvaakin muistelemista yhdeksi keinoksi ymmärtää mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa. Muistelulla ihminen kokoaa käsitystä omasta elämänsäkulusta ja lujittaa identiteettiään.

Toisaalta on tärkeää pitää mielessä ihmisten puolustusmekanismien ja elämänhistorioiden sisältämät erilaiset strategiat. Oksanen (2007, 75) muistuttaa, että selviytymistään kuvaileva ihminen voi elämästään kertoessaan toimia kuitenkin myös korostuneen harkitusti ja jättää huomioimatta oma haavoittuneisuutensa. Muistelutapahtumassa kontrolloidusti asiatasolla pysyminen voi auttaa kestämaan ja painamaan taka-alalle mieleen pyrkivää kaoottisuutta. (Ks. myös Frank 1997.)

Monien tutkijoiden tavoin myös Heikkinen (2003, 209) esittää, että kiintymyssuhdeteorian pohjalta voidaan lapsuuden keskeytymättömien, kiinteiden ja myönteisten tunnesuhteiden nähdä ylläpitävän turvallisuuden kokemusta. Päinvastaisissa tilanteissa, kuten vanhempien menetyksissä ja näitä korvaavien aikuissuhteiden puuttuessa, havaitaan depressiivisyyttä, ahdistuneisuutta ja pelkoa tai ihmissuhteissa koetun mielihyvän puutetta. (Myös Brown & Harris 1978; Gilbert 1992.)

Gilbertin (1992) mukaan tunneilmapiirin epävarmuus lapsuuden ihmissuhteissa on omiaan kerryttämään emotionaalista ristiriitaa tulevaisuuden mahdollisuuksien ja kokeuksellisten tarpeiden välille. Lapsuudessa muovautuneen tunneherkkyyden ja virittyneisyysuunnan pohjalta ihminen jäsentää elämänsäkokemuksia. Myönteiset kokemukset lapsuudessa ovat sitä voimavaraa, jota tarvitaan elämän vaikeuksien ja haasteiden kohtaamisessa. Niissä ihmistä kannattelee ja vie eteenpäin tulevaisuuden toivo ja usko parempaan. Lapsuuden kasvatusilmapiiri on myös Korhosen (1999) ja Pulkkinen (1996) mukaan keskeinen lapsen psyykkiseen kehitykseen vaikuttava tekijä. Turvallisten ja rakastavien vanhempien tarjoamat eväät kannattelevat aikuiselämän ihmissuhteissa. Välinpitämätön kohtelu luo epävarman kiintymyssuhteen, joka myöhemmässä tunneilmaisussa voi ilmetä kielteisyytenä tai välttelevyytenä.

Kivimäki (2007) pohtii lapsen kokeman kasvatuksen sisältöjä. Hänen mielestään suomalaisten kotien kasvatustapoja ei tule tarkastella pelkästään talvi- ja jatkosodan näkökulmasta vaan myös kauempaan historiaan peilaten. Esimerkiksi monilla 1930-luvun vanhemmilla oli traumaattisia ja vaiettuja sotakokemuksia jo vuoden 1918 sisällissodasta. Myös suuren laman vaikutukset kansakuntaan ja erityisesti köyhyydessä eläviin perheisiin ovat lisänneet ongelmia ja turvattomuutta. Ankarien lapsuuden olosuhteiden lisäksi perhekulttuuria ovat määrittäneet isien pitkät poissaolot sotarintamalla, minkä seurauksena äitien ja lasten osana oli kantaa usein kohtuuttomiakin työtaakkoja. Lasten suurena huolena oli äidin menettämisen pelko tai yksin jääminen. Lapset oppivat ”lukemaan” äitiä ja tämän jaksamista. Oma tarvitsevuus kiellettiin ryhtymällä jo varhain vastuunkantajaksi ja aikuisen hädän lievittäjäksi. Lapsi ei ole halunnut aiheuttaa lisätaakkaa vaan on usein ratkaissut tilanteen ryhtymällä näkymättömäksi, ahkeraksi tai kiltiksi. (Kivimäki 2007, 215–224.)

Perheiden valmiudet käsitellä sotakokemuksia ovat vaihdelleet. Tunteita selittämättömässä ja tukahduttaneessa ilmapiirissä lapsi on saattanut kääntää ahdistuksen omaksi sykkeeksi. Kuitenkin näiden raskaiden kuvausten lisäksi löytyy monia selviytymistarinoita, joista ilmenee se, että vanhempien keskinäinen ymmärrys on luonut turvaa lapsuudessa, vaikkei kipeistä muistoista olekaan puhuttu. Ihmisten tarttuminen työhön ja tuottavaan toimintaan on tuonut elämään merkitystä ja kääntänyt katseen tulevaisuuteen. Kivimäki pääättelee, että yhtenä hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen siemenenä oli toiminnaksi kanavoitu turvattomuuden ja arvaamattomuuden kokemus. (Emt. 244–245.)

Jyväskylän yliopiston Ikivihreät-projektin (2000) tutkimustuloksissa kuvattiin muun muassa 1900-luvun alussa kasvaneiden lasten kasvatuskokemuksia. Heidän lapsuuttaan leimasi autoritaarinen kasvatustyyli, josta on kuljettu pitkä matka kohti sallivampaa ja ohjaavampaa kasvatusta. Haastateltavat olivat 80- ja 90-vuotiaita, ja heidän kertomuksissaan olivat edelleen oleellisesti läsnä sisäistetyt vanhemmat luonteenpiirteineen, arvoineen ja tapoineen. Muistelumatkassa kulkivat mukana myös koko lapsuuden perhe, sisarukset, isovanhemmat ja muut merkittävät sukulaiset. (Heikkinen 2003, 211–212.)

Lapsuudenkoti, sen ihmissuhteet ja ilmapiiri sävyttävät perustavanlaatuisesti yksilöllistä kokemusmaailmaa. Lapselle merkittävät suhteet ja kokemukset taltioituvat lähtemättömästi tunnemuistojen varantoon. Mitä voimakkaampia tunteita kokemukset herättävät, sitä varmemmin ne säilyvät läpi elämän. Kangasniemen (2016) mukaan ihminen palaa ikääntyessään väistämättä lapsuusmuistoihinsa. Vanhetessa ihmisen kyky puolustaa itseä

muuttuu. Kun ihminen saa kosketuspinnan lapsuudessa kokemansa puolustuskyvyn puutteellisuudesta hän on kiinni omassa avuttomuuden tunteessaan. Sota-ajan lapset kantavat mukanaan aikakautensa ja kotiensa kasvatusperintöä. Elämän lähtökohdassa saatujen eväiden laatu ja riittävyys testataan moneen kertaan elämänsä aikana. Ikääntyvän hyvinvointi on eletyn elämän moninaisten ulottuvuuksien summa.

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ, AINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata toisen maailmansodan aikana eläneiden alaikäisten evakkolasten kasvukokemuksia, tunnemuistoja ja niiden yhteyttä myöhempään hyvinvointiin. Koska ihmisten historiaan liittyvät kokemukset ovat hyvin moniulotteisia, käyn vuoropuhelua eri tieteenalojen kanssa. Tutkimukseen osallistuneet ikäihmiset kuvailevat koti- ja koulukasvatustaan, lapsuutensa evakkomatkoja, muuttoja, elämänsä kulkua ja hyvinvointiaan. Saadakseni käsityksen näistä useista elämän kokonaisuuteen liittyvistä ulottuvuuksista olen jo tutkimuksen alussa kysymyksiä laatiessani häivyttänyt tieteenalojen rajoja. Tutkimuksessa hyödynnetään triangulaatiota, jossa useamman teorian, aineiston ja menetelmän avulla hankitaan tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Kvantitatiivisella aineistolla haen yleistettävää tietoa ja kvalitatiivisella aineistolla osallistujien mikroperspektiivistä merkitystodellisuutta. Aihe koskettaa yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden rajapintoja ja liittyy osaksi lapsuuden ja kasvatuksen historiaa.

Kuvaan ensimmäisessä alaluvussa tutkimusasetelmani, aihepiiriin liittyvät oleelliset lähteeni ja tutkimuskysymykseni. Toisessa alaluvussa esittelen tieteenfilosofiset taustasitoumukseni, kolmannessa luvussa kuvaan käyttämäni tutkimusmenetelmät ja neljännessä tutkimusaineistot ja analyysit. Viidennessä alaluvussa tarkastelen tutkimuksen eettisyyttä.

4.1 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset

Tarkastelen evakkolapsuuden kokemusten yhteyttä myöhempään hyvinvointiin useamman tieteenalan näkökulmasta. Olen rajannut aihepiiriin liittyvistä aikaisemmista tutkimuksista mukaan sellaisia tutkimuksia, jotka linkittyvät sota-ajan lapsuudenkodin, koulun ja evakkouden teemoihin sekä niistä nouseviin tunnemuistoihin ja metaforiin. Lisäksi tarkastelukulmana on ikääntyvän hyvinvoinnin kokemus.

Sota-ajassa eläneiden lasten kasvua ja kehitystä tarkastelen ensinnäkin kotikasvatus-tutkimusten näkökulmasta. Lapsuudessa sisäistetyn kodin ihmissuhteet ja kasvatuserintö ovat oleellisinta henkistä pääomaa tutkittaessa elämässä selviytymisen moniulotteista kenttää. (mm. Baumrind 1989; Gjerstad 2009; Hirsjärvi 1981; Kempainen 2001; Korhonen 1994; 1999; Pulkkinen 1977, 1985, 1996). Sota-ajan olosuhteissa koetellaan lasten sisäistettyä turvan kokemusta, jota tarkastelen objekti- ja kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta (Bowlby 1973; 1997; Belt ym. 2012; Fairbairn 1994; Mäntymaa & Tamminen 1999; Stern 1985). Koska evakkolasten kasvatustodellisuutta ovat pitkälti määrittelleet sotavuosien ennustamattomat tapahtumat, olen tarkastellut kokemuksia myös traumeorioiden tuottamasta ymmärryksestä käsin (Ogden ym. 2009; Punamäki 2010).

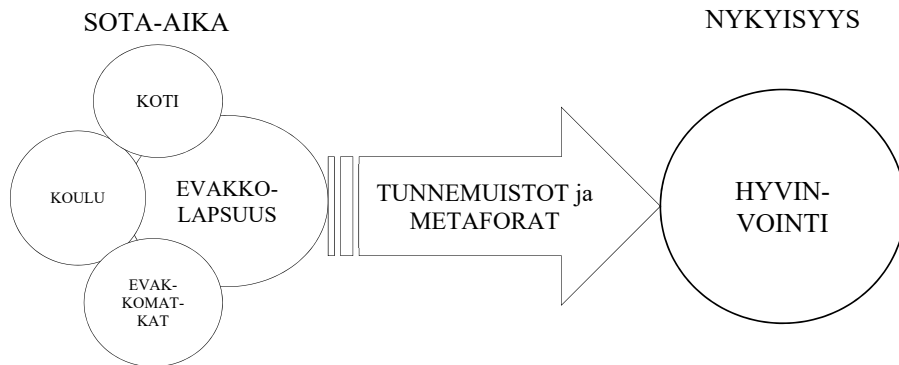
Kouluajan ja evakkokokemusten tutkimuksia löytyy useiden tieteenalojen parista. Eri-alaisten kulttuurien kohtaaminen on ollut siirtoväen ja kantaväestön suurin haaste. Tähän liittyviä oleellisia tutkimuksia kansatieteen parista löytyy Sallinen-Gimpliltä (1994), Ranninen-Siiskoselta (1999) ja Savolaiselta (2015). Maantieteellistä lähestymistapaa edustaa Kuusisto-Arposen (2003) tutkimus, Suomen historiaa Wariksen (ym. 1952), Kanasen (2010), Kavénin (2010), Kirkisen (ym. 1995), Kivimäen (2013) ja Oksasen (2007) tutkimukset. Lisäksi yleisen historian puolelta tutustuin joihinkin saksalaisiin evakkolapsitutkimuksiin (Bode 2013; Heuft 1999; Radebold ym. 2009; Rosenthal 1991, 1998). Historiaan liittyvää muistitietotutkimuksen näkökulmaa edustavat muun muassa Fingerroos (2006), Peltonen (1996) ja Korkiakangas (1996; 1997).

Yhteiskuntatieteistä mukaan otin muun muassa Näreen, Kirveksen ja Siltalan (2007) sekä Paukkusen (1989) tutkimukset, joissa tarkastellaan monitieteisesti sota-ajan kokemusten ilmenemistä nykyhetken yhteiskunnassa. Kasvatustieteen näkökulmasta koulunkäynnin reunaehtoja tarkastelee Virta (2001) ja evakkolasten kokemusten ylisukupolvi-suutta Ilonen (2013), joka haastaa tulevia tutkijoita selvittämään monitieteisellä otteella evakkolasten selviytymistä traumoista ja menetyksistä. Olen huomioinut ajatuksia myös evakkoväestön diasporisesta identiteetistä, josta muun muassa Alasuutarit (2009) puhuvat.

Evakkolasten kasvutaustat ja lapsuuskokemukset ovat elämän varrella varastoituneet monenlaisiin mielen kerroksiin, joissa piilevät tunnemuistot aktivoituvat muistelutilanteissa. Koska näillä tunnemuistoilla on yhteys jo kaukaa lapsuudesta nouseviin kokemuksiin, olen halunnut etsiä metaforien avulla muistoihin kätkeytyvää piilotajuista todellisuutta, usein sanatonta ja puhumatonta viestiä. Tähän liittyy kokonaan oma lähdekirjallisuutensa kielitieteen (mm. Davidson 1979; Ortony 1993; Lakoff & Johnson 1980) ja sitä soveltavien kasvatustieteellisten tutkimusten parista (Auranen 2004; Filander 2000; Gordon, Lahelma & Tolonen 1995; Laine 1995).

Tunnemuistot ja metaforat ovat lähestymistavassani lapsuuden ja vanhuuden hyvinvoinnin siltakäsitteitä. Perusolettamukseni on, että kuvatut tunnemuistot ja metaforien avulla ilmaistut kokemukset ovat aktivoituneet osallistujien arvioidessa nykyhetken hyvinvoinnin kokemustaan. Käsittelen tunnemuistoja tarkemmin alaluvussa 4.3 ja metaforia luvussa 6.

Lapsuuskokemusten yhteys ikääntyvän hyvinvointiin on laaja ja monitasoinen aihe. Koska tutkimukseni tarkoituksena on selvittää nimenomaan osallistujien kokemuksellista hyvinvointia, olen vertailutietoa saadakseni valikoinut mukaan vanhuusgerontologian laajasta tieteenalasta muun muassa Alastalon (ym. 2009), Heikkisen (2003), Jyrkämän (2010), Saarenheimon (1997), Paksuniemen (ym. 2015) ja Santavirran (ym. 2014, 2015) löytämiä tuloksia ja näkökulmia. Kuviossa 1 on nähtävissä tutkimusasetelma graafisessa muodossa.

KUVIO 1 Tutkimusasetelma

Etsin vastausta tutkimustehtävääni kahdella pääkysymyksellä: 1) Millaisina evakkolasten kasvukokemukset muistetaan? 2) Millainen on evakkolapsen kokemus myöhemmästä hyvinvoinnistaan? Alakysymykset liittyvät lapsuudenkodin ihmissuhteisiin, koulu- ja asuinympäristöön, metaforiin, oppimiskokemuksiin ja kasvatusperintöön.

TAULUKKO 1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykset	Aineistot	Menetelmät
1. Millaisina evakkolasten kasvukokemukset muistetaan?		
1.1. Millaisia ovat muistot kotikasvatuksesta ja kodin ihmissuhteista?	Kyselylomakeaineisto Avovastaukset Haastattelut	Tilastollinen analyysi Sisällönanalyysi Sisällönanalyysi
1.2. Millaisia ovat kokemukset evakkomatkoista, koulunkäynnistä ja asuinympäristöstä?	Kyselylomakeaineisto Avovastaukset Haastattelut	Tilastollinen analyysi Sisällönanalyysi Sisällönanalyysi
1.3. Millainen on metaforisesti kuvattu evakkolapsuus?	Avovastaukset Haastattelut	Sisällönanalyysi Sisällönanalyysi
2. Millainen on evakkolapsen kokemus myöhemmästä hyvinvoinnistaan?		
2.1. Mitä evakkolapsuus on opettanut selviytymisestä ja kasvatuserinnöstä?	Avovastaukset	Sisällönanalyysi
2.2. Millainen yhteys evakkolapsuudella on myöhempään hyvinvointiin?	Kyselylomakeaineisto Avovastaukset	Tilastollinen analyysi Sisällönanalyysi

Osa tutkimuskysymyksistä koskettaa laaja-alaisesti tarkasteltavaa aihepiiriä. Näitä ovat kotikasvatukseen, koulunkäyntiin ja asuinympäristöön liittyvät kysymykset. Esittelen tu-
loslukujen yhteydessä aihepiirien tarkemmat rajaukset ja tarkastelukulmat.

4.2 Tieteenfilosofiset taustasitoumukset

Hyvä tutkimuskäytäntö edellyttää tutkijan esittelevän tieteenfilosofiset taustasitoumuk-
sensa. Hirsjärvi (2010, 129–131) muistuttaa, että vaikka tutkimus ei ole luonteeltaan fi-
losofinen, tulee myös empiiristä työtä tekevän tutkijan selvittää itselleen ja lukijoilleen
omat filosofiset taustaoletuksensa. Filosofisten kysymysten ja ihmiskäsitykseni pohtimi-
nen on tämän tutkimusprosessin aikana haastanut minua tutkijana tarkastelemaan monella
tavalla lähtöoletuksiani.

Ontologiaan liittyen tarkastelen ensiksi tutkimuskohteeni olemusta. Tutkin muistele-
vaa ihmistä, ikääntyvää evakkolasta, jonka lapsuuden kokemukset ovat keskiössä. Koke-
mukset ovat historiassa tapahtuneita, ja niitä kuvataan nykyisyydessä. Ontologiasta nou-
see peruskysymys ihmisen kokemuksen olemassaolosta ja tutkittavuudesta. Liityn Pert-
tulan (2006, 149) määritelmään siinä, että kokemus sijaitsee ihmisen tajunnallisessa mie-
lessä, joka on merkityksellisessä suhteessa ihmisen elämäntilanteeseen eli hänen todelli-
suuteensa. Lapsuuttansa tarkasteleva evakkolapsi on muisteluhetkessään välittömässä
kosketuksessa muistoihinsa rakentuneeseen historialliseen kokemukseen, jolla on perus-
tavalaatuinen merkitys hänen tämän päivän todellisuuteensa. Kokemuksellisuuden koros-
taminen on osa ihmiskäsitystäni, jonka tunnistan saaneen vaikutteita monesta eri suun-
nasta. Vartoa (1996, 19) mukailen ihmiskäsitykseni ei voi näyttäytyä tieteellisen tutkiel-
man tai fiksujen lauseiden muodossa, vaan tavassa jolla olen aina ymmärtänyt ihmiset ja
itseni suhteessa maailmaan. Kokemuksen tutkimuksen otteeltani liityn eksistentiaalisen
fenomenologian holistiseen ihmiskäsitykseen, jota Suomessa on eritellyt erityisesti Rau-
hala (esim. 1998) ja Perttula (2006). Filosofisia lähtöoletuksiani olen peilannut Husserlin
(1965) ja Heideggerin (2000) näkemyksiin ihmisestä oman kokemuksellisuutensa sub-
jektina, samoin kuin myös Giorgin (1997) määritelmiin kokemuksen tutkimuksesta.

Epistemologinen kysymys tiedon olemuksesta integroituu osaksi tiedon tutkittavuus-
den kysymystä, joka velvoittaa tarkastelemaan tutkimuksessa käytettyjä menetelmiä. Kun
filosofinen määritelmä kuvaa tietoa hyvin perustelluksi tosi uskomukseksi, joudun koke-
muksen tutkijana suhtautumaan kriittisesti käyttämiini tutkimusmetodeihin. Etsin tietoa
osallistujien lapsuuden kokemuksista strukturoitujen kysymysten, avokysymysten ja
haastattelujen avulla. Epistemologisesta näkökulmasta ajattelen, että kyselylomakkeessa
kirjallisesti kuvattua ja haastattelussa suullisesti muisteltua tietoa voidaan tutkia. Osallis-
tujan subjektiivinen todellisuus, henkilökohtainen ja ainutkertainen kuvaus historiallisista
tapahtumista on kokemuksellista totuutta, tietoa, joka on sanallistettu tutkijalle. Analy-
soin saamaani tietoa sekä tilastollisten menetelmien että sisällönanalyysin avulla. Nämä
edustavat kvantitatiivisesta ja kvalitatiivisesta traditiosta nousevia, keskenään erilaisia
paradigmoja, jota käsittelen tarkemmin alaluvussa 4.3.

Logiikan kysymyksessä joudun pohtimaan saamani tiedon toteen näyttämisen periaat-
teita. Kahdesta eri paradigmasta nousevan menetelmän avulla tuotettu tieto ja totuus ovat

laadultaan erilaisia. Kvantitatiivisella metodilla tavoitan evakkolapsuusilmiöstä yleistettävää tietoa, mutta sen avulla ei löydy ihmisen kokemuksen yksityiskohtaisia ja ainutkertaisia merkityksiä. Kvalitatiivinen metodi nostaa esiin yksilöllisen kokemuksellisuuden, merkityksenannon ja todentunnun. Ajattelen, että eri paradigmoista käsin tarkasteltava tieto on näytettävissä toteen siinä määrin, kun luotan osallistujien rehelliseen tiedonantoon ja käyttämiini menetelmiin.

Viimeinen taustasitoumuksiin liittyvä kysymys on teleologinen, tutkimuksen tarkoitukseen ja sen yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen liittyvä. Mitä varten olen ryhtynyt tutkimaan aihetta ja miten tämä kokonaisuus lisää tietoa sota-aikana evakkouden kokeneiden lasten kokemusmaailmasta? Aihe on hämmästyttävän ajankohtainen. Historia elää nykyisyydessä. Lasten kokemus sodasta ja pakkomuutosta on arkipäivää tuhansille nykyajan lapsille. Evakkolasten läpikäymät kokemukset tarjoavat mahdollisuuden ymmärtää ihmisten erilaisia käyttäytymisrooleja ja selviytymisstrategioita menetystapahtumien jälkeen. Sodan kokeneiden edessä pysähdyn ja siirrän sivuun kaiken tietämykseni. Hiljennyn kuuntelemaan kertojan tajunnallisuudesta, kokevasta mielestä, nousevaa tietoa.

4.3 Tutkimusmenetelmät ja käsitteet

Hyödynnän evakkolapsuuden tutkimisessa siis useampia eri tutkimusmenetelmiä, ja tässä alaluvussa tarkastelen lähemmin myös niihin oleellisesti liittyviä käsitteitä. Paikannan tutkimaani ilmiötä triangulaation avulla lähestymällä aineistoani sekä kvalitatiivisesta että kvantitatiivisesta perinteestä nousevalla otteella. Useamman tutkimusmenetelmän avulla haluan rakentaa laajasta ilmiöstä mahdollisimman monipuolisen kuvauksen.

Kahden erilaisen tutkimustradition yhdistämisestä on viime vuosina keskusteltu paljon. Monimetodisuuden kannattajat katsovat, että perinteitä yhdistämällä on mahdollista hyötyä eri menetelmien vahvuuksista (mm. Johnson, Onwuegbuzie ja Turner 2007; Onwuegbuzie, Johnson ja Collins 2009). Töttö (2004) puolestaan pitää jakoa jompaankumpaan tutkimustraditioon harhaanjohtavana. Hänen mielestään tutkijan leimautuminen fenomenologisesta filosofiasta nousevan laadullisen tai positivistisesta filosofiasta nousevan määrällisen lähestymistavan edustajaksi ei poista sitä tosiasiaa, että nämä molemmat ovat tutkimuksessa mukana. Alasuutari (2004) huomauttaa myös, ettei kvantitatiivista ja kvalitatiivista tutkimusotetta tule pitää toisilleen vastakkaisina vaan eräänlaisena jatkumona. Denzinin (1988) mukaan samaa tutkimusta voi tehdä molemmista lähtökohdista, mutta tulee tiedostaa, että niiden tarjoama tiedon laatu on erilaista.

Töttö (2000, 75) jatkaa, että adekvaatti tutkimusote riippuu tutkimustehtävästä, eli tutkimusote valitaan puhtaasti tutkimusongelman mukaan. Jako kvalitatiiviseen ja kvantitatiiviseen tutkimukseen on hänen mukaansa myös perusteetonta, sillä eri tutkimukset käyttävät vain erilaisia aineistoja ja kysyvät erilaisia kysymyksiä (Töttö 2004, 12). Lisäksi menetelmien yhdistämistä puoltaa Teddlin ja Tashakkorin (2011) mukaan pragmaattisuus, jossa menetelmien kombinaation ajatellaan olevan enemmän kuin kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimusotteen summa. Käytäntöä palvelevaa metodien yhdistämistä puoltaa Luoman, Karjalaisen ja Reinikaisen (2006, 453) mukaan myös kriittisen realismin näkökulma, jossa inhimillinen tieto nähdään erehtyväisenä ja tieteen tarjoama tosi

parhaimmillaankin vain likimääräisenä. Sayerin (1992) mukaan metodeja yhdistämällä saadaan täydellisempi ja rikkaampi kokonaiskuva tutkimuskohteesta, jolloin sosiaalista todellisuutta voidaan tutkia mahdollisimman monipuolisesti (Sayer 1992, 241–257). Evakkolapsuuteen liittyvät tutkimuskysymykset ovat moniulotteisia ja liikkuvat eri tieteiden – kuten psykologian, historian, yhteiskunta- ja kasvatustieteiden – rajapinnoilla.

Kyselyaineisto tarjoaa kuvauksen suuren evakkolapsijoukon kokemuksesta ja mahdollistaa myös yleistämisen. Haastattelu- ja tekstiaineistolla saadaan tietoa yksilöiden subjektiivisesta elämämaailmasta merkitystasolla. Historiallisten tapahtumien kuvailu liittyy muistitietotutkimukseen, joka linkittyy kokemuksen tutkimukseen ja tarjoaa osallistujien kokemuksellisen totuuden tutkijan käyttöön.

Triangulaatio ja monitieteisyys

Triangulaation käsite on lähtöisin merenkulkutaidon alalta, jossa käytetään useampaa tarkistuspistettä määrittämään tuntematon sijaintipaikka. Vastaavasti tieteellisessä tutkimuksessa voidaan tutkittavaa ilmiötä katsoa monesta eri suunnasta ja määrittää sitä useamman menetelmän avulla (Luoma ym. 2006; Lukkarinen 2008; Knafl & Breitmayer 1991; Denzin 1988). Triangulaatio on syntynyt laadullisen tutkimuksen traditiossa, Yhdysvalloissa, jossa sitä pidetään yhtenä vaihtoehtoisena välineenä tutkimuksen validiteetin tarkastelussa. Metodi soveltuu erityisesti tutkittavan ilmiön kokonaisuuden hahmottamiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 148). Triangulaation hyödyntäminen on lisääntynyt 1980-luvulta lähtien. Samanaikaisesti käydään myös keskustelua sen tieteellisestä pätevydestä sekä vahvuuksista ja heikkouksista (mm. Lukkarinen 2006, 227; Coyle & Williams 2000). Joudun valinnan tehdessäni hyväksymään myös sen, että eri tutkimustraditioissa ollaan eri mieltä laadullisten ja määrällisten menetelmien käytöstä triangulaation välineinä (mm. Tuomi & Sarajärvi 2013, 143–146).

Triangulaatio on rinnakkainen käsite monimetodisuudelle (*Mixed Methods*), joka sisältyy kvalitatiivista ja kvantitatiivista paradigmaa integroivaan metodologiaan. Monissa viimeaikaisissa tutkimuksissa on yhdistetty erilaisia tieteenfilosofioita ja tutkimustapoja. Pitkäniemi (2015, 262–268) tarkastelee monimetodisuuden soveltamista ja laajenevia kehitysnäkymiä ja kutsuu menetelmää suomalaisittain miksaamiseksi. Hän viittaa muihin tutkijoihin ja toteaa, että esimerkiksi kasvatustieteen moniulotteisten ilmiöiden tutkimisessa on perustellusti hyödynnetty vaativia monimetodisia tutkimusasetelmia (emt. 263).

Tutkimuskirjallisuudessa puhutaan aineisto-, teoria-, tutkija-, analyysi- ja tiede-triangulaatiosta kuten myös metodologisesta triangulaatiosta (mm. Guba & Lincoln 2011; Lukkarinen 2008; Kimchi ym. 1991). Metodologisen triangulaation soveltamista voidaan tarkastella aika- ja tasoperspektiiveistä käsin (Creswell ym. 2003). Pidän tässä tutkimuksessa kvantitatiivista ja kvalitatiivista menetelmää samanarvoisina ja olen soveltanut tutkimusprosessin kuluessa niitä rinnakkain (ks. myös Lukkarinen 2008, 230). Menetelmät toimivat toisiaan täydentävinä ja ilmaisevat evakkolasten sosiaalisesta todellisuudesta eri asioita (Tuomi & Sarajärvi 2013, 148). Ne tuovat tuloskenttään yhtäältä haastattelujen ja kirjoitettujen muistelmien laadullisen sisällön ja toisaalta kyselylomakkeen tarjoaman yleistettävän ja keskimääräisen tiedon. Molemmilla menetelmillä saatua tietoa olen yh-

distänyt muun muassa metafora-aineiston tulkinnassa ja hyvinvointikokemuksen mitauksessa (alaluku 7.2). Koska evakkolapsuuteen liittyvät kysymykset ovat moniulotteisia, on yleistettävyyden lisäksi oleellista löytää kuvatuista kokemuksista subjektiivisia merkityksiä, joiden ymmärtämistä monimetodisuuden käyttö puoltaa. Tutkimustyöni eri vaiheissa ja kokonaisprosessoinnissa käytän teoria-, menetelmä-, aineisto- ja analyysitriangulaatiota.

Yksittäisessä tutkimuksessa eri tieteenalojen teorioiden hyödyntämisestä käytetään ristikkäin erilaisia ilmaisuja. Mikkeli ja Pakkasvirta (2007, 64–67) pohtivat eroja ja luovat rajalinjoja monitieteisyyden, tieteidenvälisyyden ja poikkitieteellisyyden käsitteiden käytölle. *Monitieteisyys* tarkastelee tutkittavaa ilmiötä eri tieteiden näkökulmista, mutta tieteet säilyttävät omat paradigmansa, eikä niiden välillä välttämättä ole aitoa vuorovaikutusta. *Tieteidenvälisyydessä* mennään astetta syvemmälle, ja siinä pyritään yhdistämään tutkimuksia jo itse tutkimuksen aikana. Perinteiset tieteenalat tuodaan keskusteluyhteyteen, jossa rajalinjat hämärtyvät mutta eivät katoa. Tutkimusprosessissa hyödynnetään ja sulautetaan eri tieteiden tarjoamaa tietoa, käsitteitä, teorioita ja menetelmiä toisiinsa. *Poikkitieteellisyys* on jo lähtöasetelmaltaan tieteidenvälinen, jossa tutkimusongelma ja -prosessi ikään kuin kuljetetaan eri tieteenalojen läpi ja tieteiden väliset rajat katoavat. Näen tämän evakkolasten kokemuksia käsittelevän tutkimuksen edustavan lähtökohtaisesti tieteidenvälistä lähestymistapaa.

Kokemuksellisuus, tunnemuistot ja muistitieto

Koska käytän tutkimuksessani triangulaatiota teorian, aineiston, analyysin ja metodologian osalta, on kokonaisuudessa mukana myös *muistitietotutkimuksen* piirteitä, joihin liittyvät *kokemukset* ja *tunnemuistot*. Tutkimuksessani käsitteet asettuvat limittäin ja linkittyvät toisiinsa. Ne ilmentävät sekä yhdessä että erillisinä moneen suuntaan avautuvaa evakkolapsuusilmiötä. Fingerroos ja Haanpää (2006, 28) ovat jättäneet muistitietotutkimuksen määritelmän väljäksi, jolloin sitä voidaan pitää sekä lähteenä, kohteena, aineiston muodostamisen apuvälineenä kuin myös yhtenä tutkimuksen sivujuonteena (ks. myös Ukkonen 2000, 15).

Kokemuksellisuus

Lähtökohtaisesti ajattelen, että kokemuksellisuus sisältyy muistitietoon. Tässä liityn Rauhalan (2005) holistiseen ihmiskäsitykseen, jossa kokemusta tarkastellaan ihmisen suhteessa olon ulottuvuuksista käsin – kehollisuuden, tajunnallisuuden ja situationaalisuuden kautta. Evakkolapsen muisteluhetkessä kuvaama tapahtuma elää kokevassa mielessä eli tajunnassa, asuu kehoon taltioituneissa lapsuuden tunnemuistoissa ja ulottuu sekä koetun ajankohdan että kerronta-ajankohdan tilanteeseen. Tajunnallisessa mielessä sijaitsevaa tietoa tuotetaan kuvausten ja havaintojen pohjalta. Näin tuotetun tiedon luonne on ihmisen kokemuksellista totuutta, jota minun fenomenologisena tutkijana tulee kunnioittaa ilman arvottamista ja luokittelua. Kokemuksen tutkijana pyrin löytämään dialogisen yhteyden

evakkolasten suullisten ja kirjallisten kertomusten ja itseni välille. Optimaalisesti toteutuessaan dialogisuus voi tuottaa aiheesta uutta ymmärrystä ja aiempaa kokemusta jäsentävää informaatiota. (Rauhala 2005; Perttula 2008.) Situationaalisuus eli koettu tilanne aktivoituu merkityssuhteissa, ja sillä tulee aina olla ihmiselle jonkinlainen merkitys. Elämä sisältää paljon sellaisia tilanteita, jotka ovat toisille ihmisille merkittäviä ja toisille taas täysin merkityksettömiä. Vain merkityksellisistä asioista muodostuu kokemuksia. *Kehollisuus* liittyy ennen kaikkea ihmisen orgaanisiin toimintoihin. Ihmisen keho on paikka, johon kokemukset taltioituvat. Ulkoiseen todellisuuteen sijoittuu myös Perttulan (2008) lisäämä elämänmuodollinen olomuoto, johon kytkeytyy ympäröivä sosiaalinen ja yhteiskunnallinen maailma erilaisine kulttuurisine sääntöineen, tapoineen ja periaatteineen. (Latomaa 2008, 48; Perttula 2008, 116, 149; Rauhala 1993.)

Historiallisten kokemusten kuvailussa on syytä pitää mielessä muistitiedon ja historiallisten kokemusten suodattuminen kertojan elämien vuosien kerrosten läpi. Eletyt vuodet ovat muovanneet sekä suhtautumista tapahtumiin että käsitystä niiden merkityksistä. Jotkin nykyhetkessä aktivoituvista tunnemuistoista yllättävät tuoreudellaan, kun taas toiset ovat kertomuksiin sementoituneina säilyneet lähes muuttumattomina. Muisteluaineistoa seuloessani haasteena on ollut löytää ymmärryksen ylittäneitä ja traumaan kiinnittyneitä käsittelemättömiä kokemuksia. Olen pyrkinyt sensitiivisesti kuuntelemaan, miten kertoja on menetyksensä kanssa selvinnyt, mitä hän kokemuksistaan kertoo ja mistä vaikeenee. Rosenthalin (1991) mukaan ihmisen on vaikea muistaa hajanaisia ja kaoottisia elämäkokemuksiaan. Eniten muistellaan sellaisia arkipäivän rutiineista poikkeavia tapahtumia, jotka voidaan muistaa niiden ajankohdasta. Näihin liittyvät erityisesti paikan vaihtamiseen ja muuttamiseen sijoittuvat asiat. Tämänkin tutkimuksen aineistossa olen havainnut yksityiskohtaista kerrontaa paikoista ja päivämääristä, jotka ovat määrittäneet evakkolasten kulkua eri puolilla Suomea.

Tutkimuskohteenani ovat sota-aikana evakkolapsuuden kokeneet ikäihmiset, joille oman elämänhistorian ja sen tapahtumien kuvaus muodostaa sisäistetyn kokemuksellisen totuuden. Kertojan luovuttamaton oikeus on kuvata kokemuksensa juuri niin kuin se on piirtynyt hänen mieleensä, ja tätä tutkijan tulee kunnioittaa. Perttula korostaa (2008, 156), että tutkijan on osoitettava lähestymistavallaan, että hän pitää tutkittavan kokemuksia toisina ja todellisina. Lukkarinen (2008) muistuttaa tutkijan ja tutkittavan elävän samassa elämismaailmassa, jonka huomioiminen fenomenologiassa on oleellista. Koska teoriat ovat vain tapoja ymmärtää ihmisen elämismaailmaa, on todellisuuden tutkimisessa tärkeintä huomioida se, miten todellisuus koetaan. (Lukkarinen 2008, 233.) Olenkin kertomuksia lukiessani ja haastatteluja tehdessäni tietoisesti pyrkinyt sulkeistamaan itseni eli fenomenologisen tutkimusotteen mukaisesti siirtämään sivuun ennakkokäsitykseni ja kuuntelemaan avoimen uteliaana kertojan kokemusta todellisuudestaan. On kuitenkin syytä huomioida Kalelan (2002, 40) alleviivaama Carrin (1986) ajatus siitä, että historiaa tutkivalla on aina oma käsityksensä menneisyydestä jo ennen historian tutkijaksi ryhtymistään. Kalela muistuttaa aiheellisesti myös siitä tosiasiasta, että historiankirjoitusta käytetään vallankäytön välineenä, jolloin se on jatkuvaa kamppailua yhteiskuntaa hallitsevan diskurssin kanssa. (Emt. 43.)

Tämän tutkimuksen kuluessa olen joutunut pohtimaan myös omaan historiaani liittyvää kylmän sodan aikaista historiadiskurssia ja lapsuuttani 1960-luvulla, jolloin suomalaisessa yhteiskunnassa säädeltiin kohtalaisen tarkoin se, mistä saa ja miten pitää puhua. Perttula muistuttaakin (2008, 155), että lähtökohtaisesti tutkijan huomio kohdistuu asioihin, joita hän elämäkokemuksensa perusteella haluaa ymmärtää lisää. Tätä taustaa vasten on luonnollista, että nimenomaan muistitietoon sisältyvät vaietut ja puhumattomat kertomukset ovat virittäneet kiinnostukseni siten, että ryhdyin jäljittämään evakkolapsuusilmiötä.

Tunneistot

Sota-aikana eläneiden lasten keho on säilönyt fyysisiä reaktioita aiheuttaneet tunnetilat, kuten pelon, jännityksen ja ahdistuksen. Näihin muistoihin liittyy merkityksiä ja tunteita. Rauhala (2005, 132) tähdentää tunteiden fysiologisen ja merkitystason erottelua. Tunne-merkityksen olemassaolo edellyttää ihmisen kehollisuutta, paikkaa jossa tunteet koetaan. Tässä yhteydessä voidaan puhua myös tunneistoista, joihin luvussa 2.2 viittasin.

Huttunen (1997) tarkastelee tunneistoja affektiteorian näkökulmasta, jossa tunnetilojen katsotaan nousevan ensisijaisesti biologian pohjalta. Teorian mukaan tunnetilat (*affects*) ovat elimistön biologisia tiloja ja tunteet (*feelings*) edustavat nimen saaneita tunnetiloja. Viimeksi mainittuihin Rauhala (2005, 132) liittyy myös merkityksen. Edellisten lisäksi puhutaan emootioista (*emotion*), jotka Huttusen mukaan liittyvät yksilölliseen historiaan erityisinä tunneistoina (ks. myös Demos 1995). Englannin kielestä käännetty termi voidaan kuitenkin ymmärtää monella tavalla.⁴ Huttusen (1997) mukaan tunnetilat muuttuvat tietoisiksi kokemuksiksi, kun ne sanallistetaan. Kuitenkin käytännössä monet elimistön keholliset tunnetilat lipuvat ohitse, eikä niitä kummemmin nimetä, vaan ne painuvat ihmismielen tiedostamattomaan osaan. Tätä piilotajuista, nimeämätöntä tunnetilojen massaa tutkitaan erityisesti psykoanalyysin piirissä.

Perttula (2008, 124) muistuttaa valtaosan tunteista olevan kehotunteita, jotka saavat aiheensa omasta kehosta. Tunne elää ja on läsnä nykyhetkessä ilmentäen ihmisen ja elämäntilanteen suhdetta. Ihmiselämän eri tilanteissa syntyvät psykologiassa kuvatut perustunteet – ilo, suru, onnellisuus, viha, inho ja pelko – ja niiden tehtävänä sukupolvea toiseen on auttaa ihmistä sopeutumaan omaan elämäntilanteeseensa (emt. 125). Damasio (2003, 51) kutsuu perustunteita ensisijaisiksi emootioiksi. Hänen luettelossaan on onnellisuuden sijasta yllättyneisyys. Emootiot ovat Damasion mukaan nähtävissä ihmisen ulkoisessa olemuksessa, eli ne esitetään ”kehon teatterissa”, kun taas tunteet ovat aina piilossa, ”mielen teatterissa” (emt. 37–38). Tunneistojen syntyminen on siis yhteydessä ihmisen elämänhistoriaan, ja sen varrella koettuihin asioihin. On olemassa muistoja, jotka eivät herätä tunteita ja taas muistoja, jotka sisältävät äärimmäisen voimakkaita tunteita (mm. Kiuttu 2005, 166). Ihmiselle merkitykselliset tapahtumat herättävät aina tunteita. Niiden laajuus ja intensiteetti ovat aina tilannesidonnaisia. Evakkolapset ovat tahoillaan ilmaisseet kokemuksiaan tunneistojen käsitteellä erityisesti 2000-luvun alusta lähtien

⁴ Esimerkiksi Rauhalan ajattelussa emootiot on tunteiden kokonaisuuden yläkäsite. (Rauhala 2005, 132.)

(mm. Saloranta 2005, 181). Tällöin myös minun tutkimusmatkani aktivoitui osallistuesani valtakunnallisille evakkolasten päiville vuonna 2003.

Tunnemuistoja pohtii myös Peltonen (2003; 2006) tarkastellessaan muistitietoa. Hän puhuu Langeriin (1991) viitaten muistojen dualismista, jossa pinnalla ja syvällä olevat muistot vuorottelevat. Langerin (1991) mukaan historiallinen kokemus (syvämuisto) määritellään *tunnemuistoksi*, joka sijaitsee ihmisen mentaalisissa syvärakenteissa ja ilmenee yksilöllisinä muistoina. Historiallista tietoisuutta (pintamuisto) hän kuvaa *harkituksi muistoksi*, joka kiinnittyy muistin politiikkaan ja ideologiaan sekä kollektiivisiin ja julkisiin muistoihin. (Langer 1991, 5–7.) Toisin sanoen syvällä olevat tunnemuistot liittyvät historialliseen kokemukseen, jota ohjaa filosofoiva tunnetason muisti. Syvällä olevan muiston pyrkimyksenä on palauttaa muisto mieleen sellaisena kuin se tapahtumahetkellä oli. Pinnalla olevaa muistoa ohjaa älyllinen, harkittu muisti, joka muovaa muistoa tämänhetkiseen intressiin soveltuvaksi huomioiden sen, miltä muiston pitäisi näyttää. Pinnalla oleva muisto toimii kahdella tasolla palauttaen muistelijan sekä kokemusta edeltävään että kokemuksen jälkeiseen tilanteeseen. Historiallinen kokemus ja historiallinen tietoisuus ovat siis toisilleen vastakkaisia, mutta ne edellyttävät toistensa olomassaoloa, koska ne muodostuvat historiallis-kulttuurisissa ja sosiaalisissa konteksteissa. (Peltonen 2003, 19–20; 2006, 108.)

Ihmisen tunnetilojen erottelukyky pohjautuu varhaislapsuuden kokemuksiin. Lapsen tietoinen minuus alkaa kehittyä varhaisessa vuorovaikutuksessa vanhempien kanssa. Vanhempien myötäelämisen kyky ja lapsen erilaisten tunnetilojen tunnistaminen ja nimeäminen rakentavat lapsen tietoisuutta itsestään, elimistöstään ja tunnetiloistaan. (Huttunen 1997; Stern 1985.) Affektiteorian mukaan ihmisen kokemia tunnetiloja ja tunteiden laatua ei siis määritä ensi sijassa tunnetilan psyykkinen sisältö, vaan ne ovat biologisesti määräytyviä. Kuitenkin tunnetiloihin liittyvät merkityssuhteet vaikuttavat tunnemuistoihin joko vahvistavasti tai laukaisevasti. Esimerkiksi kielteinen tunnetila häviää, jos ympäristöstä tuleva uhka poistuu tai kielteisten tunnemuistojen vääristämä ihmissuhde muuttuu. (Huttunen 1997.)

Huttusen (1997) mukaan tunnetilojen sisältöä ja niihin assosioituvia tunnemuistoja tutkimalla ihminen voi saada tarkemman kosketuksen hyvinvointiaan uhkaavien tai lamaanuttavien tunnemuistojen laatuun. Hän esittää myös, että valtaosa ihmisen psyykkistä vapautta kaventavista tunnemuistoista liittyy vanhempien ja muiden merkittävien ihmisten herättämiin kielteisiin tunnetiloihin ja tunteisiin. Huttunen rohkaisee tiedostamaan ja kuuntelemaan tunnetilojen kerrontaa, joka avaa tunnemuistoihin liittyvää yksilöllistä historiaa ja lisää näin myös ihmisen vapauden kokemusta. Tunnetilojen valta ihmisiin on paljon suurempi kuin mitä rationaalisesti halutaan uskoa. Ihmisen tunteiden hallintakyky ja tahdon vapaus perustuvat osittain hänen kykyynsä nimetä tunnetilansa.

Muistitieto

Tämä tutkimus yhdistyy muistitietoon siten, että käytän lähdeaineistona muistinvaraisesti tuotettua suullista tai kirjallista tietoa. En ole käyttänyt virallisia historiankirjoja tai arkis-

toaineistoa vaan tutkimukseen osallistuvien antamaa tietoa, joka on muistitiedon määritelmän mukaisesti lähteisiin perustumatonta. (Bloch 2003; Fingerroos & Haanpää 2006; Korkiakangas 2006; Peltonen 2003; Ukkonen 2000). Muisteluprosessi on luonteeltaan kerronnallinen, ja siihen liittyy myös menneisyyden tulkintaa. Ukkonen (2010) näkee, että muisteluprosessissa tuotettu muistitietoaineisto sisältää menneisyyden mieleen palauttamista ja arviointia sitä käsittelevän puheen, kirjoituksen tai kertomisen avulla.

Muistitietotutkimus liittyy suullisen historian (*oral history*) perinteeseen. Sen tehtävänä on haastaa vallitsevia totuuksia. Menneisyyden tulkinnoissa tuodaan esiin muistelijoiden omat näkökulmat tapahtuneisiin asioihin, jolloin ”ihmiset kirjoittavat itse oman historiansa” (Peltonen 2006, 99). Huomio kiinnitetään pieniin ilmiöihin, jotka voivat liittyä vaikka arkeen, marginaalisiin asioihin ja dokumentoimattomiin yhteisöihin. Suomessa suullisen historian käsite sisältää haastattelumenetelmin tuotetun aineiston lisäksi myös kirjoitetun ja muun menneisyyden tulkintoihin liittyvän aineiston. (Fingerroos & Haanpää 2006, 26–28.) Muistitieto korostaa menneisyyden faktatietojen sijasta muisteltujen tapahtumien merkitystä kertojalle. Portellin (2002, 67–70) mukaan muistitieto on lähdeaineistona luotettavaa, mutta siihen suhtautumisessa tulee huomioda muistelijan subjektiviteetti. Ihmiset uskovat muistoihinsa, joista saatava tieto on arvokkaampaa kuin todelliset tapahtumat.

Muistitiedon totuusarvoa lähestytään konstruktivisesta, ymmärryksen pyrkivästä ja suhteellistavasta näkökulmasta. Fingerroos ja Haanpää (2006, 37–39) esittävät muistitietotutkimuksen olevan aina konstruktivistista tutkimusta, jonka epistemologia nousee Habermasin tiedonintressien kolmiulotteisuudesta käsin: selittävän, ymmärtävän ja kriittisen tradition pohjalta. Evakkolasten tuottama muistitieto asettuu limittäin näille epistemologian eri tasoille. Kyselylomakkeella tuotettu aineisto täydentää ja elävöittää aiheesta aiemmin saatua tutkimustietoa ja edustaa täten luonteeltaan empiiris-analyttista lähestymistapaa. Monimetodisuuden näkökulmasta tutkimukseni kuuluu selittävän muistitietotutkimuksen piiriin. Toisaalta menneiden tapahtumien kokemukseronta toimii myös tutkimuksen lähteenä, koska siitä rakentuu sekä subjektiivinen että kollektiivinen rekonstruktio. Tältä osin tutkimus asettuu ymmärtävän tradition piiriin. Lisäksi evakkolasten yhteiskunnallisen todellisuuden ja vallitsevien olosuhteiden tarkastelu liittyy tutkimukseni kriittisen muistitietotutkimuksen alueelle. Suhtaudun Kanasen (2010) tavoin siirtävästä esitettyyn ”suotuisan sopeutumisen eetokseen” kriittisesti. Pidän evakkojen urhoollisuutta korostavia selviytymiskuvauksia yksipuolisina ja stereotyyppisesti esitettyinä kokonaistotuuksina.

Muistelussa menneisyys koetaan uudelleen mieleen palautetun asian kautta, ja siihen kuuluu oleellisesti tunne siitä, että muistettu on totta. Muistelija voi myös kokea menneeseen kokemukseensa liittyvät tunnetilat. (Korkiakangas 1997.) Kokemukseronta voi toimia muistelijan keinona selviytyä vaikeistakin asioista, ja omia kokemuksia voidaan suhteuttaa vertaisiyhteisön kokemuksiin. Ukkonen (2010) muistuttaa, että menneisyyden rekonstruointi totuuden näkökulmasta on mahdotonta. Ihmisen muisti on arkisto, joka rakentuu jatkuvasti menneisyyden käsittelyn ja tulkinnan kautta. Muistiin tallennetaan ja säilötään uusia asioita, jotka reagoidessaan vanhan muistiaineksen kanssa järjestyvät uudelleen tai katoavat (Raninen-Siiskosen 1999, 32). Muistot luovat jatkuvuutta ja sisältävät

aina uusia tulkintamahdollisuuksia nykyhetkestä käsin tarkasteltuna. Tutkijan tehtävänä on luoda kokonaisnäkemys ilmiöstä.

Evakkolasten muistelussa yhdistyvät Korkiakankaan (2006, 127) kuvaamat muistin kolme ulottuvuutta: kollektiivinen, sosiaalinen ja yksilöllinen. Muistelutilanteessa yksilö konstruoi ja linkittää muistot osaksi yhteisön kollektiivista ja sosiaalista muistia. Muisti on sosiaalista, kun se jaetaan toisten ja itselle läheisten ryhmien kanssa. Toisaalta Ihanus (2012, 158) muistuttaa Königiin (2008) pohjautuen, että kollektiivinen muisti ja histori-an kirjoitus ovat eri lailla suhteessa menneeseen. Kollektiivista muistia säätelevät ryhmien ja yhteisön nykyiset intressit. König (2008, 15) toteaa, että ”*Kollektiivinen muisti on puolueellinen ja apologeettinen, se vääristää menneisyyden, on epätarkka, unohtaa epämielittävän ja häpeällisen. Vaikka muistot eivät olekaan yksilöllisiä, ne ovat täysin subjektiivisia. Ne kiinnittyvät tiettyihin tapahtumiin, jotka irrotetaan kontekstistaan, tiivistetään kuviksi ja kohtauksiksi ja levitetään erityisen mieleenpainuvina kertomuksina.*”

Korkiakankaan (2006, 129) mukaan ikääntyneiden muistelu sisältää identiteettiin liittyvää pohdintaa, jossa kertoja rakentaa kokemuksellista todellisuuttaan ja pyrkii koherenttiin elämäntarinaansa. Tässä tutkimuksessa monet osallistujista edustavat erilaisia Karjalan pitäjäjyhteisöjä, joiden menneisyyden kertomukset muovautuvat kollektiivisessa muistissa. Merkittävä kysymys liittyykin identiteetin muodostumiseen. Lapsi, joka on joutunut luopumaan asuinympäristöstään, kielestään ja mahdollisesti uskonnostaan, kohtaa kasvunsa eri vaiheissa kysymyksen: kuka olen, mistä tulen, mihin kuulun? Siirtokarjalaisten osalta identiteettiä ovat ansiokkaasti tutkineet muun muassa Ilonen (2013), Oksanen (2007) ja Sallinen-Gimpl (1994). Identiteetti on käsitteenä kiinnostava mutta myös siinä määrin laaja ja monitulkintainen, että olen jättänyt sen teoreettisen tarkastelun tästä tutkimuksesta pois.

Karjalaiset alkoivat saada uudenlaisen yhteiskunnallisen luvan identiteettityön tekemiseen 1990-luvun alussa, jolloin he pääsivät vierailemaan luovutetulle alueelle jääneille kotiseuduilleen. Oksanen (2007, 91) muistuttaa, että sodan hävittyään suomalaiset menettivät myös Karjalaa kuvaavat kartat. Kuitenkin viime vuosina ovat erilaiset kotiseutuyhteisöt lisääntyvästi selvittäneet ja tallentaneet kuvauksia kylistä ja paikoista, minkä ansiosta muistin paikat ja muistojen juuret ovat tarkentuneet. Monesti sota-ajan muistelussa ilmenee myös muistamattomuutta, jota Oksanen (2007, 75) kuvaa sekä tapahtumien sekasortoisuuden että liian ahdistavien kokemusten aiheuttamaksi. Tällöin muistikatkosten voidaan nähdä ilmentävän yksityiskohtaisten muistojen sijaan muistelijan psyykkistä todellisuutta.

Muistelutilanteessa haetaan dialogia menneen ja nykyisyyden välille, jolloin todellisuuden kertomisen sijaan tuotetaan koetun todellisuuden tulkintoja. Kertojan katsotaan etsivän valinnoilleen psykologista, sosiaalista tai moraalista oikeutusta, jonka avulla oman elämänsä arvostaminen vahvistuu ja itsekunnioituksen ylläpitäminen lujittuu.

Kalela (2000, 131, 232–233) korostaa muistelijan subjektin aseman varmistamista tieteellisessä tutkimuksessa ja samalla tämän suhdetta yhteiskuntaan, jossa kirjoitetaan joka hetki historiaa. Muistitietotutkimuksella halutaan tavoittaa kertojan oma tapa muistaa ja antaa tämän itse jäsentää kokemuksensa. Rekonstruktion ja päätelmien lähtökohtana tulee olla tutkimuksen kohteena olevien ihmisten oma itseymmärrys ja käsitys todellisuudesta sekä heidän oma tapansa ilmaista se (Kalela 2000, 166). Bloch (2003, 98–99) edellyttää

muistitietotutkijoilta ennakkoluulotonta suhtautumista ajankohtaisten ja uusien kysymysten esittämiseen. Samaan yhteiskunnalliseen ympäristöön syntyneet ihmiset muodostavat ikäisistään koostuvan sukupolven, jolla on yhtenäisiä ja selvästi edeltävistä tai seuraavista sukupolvista erottuvia ominaispiirteitä (Bloch, 2003, 197). Evakkolapsuuden kokeneet ihmiset jakavat sota-ajan lisäksi kodin pakkomenetyksen kokemuksen, joka puuttuu sekä heitä edeltävältä sukupolvelta että heidän jälkipolviltaan. Evakkolasten jaettu kokemus on ainutlaatuinen Suomen historiassa.

Yhteenveto käytetyistä tutkimusmenetelmistä

Laadullisen aineiston analysoinnissa käytän sisällönanalyysiä, jonka avulla nostan esiin muistitiedon tuottamaa menneisyyden mieleen palauttamista ja arviointia kertomisen ja kirjoittamisen avulla. Kyselylomakkeen avovastausten sisältöä erittelen kvalitatiivisen aineiston kvantifioinnin periaatteella. Haastatteluista poimin eri aihepiireihin liittyviä merkityskuvauksia. Luokittelen haastattelemani henkilöt selviytyjätyyppeihin, joita voidaan kutsua myös ideaalityypeiksi. Selviytyjätyyppeihin jaottelu pohjautuu kyselyn metafora-aineistoon (luku 6), jonka luokittelu tapahtui löydettyjen selviytymisstrategioiden pohjalta.

Tilastollisen aineiston analysoinnissa (luku 7) olen käyttänyt SPSS-ohjelmaa (versio 22). Analyyseissa olivat mukana ANOVA, GLM, yksisuuntainen varianssianalyysi (UNIVARIATE), pääkomponentti- ja faktorianalyysit (PCA ja EFA) sekä regressioanalyysi.

4.4 Tutkimusaineisto ja analyysit

4.4.1 Aineistot

Tutkimuksen perusjoukon muodostivat vuosina 1939–1944 luovutetun Karjalan alueelta evakuoituiden alaikäiset lapset. Otantamenetelmänä käytettiin lumipallomenetelmää (*snow ball skupling*). Kyselylomakkeita lähetettiin 1041 kappaletta. Vastauksia saatiin 631 kappaletta. Tilastollisesta analyysistä jätettiin pois 21 kappaletta strukturoitujen vastausten puutteellisuuden vuoksi. Pois jätetyt olivat mukana kvalitatiivisen aineiston analyysissä. Vastajaat eivät olleet satunnaisesti valittuja, koska henkilötietolain mukaan ikääntyneiden evakkolasten osoitetietoja ei voinut saada suoraan Karjalan Liitosta.

Mahdollisimman edustavan vastaajajoukon löytämiseksi käynnistin aineiston hankintaprosessin keväällä 2009. Hyödynsin kaikki mahdolliset omat verkostoni ja Karjalan Liiton verkkosivustolta löytämäni yhteystiedot. Osallistuin heinäkuussa 2009 myös Virolahdella toteutettuun evakkovaellukseen, josta sain mukaani vajaan sata osoitetta. Syksyllä laitoin sähköpostikyselyn kaikille Karjalan Liiton www-sivulta löytämilleni pitäjäsurojen puheenjohtajille. Nämä välittivät viestiä jäsenistölleen, ja jotkut laittoivat ilmoituksia

myös omien pitäjaseurojensa julkaisuihin, joista tieto levisi erilaisiin karjalaisten tapahtumiin. Kutsuin tutkimukseen mukaan kaikkia sodan aikana alaikäisinä olleita evakkolapsia, jotka olivat syntyneet suunnilleen ennen vuotta 1939 (liite 1).

Kyselylomakeaineisto

Sana tutkimuksesta lähti leviämään lumipallon tavoin ympäri Suomea ja myös Pohjoismaihin. Henkilökohtaisten yhteydenottojen pohjalta sain 612 osoitetta puhelin-, kirje- ja sähköposti-ilmoitusten muodossa. Sanan kiiriessä eteenpäin postitusrekisteriini kertyi kaikkiaan yli tuhannen yksityishenkilön osoitteet. Tämä määrä sisälsi 360 kappaletta sellaisia seurojen jäsenten osoitteita, jotka sain suoraan joiltakin pitäjaseurojen puheenjohtajilta. Nämä henkilöt eivät siis olleet itse ilmoittautuneet tutkimukseen. Viimeistelyä kyselylomaketta postitettiin yhteensä 991 kappaletta vuoden 2009 joulukuun lopulla. Tieto kyselystä levisi vastaajien verkostoissa, ja sain lisäpostituspyyntöjä ja uusia osallistujaehdokkaita siinä määrin, että viimeisen lomakkeen postitin vuoden 2010 huhtikuun lopulla.

Saamieni osoitetietojen pohjalta postitin siis yhteensä 1041 kyselyä, joihin lopulta vastasi 631 ihmistä. Vastausprosenttia (61 %) voidaan pitää merkittävän korkeana, erityisesti kun huomioidaan vastaajien korkea ikä (ka = 75 v.).⁵ Vastaamatta jättäneet 39 prosenttia olivat todennäköisesti suurimmaksi osaksi niitä henkilöitä, joiden osoitteet sain suoraan pitäjaseurojen puheenjohtajilta. He eivät olleet ilmoittautuneet tutkimukseen oma-aloitteisesti. Voidaan ajatella, että mukaan ilmoittautuneiden joukko koostuu jo peruslähtökohdiltaan aktiivisista ja toimintakykyisistä evakkolapsista, joille on ollut tärkeää tuoda kokemuksensa osaksi akateemista historiankirjoitusta.

Palautettujen lomakkeiden mukana sain myös runsaasti käsin kirjoitettuja lapsuudenmuistelmia. Vaikuttaa siltä, että monet ruutupaperille kirjoitetut kuvaukset olivat syntyneet spontaanisti kyselylomakkeen virittäminä ja ovat autenttisuudessaan ja tuoreudessaan arvokasta aineistoa muistelmia-arkistoon. Olen saanut luettavakseni myös muutamia alkuperäisiä, lapsena kirjoitettuja kirjeitä, jotka olen kopioinut ja palauttanut asianomaisille.

Kyselylomakkeen sisällöllisessä rakentamisessa hyödynsin aiempien evakkokuvausten ja -tutkimusten tuloksia. (Mm. Sallinen-Gimpl 1994; Raninen-Siiskonen 1999.) Laadin väittämiä myös oman tutkimusintressini ohjaamana (liite 2). Evakkouteen liittyvien aiheiden lisäksi minua kiinnosti selvittää vastaajien tunnemuistoja ihmissuhteiden ja nykypäivän hyvinvoinnin kokemuksen näkökulmista. Kiinnostukseni ihmisen psykohistoriallisesta kokonaisuudesta oli taustalla laatiessani näitä kysymyksiä laajalti eri tulokulmista käsin. Huomioin erityisesti Siltalan (2006) ja Kirveksen (ym. 2008) havainnot Suomen sotien jättämästä tunneperinnöstä ja kipeistä asioista vaikenemisestä. Annoin kokemuksille nimiä ja käytin rehellisiä väittämälauseita rohkaistakseni suoriin tunneilmaisui-

⁵ Mikäli vastausprosentti lasketaan suoraan minulle ilmoittautuneiden määrästä (612 henkilöä), vastausprosentti on 97 %.

hin. Muotoilin väittämälauseet vastaajien iän huomioiden mahdollisimman yksinkertaisiksi ja selkeiksi, koska ajattelin, ettei pitkiin kyselyihin vastaaminen välttämättä ikään-tyneenä enää kiinnosta.

Kyselylomakkeen muotoilua varten tein kaksi esitestausta. Ensimmäisessä testausvaiheessa kesäkuussa 2009 käytin lomaketta, jossa lähes kaikki kysymykset olivat avoimessa muodossa. Toimitin kyselyn kuudelle Evakkolapset ry:n verkostosta tuntemalleni henkilölle. Tämän jälkeen työstin kyselyä lisää toisen ohjaajani kanssa. Ohjauskeskustelun ja testivastausten pohjalta laadin varsinaisen esitestauksessa käytettävän lomakkeen, jonka päätin jakaa jonkin pitäjäseuran tilaisuudessa. Tällainen järjestyi lokakuussa 2009, jolloin vierailin Hiitolan pitäjäseuran tapaamisillassa Porissa ja jaoin esitestilomakkeita halukkaille. Näiden lisäksi valitsin mukaan esitestaukseen vielä kymmenkunta ihmistä alkusyksyllä minulle soittaneista henkilöistä. Lähetin kentälle 32 esitestilomaketta, joista täytettynä sain takaisin yhteensä 28 kappaletta. Esitestauksen pohjalta selvensin joitakin ristiriitaisesti ymmärrettyjä kysymyksiä. Samalla muotoilin lomakkeen yleisilmettä selkeämmäksi ja ilmavammaksi.

Kyselyssä pyysin vastaajia arvioimaan omiin kokemuksiinsa ja muistoihinsa pohjautuvia väittämiä Likert-asteikolla (1–5). Tämän lisäksi kunkin osion lopussa oli tilaa avoimille kuvauksille. Kyselylomake rakentuu seuraavista osioista: taustatiedot (kysymykset 1–13), muistikuvat Karjalasta (A1–A50), ensimmäinen evakkoon lähtö (B1–B25), sotalapsena Ruotsissa/Tanskassa (B26–B53), uusi asuin ympäristö (B54–B71), koulu talvisodan ja välirauhan aikana (B72–B104), paluu takaisin Karjalaan (C1–C21), koulu jatkosodan aikana Karjalassa (C22–C46), toinen evakkoon lähtö (D1–D24), uusi asuin ympäristö (D25–D43), koulu jatkosodan jälkeen (D44–D79), perhesuhteet ja kotikasvatus (E1–E88), elämänkulku (F1–F23), hyvinvointi (G1–G52), muuta (H1–H3), loppukommentit ja jatkotutkimusluvut.

Kvalitatiivinen aineisto

Kvalitatiivista aineistoa kertyi monessa eri muodossa. Kyselylomakkeen eri teemakokonaisuuksien lopussa oli paikka *avovastauksille*, joihin moni osallistuja oli kirjoittanut perusteellisesti (ja usein lisälomakkeella) aiheen herättämiä muistoja. Tällä tavoin avovastaukset laajenivat ja tuottivat kirjoitettua muisteluaineistoa. Kirjoitelmat olivat yleensä 1–2 sivun mittaisia, jotkin lähes kymmensivuisia. Näistä kertyi huomattavan laaja tekstitiedosto. Joissakin kyselylomakkeen loppukommenteissa huomautettiin, että ”*ei raskaita muistoja voi näin vain kevyesti numeroiden avulla kuitata*”. Runsas käsin kirjoitettu aineisto tarjosi paljon lisätietoa ja rikastutti kokonaisuutta mutta luonnollisesti lisäsi myös konkreettista tallennus- ja analysointityötä. Näiden avoimien kuvausten avulla olen voinut avata tilastollisten numeroarvojen taakse kätkeytyvää merkitystodellisuutta. Tuloslukujen yhteydessä olen ilmoittanut, mistä aineistosta tulokset ovat. Kirjoitetun muisteluaineiston lisäksi sain vielä muutamia *omakustanteisia kirjoja*, jotka sisälsivät osallistujien elämänhistorian evakkokokemuksineen.

Toinen kvalitatiivinen aineistokokonaisuus sisältää 12 henkilön *haastattelut*, joista olen ottanut tähän mukaan 11 kappaletta.⁶ Haastateltavat henkilöt valittiin sekä minun että avustajani aikatauluun ja reitille luontevasti sopivilta alueilta. Haastattelut on litte-roitu sanasta sanaan, yhtä lukuun ottamatta. Tämä yksi haastattelu oli lähes neljän tunnin mittainen ja sisälsi suuren määrän haastateltavan aikuiselämän työelämä tietoa, joten literoin sisällöstä ainoastaan tutkimusaiheeseen liittyvät osiot. Haastattelut tehtiin talvella 2010. Toteutin itse viisi haastattelua, ja psykologiystäväni teki asuinympäristössään seitsemän haastattelua. Kahta haastattelua lukuun ottamatta haastattelijalla oli mukanaan henkilön täyttämä kyselylomake, johon kerronnan kuluessa oli mahdollista peilata tarinaa ja pyytää lisäselvitystä. Haastatteluissa noudatettiin avointa ja ohjailematonta otetta. Valtaosa haastatteluista oli 1–2 tunnin mittaisia.

Itse suorittamistani haastatteluista sovelsin kolmessa tapauksessa täysin avointa ja ohjailematonta haastatteluotetta luodakseni tilan haastateltavan omaehtoiselle kerronnalle. Lehtomaa (2008, 170) muistuttaa Giorgin (1997) pohjalta, että kokemuksen tutkimuksessa ei pyritä etukäteen tietämään haastateltavan esiin nostamia asioita, vaan haastattelu muistuttaa haastateltavan ehdoilla etenevää keskustelua. Giorgin (1997) mukaan avoin haastattelu fenomenologisessa viitekehyksessä on teemahaastattelua ja strukturoitua parempi. Avoin ote tarkoittaa minulle sitä, että hiljennyn kuuntelemaan haastateltavani kokemuksellista totuutta ja annan avautuvassa tilanteessa syntyvän vuoropuhelun kuljettaa keskustelua eteenpäin. Jaan Perttulan (2006, 156) ajatuksen rakastavasta asennoitumisesta toista kohtaan, mikä tarkoittaa kohtaamistilanteessa ihmytyksen tunteen vaalimista. On etuoikeus tutustua toiseen ihmiseen, johon liittyvä vieraus sulaa vähitellen. Otteeni nousee dialogisuuden periaatteesta, jossa ei ole kyse haastattelusta vaan kahden ihmisen kohtaamisesta. Dialogin aikana osapuolet kohtaavat toiseuden, ja avautumisen hetkessä syntyy uutta ymmärrystä käsiteltävästä teemasta. Tätä saamaani uutta ymmärrystä kirjoitin tutkimuspäiväkirjaani ja hyödynsin myöhemmin haastattelujen tulkinnassa.

Avoimella otteella toteutetut haastattelut polveilivat hyvin laajoihin teemoihin ja kestivät kolmesta neljään tuntia. Haastattelutilanteisiin syntyi turvallinen ilmapiiri, jossa kertoja kuvasi hyvinkin henkilökohtaisia muistoja ja tapahtumia. Tämä on kuultavissa myös äänitteiltä. Tilanteissa voi aistia menetyksen kivun jakamisesta nousevaa helpottumista ja myös uudenlaisen merkityksen löytämistä kerrottuun tapahtumaan. Muissa haastatteluissa avointa otetta sovellettiin tilanteen mukaan. Mikäli kerronta lähti laveisiin elämäntapahtumien ja sukulaisten elämänvaiheiden kuvailuihin, kuljetettiin muistelijaa pehmeästi takaisin lapsuudenkokemusten kuvailuun. Koska haastattelut eivät olleet teemahaastatteluja, kysymykset vaihtelivat. Useimmiten haastattelijä kysyi evakkoon lähdöstä, matkoista, asumiskokemuksista ja kouluista. Haastattelun kuluessa haastattelijä seurasi sisällön etenemistä ja esitti tilanteesta nousevia kysymyksiä esimerkiksi kodista ja vanhemmista.

Kolmas aineistokokonaisuus koostuu vastaajien oma-aloitteisesti tuottamista *muistelukirjoituksista*. Kuten sanottu, sain runsaasti monistenippuja, käsin kirjoitettuja pape-riarkkeja ja runoja sekä joitakin omakustanteisia kirjoja. Muistelmia lukiessani ymmärsin, miten merkittävää monelle lähettäjälle on ollut kuvata kokemustensa yksityiskohtia. Tunsin myös olevani etuoikeutettu, sillä moni kirjoittaja kertoi jakavansa ensimmäistä

⁶ Pois jätetty haastattelu käsitteli toisen polven evakkolapsuutta.

kertaa elämässään lapsuudenkokemustaan jollekin. Tähän väitöskirjaan olen pystynyt hyödyntämään näitä erillisiä muistelmia lähinnä taustatietona. Ne ovat lisänneet ymmärrystäni ilmiön laajasta kokonaiskuvasta. Jotta yksilölliset kertomukset tulisivat kuulluiksi ja jaetuiksi, ne odottavat väitöskirjan jälkeistä aikaa, jolloin aikomukseni on koota ne niiden ansaitsemaan muotoon, kirjaksi.

Käytin kyselyaineiston tallentamiseen kahta ulkopuolista tutkimusavustajaa, joista toinen tallensi numeeriset vastaukset SPSS-tilasto-ohjelmalla laadittuun taulukkoon ja toinen kirjoitti osallistujien avoimet vastaukset word-tekstitiedostoon. Tämän jälkeen kopioin jokaisen osallistujan tekstitiedostosta kuhunkin yksittäiseen kysymykseen liittyvät avoimet vastaukset, ja muodostin niistä yhtä aihepiiriä koskevan yhteenvetodokumentin. Liitin dokumenttiin kaikki samaa kysymystä käsittelevät kuvaukset peräkkäin. Yhdestä kysymyksestä saattoi kertyä monen sivun mittaisia dokumentteja. Näistä dokumenteista erittelin sisällöllisesti aiheen kuvausten jakautumista, luokittelin kuvaukset ja lajittelin ne esiintymistiheyden mukaisesti omiin ryhmiinsä. Toisin sanoen suoritin kvalitatiivisen aineiston kvantifioinnin.

Litteroin kaikki itse tekemäni haastattelut, muiden haastattelujen litteroinnissa käytin tutkimusavustajaa. Haastatteluista syntyi 176 sivua tekstiaineistoa (11 pt, 1 rv.). Tutustuin litteroituun aineistoon useilla lukukerroilla ja välillä kuuntelin äänitettyjä versioita tarkentaakseni haastattelussa vallinnutta tunnelmaa ja äänensävyjä. Erityisesti psykologiyttävänä nauhoituksia kuuntelin toistuvasti, koska halusin mahdollisimman tarkoin eläytyä vuorovaikutustilanteen ilmapiiriin. Haastatteluista kirjoitettuja tekstiasiakirjoja käsitteletin sekä sisällön analyysin että narratiivisen tyypittelyn avulla. Kvantitatiivisen kyselyaineiston käsittelyn kuvaan tilastollisen analyysin yhteydessä (luku 7).

Yhteenveto aineistosta

Tutkimusaineistoni oli runsas ja monivivahteinen, joten kyseessä oli todellinen *aineistotriangulaatio*. Saadessani julkisen aineistonkeruun tuloksena käsiini yli kuusisataa 24-sivuista vastauslomaketta havaitsin, että jo pelkästään niiden pohjalta olisin saanut kattavan kuvan tutkimuskohteestani. Koska kyselylomake koostui strukturoiduista ja avoimista kysymyksistä, vaati vastausten tallentaminen aikaa ja resursseja. Digitaaliseen muotoon saatettu tilastoaineisto ja avovastaukset täydentyivät käsin kirjoitetuista lisäselvityksistä, muistelmakirjoituksista, yksityishenkilöiden omakustanteista, lapsuuden kirjeistä ja haastatteluista. Toteutettujen haastattelujen avulla pystyin syventymään evakkolapsikokemusten merkityksiin, joista olisi avautunut kokonaan uudenlainen ja itsenäinen tutkimuskenttä. Tässä kohtaa rajasin haastatteluinformaation kattavat kuvaukset sisällytettäväksi toiseen julkaisuun. Sen sijaan luokittelin haastatellut henkilöt metaforakuvausten pohjalta tekemäni tyyppiäottelun mukaisesti. Kuvauksista löytämäni selviytyjätyypit ilmensivät moniulotteisesti yksilöllisiä selviytymisstrategioita, jotka tyyppittelevät erilaiset ihmiset menetyskokemusten käsittelytavan mukaisiin ryhmiin.

4.4.2 Tutkimusjoukon kuvaus

Osallistujien syntymätausta ja lapsuudenperhe

Tutkimukseen osallistuneista yli puolet oli naisia ja 39 prosenttia miehiä (taulukko 2). Osallistujat olivat syntyneet vuosien 1921 ja 1944 välillä, ja tästä joukosta lähes 40 prosenttia ($n = 234$) oli syntynyt vuosina 1931–1935. Osallistujien keski-ikä oli vastaamisajankohtana (vuonna 2010) 75 vuotta. Vanhin oli 89-vuotias ja nuorin 66-vuotias. Syntymäalueiden mukaan vastaajista yli puolet oli syntynyt Karjalankannaksella, 35 prosenttia Laatokan Karjalassa ja kuusi prosenttia muualla.⁷ Uskonnoiltaan valtaosa oli evankelisluuterilaisia, viidennes ortodokseja, pari prosenttia molempien uskontojen edustajia ja 1,5 prosenttia vapaakristillisiin seurakuntiin kuuluvia.

Vastaajien kodeissa oli yhteensä 1082 alaikäistä lasta, joista yli puolet oli tyttöjä ja 48 prosenttia poikia. Osallistujat jakaantuivat syntymäjärjestyksen mukaan siten, että 35 prosenttia oli esikoisia, 23 prosenttia perheiden toisia lapsia, 12 prosenttia kolmansia, yhdeksän prosenttia neljänsiä, seitsemän prosenttia viidensii ja neljä prosenttia kuudensia sekä tästä eteenpäin suurperheiden nuorimmaisii yhteensä 45 vastaajaa. Maaomaisuuden mediaani oli 10 hehtaaria ($n = 310$) ja metsäomaisuuden 30 hehtaaria ($n = 263$). Maa- ja metsäomaisuuden osalta keskiarvot näyttävät vain suuntaa, sillä moni vastaaja jätti kohdan tyhjäksi, koska kuvasi tietojaan puutteellisiksi sen vuoksi, ettei ollut aikanaan kyselyt vanhemmiltaan asiasta. Lapsuudenperheen varallisuudesta kysyttäessä 60 prosenttia osallistujista luonnehti perhettään keskitasoiseksi, 38 prosenttia koki perheensä varallisuudeltaan vaatimattomaksi ja kaksi prosenttia varakkaaksi.

TAULUKKO 2 Osallistujien syntymätausta ja lapsuudenperhe

Osallistujien syntymätausta ja lapsuusperhe	n	%
Osallistujien sukupuoli $n = 610$		
nainen	371	61
mies	239	39
Syntymävuodet, 1921-1944, Mo = 1935 (75 v.)		
1921 - 1925 (85-89 v.)	23	4
1926 - 1930 (80-84 v.)	164	27
1931 - 1935 (75-79 v.)	234	38
1936 - 1940 (70-74 v.)	171	28
1941 - 1944 (65-69 v.)	18	3
Osallistujien syntymäalue $n = 610$		
Karjalankannas	359	59
Laatokan Karjala	213	35
Muu alue	35	6

⁷ Muualla syntyneistä valtaosa oli syntynyt jatkosodan aikana Kanta-Suomessa, muutama ulkomailla.

Lapsuuskodin uskonto $n = 600$		
evangelisluterilaisuus	468	78
ortodoksisuus	112	19
ev.lut. & ortod.	11	1,8
vapaa herätyskristillisuus	9	1,5
Lasten lukumäärä perheessä $n = 1082$		
tyttöjä	564	52
poikia	518	48
Vastaajien syntymäjärjestys $n = 594$		
esikoinen	215	36
toinen	17	23
kolmas	71	12
neljäs	56	9,4
viides	45	7,6
kuudes	24	4,1
seitsemäs	14	2,4
kahdeksas	17	2,9
yhdeksäs >	15	2,6
Lapsuusperheen maa- ja metsäomaisuus	ha	ka
Maata ha, $n = 310$, md 10 ha	9038	29,2
Metsää ha, $n = 263$, md 30 ha	12418	47,2

Osallistujien taustatiedot

Taulukkoon 3 olen koonnut osallistujien taustatiedot. Yli puolet vastaajista oli naimisissa, leskiä oli 23 prosenttia, naimattomia, eronneita ja avoliitossa asuvia kutakin muutama prosentti. Evakkolapsilla oli omissa aikuisperheissään keskimäärin kaksi lasta, ja lastenlapsia oli keskimäärin neljä ja neljänteen polveen kuuluvia keskimäärin kaksi.

Evakkolasten pohjakoulutuksen osalta kansakoulun käyneitä oli 61 prosenttia, oppikoulun käyneitä 23 prosenttia ja ylioppilaita 17 prosenttia vastaajista. Ammatillisista koulutuksista opistoasteen tutkintoja oli 32 prosentilla, ammatillisia kurssitutkintoja 31 prosentilla, korkeakoulututkintoja 22 prosentilla ja kouluasteen tutkintoja 15 prosentilla osallistujista.

Työelämän ammatteja tarkasteltaessa enemmistö (26 %) koostui erilaisiin hallinto- ja toimistoalan tehtäviin sijoittuneista ihmisistä. Teknisellä, taiteellisella tai humanistisilla aloilla oli työskennellyt 14 prosenttia, sosiaali- ja terveysalalla 12 prosenttia ja teollisuudessa 10 prosenttia osallistujista. Maa-, metsä- ja palvelualoilla työskennelleitä oli yhdeksän prosenttia, myynnin ja kaupan parissa työskennelleitä kahdeksan prosenttia. Kuljetus- ja rakennusaloilla oli työskennellyt viisi prosenttia vastaajista.

Valtaosa osallistujista asui omistusasunnossa, joka oli yleisimmin kerrostalo- tai omakotitaloasunto. Vain 15 prosenttia asui rivitalossa. Varallisuuttaan vastaajat arvioivat pääsääntöisesti keskitasoisiksi. Lähes puolet osallistuneista asui Etelä-Suomessa, kolmannes Keski-Suomessa, ja loput Pohjois-Suomessa.

TAULUKKO 3 Osallistujien taustatiedot

Osallistujien taustatiedot	N	%
Siviilisääty <i>n</i> = 602		
Naimisissa	355	59
Avoliitossa	16	3
Naimaton	49	8
Eronnut	42	7
Leski	140	23
Lasten lukumäärä <i>n</i> = 520		
1 lapsi	82	15,8
2 lasta	207	39,8
3 lasta	154	29,6
4 lasta	49	9,4
5 lasta	17	3,3
6 lasta	6	1,2
7 lasta	1	0,2
8 lasta	3	0,6
10 lasta	1	0,2
Lastenlasten lukumäärä, md 4, 1-18	446	
Lastenlasten lasten lukumäärä, md 2, 1-8	36	
Osallistujien pohjakoulutus <i>n</i> = 571		
Kansakoulu	345	60
Oppikoulu	130	23
Ylioppilas	96	17
Osallistujien ammatillinen koulutus <i>n</i> = 402		
Kouluasteen tutkinto	59	15
Opistoasteen tutkinto	130	32
Korkeakoulututkinto	89	22
Ammatilliset kurssit	124	31
Ammattialat <i>n</i> = 564		
Hallinto- ja toimistoala	147	26,1
Tekn., taiteell., humanistinen ala	81	14,4
Sosiaali- ja terveysala	67	11,9
Teollisuusala	57	10,1
Maa- ja metsätalousala	53	9,4
Palveluala	53	9,4
Myynnin ja kaupan ala	47	8,3
Kuljetus- ja liikenneala	30	5,3
Rakennusala	29	5,1
Asuminen <i>n</i> = 578		
omistusasunto	532	8,0
vuokra-asunto	46	92,0

Asuminen $n = 600$		
kerrostalo	261	44
rivitalo	92	15
omakotitalo	247	41
Varallisuus $n = 600$		
vaatimaton	87	15
keskitaso	483	80
varakas	30	5
Vastaajien nykyinen asuinalue $n = 607$		
Etelä-Suomi	281	46
Keski-Suomi	173	29
Pohjois-Suomi	145	24
Muu	8	1

Tutkimusaineiston evakkolapset edustavat syntymäpaikkojensa osalta monipuolisesti luovutetun Karjalan aluetta. Myös tämänhetkiset asuinpaikat jakaantuvat eri puolille Suomea. Eteläsuomalaisia oli tutkimukseen osallistuneista evakkolapsista 46 prosenttia, keskisuomalaisista 29 ja pohjoissuomalaisia 24 prosenttia. Täten myös ympäristöolosuhteiden vaikutusten näkökulmasta joukossa on riittävästi eri ilmansuunnilta tulevia ääniä.

Koulustaustaltaan vastaajajoukko edusti Kauppilan (1996) luokituksen mukaan sekä sodan ja niukan koulutusajan sukupolvea (< 1935) että rakennemuutoksen ja kasvavien koulutusmahdollisuuksin sukupolvea (1936–1955). Yli 70 prosenttia ($n = 402$) koulustaustansa ilmoittaneista oli käynyt pohjakoulutuksensa lisäksi vähintäänkin jonkin ammatillisen kurssin. Reilu viidennes vastaajista (22 %) edusti korkeakoulututkinnon suorittaneita. Korkeakoulutettujen määrään sisältyi myös muutamia tohtori- ja lisensiaattitutkinnon tehneitä, mutta heitä en erikseen tilastoinut. Vertailu 1930-luvulla ja 1940-luvun alussa syntyneeseen koko suomalaisväestöön osoittaa, että osallistujissa on hieman muuta väestöä enemmän korkeakoulutettuja.⁸

Suurimmat ammattiryhmät olivat hallinto- ja toimistoalan työntekijät, opettajat ja sairaanhoitajat sekä sosiaalialan työntekijät. Näille kaikille ammattialoille on yhteistä teksten ja numeroiden kanssa työskentely, eli työssä on totuttu kirjalliseen tuottamiseen. Tämä on voinut osaltaan tukea monisivuisten kyselylomakkeen äärelle pysähtymistä ja antaa jaksamista ajatusten kirjaamiseen. Kyseisissä ammateissa toimivat ihmiset ovat usein myös yhteiskunnallisesti aktiivisia ja osallistuvat erilaisiin kansalaisjärjestö- ja harastustoimintoihin, joita esimerkiksi karjalaiset pitäjäseurat edustavat. Iso osa vastaajista ilmoittautuikin tutkimukseen nimenomaan pitäjäseurojen tiedonvälityksen ansiosta.

⁸ Vuoden 2014 väestöstä 74–84-vuotiaiden ikäryhmään kuului yhteensä 381 569 henkeä (summatason tieto). Näistä vähintään alemman korkea-asteen tutkinnon suorittaneita oli 67 409 kappaletta. Tässä kohortissa korkeakoulutettujen osuus koko väestöstä on siis noin 18 prosenttia. (Witting 2016, Tilastokeskus.)

4.5 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuksen eettisyydestä kirjoitetaan monissa metodioppaissa. Jouduin paneutumaan eettisiin kysymyksiin huolellisesti, koska tutkittavien joukko koostui lapsuuden sota-ajan menetyskokemuksista kertovista ikäihmisistä. Monelle kokemukset ovat jättäneet traumaattisia muistoja. Pietarinen (2002) nimeää hyvän tutkimusetiikan periaatteiksi rehellisyyden, tunnollisuuden, älyllisen kiinnostuksen, vaaran eliminoimisen, ihmisarvon kunnioittamisen, sosiaalisen vastuun, kollegiaalisen arvostuksen ja ammatinharjoituksen edistämisen. Nämä periaatteet kuuluvat myös tieteen ulkopuolista maailmaa koskeviin hyveisiin (Kuula 2011, 30–31). Olen sekä tutkijana että ihmissuhdetyöntekijänä sisäistänyt eettiset periaatteet, joiden pohjalta olen edistänyt tutkimustyötäni koko tutkimusprosessin ajan.

Koska tutkimukseen osallistuneet olivat ikääntyneitä, pysähdyn jo lomakkeen muotoa ja kysymyksiä laatiessani heidän kokemuksellisen totuutensa äärelle – läpi käytyä vaelusta kunnioittaen. Pysin kysymysväittämässä selkeyteen ja rehellisyyteen: annoin sanoja teemoille, jotka olivat välittyneet lukemistani evakkojen muistelmakirjoituksista. Rohkeiltakin tuntuvat väittämät tarjosivat lupaa ylittää puhumattomuuden muuria ja palvelivat lisäkerrontaan virittävinä kysymyksinä. Kyselylomakkeen lopussa oli tilaa kuvata tutkimuksen herättämiä tuntemuksia omin sanoin. Tällä halusin tarjota mahdollisuutta jakaa kipeitä menetyskokemuksia ulkopuolisen tutkijan kanssa. Toisena tarkoituksena oli lisätä ja vahvistaa muistelijan itseymmärrystä oman kirjallisen reflektion avulla. Lopputeksteissä olikin paljon kuvauksia siitä, kuinka kyynelistä huolimatta muistojen kertominen oli helpottanut oloa.

Kvalitatiivisen aineiston tyypillinen hankintamuoto on haastattelu, jossa tutkija itse toimii keskeisenä tutkimusvälineenä. Lähtökohtana pidetään tutkijan avointa subjektiviteettia. (Eskola & Suoranta 2008, 210.) Haastattelut, jotka kestivät tunnista neljään tuntiin, suoritettiin osallistujien kotona rauhallisesti rupertellen. Haastateltavan henkilön luottamuksen vahvistamiseksi Eskola ja Suoranta (2008, 93) korostavat avoimen vuorovaikutussuhteen ja epävirallisen suhtautumisen tärkeyttä. Ikääntyvän evakkolapsen kodissa seinäkellon raksutus ja oman keinutuolin verkkainen narahtelu loivat tilanteeseen kotoista turvallisuutta, jonka pohjalta muistelumatkalle lähdettiin luottavaisin mielin. Myös läheltä löytyneet valokuvat, kirjeet, postikortit, kartat ja monenlaiset käden tuotokset vahvistivat muistelijalle oman tarinan merkittävyyttä akateemisessa historiankirjoituksessa. Tilanne muistutti enemmän dialogista keskustelua kuin haastattelua – joka toki alun pitäenkin oli määritelty avoimella otteella toteutettavaksi. Luonnollisesti turvallisuudentunteeseen vaikuttivat myös minun ja haastattelijakollegani pitkä kokemus ja vankka asian-tuntemus ihmissuhdetyön ja yksilöohjauksen kentiltä.

Tutkimuksessa vaaran eliminoimiseen liittyy sekä osallistujien anonymiteetista että hyvinvoinnista huolehtiminen. Haastattelujen jälkeen soitimme seuraavana päivänä henkilöille ja halusimme kuunnella, millaisissa jälkimmäisissä kertojat olivat. Moni kuvasi jatkaneensa osittain surusävytteistä muistelua haastattelijan lähdettyä mutta kokeneensa olonsa keventyneeksi. Jotkut olivat lämmenneet jakamaan muistoja tuoreeltaan jälkipolvensa kanssa ja saaneet näistä keskusteluista lisäymmärrystä. Haastattelun herättämiä

tunteita vastaanottamalla halusimme varmistaa ikäihmisen arjen toimintakyvyn jatkuvuutta. Puhelussa tarkistimme, ettei kertojan muistelu ollut nostanut pintaan senkaltaisia raskaita muistoja, jotka olisivat voineet nousta yli sietokyvyn ja pahentaneet oloa. Traumaterapiassa puhutaankin erityisestä toleranssi-ikkunasta, jonka rajojen sisällä pysyminen turvaa ihmisen arjen toimintakyvyn ja itsesäätelyn. (Mm. Ogden ym. 2009.)

Osallistujien anonymiteetista huolehdin häivyttämällä tutkimusraportista kaikki tunnistamiseen liittyvät nimet, ammatit ja paikkakunnat. Esimerkkitapauksista osallistujaa ei voi tunnistaa, ja kuvatut asiat ovat jääneet vain tutkimusta tehneiden tietoon. Litterointiavustajan, puhtaaksikirjoittajan ja tilastoaineiston tallentajan kanssa tein salassapitosopimuksen, jonka mukaan vaitiolovelvollisuus sitoo myös heitä.

Tutkimusaineiston arkistoinnissa noudatan Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston FSD:n aineistonhallintaohjeistusta. Huolehdin siitä, että tutkimuksessa syntyneet tietaineistot tallennetaan tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. (<http://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/fi/>.)

5 KODISTA KOULUUN JA MAAILMALLE

Tähän lukuun olen koonnut alaluvuittain osallistujien avovastaukset lapsuudenkodin ihmissuhteista, kotikasvatuksesta, evakkomatkoista ja koulunkäynnistä. Vastausten sisältämät kvalitatiiviset kuvaukset olen kvantifioinut ja näin muodostanut yleiskuvauksen eri aihepiireistä. Lomakkeen osiosta E-sarjan kysymykset koskivat perhesuhteita ja kotikasvatusta, A–D-sarjan kysymykset evakkomatkoja, koulunkäyntiä ja asuinympäristöjä.

5.1 Kodin ihmissuhteet

Pyysin vastaajia arvioimaan kokemuksiaan äidistä, isästä, vanhempiensa suhteesta, sisaruksista ja isovanhemmista. Näillä kysymyksillä hain vastausta tutkimukseni alakysymykseen: Millainen muistikuva evakkolapsella on kodin ihmissuhteista?

Kokemus äidistä

Evakkolapset määrittivät äitejään eniten tekemisen kautta. Siihen liittyvistä ominaisuuksista työteliäisyys, sisukkuus ja neuvokkuus nousivat merkittävimmiten osallistujien äitejä yhdistäviksi tekijöiksi.

Kasvavista lapsista huolehtiminen on alati muuttuvissa olosuhteissa vaatinut arkea pyörittäviltä äideiltä luovuutta ja käytännön älykkyyttä. Työssä ahertamisen ja muut tyyppillisen karjalaisäidin ominaisuudet tiivistää osuvasti eräs osallistuja: *”vilkas, impulsiivinen, lannistumaton, ahkerasti puurtava, taitava luomaan koti viihtyisäksi ankeissa oloissa.”*

Äitien työkuormista oli jäänyt monenlaisia muistikuvia. Lapset joutuivat jo varhain jakamaan taakkaa. Työvelvollisuutta muisteltiinkin runsaasti. Lapsuudessa sisäistettyjä työn tekemisen vaatimuksia kuvaa monien puolesta pari muistelijaa: *”äiti vaati paljon apua, työtä sai tehdä aina”* tai *”vaati myös muilta ahkeruutta”*. Evakkoasumiseen liittyvää äidin osaa ja hänen kokemiaan paineita ilmentää seuraava kokemus: *”Paljon lapsia elossa niissä oloissa. Äiti sanoi; hyvä, että on järki päässä. Ei vaadittu eikä voitu ylpeillä millään. Epävarmuutta vaan.”*

Äitiin liitetty turvallisuuden kokemus oli muistelmissa myös merkittävästi esillä. *”Maailman paras äiti, kun isä oli kuollut ollessain 4 v, niin äiti pit minusta hyvän huolen.”* Äitien monitaituruuteen yhdistyivät ruuanlaitto, käsityöt, kodinhoito, maatyöt, kekseliäisyys ja ilmaisutaidot (laulamminen, runonlausunta). Tätä äidin monipuolisuutta kuvailee eräs osallistuja seuraavasti: *”tarmokas, kuusilapsisen perheen äitinä hoiti kotityöt, karjan ja ajoittain pitkän työmatkan päässä olevan opettajan viran.”*

Myös oikeudenmukaisuus oli monia äitejä yhdistävä piirre, josta seuraavassa erään vastaajan muistelu: ”rakasti kaikkia lapsiaan tasapuolisesti ja suri aina jos jollakulla oli huolia.”

Evakkolasten äitien organisointikyvyt olivat kehittyneet lukuisten lähtöjen, pakkaamisten, muuttojen ja asuttamisten myötä. Oman perhekunnan huolehtimisen ohessa äidit olivat osallistuneet sijoitustalojen töihin, siinä sivussa synnyttäneet lapsensa, leiponeet viikoittaiset ruisleipänsä ja vieneet lämpimäisiä⁹ naapuriin ennakkoluuloisten naapuriensa sydänten sulattamiseksi. Tästä äidin nokkeluudesta on esimerkkinä Irenen muisto, jota hän kuvasi haastattelussa yleensä:

Satakuntalaisessa koulussa oppilaat kiusasivat ja nimittelivät meitä, samoin teki myös ilkeä opettaja, joka kerran tunnilla haukkui pikkusiskoani kollinaamaksi. Silloin suutuin ja sanoin opettajalle: ”mitäs tuli sanottua”, tempasin siskoa kädestä kiinni ja lähdimme siltä istumalta kotiin. Äidin kuultua tapahtumasta, hän leipoi seuraavana aamuna karjalanpiirakoita ja pyysi viemään niitä opettajalle. Ojensin piirakkapaketin opettajalle ja sanoin, että äiti lähetti lämpimäisiä. Opettaja meni aivan sanattomaksi ja otti hämillään paketin vastaan.

Vastaavanlaisia tarinoita oli muissakin kertomuksissa, ja yhteistä niille oli ystävällisyyden osoittaminen ja kenties eräänlainen hyväksynnän etsiminen paikkakuntalaisten keskuudessa. Kantaväestöstä poikkeavan ruokakulttuurin erilaisuutta ja äitiensä kokemusta kuvaa eräs osallistuja lisälehdelle kirjoittamissaan muistelmissa:

Talon renki oli hakemassa ja saapuessamme taloon vanha emäntä oli rapusilla vastassa toivottaen meidät tervetulleiksi. Pöytä oli valmiiksi katetuna, tarjolla oli korviketta, maitoa ja kovaa leipää. Me ei oltu totuttu syömään kovaa leipää, niin liotimme sitä maitolasissa, että saimme syödyksi. Pitkästä aikaa saimme nukkua kunnan vuoteessa. Aamulla herättyämme naapurin mummot olivat tulleet katsomaan minkälaisia eväkot ovat. Kun äiti katsoi elintarviketikettejä pussistaan ihmettelivät mummot, että onko teillä sokeriketjikin mukana. P:n väki oli hyvin isänmaallisia ja meillä oli hyvä olla siellä.

Moni vastaaja luonnehti emotionaalista suhdetta äitiinsä etäisen kunnioittavaksi. Äiti oli työn ja arkipäivän sankari, joka selviytyi erittäin haastavista ja kuormittavista oloista ja suojeli lapsiaan. Työn sankaruudella on myös kääntöpuolensa. Useissa kuvauksissa puhuttiin äidin läheisyyden ja yhteisen ajan kaipauksesta. Lapsen omat kasvuun ja tulevaisuuteen liittyvät kysymykset, pelot ja ihmettelyt piti kantaa sisällä. Yksin selviytymisen ja omillaan pärjäämisen kuvaukset olivat yleisiä.

⁹ Sallinen-Gimplin (1994, 202) mukaan keittotalouteen tottunut kantaväestö kummasteli siirtoväen paistoloutta ja piti karjalaisten alinomaista uunin lämmittämistä ja polttopuiden käyttöä tuhmaavaisena ja ruuanlaittoa aikaa vievänä. Savolainen (2015, 369) katsoo uunin käytön kiistan ilmentävän valta-aspektia, jolla pyrittiin rajoittamaan karjalaisten riippumattomuutta. Vapaus paistaa leipää ja lämmittää uunia edustaa itsenäisyyttä.

Kuitenkin valtaosassa kertomuksia äidit kantoivat urheasti osansa ja pitivät perheen pystyssä. Pieneenkin olemukseen on voinut kätkeytyä hiljainen lujuus, josta eräs lapsuuden muistelijatoteaa: ”*vahva henkisesti (sekä fyysisesti, 154 cm!)*”

Sankariäitien vastapainona kirjoituksissa esiintyi kuvauksia myös siitä, että äiti oli alistunut, huolten painama tai masentunut tai ei jaksanut pitää puoliaan. Lapsi on sisäistänyt mielikuvan, joka ilmaisee kokemuksen äidistä ja elämän realiteeteista, kuten seuraavassa esimerkissä: ”*töistä uupunut, isännättömässä talossa paljon sairastelua.*” Äidin henkistä kestävyttä kuormittivat myös raskaat menetykset. Äitien reagoitavat äärimmäisissä olosuhteissa olivat jättäneet osalle vastaajista negatiivisia muistikuvia. Äiti saattoi olla: ”*hysterinen, teki vääriä ratkaisuja, vaati minulta liikaa*” tai ”*arvaamaton herkkyytensä sekä huonojen hermojensa takia*”.

Karjalaisäitien työteliäisyys, ahkeruus ja kantaväestössä ihmetystä herättänyt miesten töihin osallistuminen tulivat esiin myös Sallinen-Gimplin (1994, 86, 98–99) laajassa siirtoväkitutkimuksessa. Eroavaisuuksia nähtiin erityisesti osallistumisessa ulko- ja peltotöihin, rakennus- ja metsätöihin sekä kalastukseen, jotka kuuluivat kantasuomalaisen miesten töihin. Siirtoväen naiset eivät myöskään pitäneet lepotaukoja vaan tekivät miesten ruokalevon aikana siivoukset ja astioiden pesut. (Sallinen-Gimpl 1994, 101–102.)

Kokemus isästä

Suomalaislasten isät taistelivat rintamalla, niin myös evakkolasten isät. Moni vastaaja kuvaa kokemuksen isästä jääneen etäiseksi ja hauraaksi. Lapsen maailmassa isän todellisuutta ylläpidettiin kertomuksilla ja sotaa kummasteltiin mielikuvissa, kuten Seija haastattelussa muistelee:

Isä oli sodassa. Siis meidän isää mä en muista ennen kun sitten vasta, kun sota loppu. Ja kumminkin on valokuvia, että isä on käynyt lomalla, että mä en ymmärrä että miksikä mä en muista – – mummun kanssa lämmitettiin saunaa lauantaisin, niin mä tykkäsin kun mummu kerto isästä – – mummu joskus kysy että mitäs me nyt juteltas: ”no jutellaan nyt vaikka siitä isästä”, et isästä piti jutella. (Seija)

Seijan puhe kääntyy suoraan isän muistelusta lapsuuden kuvitelmiin sodasta:

Mut mä kuvittelin, kun mä en tiennyt, että minkälaista se sota oli, ja se oli varmaan sitten semmosta syysmyrskyä... kävi nurkissa hirvee tuuli, kun mä äidin kanssa nukuin siellä kammarissa, ja mä kuvittelin et se on sitä sotaa ja nyt ne sotilaat marssii siellä, nostaa polvensa hirveen korkeelle. (Seija)

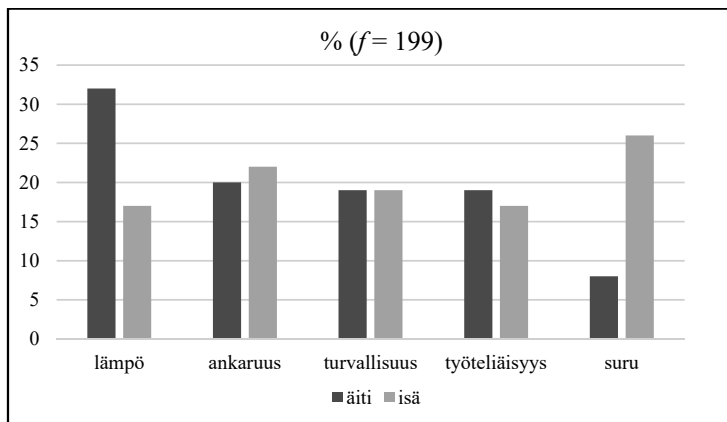
Isät ja sota liitettiin muistelmissa kiinteästi toisiinsa. Vastausten oleellisimpana piirteenä oli isän fyysisen läsnäolon kaipaus. Monella isä oli joko kuollut rintamalla, tullut haavoituneena kotiin tai murtunut kesken jälleenrakennustyön vuosien. Isän kaipaus oli usein ollut elämän mittaista. Kotiin palanneiden isien sotakokemuksista muodostui usein puhu-

mattomuuden verho isien ja lasten välille: *”isä oli hiljainen, raitis, jotenkin vähän etäinen, varmaan sota sen teki, taistelut siellä.”* Lapsen mieleen on piirtynyt kuva sairaasta ja haavoittuneesta miehestä, joka *”koetti tehdä töitä, vielä käsitöitäkin, mutta puhe ei palautunut koskaan”*.

Isiä muisteltiin myös rohkeina, ahkerina ja monitaitoisina: *”Ei jäänyt neuvottomaksi missään vaiheessa, harras kristitty, nöyrä.”* Myös herkkyyttä kuvattiin: *”Hyvin herkkä, kaipasi aina Karjalaa, puhui siitä ja kertaili mielellään asioita.”*

Lisäksi isät koettiin yritteliäiksi ja avuliaksi persooniksi, jotka laittoivat itsensä likoon osallistumalla monenlaisiin talkootöihin ja yhteisöllisiin hankkeisiin. Peltojen, metsien, ja kylmätilojen raivaukset sekä talojen rakentamiset nousivat lukuisissa kuvauksissa esiin. Osassa vastauksia oli mainintoja isien ankaruudesta, joka on jättänyt lapsen tarpeet huomiotta, kuten: *”Auktoriteetti, jota piti totella heti. Kylällä pidetty, kotona pelätty ja kelju, isälle työ oli kaikessa, joten lapset sivuseikka.”* Kaikesta huolimatta suhde isään koettiin enimmäkseen asialliseksi mutta melko etäiseksi. Arvaamattomuutta tai ilkeyttä isään liitettiin vain tämän ollessa humalassa: *”arvaamaton juovuspäissään äidille ja veljelle, ei minulle joka toimin välittäjänä.”*

Vanhempiin liitettyjen ominaisuuksien vertailussa kokemus äidistä ja isästä eroaa oleellisesti rakkauten ja surun osalta. Äitiin liitettiin enemmän lämpimiä kiintymyksen tunteita. Isää puolestaan kaivattiin, ja isän poissaolo tai kuolema herätti runsaasti surun tunteita. Kuviossa 2 on avovastausten ($f=199$) prosentuaalinen jakauma.

KUVIO 2 Kokemus vanhemmista

Vanhempien suhde toisiinsa ja lapsiin

Kokemus vanhempien suhteesta toisiinsa ja lapsiin koostuu avovastausten kuvauksista. Luokittelun suhteen laatua kuvaavat ilmaukset ominaisuuksittain, ja muodostin niistä viisi erilaista kategoriaa. Näitä olivat rakkautellisuus, etäisyys, ahkeruus, viisaus ja suru.

Rakkautta vanhempien suhteessa ilmensi iloisuus, elämänmyönteisyys, epätietsekyys, lempeys, lohduttaminen ja herkkyyt sekä tunteiden elävyys, kuten esimerkiksi toisiaan

lähellä olevat itku ja nauru. Isien kohdalla mainittiin äitiä useammin huumorintaju, leikkisyys ja hauskuus, kuten vaikkapa *”hauska heppu, satusetä, lapsirakas”*.

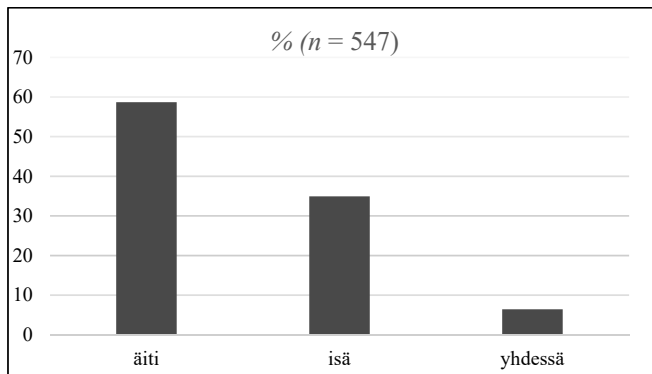
Etäisyyttä lasten ja vanhempien välillä ylläpitivät arvaamattomuus, vaativuus, hysteerisyys ja itkeskeisyys sekä lasten edelle menevä velvollisuuksien hoitamisen tärkeys. Tätä kuvaa eräs osallistuja seuraavasti: *”Äiti vaati paljon apua, työtä sai tehdä aina. Kunnianhimoinen, lasten oli oltava esimerkillisiä ja eteenpäin pyrkiviä.”* Näyttämisen tarve ja hyväksynnän hakeminen työtä tekemällä ovat luonnollisesti sellaisia vaatimuksia, jotka työntävät lasta etäämmälle ja jättävät hänet selviämään yksin.

Ahkeruus ja työnteko määrittivät monen mielestä vanhempien keskinäistä suhdetta. Erityisesti maaseudulla asuvia yhdisti yhteinen uurastaminen oman tilanhoidon, karjanhoidon ja asumisolojen eteen. Tämä ei ole koskenut pelkästään karjalaisvanhempia. Komulainen ja Gordon (2007, 174) muistuttavatkin, että suomalaisen naisen ja miehen suhdetta on kuvattu eräänlaisena raivaajakumppanuutena, joka romanttisuuden sijasta on ollut enemmän työetiikkaan perustuvaa. Tämä on näkynyt myös lapsiin kohdistuvana työhön osallistumisen vaatimuksena.

Viisaudella tarkoitan elämässä tarvittavien taitojen välittämistä lapsille ja heidän maailmaan orientoimistaan (Värry 1997, 121–125). Tähän kategoriaan sisällytin kuvauksia, joita olivat muun muassa elämän opettaminen, neuvominen, ihmissuhdeosaaminen, sosiaalisuus, vieraanvaraisuus, turvallisuus ja hengellisyys. Eräs vastaaja kuvaa äitisuhteeseen elämänmatkan kestoisena yhteytenä: *”Hän oli satama, missä purjeeni korjattiin!”* Evakkolapset ovat kodeistaan omaksumillaan avoimuuden, vieraanvaraisuuden ja ihmishuuhdetaitojen pääomalla saavuttaneet vähitellen kantaväestön hyväksynnän ja integroituneet hyvin uusille asuinpaikoille.

Surun ja kaipauksen kerrontaa liitettiin vanhempiin uusien asuinpaikkojen kuvausten yhteydessä. Lapsen mieleen on jäänyt lähtemätön muisto tilanteesta, jossa vanhemmat eivät ole pystyneet pitämään puoliaan vaan ovat tyytynyt osaansa ja hiljaa huokaillen kantaneet menetystensä kipua. Kodin ilmapiiriä ovat sävyttäneet vanhempien kaipaus ja melankolisuus, joka evakkolapsen tunnemuistoissa on kiinnittynyt suruun.

Isän ja äidin suhteessa muisteltiin olleen myös paljon keskinäistä kunnioittamista. Perheen käytännön asioista päätti äiti. Rajojen laittajaa koskevaan kysymykseen vastasi 547 osallistujaa, joista yli puolet ilmoitti äidin olleen ensisijainen päätöksentekijä ja rajojen laittaja (kuvio 3). Merkittävin selitys tähän löytyy varmasti isien rintamalla olost, jonka vuoksi arjen pyörittäminen on jäänyt äidin harteille. Toki monista karjalaisheimon kuvauksista löytyy pohjaa myös sille, että karjalainen nainen on ollut vahva toimija, joka hankalissakin oloissa on neuvokkaasti luotsannut perhettään eteenpäin (mm. Sallinen-Gimpl 1994).

KUVIO 3 Vanhemmat rajojen asettajina

Kertomuksissa kuvattiin myös rajojen ja sääntöjen tuomaa turvaa. Kodeissa vallinnut kasvatusilmapiiri edellytti lapsilta tyytymistä vanhempien tekemiin päätöksiin, joita harvemmin kyseenalaistettiin. Kasvatuksen rajoihin ja reunaehtoihin liittyivät myös hyvien käytöstapojen vaaliminen ja toisten ihmisten kunnioittaminen. Moni vastaaja kommentoi nykyajan lasten käytöstapojen rapautumista ja piti kehitystä huolestuttavana.

Sisarussuhteet ja isovanhemmat

Kodissa asuvat sisarukset koettiin tärkeiksi. Sisarukset olivat leikkikavereita toisilleen ja tukivat toisiaan. Leikkien sisältöä ja lasten yhdessäoloa kuvaa eräs vastaaja seuraavasti:

Meillä oli pystykorvakoira ”Ratto” joka oli lemmikki ja kuoli käärmeenpuremaan. Kaikki itkimme! Meillä pidettiin myös kokouksia ja ”kinke-reitä”. Kukkia ikkunoilla. Kesällä nukuimme avovintillä ”siskonpetillä”. Pelasimme pesäpalloa. Uimme paljon Laatokassa sekä ongimme ahkerasti ja marjastimme. (H241)

Leikkejä oli monenlaisia, ja yhteistä niille oli isolla joukolla kylän lasten kanssa telminen. Leikit saattoivat toisinaan olla myös vaarallisia:

Muistan vähän, mutta mielessäni on leikki jota veljeni Tanelin kanssa leikimme. Veli laittoi minut tynnyriin ja pyöritti alas navetan vintiltä. Kun äiti huomasi niin kyllä saimme ”kyytiä” juoksimme tupaa ympäri, en muista saiko äiti kiinni meitä. (H2)

Sisarukset hoitivat toisiaan ja pitivät huolta toisistaan. Yleisin kokemus oli, että vanhemmat sisarukset huolehtivat nuoremmista. On myös huomioitava, että yli kaksisataa tutkimukseen osallistunutta ilmaisi olevansa perheensä esikoislapsi, jolle on luonnostaan langennut vastuunotto ja huolenpito. Sisarussuhteissa on nähtävissä myös yksin pärjäämisen mallia, sillä vaikeuksista puhuminen sisarusten kesken oli vähäistä.

Kolmanneksella vastaajista ($n = 216$) oli jonkinlaisia muistikuvia isovanhemmistaan. Hyvin moni mainitsi isovanhempien kuolleen tai asuneen etäällä omasta perheestä. Tällöin isovanhempien vaikutus perheen arjessa on ollut suhteellisen vähäistä. Toisaalta ne vastaajat, joiden kotona jompikumpi isovanhemmista asui, kokivat vanhemman polven läsnäolon erittäin tärkeäksi. Erityisesti turvallisuuden ja huolenpidon kuvaukset sijoitettiin isovanhempiin. Esimerkiksi mummosta on monelle tullut elämän merkittävin turvahenkilö, josta seuraavassa erään vastaajan kuvaus:

Ilman Maria-mummiä olisi kodin vaihteleva ilmapiiri ollut vielä vaikeampi. Monta kertaa pelkkä mummin katse ja halaus riittivät kertomaan, että hän tiesi minun olevan surullinen. Mummini oli lempeä ja turvallinen. Hän oli ns. hiljainen kristitty. Hänen ohjeensa oli: ”Puhele iltaisin tuonne ylöspäin. Kyllä sinä voit ihan kiukutellakin, jos siltä tuntuu. Mutta muista kiittää hyvistä asioista. Yritä olla iloinen!” (H242)

Kodin työntäyteisiin vuosiin, velvollisuuksiin ja sodan jälkeisen Suomen ankaruuteen isovanhemmat toivat leikin ja huumorin avulla ilon pilkahduksia, kuten tämä kertoja muistelee:

Äidinisiä leppoisa huumoriveikko, joka leikki lasten kanssa, mm. olimme piilosilla. Äidinäiti antoi leluiksi tyhjiä lankarullia. Isänäiti kehui lapsia ja piti sylissä, samoin isänisiä. Istuimme sylissä ja hän luki meille sarjakuvia ja päivän lehtiä. Otti kalareissuillekin. (H269)

Isovanhempien rooliin ja oikeuksiin ovat kautta aikojen kuuluneet luontaisetuina nuoren jälkikasvun helliminen ja lellittely. Erään osallistujan positiivinen muistikuva maistuu ja kuulostaa kirjaimellisesti makealta:

Isoäiti antoi minulle murun ja isoisä simareen, joksi minua sitten kutsuttiin. Karamellejä emme saaneet koskaan, joten en koskaan ole oppinut niitä syömäänkään enkä myös tuonut lapsilleni liioin. (Muru ja simare olivat pieniä sokerinpaloja) (H512)

Vaihtuvien asuinpaikkojen ja pelottavienkin tilanteiden kohtaamista helpotti myös vanhemman sukupolven välittämä hengellisyys. Siitä ovat välittyneet turva ja luottamus, joiden moni kokee kannatelleen läpi elämän. Tästä esimerkkinä ortodoksisperheen traditio:

He kokosivat usein meitä lapsia yhdessä hiljentymään ikonin ääreen. Syytettiin rukoustuli lampukkaan ja me hiljaa kuuntelimme Hosbodin rukouksia. (H251)

Vaikka isovanhempien fyysinen läsnäolo on puuttunut monelta, ovat pienet kerrotut tapahtumat ja muistot saattaneet asettua tärkeälle sijalle omassa elämäkertomuksessa. Vähäisenkin yhteys edelliseen polveen voi ylläpitää oman olemassaolon merkittävyttä ja lujittaa sukuun kuulumista. Jotain tämänkaltaista on luettavissa seuraavan osallistujan muistosta: ”Äidinäiti on käynyt katsomassa minua vauvana ja pitänyt sylissään, siunaten, hän kuoli kun olin 2 kk ikäinen.” (H548)

Sukupolvien ketjussa siirtyvät eteenpäin niin negatiiviset kuin positiivisetkin asiat. Sukujen vahvuudet ja heikkoudet sisältyvät kokonaisuudessaan siihen tunneperintöön, jonka kanssa lapset askeltavat maailmaan. Isovanhemmat ovat olleet monen evakkolapsen korvaamattomana tukena sodan jaloista selviytymisessä ja kasvamisessa. Onnistuessaan tämä suhde on varustanut tulevaisuudenuskolla ja säilynyt pohjavireenä elämän matkalla. (Myös Ilonen 2013.)

KUVA 3 Tiedän paikan armahan

Kuva kuljettaa muistojen äärelle. Ihmiselle merkittävän kodin fyysinen paikka säilyy mielessä lähtemättömästi. Tunnemuistojen kaiku kodin ihmissuhteista hengittää ja kuiskii omaa vahvaa sanomaansa.

Koti-ilmast

Koti-ilmastokuva kuvaa kodin emotionaalista ilmapiiriä, joka koostuu kodissa asuvien ihmisten vuorovaikutuksen ja perheen tunnesuhteiden laadusta. Kartoitin tätä sekä strukturoiduilla että avoimilla kysymyksillä. Pääkysymykseni oli: *Millaisena kodin ilmapiiri muistetaan?* (A17)

Pelkistetysti tunnejanan ääripäihin sijoitettuna evakkolasten kotien ilmapiiri voidaan jakaa positiiviseen ja negatiiviseen ulottuvuuteen. Tämän karkean jaottelun mukaan on nähtävissä, että kaikesta ulkoisesta myllerryksestä huolimatta kodeissa on vallinnut positiivinen ilmapiiri. Tämän tiivistää eräs vastaaja seuraavasti: *”Kohtuullisen hyvä koti. Paljo itkettii, naurettii, yhdessä kokoonnuttii mummolaa syömää ja pajattamaan.”* (H259) Kuviossa 6 on näkyvissä kodin ilmapiirin laatua kuvaavien muistikuvien jakautuminen ($f = 1569$).

Eniten mainintoja sijoittui turvallisuuden kokemuksesta kertovaan ilmapiiriin, jollaista määrittivät rauhallisuus ($f = 231$) ja turvallisuus ($f = 392$). Toiseksi eniten kuvattiin rakkaudellisuutta ($f = 509$), johon sisällytin lämmön ($f = 307$) ja hyväksynnän ($f = 202$). Harmonista kodin idylliä ja samalla evakkouden tuomaa rosaa kuvaa osuvasti seuraava osallistuja:

Turvallinen, rakastava, molemmat läsnä ja yhdessä lasten kanssa he rakensivat uutta kotia menetetyn tilalle. Entisestä kodista oli jäljellä piironki, hetekan puolisko ja paistinpannu, jossa ei ollut otinta. (H133)

Kolmantena ilmapiiriä sävyttävänä tunteena oli ilo ($f = 355$), joka pitää sisällään huumorin ($f = 128$), leikkisyyden ($f = 124$) ja iloisen ilmapiirin ($f = 103$). Tästä on seuraavassa kuvaava esimerkki: *”leikkimielinen, salliva, avarakatseinen, pohdiskeluun ja kyseenalaistamiseen kannustava.”* (H409) Positiivista ilmapiiriä muistellaan lämmöllä vielä ikääntyneenäkin: *”Kodin ilmapiiri oli vaihtelevaa, kyllä meitä ’lelittiinkin’ ajoittain. Oli joskus erittäin hauskaa, naurettiin isän ja äidin kanssa. Ikävöin niitä hetkiä.”* (H440)

Negatiiviseen ilmapiiriin liittyivät suru, viha ja pelko, joita ilmaisevia tunnemuistoja oli huomattavasti vähemmän. Erään kodin ilmapiiri oli *”kireä puutteen vuoksi”* (H497) ja toisessa kodissa: *”Isän kuolema, äidin sairastelu ja vieraisa oloissa asuminen aiheuttivat turvattomuutta.”* (H493)

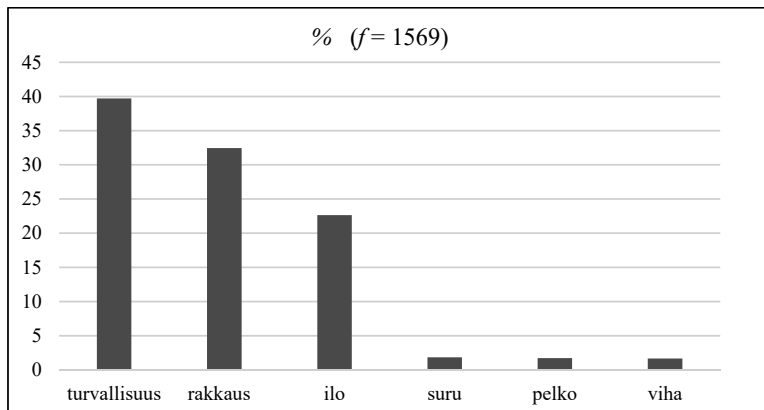
Suru koostui kodissa koetusta raskaudesta ($f = 4$), alakulosta ($f = 12$) ja surullisuudesta ($f = 13$). Tähän melankoliseen ilmapiiriin sisältyvää kaipausta kuvaa eräs äitinsä menettänyt osallistuja näin:

Isä oli rakas ja turvallinen, äidin syliä kaipasin. Äitipuoli huolehti hyvin karjasta ja kodin käytännön töistä, käsistään taitava martta, mutta ei osannut osoittaa hellyyttä lapsipuolilleen, joista olin pienin. Isä oli raitis. (H501)

Surun ja ilon vuorotellessa kodin tunneilmasto vaihtelee. Ikääntyvän muisteluhetkessä aktivoitunut lapsuudenkodin tunnelma voi sisältää samanaikaisesti sekä positiivisen että negatiivisen kokemuksen: *”Kodin henki oli lämmin. Joskus elämän vaiheista, sairauksista (tuberkuloosi) johtuen epätoivoisen raskas.”* (H402)

Pelkoon liittyvä kodin ilmapiiri sisälsi jännittyneisyyttä ($f = 20$) ja pelottavuutta ($f = 7$). Avoimissa vastauksissa puhuttiin muun muassa itärajan läheisyydestä, sodan äänistä ja maailmanlopulla pelottelusta, jota uskovaiset tekivät.

Vihan ilmapiiriin sijoitin riitaisuuden ($f = 6$), vihaisuuden ($f = 11$) ja ristiriidan ($f = 9$). Omin sanoin ilmaistiin ankaruutta ja perheenjäsenten riitelyä. Erään mielestä ilmapiiriin vaikutti isä, josta hän lausahi: *”Komenteleva, piti totella, oli aina oikeassa.”*

KUVIO 4 Kodin emotionaalisen ilmapiirin jakautuminen

Kodin muisteleminen sai monet vastaajat hämmästellään vertailemaan omaa kokemustaan nykyajan lasten elämään, kuten seuraavista voimme havaita:

Ihmettelen monia asioita, miten on tultu juttuun niin alkeellisissa oloissa. Olen puhunut lapsilleni ja lapsenlapsilleni usein, mutta ei nykyään enää uskota, että sellaista on ollut. On ihanaa kasvaa siskojen ja veljien kanssa, mutta nykyaika on sellaista, että ei välitetä, on liikaa kaikkea turhaa.
(H458)

Ei ollut telkkaria, ei radiota, aina oli ahdasta, naapurin kaverit vaan ja totella piti ja täytyi olla rehellinen, työteliäs... (H461)

Sota-aikaan liitetyn puhumattomuuden ja vaikenemisen kulttuurin läsnäoloa kotona kuvaava osuvasti seuraava lausahdus: ”Täynnä vastaamattomia kysymyksiä, salaperäinen (’lasten ei tarvitse kaikkea tietää’).” (H559)

Muut kotia luonnehtivat muistikuvat liittyivät Karjalassa sijainneeseen kotiin (kysymys A18). Niistä ylitse muiden nousee maiseman kauneuden ihastelu. Kotiseudun ja piiriin runsautta kuvailtiin monissa vastauksissa, kuten seuraavassa:

Kodin piha, metsät, pellot, ranta, kukat muodostivat (omat tavarat) ”muistopakettin”. Vuoden aikojen vaihteluun liittyvät; kalastus, heinä- ja sadonkorjuutyöt, ne olivat osa kotia. Kodin jokaiseen kahdeksaan ikkunaan näkyi Laatokka. (H414)

Toinen muisteli peltojen kaunista sijaintia: ”Kotimme oli kohtalaisen tilava sähköillä varustettu asunto. Peltomme olivat kauniimmalla paikalla (joen rannalla) kuin asuintalo.” (H151). Kolmas piirsi kuvaukseensa varmasti monen evakkolapsen mielikuviin taltioituneen idyllin:

Kaunis, hyvin suuri puutarha. Yli 50 omenapuuta. Kirsikka-, luumu- ja päärynäpuuta. sireenimaja, jossa oltiin paljon. Tuoksuva, valkea juhanrusruusuaita. Tuuheita, korkeita hopeapajuja. Yhden oksa oli kuin nojatuoli, lukupaikkani kesällä. Leikkimökki pihapuron varrella. Paljon kukkia, marjapensaita. Äitini oli ”puutarhahihminen”. Omakotitalomme oli viihtyisä. Paljon kirjoja. (H242)

Luontoon ja maisemaan liittyvien muistikuvien voidaan ajatella ainakin välillisesti sävyttävän kotimuistoihin liitettyjä positiivisia tuntemuksia. Myös karjalaisen kulttuurin yhdessä tekemisen mallia ja sosiaalista kanssakäymistä muisteltiin lämmöllä. Yhteisöllisyyttä kerrottiin olleen runsaasti kotiseudulla. Koti-ilmaston yhteydessä puhuttiin myös kodikkuudesta, elämänmyönteisyydestä, avoimuudesta, uskonnollisuudesta, yritteliäisyydestä ja työteliäisyydestä. Lisäksi lapsesta asti opitun työnteon ja koko perheväen osallistumisen kulttuuri tuli monissa kuvauksissa esille. Haastattelukerronnassa kuvattiin kodin ilmapiiriä sävyttäneiksi tekijöiksi äitien ja isoäitien aktiivisuutta ja kekseliäitä toimintatapoja.

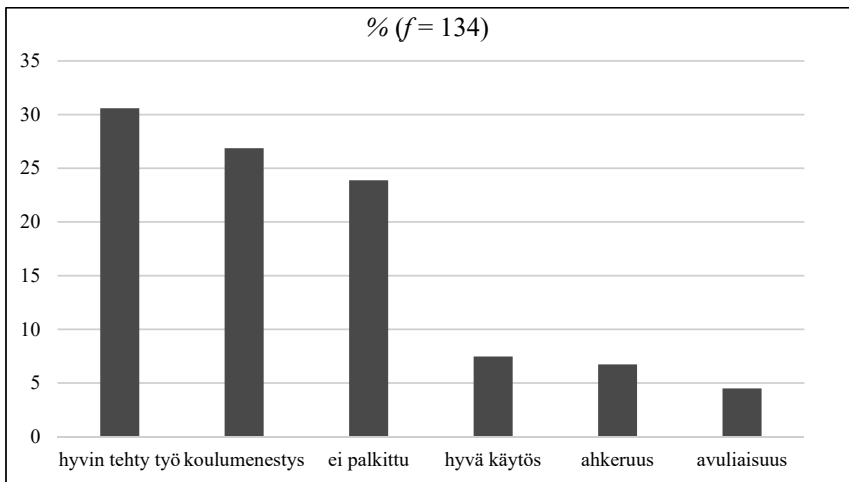
Kuvaukset kodista ja vanhemmista voivat olla nostalgian verhon peittämiä. Ikääntyvän katsellessa kymmenien vuosien takaisia tilanteita ja lapsuutensa maisemia on luonnollista, että kerronnassa on havaittavissa ”ajan kultaamia muistoja”. Muisti voi olla myös valikoivaa ja suojella muistelijaa kivuliaiden tapahtumien mieleen palautumiselta ja raskailta tunnekuormituksilta. (Ks. Heikkinen 2003.) Lapsuuden arjen ankaruutta ei välttämättä enää elämän ehtoossa tavoiteta eikä negatiivisia asioita haluta kosketella.

5.2 Kodin kasvatustallit

Kodeissa käytetyt kasvatustallit ja -perinteet eivät koskaan nouse tyhjistä. Perinteistä muotoutuu toimintakulttuuri, jonka sisältämät kasvatustallit taltioituvat syvälle lasten mieliin. Evakkolapsia on kasvatettu ja ohjattu vanhempien arvojen pohjalta pitkälti vallalla olleen yleisen kasvatustallin mukaisesti palkkioilla ja rangaistuksilla.

Palkittavat ja rangaistavat asiat

Palkitseminen on ollut entisaajan kasvatustallissa harvinaista. Lasten tekemisiä ja arjen puuhiin osallistumista ei juurikaan huomioitu. Jos jostain palkittiin, niin hyvin tehdystä työstä ($f = 41$) ja koulumenestyksestä ($f = 36$). Näiden lisäksi hyvä käytös ($f = 10$), ahkeruus ($f = 9$) ja avuliaisuus ($f = 6$) olivat asioita, joista saatettiin palkita. Kuitenkin lähes neljännes kysymykseen vastanneista totesi, ettei palkittu mistään ($f = 32$), koska se ei ollut sen ajan tapa. Erään vastaajan kommentti tuo esiin arjen todellisuuden: ”*Ei kymmenlapsisessa maalaisperheessä lässytelty.*” Tämä kuvanee myös monen muun evakkolapsen kokemusta. Kuviossa 5 on nähtävissä prosentuaalinen jakauma palkittavista asioista ($f = 134$).

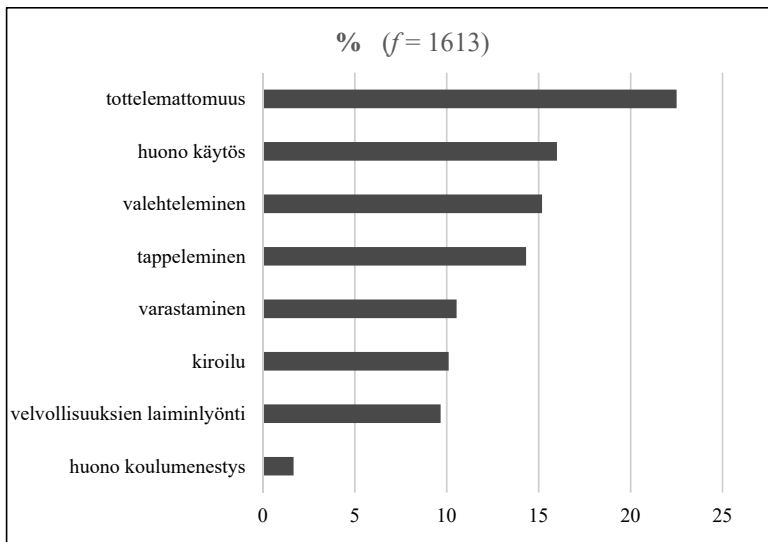

KUVIO 5 Kotikasvatuksessa palkittavat asiat

Rangaistavia asioita mainittiin runsaasti ($f = 1613$). Eniten rangaistiin tottelemattomuudesta ($f = 363$), mistä voidaan päätellä kasvatuserinteen edellyttäneen kuuliaisuutta vanhemmille sekä heidän ohjeidensa ja tahtonsa noudattamista. Yleisesti ajan kasvatustehteenä on pidetty lapsen kiltteyttä ja harmittomuutta, sillä vanhemmille ei saanut tuottaa häpeää (mm. Ruoppila 1954).

Normeista poikkeavia ja säännöistä piittaamattomia lapsia on rangaistu huonosta käytöksestä ($f = 258$), valehtelemisesta ($f = 245$) ja tappelemisesta ($f = 231$). Suomalaisten maine rehellisenä kansana ei tule tyhjästä, sillä erityisen paheksuttavaa on ollut toisen omaisuuteen koskeminen eli varastaminen ($f = 170$), joka mainittiin myös Ruoppilan (1954) tutkimuksessa. Hyvään käytökseen eivät kuuluneet myöskään kiroilu ($f = 163$) tai velvollisuuksien laiminlyönti ($f = 156$), vaan niistä rangaistiin. Jonkin verran evakkolapsia rangaistiin myös huonosta koulumenestyksestä ($f = 27$).

Omin sanoin kerrotut rangaistusten syyt kuvaavat lisää entisajan kasvatusta, josta näytteenä muutamat kokemukset: *"sain selkääni, kun tulin koulusta kotiin vasta illalla, vanhemmat huolissaan olinko eksynyt"* ja *"jos en tehnyt tarpeeksi töitä"* tai *"jos ei antanut omastaan"* sekä *"yhden kerran siskon kanssa tappelusta"*. Kuviossa 6 on nähtävissä rangaistavien asioiden prosentuaalinen jakautuminen.

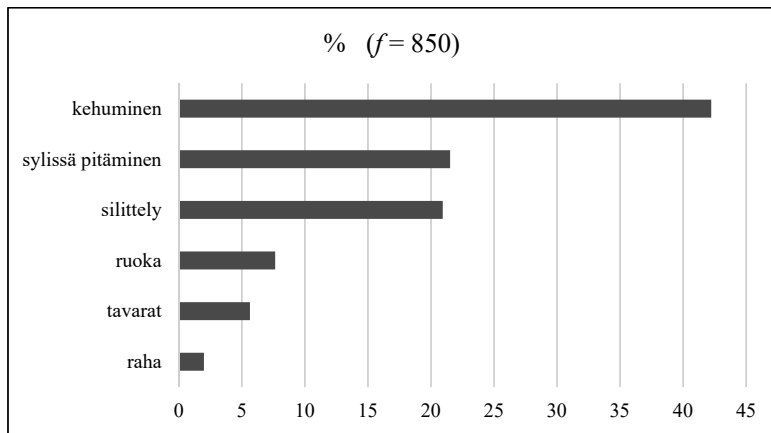

KUVIO 6 Rangaistavat asiat kotikasvatuksessa

Palkitsemis- ja rankaisukeinot

Lasten palkitsemiskeinot ($f = 850$) koostuivat valtaosin ei-materiaalisista asioista (kuvio 7). Tärkeimpänä palkitsemiskeinona oli lapsen kehuminen eli sanallinen tunnustus ($f = 359$). Lapsen kehuminen ei välttämättä ole kuulunut suomalaisen kotikasvatuksen käytäntöihin, koska sitä on saatettu pitää jopa haitallisena tai ylipistymiseen johtavana. Selkeimmin tätä kuvaa esimerkiksi sananlasku ”oma kehu haisee”. Vuorovaikutustilanteissa muiden kanssa on pitänyt osoittaa vaatimattomuutta ja pidättäytyä kehumasta itseään tai perhettään. (Mm. Ruoppila 1954.) Tässä kontekstissa vanhempien sanallinen tunnustus on tuntunut palkitsevalta, erityisesti jos tunnustus on ollut julkista ja sen on saanut kuulla muiden läsnä ollessa.

Tutkimusaineistossani palkitsemiskeinona pidettiin myös fyysistä läheisyyttä, jolla vanhemmat ovat osoittaneet hyväksyntää. Fyysinen hyväksyntä jakaantui sylissä pitämiseen ($f = 183$) ja silittelyyn ($f = 178$). Tässäkin voidaan nähdä suomalaisvanhempien työntäyteisen arjen todellisuus, jossa lasten varhainen itsenäiseksi ja reippaaksi kasvattaminen on ollut ajan hengen mukainen ja yleinen kasvatustavoite. Sylissä pitäminen, hellittely ja silittely ovat olleet normaaliarjesta poikkeavaa harvinaisuutta ja jääneet lasten mieleen palkitsevina kokemuksina. Materiaalista palkitsemista evakkolasten kodeissa oli vähemmän. Mikäli materiaalisesti palkittiin, sitä ilmensivät ruoka ($f = 65$), erilaiset tavarat ($f = 48$) ja raha ($f = 17$).

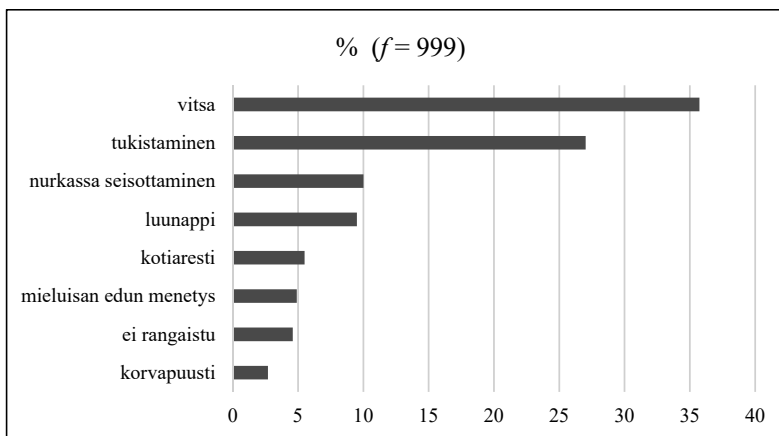

KUVIO 7 Palkitsemiskeinot

Avoimissa vastauksissa eriteltiin palkitsemiskeinoja yksityiskohtaisemmin. Näissäkin korostui sanallisen palkitsemisen osuus, kuten *”kannustava hienovarainen lausahdus”*, *”isäni antoi 10 pistettä onnistumisesta”* tai *”palkitsi osoittamalla olevansa ylpeä lapsistaan”*. Kehumisen rinnalla sai toisinaan myös materiaalista hyvää, vaikkapa *”joskus jokin uusi vaate, joskus sai lähteä pelaamaan pesäpalloa, vaikka työ oli kesken”*.

Rankaisukeinoja kuvattiin jonkin verran palkitsemiskeinoja enemmän ($f = 999$). Ruumiillinen kuritus on ollut vallitsevin lasten oikeaan suuntaan ohjaamisen muoto ihmiskunnan historiassa jo vuosisatojen ajan. Näin oli myös evakkolasten kasvuvuosina Suomessa.¹⁰ Evakkolasten kodeissa yleisimmät rankaisukeinot olivat siis fyysisiä, kuten vitsa ($f = 357$), tukistaminen ($f = 270$), nurkassa seisottaminen ($f = 100$), luunappi ($f = 95$) ja korvapuusti ($f = 27$). Ei-fyysisiä rankaisukeinoja olivat kotiaresti ($f = 55$) ja mieluisan edun menetys ($f = 49$). Jonkin verran mainintoja oli myös siitä, ettei kotona rangaistu mitenkään ($f = 46$). Rankaisukeinojen prosentuaalinen jakautuminen on nähtävissä kuviossa 8.

¹⁰ Ruumiillinen kuritus kiellettiin Suomessa lailla vuonna 1983. *”Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti.”* (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 1§. 8.4.1983/361.)

KUVIO 8 Rankaisukeinot

Rangaistuskeinojen kirjoa kuvattiin myös omin sanoin. Äitien keinoista muisteltiin esimerkiksi ”mykkäkoulua”, jossa: *”äiti rankaisi puhumattomuudella”* tai *”rankaisuna toimi äidin osoittama mielipaha”*. Äiti saattoi olla myös kovaotteinen, kuten erään miehen kuvaus kertoo: *”äiskäkin ainakin kerran löi veret nenästä, syytä en muista.”* Isät rankaisivat enemmän fyysisesti: *”kerran kun en lähtenyt paimeneen, isä nippasi kintulle”* tai *”nuhteli toisten kuullen”*. Perheen työtöt välttivät helpommin fyysisen kurittamisen, mutta isä löi *”poikia remmillä tyttöjä ei”*.

Sananlaskut kasvatuserintönä

Kasvatuksessa käytetyt sananlaskut painuvat syvälle lasten mieliin, erityisesti jos niitä on toistettu lapsen kasvuvuosina. Sananlaskut kulkevat ihmisen muistojen mukana usein koko elämän ajan ja aktivoituvat alkuperäistä tilannetta vastaavissa konteksteissa. Granbom-Herranen (2008, 267–268) peräänkuuluttaa kasvattajilta sukupolvelta toiselle siirtyvien sananlaskujen merkitysten tiedostamista. Sananlaskut eivät ole pelkästään sanoja vaan myös artefakteja, jotka ovat täynnä muistoja, tunteita ja tilanteita.¹¹ (Ks. myös Granbom-Herranen 2010, 75.)

Pyysin osallistujia kirjoittamaan jonkin kasvatuksessa omaksumansa ja itseään kannatelleen sananlaskun, jonka on halunnut siirtää jälkipolville (H2). Osallistujista 45 prosenttia ($n = 286$) vastasi kysymykseen. Kävin sananlaskuja sisällöllisesti läpi ja luokittelin ne aihepiireittäin eri kategorioihin, jotka olen koontanut kuvioon 9. Kuhunkin kategoriaan olen nostanut esimerkkilauseiksi sellaisia, joita esiintyi useammilla vastaajilla.

Selkeästi eniten sananlaskujen teemat liittyivät elämässä eteenpäin menemiseen ja tulevaisuuden toivoa rakentaviin malleihin ($n = 48$).

¹¹ Granbom-Herranen (2008, 267) mukaan sananlaskujen siirtymisen tai siirtymättömyyden perusteet vaativat lisätutkimusta.

*Ei mittää pahaa - ettei jottai hyvää.
Käännä kasvosi aina aurinkoon päin, niin varjot jäävät taaksesi.
Asia, jota et itse voi muuttaa, älä jää sitä suremaan.
Pankaa kääjet ristii ja siunatkaa itseän, ei pahemmas käy ko on sallittu.
Tää on nyt tätä ja huomenna voip olla jottai muuta.*

Toinen suuri sananlaskujen ryhmä liittyi työntekoon ja ahertamiseen ($n = 43$).

*Ora et labora, rukoile ja työtä tee.
Minkä taakseen jättää, sen edestään löytää.
Ahkeruus kovankin onnen voittaa.
Minkä teet, tee se viimeisen päälle parastasi yrittäen.*

Lähes saman verran löytyi ihmissuhteisiin ja elämäntaitoihin liittyviä sananlaskuja ($n = 41$).

*Tunne oma arvosi - anna arvo toisillekin.
Elä ja anna toistenkin elää.
Hädässä ystävä tunnetaan.
Talo elää tavallaan, vieras tulee ajallaan.*

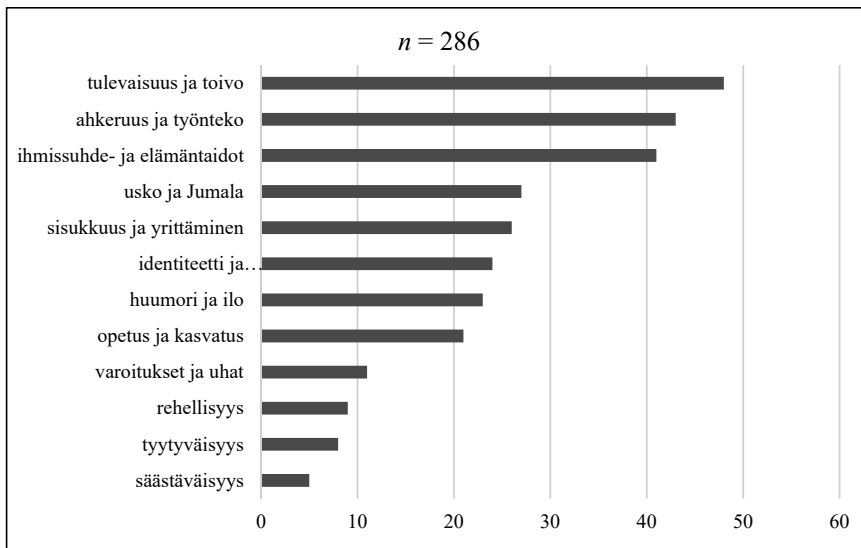
Neljänteen ryhmään sijoitin kristillisestä kasvatuksesta nousevat lauseet ($n = 27$).

*Joka aamu on armo uus.
Rakasta lähimmäistäsi niin kuin itseäsi.
Jos yrität auttaa itse itseäsi, niin Jumalakin auttaa sinua.
Suopihan Jumalakin suuttumaan, mutta ei viikkoa vihaa pitämään.*

Viides ryhmä sisälsi sisua ja yrittämistä ($n = 26$).

*Kaikesta selviää, kun on pakko.
Sortumatta souda, vaik ois vastatuulta.
Työ ei jää käteen tartutpa mihin tahansa.
Ihminen osaa mitä todella haluaa. Sisulla eteenpäin, niin aurinko paistaa risukasaankin.
Ken vaivojansa vaikertaa, on vaivojensa vanki.
Ei oikeutta maassa saa, ken itse sit' ei hanki.*

Muut sananlaskujen ryhmät olivat identiteetti ja omanarvontunto ($n = 24$), huumori ja ilo ($n = 24$), opetus ja kasvatusta ($n = 21$), varoitukset ja uhat ($n = 11$), rehellisyys ($n = 9$), tyytyväisyys ($n = 8$) sekä säästäväisyys ($n = 5$).

KUVIO 9 Kasvatuserintönä kulkevat sananlaskut

Sananlaskut edustavat ylisukupolvisia oikean ja hyvänä pidetyn elämän malleja ja sijoittuvat osaksi kollektiivista ja sosiaalista muistia. Korkiakankaan (1996) tutkimukseen osallistuneilla 1940- ja 1950-luvuilla syntyneillä suomalaisilla on identiteetin mittana ja määrittäjänä työnteko. Tämä malli on siirtynyt sukupolvelta toiselle. Korkiakangas tiivistää suomalaisten sananlaskujen sisällön työntöön tärkeyteen ja leikin turhuuteen. Näin on ollut myös evakkolasten kasvatuksessa, mutta työntekoakin enemmän karjalaisvanhemmat ovat halunneet välittää lapsilleen uskoa ja toivoa tulevaisuuteen. Lapsia on haluttu varustaa selviämään raskaista menetyksistä ja tappioista optimismilla. Myöskään leikin turhuutta ei evakkolasten sananlaskuissa esiintynyt, vaan päinvastoin: iloa ja huumoria oli viljelty lapsuudenkodissa, ja niitä haluttiin siirtää myös jälkipolville.

Myös useissa suomalaisissa kotikasvatustutkimuksissa on vanhempien kasvatustavoitteet kiteytetty työteliäisyyteen ja ahkeruuteen. (Poikolainen 2002; Kempainen 2001; Korhonen 1994, 1999.)

”On pimeä korpi ja kivinen tie...”

Kasvatuserinnössä kulkevat mukana myös laulut, jotka ovat vahvoja yhteenkuuluvuuden luojia ja tunteiden tulkkeja. Pyysin osallistujia mainitsemaan muutamia merkittäviä lauluja, jotka ovat kannatelleet heitä ja kulkeneet mukana elämässä (E87). Karjalaisväestölle ominaisia ovat olleet monenlaiset yhteisölliset kokoontumiset, juhlat ja illanvietot, joihin on erottamattomana osana kuulunut musiikki laulun ja soiton muodossa. (Sallinen-Gimpl 1994.)

Laulujen ($n = 468$) yhteydessä moni kertoi omaksuneensa niitä vanhempien tai isovanhempien hyräilyn kautta. Usein mainittiin lauluvaraston karttuneen myös pyhäkouluissa ja koulun laulutunneilla.

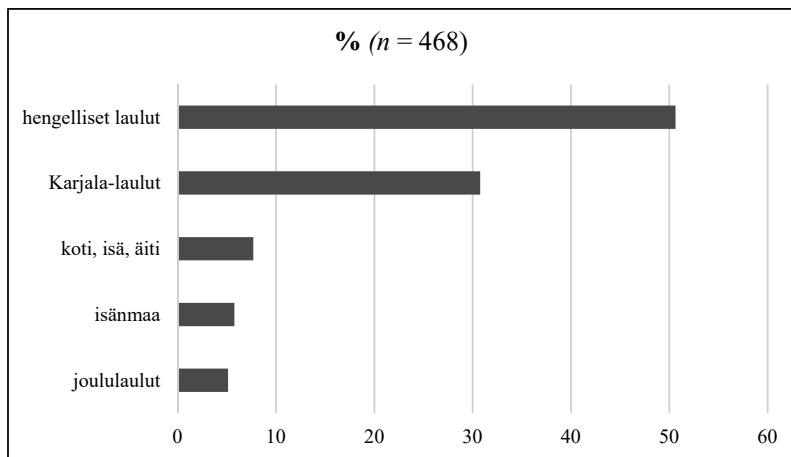
Yli puolet evakkolasten nimeämistä lauluista oli hengellisiä lauluja ($n = 237$), joista ylivoimaisesti suosituin oli laulu *Maan korvessa kulkevi lapsosen tie* ($n = 71$). Seuraavaksi suosituimpia hengellisiä lauluja olivat *Ystävä sä lapsien* ja *Musta Saara*.

Toinen merkittävä ryhmä koostui Karjala-aiheisista lauluista ($n = 144$), joista mainituin oli *Karjalan kunnailla* ($n = 104$). Tässä ryhmässä seuraavaksi yleisimpiä olivat *Laps' olen köyhän kauniin Karjalan* ja *Karjalan törmäsillä*.

Kolmannen ryhmän muodostivat kotia ja vanhempia luonnehtivat laulut ($n = 36$). Näistä suosituin oli *Tiedän paikan armahan* ($n = 15$). Seuraavina olivat *Kodin kynttilät* ja *Jäi toiset aamulla nukkumaan*.

Isänmaata koskevista lauluista suosituin oli *Maamme* ($n = 9$) ja sen jälkeen *Siniristilippumme* ja *Kuullos pyhä vala*.

Joululaulujen ryhmästä suosituin oli *Enkeli taivaan* (12) ja tämän jälkeen *Joulupuu on rakennettu* ($n = 9$) sekä *Heinillä härkien kaukalon*. Kuviossa 10 näkyy laulujen aihepiirien mukainen jakauma.

KUVIO 10 Lapsuuden merkittävät laulut

Hengellisten laulujen suuri osuus ilmentää suomalaista koti- ja koulukasvatusta, jonka arvopohja on noussut pitkälti kristillisestä kasvatuserinteestä. Evakkolasten kasvatuksessa uskonnollisuus on ollut tärkeällä sijalla. Sallinen-Gimpl (1994, 91) toteaa, että karjalaisperheissä pyhäkoulutoiminta oli huomattavasti yleisempää kuin esimerkiksi Uudellamaalla. Erityisesti ortodokseilla hartauden harjoittaminen oli kantaväestöä aktiivisempää. Uskonnollisten normien noudattaminen ilmeni muun muassa lepopäivän vietossa, jota karjalaisten keskuudessa vaalittiin erityisen tarkasti. (Emt. 86.)

Musiikki kantaa mukanaan perinteitä, ja sitä pidetään yhtenä voimakkaimmista tunnemuistojen herättäjistä. Laitinen (2014, 297) toteaa laulun toimivan merkitsijänä, joka tarjoaa yhteyden syvällä ihmisen sisimmässä olevaan, osin tavoittamattomienkin aistimusten lähteeseen. Myös musiikin hermoverkkoja eheyttävä ja kuntouttava funktio on todistettu uusissa musiikkiterapiatutkimuksissa (mm. Toiviainen, Alluri, Brattico, Wallentin & Vuust 2014). Lisäksi laulut ovat olleet tärkeitä mielihyvän lähteitä ja tyynttelevän

elementin tuojia. Sananlaskujen tavoin laulut siirtyvät sukupolvelta toiselle ja kätkevät sisäänsä monenlaisia merkityksiä.

Menetyksen ja surun ilmaiseminen

Surtiin hiljaisuudessa, lapsille ei paljon puhuttu. Äidin laulut olivat viestini mielialoista, isän viulunsoitto taas hänen suruistaan. (H225)

Evakkolapset kokivat paljon tunteita herättäviä tapahtumia ja menetyksiä. Näiden käsittelyyn annetuista kasvatusmalleista tiedustelin kysymyksellä: *Mitä lapsena opit aikuisilta menetyksen ja surun ilmaisemisesta?* (G42) Tähän kysymykseen vastasi reilu kolmannes osallistujista ($n = 308$). Kuviossa 11 näkyy surun ilmaisutapojen prosentuaalinen jakautuminen.

Eniten vanhemmat olivat näyttäneet mallia, jossa suru kannetaan hiljaa tai siitä vaivataan täysin ($n = 65$). Surulla ei saanut hakea ylimääräistä huomiota, sillä

Surua ja menetyksiä ei tarvitse säilyttää muiden kannettaviksi, eikä hakea näin ollen myötätuntoa muilta ihmisiltä, varsinkaan sääliä. (H152)

Surun ilmaisemisen koettiin myös häiritsevän muita: *”Voimakkaat surun ilmaisut ahdistavat muita ihmisiä, on opittava hillitsemään tunteitaan”.* (H64)

Toiseksi yleisimmin ohjeeksi oli annettu näyttää itku ja suru ($n = 61$). Usein siihen kuitenkin liitettiin ohje joko eteenpäin menosta, kuten: *”Itkeä silloin kun on surua ja päästä sen yli, jatkaa matkaa toivoen, että huomina on parempi päivä”* (H482), tai reippauden osoittamisesta, jossa

Jokainen sai surra tavallaan, itkeä sai jos itketti, sitten piti purra hampaat yhteen ja palata arkeen. Kyllä se suru siitä unohtuu. (H234)

Lasten surua haluttiin myös suhteuttaa suurempiin suruihin:

Itkeä saa kun on itkun aihe, se helpottaa ja puhua, surut pienenee kun ne jakaa. Valtamerilaivakin voi kaatua, oli mummon lohdutus omiin suruihini! (H439)

Kolmanneksi yleinen ohje oli menetyksen kestäminen ja niistä sisulla selviäminen ($n = 37$). *”Kaikki on kestävä, huomina on varmaan parempi päivä.”* (H82) Myös suomalainen sananlasku on jäänyt selkeänä ohjeena mieleen: *”Isän vakiolause oli ’Ken vaivajansa vaikertaa on vaivojensa vanki’. Siis ei paljon valiteltu.”* (H210) Menetyksen kestämiseen liittyy myös surun välttämättömyys: *”Tällaista on maailma! Olosuhteille ei mitään maha!”* (H290)

Neljänneksi yleisimpänä ohjeena ($n = 32$) mainitaan karjalaisväestön kuuluisa lause: *”Ilo pintaa, vaik syvän märkänis.”* (H423) Ilon kanssa on saanut enemmän hyväksyntää, mikä tulee ilmi muun muassa seuraavasta ohjeesta: *”Ei sitä surulla ruokita vaan ilo se on, joka elättelee.”* (H397) Vanhempi sukupolvi on antanut omat ohjeensa:

Isoäidiltäni sen 'Vaik syän märkänis siun pittää nauraa!' ja ei ne asiat märehitimäl parane, yrittämäl asiat paranee. (H105)

Itkun lisäksi surua kehoitettiin ilmaisemaan myös puhumalla ($n = 32$). *"Ei kannata yksin surra, vaan avautua ja yhdessä kokea se."* (H464) Puhumisella pitää kuitenkin olla rajansa: *"Niitä ei pidä padota sisälle, mutta ei myöskään huutaa toreilla, vaan puhua niistä läheisten parissa."* (H490)

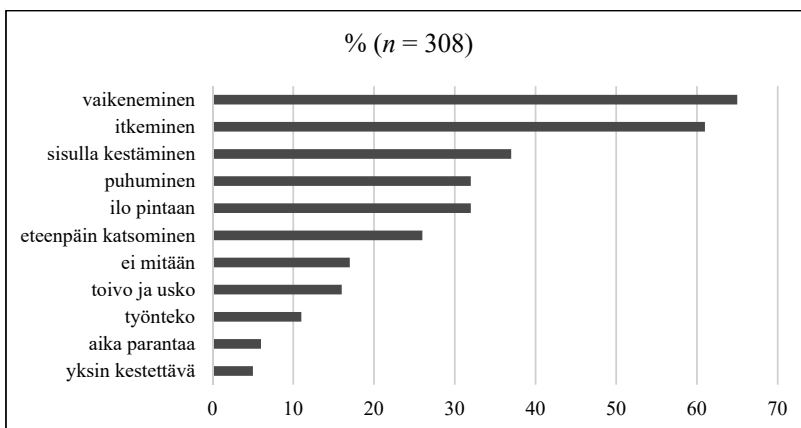
Surun vallatessa tulee katsoa eteenpäin ja tulevaisuuteen ($n = 26$). *"Kaikkea ei pidä näyttää ulospäin ja pitää oppia elämään eteenpäin eikä jäädä murehtimaan menneitä."* (H515). Seuraava sotarintamalta koteihin kulkeutunut sananparsa oli myös jäänyt monelle mieleen:

"Kun lyödään maahan, niin karjalainen nousee ylös ja pääsee taas jaloilleen. Ei pidä jäädä tuleen makaamaan vaan jatkaa eteenpäin, ottaa oppia kokemuksesta." (H197)

Aineistossa oli myös kohtalainen joukko osallistujia, joka kertoi, ettei ole oppineet mitään surun ilmaisemisesta ($n = 17$). Saman verran löytyi mainintoja siitä, että toivo paremmasta sekä usko Jumalaan ja rukoukseen auttavat surussa ($n = 16$): *"Nukutaan yön yli, huominen on jo paljon valoisampi."* (H207) tai *"Lähinnä äidiltä opin, rukoile Jumalaa. Äiti oli pyhäkouluun opettaja, lauloi paljon."* (H221) sekä myös *"Liitä kädet ristiin, katse ylös taivaaseen ja rukoile Jumalaa."* (H550)

Jonkin verran oli mainintoja työnteosta lääkkeenä suruun ($n = 11$), kuten: *"Että menetyksien ja surujen ainoa lääke on, ei itku, vaan työnteko ja usko parempaan huomisen."* (H164) Työnteon malli surun käsittelyssä on säilynyt joillakin läpi elämän, ja työ helpottaa surumielisyyttä vielä ikääntyneenäkin: *"Työ, nykyisin, kun voimat ovat vähentyneet – jos on tarvetta, 'pimeä päivä', aloitan leipomisen!"* (H273)

Kuusi henkilöä kertoi saaneensa ohjeeksi *"Aika parantaa haavat"*. Viidellä osallistujalla oli yksin selviytymisen malli, johon saattoi sisältyä myös muista huolehtiminen: *"Jokaisen on itse kannettava murheensa, mutta on lohdutettava muita."* (H49)

KUVIO 11 Surun ja menetyksen ilmaiseminen

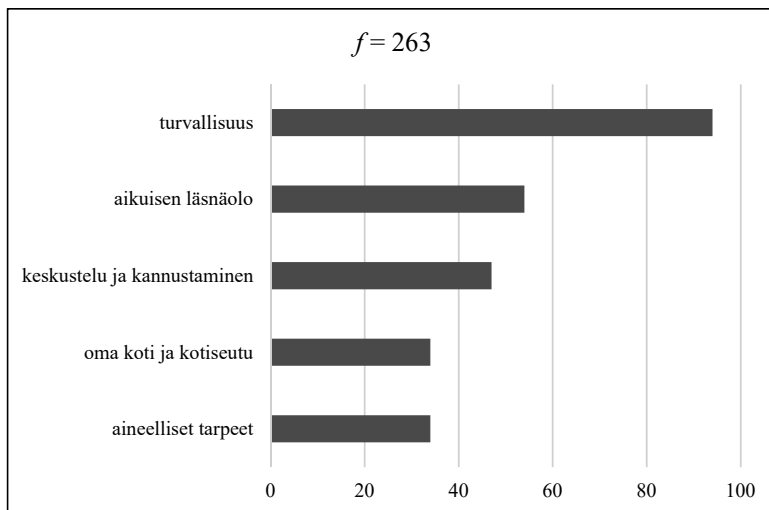
Lapsen tarpeet

Etsin kosketuspintaa evakkolapsen sisäisen tarvitsevuuden kokemukseen kysymällä: *Kun nyt aikuisen silmin katsot itseäsi pienenä evakkolapsena, mitä tämä lapsi olisi mielestäsi eniten tarvinnut?* (G52) Kuviossa 12 näkyy lapsen täyttymättömien tarpeiden jakaantuminen.

Eniten lapset olisivat tarvinneet turvallisuutta ($f = 94$). Tässä yhteydessä kaivattiin rakkauden kokemista, syliä ja hellyyttä sekä rauhaa ja huolettomuutta. Toiseksi eniten olisi tarvittu aikuisten läsnäoloa ($f = 54$), sillä isä, äiti tai lähiomaiset olivat monesti puutteellisesti saatavilla. Kolmanneksi suurin tarpeiden rypäs ($f = 47$) koostui keskustelun ja kannustamisen kaipauksesta. Näissä vastauksissa kuvattiin osaksi tullutta aikuisten ymmärtämättömyyttä. Kaivattiin kannustavia sanoja, vaikeista asioista puhumista ja rohkaisua elämästä selviytymiseen. Myös koulutukseen ja ammatinvalintaan liittyvä ohjaus koettiin puutteellisenä. Haastattelutilanteissa vastaajat lähes poikkeuksetta herkistyivät ja kuvasivat tarvitsevuuttaan hyvinkin tunnepitoisesti.

Oman kodin ja kotiseudun kaipaus nousi erääksi monia yhdistäväksi tarpeeksi ($f = 34$). Mikäli kotia ei olisi tarvinnut jättää, olisi elämässä ollut kaikki hyvin eikä olisi tarvinnut kantaa evakkoajan raskasta taakkaa. Oman kotiseudun maisema ylitti kauneudellaan monin verroin uusien asutustilojen maisemat. Kodin tarpeen lisäksi puhuttiin myös aineellisista tarpeista ($f = 34$), jotka eivät köyhyyden takia vastaajien mielestä täytyneet. Puute koski niin ruokaa, vaatteita kuin rahaakin.

Vertailu kantaväestön lapsiin ja heidän parempiin mahdollisuuksiin oli evakkolasten kokemuksena yleinen, ja se koettiin kiusallisena. Oli kuitenkin muunlaisiakin kokemuksia, kuten Meerillä, joka muisteli haastattelussa lämmöllä naapuruston ystävällisiä ihmisiä. Naapurin tytöt olivat työnnelleet pieniä evakkolapsia potkukelkalla ja rohkaisseet osallistumaan leikkeihin. Meeri sisaruksineen sai heiltä lahjoja ja ilmeisesti suksetkin, jotka hän näkee lapsuutensa valokuvassa. Lämmin ystävyys on jatkunut aikuisikään saakka.

KUVIO 12 Evakkolapsen tarpeet

Kotien tarjoama kasvatusperintö ja kasvatusmallit sisältävät paljon muutakin kuin mitä tähän tutkimukseen on ollut mahdollista koota. Olen tarkastellut kotia ja kotikasvatusta käsittelevässä osiossa eniten kodin kasvatustapoja ja emotionaalista ilmapiiriä sävyttäviä tekijöitä. Evakkolapset ovat kasvaneet ja hengittäneet perheensä koti-ilmastoa, joka on ilmentänyt pääpiirteittäin aikakauden suomalaista kasvatuskulttuuria. Ihmissuhteiden laatu ja niihin vaikuttavat kasvatuskäytänteet muodostavat vahvan sisäisen tunnemuistojen kokonaisuuden, joka säilyy vanhuuteen saakka. Elämän ehtopuolella merkittäviksi tulevat erityisesti omasta isästä ja äidistä olevat muistikuvat, jotka ovat sisäisenä kokemuksena saattelemassa ikääntyvää elämästä luopumisen vaiheissa. (Mm. Heikkinen 2003.)

Evakkoperheiden ja kantaväestön kohtaaminen

Muistoja evakkoperheiden kasvatuskulttuurin kohtaamisesta muun Suomen kantaväestön kulttuurin kanssa löytyi molemmilta ääri-laidoilta; ne vaihtelivat erittäin hyvästä äärimmäisen huonoon. Erityisesti karjalaisuuteen liitetyt ominaisuudet, kuten uteliaisuus, puheliaisuus ja yhteisöllisyys, saattoivat poiketa paljonkin vastaanottavan alueen tavoista. Lapset kantoivat mukanaan kotiensa malleja, jotka tulivat haastetuiksi uusien asuinpaikkojen ja monesti kulttuuriltaan vieraiden ihmisten parissa.

Halusin kuulla vastaajien kokemuksia kasvatuksen eroista evakkolasten ja kantaväestön välillä. Kyselylomakkeen lause kuului: *Minusta tuntui, että meitä kasvatettiin erilailta kuin suomalaisia tovereitani. Jos oli, niin miten?* (E73) Tästä väittämälauseesta jäi epähuomiossa pois eräs pieni mutta tärkeä sana, *muuta*, mihin osa vastaajista reagoi voimakkaasti.

Monet kirjoittivat huutomerkillä varustettuja kommentteja, kuten *”Mehän olimme suomalaisia, pakolaisia omassa maassa!”* tai *”Mitäs tarkoittaa suomalaisia? Kyllä mekin olemme suomalaisia!”*, *”Olimme suomalaisia!!! Huono väite, asiavirhe”* sekä *”Pidätkö meitä ryssinä?”* Kirjallisia palautteita lähetti kaikkiaan 18 vastaajaa, ja lisäksi sain monia puhelinsoittoja ja sähköposteja, joiden sävy oli tuhtunut. Jälkeenpäin olen miettinyt historian ja nykyhetken paralleelia, jossa tutkijan (ja oikoluvussa avustaneen ohjaajankin) huolimattomuusvirhe on osunut suoraan evakkolasten kokemaan, suomalaisen yhteiskunnan ilmapiiriin liittyvään kipupisteeseen.

Varsinaisissa kasvatuserojen kuvauksissa oli lukuisia mainintoja siitä, että evakkolasten saama kasvatusero oli ankarampaa kuin vertaistovereidensä. Koettiin, että koulussa evakkolapsilta vaadittiin kantaväestön lapsia enemmän ahkeruutta ja pärjäämistä. Moni koki myös, että kotona edellytettiin jatkuvaa työntekeä ja nöyrystelyä, jossa *”täytyi olla esimerkillinen”* eikä myöskään *”saanut yhtään käyttää rumaa kieltä eikä olla huonoa kieltä käyttävien kanssa”*.

Evakkokodeissa pidettiin yllä myös kuria, jottei *”huonolla käytöksellä aiheuteta pahaa mieltä vanhemmille”*. Evakkoperheet etsivät kantaväestön hyväksyntää, ja siksi lapsille annetut kiellot ja käskyt sekä näyttämisen tarve olivat yleisiä. Evakkolasten piti myös voittaa alemmuudentunne, koska *”Evakon lapsi oli arvoton”*, kuten eräs osallistuja asian ilmaisi. Vastauksissa puhuttiin myös uskonnollisuudesta, jonka koettiin olleen omassa perheessä paljon tärkeämmällä sijalla kuin uusissa naapuriperheissä.

Erilaisuuden kokemus ilmeni myös päinvastaisella tavalla. Osa vastaajista kertoi, ettei heitä kummemmin kasvatettu vaan he saivat vapaasti tulla ja mennä ilman mihinkään pakottamista. Mainittiin muun muassa, että ”lapsena vastasin itsestäni” tai ”laitettiin maailmalle oppimaan”. Lisäksi eräs vastaaja muisteli hyvällä karjalaista puheliaisuutta ja totesi verratessaan sitä ympärillä olevaan kantaväestöön, että ”meillä oli avoimempaa perheen kesken”.

Sallinen-Gimpl (2005) toteaa laajan perinneaineistonsa pohjalta ($n = 809$), että evakkoperheiden keskinäisiä suhteita luonnehdittiin melko kiinteiksi. Niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa evakuointivaiheet ovat vielä lisänneet kiinteytymistä – ainakin tietyksi ajaksi. Karjalaista perhemallia ovat pitkään sävyttäneet myös vanhimman sukupolven päätösvalta ja vanhempien kunnioittaminen. Uusilla asuinpaikoilla eniten kulttuurien erilaisuudesta saivat kärsiä kouluikäiset lapset kiusaamisen muodossa. (Sallinen-Gimpl 2005, 26–27.)

Eräs vastaaja kuvailee lisälehdille kirjoittamissaan muistelmissa erilaisuuteen liittyviä kokemuksiaan seuraavasti:

Lähes kaikki muistot koulusta kirvelevät. Meitä oli vain kaksi karjalaispoikaa koulussa. Minä olin kiusattu. Olimme ”karjalan kirgiisejä”. Ja mitä muuta mahdollimekaan olla? Eikä kiusaaminen riittänyt vain sanoihin, koska tappeluakin tuli aika useinkin. Tietysti henkinen ylivoima oli toisilla, lukumäärä ja kai voimakin. Myöhemmin olen ajatellut, että miksi silloin en osannut judoa tai karatea, niin monelta olisi välttynyt, lähinnä henkisesti vaurioilta. Koulukeittola toimi silloin ja sieltä sai lämpimän aterian omien eväiden jatkoksi. Ruokailujonossakin sai kokea tönimistä.

Mikäli oman perheen kasvatuskulttuuri ei liiemmin poikennut kantaväestön käytänteistä, ei syrjintää ja kiusaamista ilmennyt. Normaalisti kohtelusta ei juuri lisälehdille kirjoitettu. Lisämuistelmissa tuotiin esiin erityisesti muistoihin jääneitä kipeitä ja loukkaavia kokemuksia.

5.3 Evakkomatkat tuntemattomaan

Evakkomatkalta lähtö tuli yllättäen, ja moni perhe joutui keräämään matkavarusteensa nopeasti. Toiset eivät ehtineet varustautua mitenkään, kuten sodan syttyessä matkalla olleet. Paluu takaisin omaan kotiin olisi voinut olla kohtalokastakin, kuten eräs osallistuja kuvaa:

Jouduimme evakkomatkalta kyläreissulta... kohtalo puuttui mukaan. Läk-simme Suojärveltä 27.11.1939 junalla Värtsilään ja 30. päivänä syttyi sota. Me emme enää saaneet lähteä kotiin, joten 6.12. joudimme heidän kanssaan evakkomatkalta. (H105)

Lapsen mielessä evakkomatkat ovat herättäneet monenlaisia tunteita. Matkakokemuksiin liittyviä muistoja kuvattiin värikkäästi. Kyselylomakkeeseen otin perustunteista mukaan inhon ja pelon, joista olin laatinut jatkettavat lauseet: *Minua inhotti matkalla eniten* (B19)

ja *Minua pelotti matkalla eniten* (B20). Päädyin käyttämään näitä perustunteita, koska niihin liittyviä kuvaksia esiintyy monissa evakkomatkoja koskevilla muistelmateoksilla.

Inhottavat asiat evakkomatalla

Erilaisista inhotuksen aiheista koostui kaikkiaan 295 laatusanan joukko, jonka ryhmittelin ominaisuuksittain (kuvio 13). Eniten inhotusta herättäviä muistoja matkoista olivat aiheuttaneet kylmyys ($f = 52$) ja ahtaus ($f = 51$).¹²

Kylmyys yhdisti monia muistelijoina. Kokemusta kuvattiin usein jatkuvana palelemisenä tai jäätymisellä, jonka eräs mieshenkilö tiivistä osuvasti: ”*Minua vanhemman veljeni tossut jäätyivät hänen jalkoihin kiinni. Kävimme sulattelemassa ne matkanvarren talossa. Hän pääsi vällyjen alle, oli minun vuoroni palella.*” (H21)

Myös haastatteluissa tulivat ilmi hälytysten yhteydessä lumisessa metsässä tarpominen ja lumen täyttämät jalkineet. Jalkojensa jäätymistä kuvasivat sekä Antti että Irene.

Kerran kävi niin, että oli päivällä suojasää ... pakkaneen tuli illalla ... pommitus... meivät ajettiin metsään... tunti ootetaan, lentokone tuli... ne puotti pommeja... mutta kun miun kengät märät... nahkasaappaat, nehän jääty, mut en mä tuntenu mittään ja sitte kun se hälytys meni ohi ja saatii lähtee juoksemalla sinne H:een, mutta kun mä en saanu kenkii pois, niin H:n rouva haki kuumaa vettä ja piti sangolla vähän kerrallaan heittää, mutta sitte kun se sukat otti pois, niin mulla pikkumarpaasta lähti nahatkii, peleltu molemmat pikkumarpaat, nehän oli vereslihalla...(Antti)

Ku peril oltii, niin täytyi leikata ne saappaat. Mä muistan kun mut nostettiin lavuaariin, joku mies tuli, ei naiset jaksanut nostaa. Ei se ihme et oli turvoksis ja tuli suonikohjuja ja edelleenki särkee – en tiedä johtuiks se siitä, mut arat olleet koko elämän ajan. On hierottu ja hoidettu, en olis pystynyt seisomatyötäkään tehdä. (Irene)

Lapsille härkävaunujen ahtaus tarkoitti usein sitä, että piti mennä sellaisiin paikkoihin, joihin aikuiset eivät mahdu.

Minut ja nuorempi veljeni nostettiin yläriksille, saimme häikämyrkytyksen ja rupesimme oksentamaan. Vaunuissa oli kamiinat, joissa poltettiin puita. (H261)

Omien tarpeiden tekeminen (”pissaämpäri”) täpötäydessä junanvaunussa kaikkien nähdessä on lasten kokemuksena ollut inhottavaa ja hävettävää ($f = 38$). Tästä on seuraavassa havainnollisia kuvauksia:

härkävaunussa pissaaminen ämpäriin, kaikki siinä ympärillä (H73),

härkävaunussa oli yksi ämpäri, ei koskaan päässy pissalle kun oli kova hätä, se oli pahinta (H52) ja

¹² Kysymys B19 esitettiin talvisodan aikaiseen evakuointiin liittyvän osion yhteydessä.

kun yläpuolella pikkulapset pissasivat, me nukkuessa kastuimme (piti nukkuu kasvot alaspäin). (H504)

Lisäksi yleisesti matkalla koettu likaisuus, hajut ja sotkut herättivät inhotusta:

juomavettä oli yhdessä sangossa, eikä raikasta vettä saatu; kaikki likaantui, ainainen ulkovaatteissa olo (H400) ja

härkävaunun hevosen sonta, sitä putosi seinältä niskaan (H290) sekä

kun toisesta vaunusta haettu maito oli veren sekaista. (H43)

Myös nukkumatilojen kurjuus, nälkä, epävarmuus ja eläinten kohtalo olivat jääneet karmimaan selkäpiitä. Ankeat muistot matkoista yhdistivät monia vastaajia. Eräs nainen tiivistää heidän kokemuksensa osuvasti:

Kun ei saanut kunnolla nukkua missään, välillä vain istuallaan – vaatteet päällä, joskus luokan lattialla, patjarivi päänalusena – päät vastakkain – tutut sekä vieraat. Vaatteet päällä, makuualustoja ei ollut, eikä peitteitä. (H143)

Lisäksi lapsena nähdyt eläinten kärsimykset olivat jääneet voimakkaina mieliin. Monissa vastauksissa muistoja niistä kuvattiin järkyttäväksi ja lähtemättömiksi painajaiskuviksi, joita ilmentää osuvasti erään miehen lakoninen toteamus: ”*Eläimet lumihangessa pakkasessa lehmillä tissit jäässä.*” (H141)

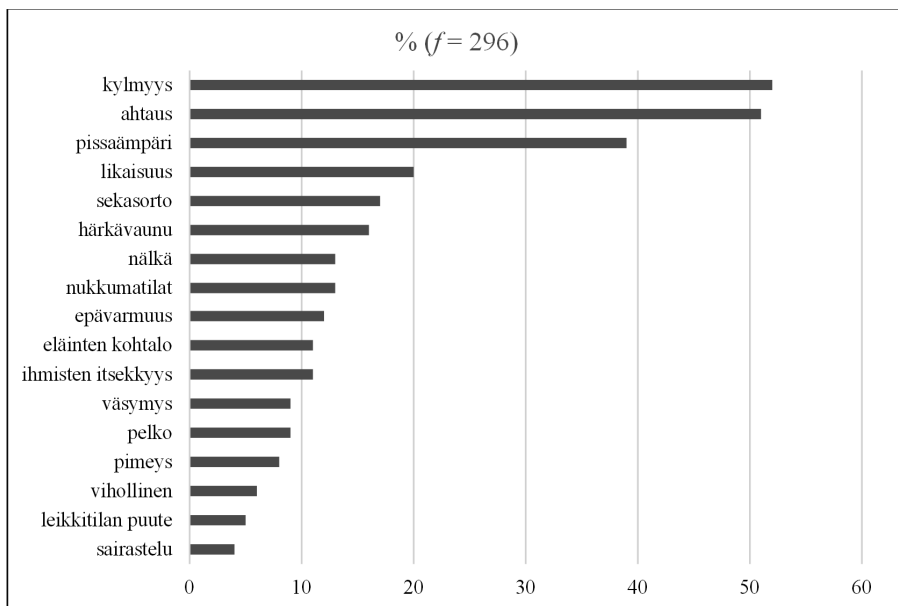

KUVA 4 Eläinten evakuointia talvisodan aikana

Myös jatkosodan päättyessä, kesäaikana, evakuointi sisälsi lukemattomia lasten muistoihin piirtyneitä kauhun kokemuksia. Antti kertoo joidenkin näkemiensä eläinten kohtaloiden aiheuttaneen ikuisia painajaiskuvia. Hän muistaa katselleensa kauhulla, kun ”kylätohtori” on paloittellut vasikan lehmän kohtuun ja vetänyt sen ulos pala kerrallaan.

Meidän piti hakee sille kuumaa vettä ja saippuaa eikä ollut sen ajan lääkäreillä niitä hansikkaita eikä muuta sellasta. Sormineen otti, se puukko oli sille, että se pani sen kouran tänne, terä oli, kyllä se osas sen käytön, ei se ollu ensimmäinen...se osas palotella niin, ettei se luita katkonu, nivelestä, jalat ja kaikki, kappaleina se otti sen sieltä. (Anikuitti)

Yhtä karmea muisto hänellä on härästä, jonka ketjussa kiinni olleet sieraimet halkesivat hevosen lähtiessä vetämään. Antti kuulee edelleen korvissaan kaikkialle kuuluvan kauhean ulvonnan ja mylvimisen. Kuviossa 13 havainnollistuu inhottavien asioiden prosentuaalinen jakautuminen ($f = 296$).

KUVIO 13 Talvisodan evakkomatkan inhottavat asiat

Pelottavat asiat evakkomatalla

Pelko on myös yksi ihmisen perustunteista ja kätkee sisäänsä monivaihteisia tunne-
muistoja. Evakkolapsissa suurinta pelkoa olivat herättäneet sotatilanteeseen liittyvät äänet. Näistä ylivoimaisesti eniten oli mainintoja pommikoneista ja hälytyksistä ($f = 125$). Kau-
hukokemukset muistetaan elävästi vielä vuosikymmentenkin päästä.

Konekiväärien luotisuihkut pyyhkivät pitkin tietä. Samaan aikaan oli tiellä neljä hevoskuormaa viemässä heiniä Huuhanmäen kasarmille. Kaksi hevosta haavoittui ja kuoli, ne huusivat ja valittivat. Muut pillastuivat. Me pakolaiset ehdimme turvaan: Makasimme tuuheiden kuusien alla tien vieressä. Siunatut kuuset, itkin ja pelkäsin. Näen vieläkin joskus tapahtumasta painajaisunia. (H242)

Pommikoneiden jälkeen toiseksi suurin pelon aihe liittyi omaisten ja läheisten menetykseen ($f = 47$). Kohdassa korostui erityisesti äidistä eroon joutumisen pelko. Eräs vastaaja kiteyttää kuvauksessaan monen evakkolapsen tuntemukset:

Kerran äiti lähti hakemaan vettä, istuin vaunun oviaukoss, pelkäsin, että jos juna lähtee ennen kuin äiti tulee. Olisin hypännyt junasta jos niin olisi käynyt, onneksi äiti tuli ja matka jatkui. Tämä on ollut evakkomatvani suurin pelkoni. (H57)

Kolmanneksi eniten pelkoa herätti tuntematon päämäärä ($f = 37$), mihin monella matkalaisella on liittynyt myös kehollisia reaktioita: ”Lapset itki ja oksensi, miä myös hatun ja lapaset täyteen, kun pussit loppui.” (H109)

Pienen tytön huolta ilmentää aikuiselle vähäpätöinen mutta lapsen maailmassa tärkeä toiminta: hyvästijättö leikkimaailman hahmoille: ”Peitin nuket kammarin sängyn taa piiloon – ’oottakaa – nyt miun pittää lähteä’.” Mukaan saadut lelut ovatkin monelle muistelijalle edustaneet elämän tärkeimpiä aarteita. Nämä symbolit pienen evakkomatkaajan kainalossa ovat lämmittäneet ja kuljettaneet mukanaan muistoa lapsuudenkodin turvasta – ikuisesti menetetyn paratiisin rauhasta.

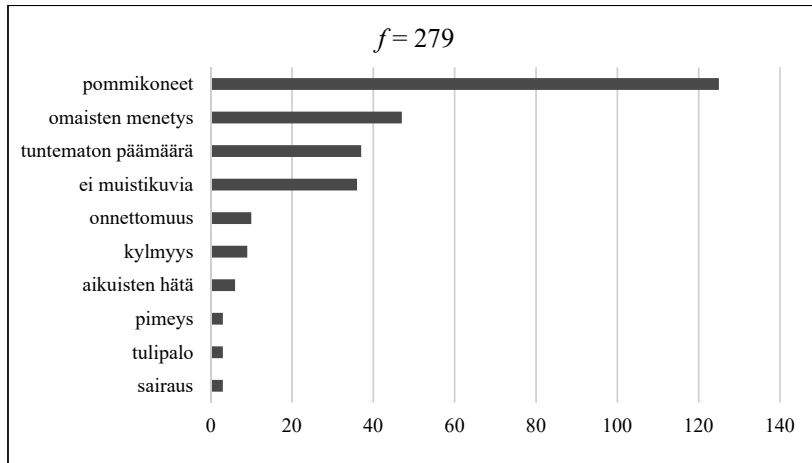
Vastauksissa oli runsaasti kertomuksia myös siitä, että itse on ollut niin pieni, etteivät pelot ole jääneet mieleen, tai ettei ole ylipäättäen muistikuvia matkasta ($f = 36$).

Evakkomatkat olivat arvaamattomia. Lapsen tunnemuistoihin taltioituivat lähtemättömästi onnettomuudet ja ymmärryksen ylittäneet tapahtumat. Näistä oli koskettavia kuvauksia monissa kertomuksissa. Eräs mies kuvailee matkansa liikuttavinta näkymää näin:

Kun saavuimme Kotkan satamaan. Laivassa oli kannella liikkuvat isot ketterit joilla ohjattiin laiva satamaan, muistan että olin itsekin vähän niiden päällä nukkumassa. En nähnyt tapausta. Erään ikäiseni pojan jalkaterä jäi eri suuntaan kahden liikkuvan ketterin väliin niin, että jalka repeytyi polvesta irti ja hänestä tuli invalidi loppuiäkseen. Se oli liikuttavin muisto koko matkasta. Olin kai niin sairas etten juuri muuta siltä matkalta muista. (H512)

Tämänkaltaisen, ikätoverin kehon vahingoittumiseen liittyvän tapahtuman todistaminen on lapsen maailmassa verrattavissa traumaan. Onnettomuudesta kaverille aiheutunut pysyvä vammautuminen on lisännyt tapahtuman pelottavuutta. Traumateorioissa puhutaan sijastraumatisoitumisesta, jonka vaikutus katselijaan voi olla lähes yhtä voimakas kuin itse traumatapahtuman kokijaan (mm. Ogden ym. 2009).

Pelkoa herättäviä asioita olivat myös aikuisten hätä, sairaudet, tulipalot, pimeys ja kylmyys. Kuviossa 14 on yhteenveto pelottavista asioista.

KUVIO 14 Pelottavat asiat talvisodan evakkomatalla

Lapsen ikävä

Evakkomatkat kuljettivat kauas ja myös erottivat lapsia vanhemmistaan. Monet lapset matkustivat ilman äitiä uusille paikkakunnille, ja vaikka mukana oli tuttuja aikuisia, pienet matkalaiset kaipasivat äitejään. (Ks. myös Savolainen 2015.) Erossaolon aika on lapsen maailmassa voinut tuntua pitkältä. Kuvan 5 kirjeessä seitsenvuotias koululainen ilmentää ikäväänsä. Kirjeessä on nähtävissä ajan tapa, jossa vastaanottajaa rauhoitellaan, äiti vapautetaan huolista ja vakuutetaan kaiken olevan hyvin.

Reippauden ja pärjäämisen korostaminen tuli esille myös Kanasen (2010) aineistossa. Hapuli (2011) muistuttaa, että kirjeillä on pyritty luomaan yhteyttä ja ylittämään kuilua erilleen joutuneiden perheenjäsenten kesken. Kirjeet ovat olleet tärkeässä roolissa ja toimineet puheen korvikkeena. Vaikka kirjoittaminen on läheistä keskustelulle, se parhaimmillaankin edustaa vain keskustelun kaltaisuutta. Sodan aikaisten kirjeiden päätarkoituksena oli viestittää vastaanottajalle kaiken olevan kunnossa. Kirjeillä ylläpidettiin suhdetta ja toivoa, vaikka postin kulun epävarmuus leimasikin kirjeiden perillepääsyä ja teki odottamisesta joskus piinallista. (Hapuli 2011, 402–403.) Kirjoitettaessa ei olla kasvokkain fyysisesti, mutta mielessä nähty vastaanottajan kuva voi olla hyvinkin kirkas. Mielen kuva merkittävästä aikuisesta on ollut erityisen tärkeää lapselle ja kannatellut häntä pitkältä tuntuneen eron aikana.

Äiti nyt kirjoitan
 taas minä neuvor-
 tani. Minulla on ko-
 rin ikänä. Mutta kai
 pian kake maan mi-
 nua. Tulemme sinu-
 a vastaan vierumäen-
 pyräkille. Mutta kuule
 äiti jos sinulla on
 raam mahdollisuute-
 ta tule torstaina.
 Nyt meidät evakoitin-
 ga olemme täällä
 oraat varmaankin
 tänne tulla. Mutta
 äiti me olimme Leipä-
 ruokla pommittikses-
 sa. Älä sumkkaan kuule
 lehdä minusta olen
 täällä mumman lu-
 na. Karotäti on myöskin
 kanssa me. Kirjoitettiin
 Pirkon ja mumme ^{rahon tervet.} _{siä toivoo}

KUVA 5 Seitsemänvuotiaan koululaisen kirje

5.4 Kodista kouluun

Evakkolasten sopeutuminen vieraille seuduille ja koulumaailmaan on sisältänyt koko ihmillisen elämän kokemusten kirjon, laidasta laitaan. Tässä alaluvussa esittelen osallistujien kokemusten kuvauksia ja niiden yksilöllisiä merkityksiä, jotka osaltaan raottavat koko evakkolapsijoukon kollektiiviseen alitajuntaan kätkeytyviä muistoja.

Yhtenä kiinnostuksen kohteenani oli selvittää lasten kokemuksia kiusaamisesta ja syrjinnästä. Tarkastelin koulukokemuksia neljän eri vaiheen näkökulmasta, jotka olivat: Karjalassa ennen sotia, talvisota evakossa, jatkosodan aikana Karjalassa sekä jatkosodan päätyttyä sijoituspaikkakunnilla. Tämän alaluvun lopussa on lisäksi uskonnon ja sukupuolen mukaan tehty keskiarvovertailu kouluvuosien kokemuksista.

Elämä kotiseudulla ennen sotia

Kyselylomakkeen alussa (A-sarja) pyysin osallistujia kuvaamaan lapsuusmuistojaan Karjalan kotiseudulta ennen sotia. Vastauksista piirtyi tasaisen positiivinen kokemuksekuvaus, jossa väittämien arvioinnin keskiarvo oli lähellä neljää (asteikolla 1–5). Avovastaukset antoivat lisätietoa kotiseudun yksityiskohdista ja henkilökohtaisista merkityksistä.

Monen vastaajan kokemukset tiivistyivät erään muistelijan osuvaan ajatukseen: *”Liian kauniit muistot...ne joskus häiritsivät mielenrauhaa.”* (H283) Luonnon kauneus, kesä ja rannan kivien lämpö yhdistävät monia kertomuksia. Kotiseudun maiseman, kukkaloiston, puutarhojen ja leikkipaikkojen kuvaukset ovat niin tulvillaan ajan kultaamia muistoja, että niitä voidaan tarkastella muisteluun liitetyn yleisen nostalgian näkökulmasta. Toisaalta karjalaisista maisemista otetut valokuvat osoittavat, että luonnon kauneus on ollut toisistaan totta. Evakkolasten luonnehdinnan pohjalta on täysi syy uskoa, että suomalaiset menettivät sodassa kappaleen kauneinta kotimaataan.

KUVA 6 ”Kaik’ rannankivetkii lämpöset”

Kuvasta huokuva tyyneys kuljettaa mielen nopeasti lapsuuden paratiiseihin ja rauhaan. Nostalgia on kyse menetetyn ihannoimisesta ja mielikuviin rakentuneista muistoista, joita vaalitaan hyvän kokemuksen ylläpitämiseksi. Varjelemalla positiivista kokemusta ihmisen on mahdollista katsoa menetyksen kipua etäämmältä ja sietää tai jopa torjua se mielestään. Huttusen (2007, 178–179) mukaan menneen nostalgisointi on tyypillistä diasporisessa diskurssissa, ja se liittyy menetettyyn kotipaikkaan. Nostalgia kuvaa osuvasti evakkolapsen vaellusta ja matkantekoa, koska jo sanan etymologia ja syvin olemus liittyvät koti-ikävään (Johannisson 2001, 14; ks. myös Savolainen 2015, 275). Nostalgiasana koostuu kreikankielisestä sanoista *nostos* ja *algos*, joista ensimmäinen tarkoittaa kotiinpaluuta ja toinen kipua ja tuskaa (Chase & Shaw 1989).

Karjalan koulu ennen sotia

Karjalassa vietettyihin kouluvuosiin sisältyi sekä positiivisia että negatiivisia muistoja. Lapset ovat kautta historian ottaneet vertaissuhteissaan mittaa toisistaan. Koululuokissa ja sosiaalisissa tilanteissa lapset ovat jakaantuneet erilaisiin rooleihin, kuten kiltteihin, tottelevaisiin, sankareihin, kapinallisiin, kiusattuihin, kiusaajiin ja menestyjiin. Näitä myös kouluikäiset evakkolapset muistelivat kuvatessaan koulunkäyntiään ennen sotia Karjalassa.

Suomalaislasten koulunkäyntiä on ohjattu pitkään kasvatuksen historiasta nousevien traditioiden ja käytäntöjen pohjalta. Lapset ovat käyneet koulua kuuliaisesti ja sopeutuneet institutionaalisiin normeihin. Kotikasvatuksen tavoin myös koulussa on sääntöjen noudattamista ja niistä poikkeamista kontrolloitu behavioristisella otteella erilaisin palkkioin ja rangaistuksin. (Mm. Nurmi 1984.) Koulun arkea säätelevät käytänteet ovat 1930-luvun ajoista muuttuneet huomattavasti. Nykyajan ihmisistä ne kuulostavat usein kohtuuttomilta – ja väkivallan käytön suhteen suorastaan rikollisilta. Moni vastaaja peilasikin kurinalaista lapsuuttaan nykyisiin käytäntöihin mutta oli samalla kuitenkin kiitollinen oppimistaan käytöstavoista. Kommentteissa ihmeteltiin käytöstapojen rapautumista.

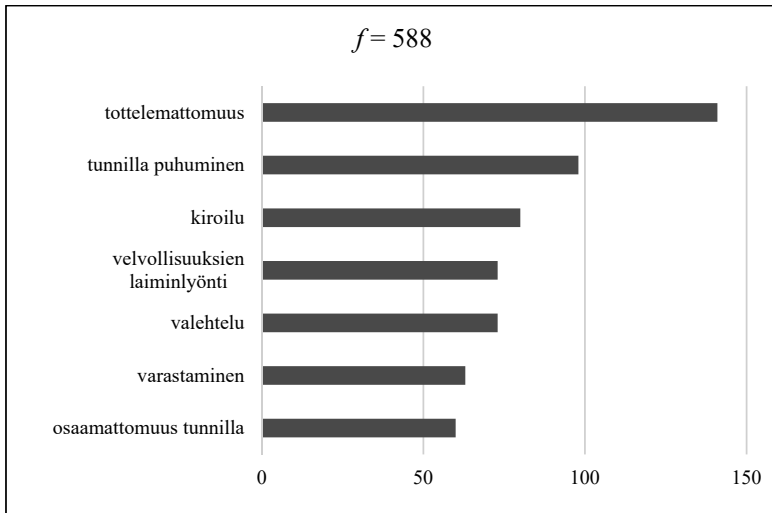
Halusin kuulla evakkolapsilta, mitä he muistavat lapsuusvuosiensa koulun kasvatusmenetelmistä. Kohdistin kysymyksen sotia edeltävään aikaan, jolloin myös Karjalassa lasten koulunkäyntiä ohjattiin yleisten suomalaisten koulusäädösten pohjalta.

Koulussa rangaistavat asiat

Karjalassa koulua käyneet muistivat opettajien rankaisseen eniten tottelemattomuudesta ($f=141$). Tähän ryhmään sijoitin myös sanalliset sääntöjen rikkomiset, tupakoinnin, kiusanteot, tappelut ja koltokset. Toiseksi suurin rangaistavien asioiden ryhmä liittyi oppituntien häiritsemiseen ja tunnilla puhumiseen ($f=98$). Opettajat vaativat luokissa työrauhaa ja hiljaisuutta.

Hyvään koulukasvatukseen ei kuulunut myöskään kiroilu ($f=80$) tai valehtelu ($f=73$), joista molemmista sai rangaistuksen. Varastaminen ($f=63$) oli erittäin paheksutta-

vaa, ja siitä rangaistiin. Kouluopetus tuki kotikasvatusta, jossa rehellisyys on säilynyt pitkään yhtenä tärkeimmistä kasvatustavoitteista (Ruoppila 1954). Kasvattajat ovat halunneet painottaa rehellisyyden merkitystä. Opettajat rankaisivat oppilaita myös tunnilla osaamattomuudesta ($f=60$), joka ajan pedagogiikan mukaan kuvasi läksyjien laiminlyöntiä tai laiskuutta. Kuvio 15 havainnollistaa rangaistavien asioiden jakautumisen.

KUVIO 15 Koulussa rangaistavat asiat

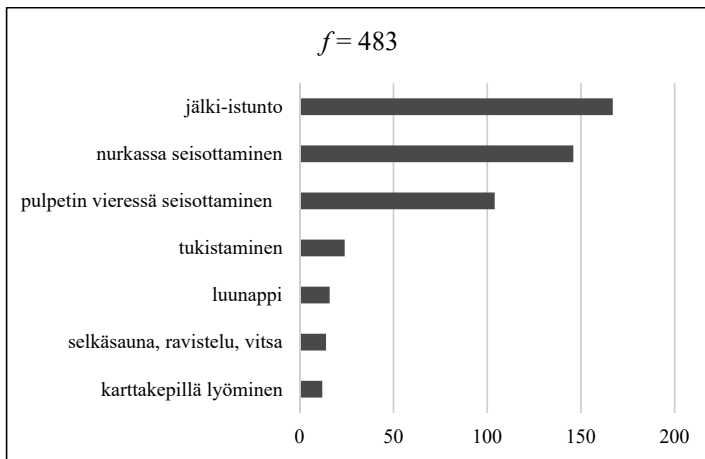
Koulun rangaistustavat

Entisajan koulun rangaistustavat nostattavat varmasti eniten ristiriitaisia tunteita. Olin koonnut kyselylomakkeeseen rästittävaksi valmiita vaihtoehtoja erilaisista rangaistustavoista (kuvio 16). Tämän lisäksi oli tilaa kuvata rangaistuksia omin sanoin.

Selkeästi eniten mainintoja sai jälki-istunto ($f=167$), joka koulunkäynnin historiassa on ollut eräs käytetyimmistä rangaistuskeinoista. Lähes saman verran muisteltiin nurkassa seisottamista ($f=146$), joka saattoi olla vaikka ”kahden tunnin arestin seisominen nurkassa”. Lievempi ja ehkä vähemmän häpeää tuottanut rangaistusmuoto oli oppilaan nostattaminen pulpetin viereen seisomaan ($f=104$), josta eräs poika toteaa: ”jälkiseisominen 2 tuntia koulutuntien jälkeen viikon ajan”. Toinen muistaa seisoncensa ”pulpetin vieressä neljä tuntia yhteen menoon”.

Seuraavaksi eniten mainittiin erilaisia fyysisen kurittamisen muotoja, kuten tukistamista ($f=24$), karttakepillä lyömistä ($f=12$), luunappia ($f=16$), selkäsaunaa, vitsaa tai ravistelua ($f=14$). Fyysisen kurituksen yksityiskohtia pystytään muistamaan vielä vuosikymmenten takaa, kuten erään vastaajan kuvaus kertoo: ”opettaja tarttui terävillä kynsillä poskeen ja ravisteli.” Rankaisukeinoista mainittiin myös mieluisan edun menettäminen, suun pesu saippualla ja opettajanhuoneeseen vienti: ”opettajan toimistossa ran-

kaisu oli kuolemantuomioon verrattava tapahtuma” tai ”opettaja vei omalle puolelle korvasta”. Lisäksi kuvattiin komeroon laittamista, käsien ylhäällä pitämistä, käytösnumeron alentamista ja kotimuistutusta.

KUVIO 16 Koulun rangaistustavat

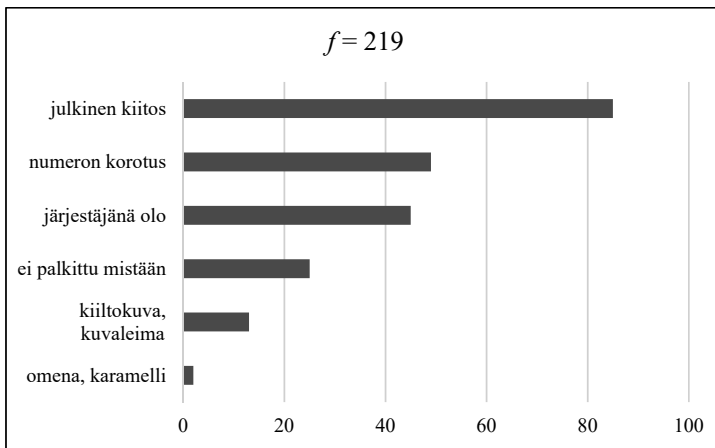
Rangaistuksiin liittyvät epäoikeudenmukaisuudet, häpeän kokemukset ja silmätikuksi joutumiset ovat jättäneet erityisesti herkille lapsille pysyvän muistijäljen. Näitä kokemuksia on myöhemmissä elämänvaiheissa yritetty kompensoida erilaisilla korvaavilla asioilla, kuten ankaralla työnteolla tai raivokkaalla epäoikeudenmukaisuuksiin puuttumisella. Molemmista oli esimerkkejä haastatteluissa sekä avovastauksissa.

Koulun palkitsemiskäytännöt

Koulukasvatuksessa on historian saatossa palkittu sopeutuvaisuudesta ja kiltteydestä. Näin oli myös evakkolasten kouluissa, joissa mallikkaasti käyttäytyviä oppilaita palkittiin julkisesti kiittämällä ($f = 85$). Erään vastaajan kommentti palauttaa mieleen monen tunteen kiltteykasvatuksen: *”palkinto kilteimmälle oppilaalle josta tuli open lelli.”*

Todistukseen tulevia arvosanoja korottamalla oli myös helppo palkita ($f = 49$). Palkkiona pidettiin myös järjestäjänä oloa ($f = 45$). Materiaalisista palkinnoista mainittiin kiiltokuvan saaminen ($f = 11$), kuvaleimat, omena ja karamelli. Toisaalta palkinnoksi saattoi riittää myös muisto opettajasta, kuten seuraavalla muistelijalla: *”palkittiin ahkeruudesta opettajien valokuvalla ja kirjalla.”*

Lisäksi kaikenlaista opettajan apulaisena toimimista tai luottamustehtävän saamista pidettiin palkitsemisena: *”pääsi hoitaa open tyttöä.”* Mielenkiintoisen yksityiskohdan ilmaisi eräs vastaaja, joka koki opettajalta saamansa hyvän työskentelyvälineen palkitsemisena: *”terävämpi saha käsitöissä.”* Paljon oli mainintoja myös palkitsemattomuudesta, kuten: *”ei palkittu erikseen, ei ollut tapana, ope rakasti meitä kaikkia samalla tavalla.”* Kuviosta 17 ilmenee palkitsemiskäytäntöjen jakaantuminen ($f = 219$).

KUVIO 17 Koulun palkitsemiskäytännöt

Kokemus koulutovereista ja opettajista ennen sotaa Karjalassa

Koulukokemukset tovereista ja opettajista olivat pääsääntöisesti hyviä. Moni vastaaja kommentoi, että sai käydä koulua rauhassa ja kohtelu oli kaikin puolin asiallista. Kommenteissa jopa ihmeteltiin, mistä nousee evakkojen lapsiin liitetty kiusaamispuhe. Seuraava kuvaus ilmentää aikakauden yleistä koulukasvatuksen henkeä:

Hyviä opettajia oli, silloin pidettiin kurissa eikä meitä kiusattu, vaikka olttiin köyhimpiä. Pitkä matka ja huonoissa vaatteissa käytiin matkan varrella sulattelemassa jalkoja. Myöhästytettiin, mutta opettajat ymmärsivät kun oli pitkä matka. Kyllä anteeksi pyydettiin aina. (H458)

Voidaan todeta, että entisajan kasvatukselliset rajat ja tavat sekä opettajien tuntuma lasten elämänpiirin realiteetteihin ovat kuuluneet normaaleihin kasvatuskäytäntöihin 1930–1940-luvuilla. Toisaalta aikaan liittyy myös tiukka pedagogiikka ja opettajien vaativaa tyyli, jota kuvaa osuvasti seuraavan vastaajan kokemus:

Alaluokan opettaja rankaisi mielestäni kohtuuttomasti. Eräällä tunnilla häiritsin musiikkitunnilla. Sen jälkeen opettaja kutsui minut aina musiikkitunnin alkaessa luokan eteen nurkkaan pianon viereen. Ehkä 8–10 kertaa. (H254)

Lisäksi monen evakkolapsen oman perheen tilanne saattoi rajoittaa koulunkäyntiä, kuten eräs tyttölapsi kuvailee: "...piti olla kahden sisaren kanssa, että äiti pääsi käymään asioilla. Sinä päivänä itkin kuistin takana..." (H544)

Karjalan kouluajoja kuvaavissa kertomuksissa on mainintoja koulunkäynnin keskeytymisistä, erilaisista elämän tragediaista, ristiriidoista, ankaruudesta ja ankeista olosuhteista. Jotkut mainitsivat, ettei heille ole jäänyt minkäänlaisia muistikuvia niiltä ajoilta.

Karjalan koulukokemuksista löytyi myös lasten keskinäistä yleistä kiusoittelua ja toisten ominaisuuksista nimittelyä: ”Minulla oli lapsena ns. ’torahampaat’ edessä ylhäällä. Myös purentavika. Siksi nimitettiin hiukan: ’Torahammas, harvahammas, ei osaa edes s-kirjainta sanoa.” (H242)

Koulukokemukset talvisodan ja välirauhan aikana (1939–1942)

Talvisodan evakuointi tapahtui kiireellä, eivätkä väestön sijoitussuunnitelmat olleet läheskään kaikilta osin kunnossa. Evakkoon lähteminen kesken lukukauden katkaisi lasten koulunkäynnin. Keskeytymisistä huolimatta lähes puolet (42 %) kouluikäisistä evakkolapsista kuvasi saaneensa evakkopaikkakuntien kouluissa hyvää kohtelua talvisodan ja välirauhan aikana (kuvio 18). Eräällekin pojalle on ystävällisyydestä jäänyt mieluinen muisto:

Meillä oli koulussa hiihtokilpailut, minun sukset jäi tulematta evakkoon, opettaja hommasi minulle sukset, pääsin kilpailuun. Olin siitä ylpeä, opettajalle kiitos. (H544)

Vastaavasti opettajan tekemä positiivinen vertailu on jäänyt lämmittämään mieltä:

Molemmat luokat jäivät muuttojen takia vajaiksi. Somerolla opettaja vertaili Hämeen valkotukkaista Anjaa ja Karjalan tummatukkaista tyttöä, minua. Se oli myönteistä vertailua¹³ ja sain Anjasta pitkäaikaisen kirjeenvaihtoystävän. Kummastakin koulusta lähtiessä opettaja muisti minua pienellä lahjalla. (H501)

Molemmat esimerkit kertovat inhimillisestä vastaanotosta, joka on ollut suurelle osalle totta. Aineistoni osoittaa, että lähes legendoiksi nousseet evakkojen kiusaamiskertomukset ovat peittäneet alleen nämä monen lapsen kokemat myönteiset asiat.

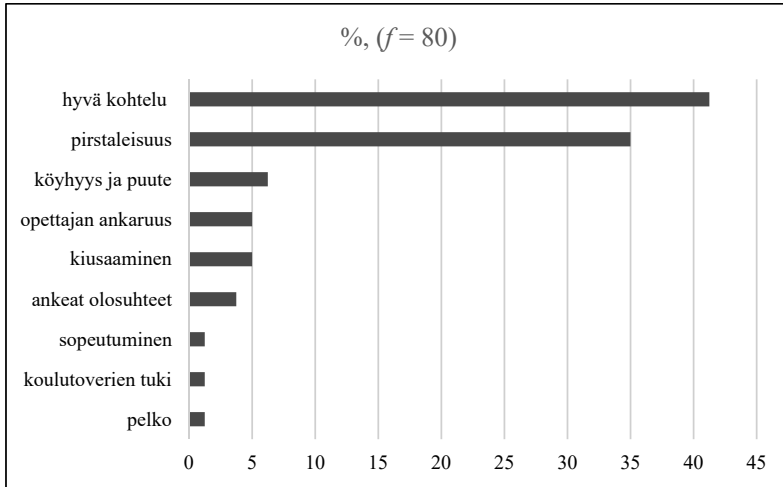
Kolmannes vastaajista (35 %) koki pirstaleisen koulunkäynnin ja keskeyttämisten vaikuttaneen kielteisesti omaan koulupolkuun. Perheen köyhyys, ankeat olosuhteet ja puute tuntuvat pahalta vielä vuosikymmenten jälkeenkin. Myös opettajien epäoikeudenmukaisuus ja ankaruus ovat aiheuttaneet pelkoa ja jännitystä. Ne ovat kuitenkin voineet kasvat-
taa sisua ja kääntyä voitoksi, kuten seuraavalla tytöllä:

Kaksi kertaa tulin koulusta itkien kotiin. Ensimmäisellä kerralla opettaja kohteli minua ilkeästi ja epäoikeudenmukaisesti...Luultavasti sen tapauksen rohkaisemana koko sen talven pojat tekivät ilkeyksiä minulle koulumatkalla. Olin ”isin tyttö”. Isäni sanoi, että jos et saa pidettyä puoliasi, niin kärsi nahoissasi. Niinpä keväällä UITIN yhden pohjan vesiojassa ja kiusaaminen loppui siihen. Koin, että isä luotti, että pärjään sisukkaana. – Oletan että synnä koulumatkakiusaamiseen oli ensisijaisesti opettajan käyttäytyminen. Hän ei pyytänyt anteeksi. En pystynyt kunnioittamaan häntä. Opettaja oli haukkunut minua ja huutanut, ... (H419)

¹³ alleviivaus osallistujan

Itse koulunkäynnistä saattoi olla hyviä muistoja, mutta rajoittavana koettiin oman perheen tilanne:

Viihdyin koulussa. Pahoillani olin, koska en voinut tuoda koulutovereitani ahtaaseen asuntoomme, mummilan yläkerran hellahuoneeseen. Äidin kaksi sisarta olivat pankkineitejä, joita ei saanut häiritä. Äiti oli lottatöissä, isä jatkuvasti sotilastehtävissä. (H242)

KUVIO 18 Talvisodan ja välirauhan aikojen koulukokemukset

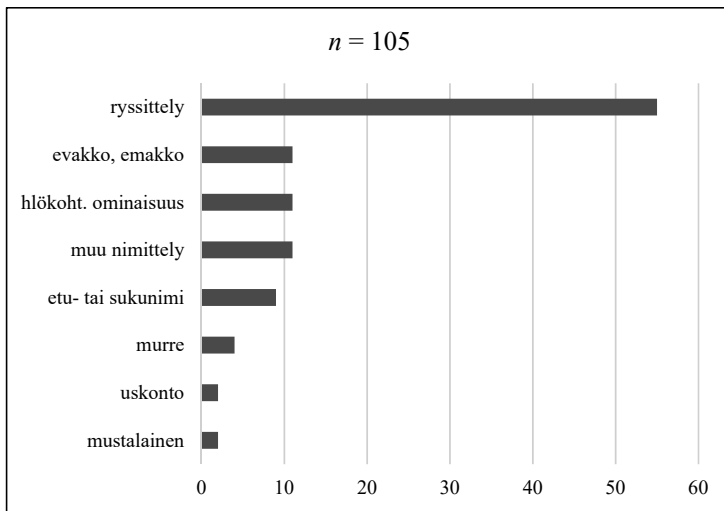
Evakkoja vastaanottava väestö joutui usein pakosta avaamaan kotinsa ovet vieraille, jotka saivat osakseen monenlaista ihmettelyä. Vastaanottavan emännän suhtautumista kuvaa erään vastaajan kuulema tokaisu:

Miksi lähditte, emme me vaan olisi kotoamme lähtenyt. Täytyyhän teidät ottaa asumaan, kun ovat sakottaneet jos ei ota!

Tutkimushenkilöistä 105 (18 %) kuvasi joutuneensa nimittelyn kohteeksi. Eniten ilmeni ryssittelyn eri versioita ($n = 55$), kuten *ryssän kakara*, *pentu*, *kommari*, *mustalainen*, *mongoli*, *vääräuskoinen*, *pakana* ja *punikki*. Toiseksi eniten oli sanaväännöksiä evakoista tai puheenparresta, kuten *emakko*, *miuku-mauku* ja *mie-sie*. Jonkin verran tutkimushenkilöitä oli pilkattu erikoisista sukunimistä ja eri uskonnosta. Syynä nimittelyyn saattoi olla vaikka poikkeava pukeutuminen, kuten: *”Ryssiteltiin huopikkaiden vuoksi muilla lapsilla oli tallukkaat”* (H545) tai artikulaation erilaisuus:

Evakkolapset olivat silmätikkuna esim. d-kirjaimen lausumistavassa, usein luokan edessä kaikkien naurettavana. (H148)

Loput haukkumanimet liittyivät lasten välisen erilaisuuden ilmaisuun, kuten *torahammas*, *pinko*, *vasuri* (vasenkätinen), *aropupu* tai *papukaija*.

KUVIO 19 Nimittelyt koulussa

Ikätovereiden kiusaamaksi ja nimittelyn kohteeksi joutuminen ovat olleet lapsen maailmassa häpeää tuottavia asioita. Leimatuksi tullut lapsi on alkanut kehittää selviytymisroolia, jonka avulla hän on yrittänyt pärjätä joukon mukana. Vielä aikuisiällä tilannetta saatetaan vähätellä. Tämä tuli esille joissakin haastatteluissa.

Ester muisteli evakkopaikkakunnan koulun poikia, jotka ”*pistivät nuolemaan nurkkia*” ja kiusasivat. Haastattelun kuluessa hän kuitenkin pohdiskeli, että kai ne olivat vain koulunkäynnistä muuten piittaamattomia poikia. Haastattelun edetessä hän palasi aiheeseen ja kertoi syrjinnän kokemuksistaan lisää yksityiskohtia. Vastaavasti Aimo oli vierassa koulussa saanut osakseen erilaisuuteensa liittyvää haukkumista ja tönimistä. Kun haastatteli kysyi siitä lisää, mies siirsi puheen muihin aiheisiin mutta palasi asiaan myöhemmin haastattelun aikana.

Koulunkäynti takaisin vallatussa Karjalassa 1942–1944

Evakuoidun väen keskuudessa eli vahvana usko takaisin Karjalaan pääsemisestä, mikä toteutuikin jatkosodan alettua. Tällöin arviolta noin 282 000 karjalaista palasi vähitellen kotiseuduilleen. Lapset aloittivat koulunkäynnin väliaikaistiloissa, koska monet koulut olivat tuhoutuneet talvisodassa. Perheet ryhtyivät raivaamaan sodan runtelema maastoja ja rakentamaan taloja tuhottujen tilalle. (Kirkinen 1995, Paukkunen 1989.)

KUVA 7 Jälleenrakentamista talkoovoimin

Takaisin paluun kokemukset olivat koulunkäynnin osalta pääsääntöisesti hyviä (kuvio 20). Erään kertojan muisto tarjoaa maistiaisia ajan ruokakulttuurista ja koululaisten välipaloista:

Koulun pihalla leikimme paljon välitunnilla hauskoja ulkoleikkejä. Kun tulim koulusta, oli mummo usein laittanut uunissa paistettua maitoa. Se ruukkumaito oli tosi hyvää. Lanttu- ja perunaviipaleita paistoimme hellan päällä, olivat sen ajan sipsejä. (H431)

Koulujen elämä oli kiinteässä yhteydessä koko kyläyhteisöön. Oman paikan tärkeys tekemisen, kuulumisen ja liittymisen muodoissa tuli ilmi monissa kuvauksissa. Juhlat ja esiintymistilaisuudet ovat jääneet mieleen henkeä kohottavina muistoina. Tästä kertoo erään vastaajan kuvaus:

Kesällä 1942 järjestettiin Kiitos- ja kotiintulojuhla koululla, kylän väki ja sotilaat yhdessä, sekä seurakunnan papit. Minäkin sain lausua J. Aavikon runon 'Muiston seppel ikuinen'. (H482)

Talvisodan jäljiltä Karjalan metsiin ja maastoihin oli jäänyt runsaasti sotatarvikkeita, romua, ammuksia ja aseita. Näitä erityisesti poikalapset ovat etsineet uteliaina, ja he kuvailevat puuhia muistelmissaan jännittäviksi leikeiksi:

Kylässä oli venäläisten taisteluasemia. Oli onni kun emme tappaneet itseämme niillä "paukkuretkillämme". Suurin huvi oli etsiä ammuksia ym. Erittäin haluttuja olis ollut löytää venäläisiä mantteleita (vaatteista pu-laa). (H61)

Ammusten kanssa leikkiminen sisälsi todellisia uhkia; kaikki eivät selvinneet leikeistä vahingoittumattomina, kuten Yrjö haastattelussa muistelee:

Siellä maalla eno löi sen kranaatin niin sanotusti herkäksi, mutta hän löikin toisen kerran ja se räjähti sylissä. Ja veli oli kahden metrin päässä mämmyn takana ja tottakai hän sai siitä. Toinen jalka meni nilkasta poikki ja toiseen jalkaan sirpaleita ja oli 11 kuukautta sairaalassa.

Kuvauksia löytyy myös lapsena nähdyistä sotavangeista tai esiin tulleista desanttitapauksista. Tämä on koettu jännittävänä:

Matkan varrella oli sotavankileiri jonka aidan raosta teimme vaihtokauppaa vankien kanssa leipäpaloilla ja saimme heidän tekemiään puhdetöitä. Matkan varrelta löytyi myös paljon ammuksia ja aseita joihin tietysti ei uskallettu (paljon) kajota. (H478)

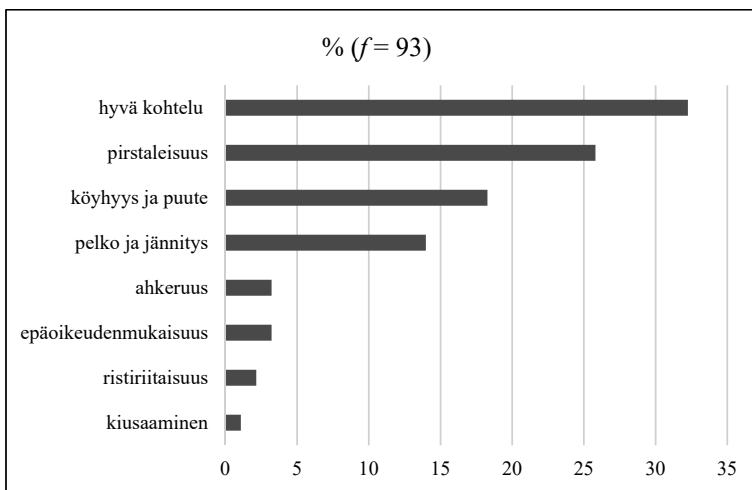
Erään pojan tarinassa pelottava kokemus esitetään asiaan kuuluvana faktana: ”Naapuripulpetin Lauri joutui desantin puukottamaksi kotimetsässään henkiahieveriin. Tämähän onkin raakaa sotaa!” (H59)

Jatkosodan aikana koulunkäyntiä varjostivat epävarmuus ja turvattomuus. Koulutyön arjen ja lasten rutiinien ylläpidon avainhenkilöinä olivat opettajat, kuten seuraava kuvaus kertoo:

Häilytykset ja tuntien keskeytykset toistuivat usein ja häiritsivät opiskelua. Loistava äidinkielen opettaja ja pianisti-musiikinopettaja toivat iloa koulupäiviin. (H287)

Moni kuvaa opettajien kriisitilanteissa osoittamaa neuvokkuutta, mikä on auttanut lapsia ulkoisten uhkien keskellä ja tuonut turvaa.

Mutta ei koulunkäynti Karjalassakaan pelkästään auvoista harmoniaa ollut. Lapsiryhmissä ilmeni luonnollisesti myös tavanomaista nahistelua ja kiusoittelua, mistä kertovat erään tyttölapsen muistikuvat: ”Koulukiusaaminen: korvatillikat jonossa, pilkka ja opettajan lellikiksi nimittäminen oli raskasta.” (H246)

KUVIO 20 Koulukokemukset Karjalassa jatkosodan aikana

Koulukokemukset sodan päättymisen jälkeen

Suomen rintamalinjojen perääntyminen takaisin vallatuilta alueilta enteili sodan häviämistä (Kirkinen ym. 1995). Lopullisen evakkoon lähdön kuvaukset ovat kahtiajakautuneita riippuen asuinpaikasta. Jotkut kuvaavat lähtöä äkilliseksi ja talvisodan aikaista evakuointia kaoottisemmaksi, toisissa paikoissa perheet ovat ehtineet valmistautua paremmin ja ottaa omaisuutta mukaan enemmän kuin talvisodan alkaessa. Evakuointitilanteet ovat olleet sotalinjoista riippuvaisia. Toisaalta kesäaikana tapahtunut evakuointi mahdollisti helpomman liikkumisen kävellen, pyörällä ja hevossaattueessa. (Raninen-Siiskonen 1999, 139.)

Lapsen muistikuviiin uusi evakkomatka on voinut piirtyä pitkänä ja tuntemattomana vaelluksena, johon liittyy päättymätöntä epätietoisuutta. Pakeneminen toistuvasti kotiseuduilta on jättänyt monille raastavia ja kipeitä muistoja. Vaihtuvat koulu- ja asumisolot ovat lopullisen lähdön todentuessa aiheuttaneet raskaita tunteita ja epävarmuutta.

Yli puolet (57 %) kaikista kouluiässä olleista vastaajista kuvasi sodan päättymisen jälkeistä koulunkäyntiään pirstaleiseksi (kuvio 21). Perheiden asumisolot muuttuivat tiheään, sillä vanhempien työmahdollisuudet, kotien rakentamiset sekä elinkelpoisten tilojen ja toimentulomahdollisuuksien löytäminen veivät monilta vuosia. Lapset joutuivat toistuvasti luopumaan solmimistaan kaverisuhteista ja etsimään uusilta paikkakunnilta ikätovereita ja ystävyyssuhteita. Siitä huolimatta koettiin onnistumista: ”Koulun kävin (6 lk) yhteensä 8 eri koulussa, joten se ‘pirstaloitui’. Todistukseni olivat kuitenkin hyvät joka luokalta.” (H453)

Epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia oli jatkosodan jälkeisissä kertomuksissa enemmän kuin aiempiin ajanjaksoihin sijoittuvissa kertomuksissa. Uusien paikkakuntien opettajien otteet, kuten lapsen murteeseen puuttuminen, kuulostavat kohtuuttomilta:

2-luokalla opettaja vaihtui. Evakkolapset eivät saaneet luokassa eikä pihalla haastaa karjalan murretta eikä karjalan kieliset pagista. 'Tässä koulussa puhutaan vain suomea! Puhukaa kotonanne mitä haluatte.' (H234)

Jotkut opettajat osoittivat myös selkeää haluttomuutta joustaa tai huomioida tilanteita lasten kannalta:

... ruotsin opettaja joulun alla 1944 määräsi lauantai-iltana kouluajan jälkeen koko luokan laiskanläksylle. Tunnin jälkeen rohkaistuini kysymään opettajalta, että saanko minä suorittaa laiskanläksyn heti, että joutuisin lauantai-iltana junaan. Hän sanoi, että vaikka olisi taivaaseen meno, niin kukaan ei saa armoa. ..Ope piti 10 min. arestissa. Koulu loppui klo 16 ja juna lähti klo 16. Koko kotimatkan pelkäsin pimeää ja itkin painava reppu selässä. En ollut vielä tottunut pimeässä kulkemaan. Muuten en ollut arka ja pelokas... (H419)

Muualta tulleita lapsia oli myös helppo rankaista koko ryhmän tyhmyydestä tai pitää syntipukkeina: ”*Opettaja saattoi sanoa 'evakot' ylös. Jos kukaan ei tiennyt vastata oikein oli se yleensä meidän syy.*” (H498) Osa lapsista joutui kantamaan häpeää kuulumisesta kantaväestöstä poikkeavaan uskontoon: ”*Oppikouluaikana Kajaanissa eräät koulutoverit vainosivat ortodoksisen uskon vuoksi...*” (H469)

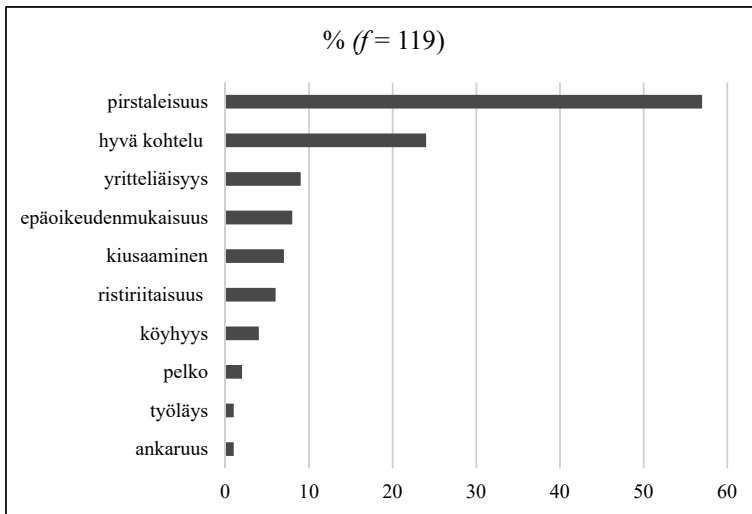
Lisäksi aineistossa oli runsaasti kuvauksia siitä, miten perheiden puute ja köyhyys tulivat koulunkäynnin esteiksi. Erityisesti maalla tarvittiin tilojen raivaukseen ja ylläpitoon perheiden vanhimpia lapsia, jotka voimiensa mukaan osallistuivat jo varhain aikuisten töihin. Koulunkäynti näissä olosuhteissa jäi monen osalta pelkäksi haaveeksi, kuten tälläkin pojalla:

Koulunkäynti vei vanhempieni mielestä liikaa työaikaani. Siksi luin läksyt aina koulumatkalla. Kun olin sahalla ja metsätöissä, valehdeltiin, että olin sairas. Joku kyllä kanteli opettajalle. Hän mainitsi, mutta ei puuttunut asiaan. Opettaja kävi 3 kertaa käskemässä, että on laitettava oppikouluun. "Kuka meillä sitten työt tekee", sanoivat. (H158)

Vaikeista olosuhteista huolimatta myös hyviä kokemuksia oli runsaasti. Evakkolapset ovat ansainneet kantaväestön arvostusta kilpailemalla ja saavutuksilla, kuten seuraava esimerkki osoittaa: ”*Olin hyvä laulaja ja lausuja ja esiinnyin koulun ja seutukunnan juhlassa. Siksi olin tietystä määrin ihailtu.*” (H103) Menestyminen erityisesti urheilussa ja musiikin alalla on ollut eräs vahvasti evakkolapsijoukkoa määrittävä ominaisuus. Tämän lisäksi vanhempien yhteiskunnallinen aktiivisuus ja kansalaistoimintaan osallistuminen ovat jääneet monen mieleen. Erään vastaajan sisäiseen maailmaan perheen merkittävä saavutus on jättänyt lähtemättömän sankariuden tunteen:

Karjalainen isoisäni, meidän ukko, sai aikaan sen, että meidän kotona alettiin pitää koulua, kun evakkolapsilla oli niin pitkä koulumatka. Syntyi UUSI KOULUPIIRI: Pysäkin koulu, n. 2000 lasta kävi sitä koulua. Kulttuuriteon teki siis mejän oma ukko! Rakennettiin uusi koulukin. 50 vuotta

koulu oli käytössä ja oli tarpeen. Nyt se on lopetettu, kun lapset loppuivat.
(H269)

KUVIO 21 Koulumuistot jatkosodan jälkeen

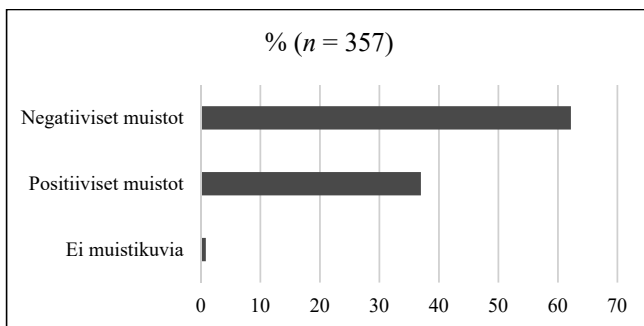
Kun vertaillaan koulunkäyntiä kuvaavia avovastauksia sotavuosien neljän eri ajanjakson (1939–1944) aikana, nähdään että jatkosodan aikana takaisin vallattuun Karjalaan sijoituvissa koulukertomuksissa on eniten kuvauksia köyhyydestä, puutteesta ja peloista. Tätä voidaan tulkita niin, että taustalla olivat jo talvisodan aikaiset menetykset, väliaikaiset asumiset ja yleinen taloudellinen niukkuus – jopa suoranainen köyhyys.

Jatkosodan päätyttyä lisääntyivät kokemukset koulunkäynnin pirstaleisuudesta sekä epäoikeudenmukaisuuden kokemisesta ja kiusatuksi joutumisesta. Samassa suhteessa vähenivät sodan päätyttyä myös ystävällisyyden ja hyvyyden kokemukset. Positiivinen ilmiö oli kuitenkin se, että sodan jälkeisiin muistoihin tulivat mukaan yritteliäisyys ja ahkeruus, joista kertomuksissa oli aiempiin jaksoihin verrattuna enemmän mainintoja.

KUVA 8 Raivaustöissä

Koulukokemuksia kartoittavista avovastauksista ($n = 357$) voi todeta, että reilusti yli puolet koulumuistoista oli negatiivisia (62 %). Loput olivat positiivisia tai vastaajalla ei ollut muistikuvaa (kuvio 22). Tätä voidaan tulkita niin, että lisäkuvauksia kirjoittivat ne osallistujat, joiden mieltä negatiiviset koulumuistot olivat jääneet painamaan. Yleensä ihmisillä on taipumus olla kommentoimatta ilmiöitä, joissa ei ole ollut mitään outoa tai negatiivista.

KUVIO 22 Yhteenveto koulukokemuksista

Sukupuolen ja uskonnon yhteys kiusaamiskokemuksiin

Edellä kuvatut koulukokemukset ovat siis tiivistelmä osallistujien itsensä kirjoittamista avovastauksista. Tähän alaluvun loppuun on luontevaa koota koulukokemusten vertailu myös kyselyaineiston numeroarviointien pohjalta.

Tyttöjen ja poikien roolit koulussa ovat poikenneet toisistaan, kuten myös sopeutuminen koulun kulttuuriin. Tyttöjen koulunkäyntiä ovat usein määrittäneet kiltteys ja tottelevaisuus ja poikien otteita kapina ja tottelemattomuus. Tilastollisen aineiston pohjalta oli mahdollista vertailla evakkolasten koulukokemuksia kaikkien neljän ajanjakson aikana. Halusin tarkastella, onko kiusaamiskokemusten taustalla uskonnosta johtuvia eroja ja miten ne jakaantuvat sukupuolittain (taulukko 4). Osallistujat arvioivat kiusaamiskokemuksiaan asteikolla 1–5.

TAULUKKO 4 Koulukiusaaminen uskonnon ja sukupuolen mukaan

Kiusaamiskokemukset uskonnon ja sukupuolen mukaan													
sukup	uskonto	Karjalan koulu ennen Sotaa			Talvisodan evakkokoulu			Jatkosod. koulu Karjalassa			Koulu sodan päätyttyä		
		ka	kh	n	ka	kh	n	ka	kh	n	ka	kh	n
tyttö	evlut	1,63	0,86	117	1,39	0,70	136	1,45	0,93	140	1,66	0,99	216
	ortod	1,78	0,93	31	1,57	0,91	27	1,35	0,75	20	2,13	1,11	31
poika	evlut	1,56	0,80	75	1,67	0,96	84	1,40	0,91	92	1,69	0,91	128
	ortod	1,71	0,82	20	2,19	1,29	26	1,91	1,16	34	2,25	1,14	50

Keskiaarvovertailun pohjalta voidaan todeta, että kiusaamiskokemuksissa Karjalan koulussa ennen sotaa ja jatkosodan aikana ei ole merkittävää eroa tyttöjen ja poikien välillä. Talvisodan aikana ortodoksipojilla on ollut muita evakkolapsia enemmän kiusaamiskokemuksia (ka = 2,19)¹⁴. Ero muihin on keskisuuuri. Puolestaan sodan päätyttyä sekä ortodoksityttöillä (ka = 2,13)¹⁵ että -pojilla (ka = 2,25)¹⁶ on ollut keskivoimakkaiksi luokiteltavia kiusaamisen kokemuksia. Valtaväestöstä poikkeavan uskonnon takia kiusatuksi tuleminen kokemus on samansuuntainen Kanasen (2010) ja Savolaisen (2015) tutkimusten kanssa.

Yhteenveto kodista ja koulukokemuksista

Kokemukset lapsuudenkodista ja sen ilmapiiristä ovat valtaosalle evakkolapsista olleet positiivisia. Kotien tarjoamat elämässä selviytymisen eväät, kasvatusmallit ja turvalliset ihmissuhteet ovat kannatelleet elämän sisältämissä haasteissa. Puutetta ja täyttymättömiä tarpeita on ollut paljon, mutta aikojen saatossa vaikeat asiat ovat kääntyneet voimavaraksi ja pääomaksi.

Raskaat menetykset ja ankeissa olosuhteissa selviytyminen ovat sisältäneet paljon surua ja kipua, joka on ollut läsnä perheissä – ilmaistuna tai ilmaisemattomana. Vahvimpana surun ja menetyksen käsittelyn mallina on ollut vaikeneminen, johon voidaan liittää myös sisulla kestämissä eetos. Tämä on toki tuttua koko suomalaisväestölle, joka opetettiin

¹⁴ t = (34,1) = -1,924, p = 0,063, d = 0,51

¹⁵ t = (245) = -2,417, p = 0,016, d = -0,47

¹⁶ t = (74,8) = -3,117, p = 0,003, d = -0,58

sodan aikana urheaksi ja pystypäin taistelevaksi kansaksi. Pienistä asioista ei ollut sopivaa valittavaa, eikä varsinkaan rintamalla sotivia saanut kuormittaa arjen huolilla, koska etulinjassa olo oli uhreista suurin (mm. Näre 2014, 193).

Toisaalta evakkoperheissä on korostettu runsaasti myös tunteiden purkamisen tärkeyttä. Purkamisen keinot, itkeminen ja sureminen, nousivat tutkimusaineistossa toiseksi tärkeimmäksi selviytymismalliksi. Olisiko niin, että ”tunteita ilmaiseva ja lapsellinen” karjalaisheimo (Sallinen-Gimpl 1994) on voinut säilyttää elämänsä ja positiivisuutensa osittain myös tämän kasvatustavan takia? Karjalaisten kuuluisa ilmaisu ”*Ilo pintaan vaik syän märkänis*” oli neljänneksi käytetyin surun käsittelyn muoto, joka sodan jälkeisissä olosuhteissa on varmasti ollut eteenpäin auttava selviytymiskeino.

Savolainen (2015, 380) muistuttaa, että on oleellista tunnistaa siirtoväkeä kollektiivisesti yhdistävä ja jaettu *hallitseva kertomus*. Juuri ”ilo pintaan” -lause tiivistää osuvimmin karjalaisevakkojen selviytymistä kuvaavan hallitsevan kertomuksen. Tässä aineistossa *vastakertomuksia* ovat esittäneet ainakin kivuliaita tuntemuksiaan terapiaprosesseissa läpikäyneet evakkolapset. Heidän kertomuksensa ydinsisältöä ovat haavoittumisen tunnistaminen, kipujen puhdistava läpikäynti ja hoidetun haavan arpeutuminen. Pitkäkestoisena mallina ilo pintaan -lause ohjaa kätkemään haavoittumisen, joka laastarin alla hoitamattomana märkii ja purskahtelee pintaan. Pahimmillaan tulehdus leviää laajemmalle ja vaatii perusteellista puhdistamista. Osa toisen ja kolmannen polven evakoista puhkoo suvun märkäpaiseita terapiaprosesseissa, osa uppoutuu työhön, osa kilpailee ja tähtää huipulle, osa etsii kotia maan ääristä, osa pakenee pähteisiin ja osa masentuu. Alkulähteenä on sotasukupolven käsittelemätön trauma, josta erityisesti saksalaiset tutkijat ovat jo vuosia kirjoittaneet (Radebold, Bohleber & Zinnecker, 2009).

Evakkolasten koulukokemukset ovat myötäilleet suomalaisen institutionaalisen koulujärjestelmän traditioita. Opetuksessa ja kasvatuksessa käytettiin rangaistuksia huomattavasti enemmän kuin palkkioita. Ruumiillinen kuritus oli yleistä myös kouluissa. Evakkolapset saivat osakseen pilkkaa ja nimittelyä. Suoranaista kiusaamista kokivat ortodoksisiaustaiset lapset. Sodan jälkeen, sijoituttaessa pysyville asuinpaikoille, kiusaamiskokemukset ja syrjintä lisääntyivät. Moni evakkolapsi koki myös koulunkäynnin pirstaleisuuden haitanneen oppimista. Koulutovereiden keskuudessa evakkolapset ovat hankkineet kunnioitusta menestymällä erityisesti laulamissa ja urheilukilpailuissa. Kouluun liittyviä vaikeuksia kuvasivat vain niitä kokeneet vastaajat; jos kaikki oli sujunut suotuisasti, koulunkäynnistä ei kirjoitettu mitään lisäselvityksiä.

6 EVAKKOLAPSUUDEN METAFORAT

Tässä luvussa vastaan tutkimuskysymykseen 1.3: Millainen on metaforisesti kuvattu evakkolapsuus? Aluksi tarkastelen yleisesti metaforien käyttöä tutkimuksissa. Sen jälkeksen esittelen osallistujien ilmaisemat metaforat, niiden analysointiprosessin ja tulkinnan. Metafora-aineiston ja sen analysoinnin perusteellinen kuvaaminen on tärkeää, koska olen muodostanut niistä alaluvussa 6.3 käyttämäni haastatteluaineiston tulkintakehyksen. Kyselylomakkeessa pyysin vastaajia jatkamaan lausetta: *Evakkolapsuus on ollut minulle kuin...* Metafora-kysymykseen vastasi 351 henkilöä (57 %) eli vähän yli puolet tutkimukseen osallistuneista.

6.1 Metaforat tutkimuksissa

Metaforat ja vertauskuvat ovat kielikuvia, jotka sisältyvät oleellisesti käyttämäämme kieleen. Perinteisesti niitä tutkitaan kielitieteiden parissa. Vertauskuvan avulla sanojen kirjaimellinen merkitys voi avautua kertojalle poikkeavasti ja tarjota mahdollisuuden tarkastella tapahtumia toisenlaisesta näkökulmasta (Ratia 2007, 131). Metaforan latinan kielen sana *metaphora* tarkoittaa sananmukaisesti ylitse kantamista. (Goatly 2011, 1.) Käsitteen suomennoksista löytyy myös ilmaisuja ”*työntää itsensä sisään, tunkeutua tai läpäistä*” (Auranen 2004, 49). Kantolan (2008, 272) mukaan kreikankielinen verbi *metaféró* tarkoittaa siirtämistä, kuljettamista, muuttamista ja keskenään sekoittamista.

Metaforat ja vertauskuvat siis liittyvät läheisesti toisiinsa, mutta niillä on vivahdeeroja. Vertauskuva osoittaa asioiden samankaltaisuuden, ja sillä on vain yksi tulkinta. Esimerkiksi lause *’cembalo on kuin piano’* ilmaisee sen faktan, että cembalo muistuttaa ulkomuodoltaan pianoa. Metafora ilmaisee kahden asian osittaista samankaltaisuutta ja jättää varaa tulkinnoille. Metaforalla on kommunikatiivinen kyky kuvata monimutkaisiakin asioita lyhyesti ja ytimekkäästi. Kun sanotaan vaikkapa *’kotini on kuin vankila’*, ei tarvitse luetella kaikkia vankilaa ja kotia yhdistäviä piirteitä. Metaforaa voidaan käyttää kuin-sanalla tai ilman, joten edellä mainitun lauseen merkitys ei muutu, vaikka metaforisesti ilmaistaisiinkin, että *’kotini on vankila’*. Metafora eroaa vertauksesta myös sen käännettävyydellä. Voimme ilmaista, että piano on kuin cembalo, mutta emme voi sanoa, että vankila on kuin kotini. (Auranen 2004, 49–50; Glucksberg & Keysar 1990, 16.) Käytän tässä tutkimuksessa metaforaa nimenomaan siksi, että se sisältää kyvyn tavoittaa ja ilmaista kokemuksiin sisältyviä tunteita.

Vertauskuvallinen vertailu on yleensä eksplisiittistä, ja se esitetään sanojen ”kuin” tai ”niin kuin” avulla. Metaforassa vertailun nähdään tapahtuvan implisiittisesti ja jopa paradoksaalisesti. Ensikuulemalta ilmaisu saattaa vaikuttaa ristiriitaiselta, mutta lähempi

tarkastelu osoittaakin sen sisältävän jonkinlaisen totuuden. (Elovaara 1992.) Tosin Idström (2010, 468) nostaa esiin metaforaempiriaa tutkineen Glucksbergin (2001) vaatimuksen, jossa korostetaan, että näkemys metaforien implisiittisyydestä on usein liian yksinkertaistettu ja edellyttäisi lisätutkimusta. Yleisesti kuitenkin metaforiset kuvaukset auttavat ihmisiä saamaan välittömän kokemuksellisen esiymmärryksen kuvatuista kohteista (Laine 1995, 13). Eräs metaforisen ilmaisun merkittävimmistä vahvuuksista onkin sen kyky ilmaista tunteita, ja siksi puhutaan erityisestä metaforien tunnevoimasta. (Goatly 2011, 165; Auranen 2004, 56.) Lakoffin ja Johnsonin (1980, 142) mukaan metaforien avulla voidaan tiivistää vaikeasti tavoitettavia ja moniselitteisiä asioita sekä etsiä niiden merkityksiä. Ihmiset käsitteellistävät maailmaa luonnostaan metaforien avulla, mikä helpottaa abstraktien asioiden ymmärtämistä. Lisäksi Gordon, Lahelma ja Tolonen (1995, 4) luonnehtivat metaforia siten, että niillä on kyky ilmaista tunnetun avulla tuntematonta, kätkeä sisäänsä elettyä ja koettua, rajata ja sivuuttaa sekä sekoittaa ja selvittää.

Metaforien teoreettista tarkastelua ovat tehneet erityisesti Ortony (1993), Lakoff ja Johnson (1980), Cohen (1980) ja Davidson (1979). Suomalaisen kasvatustieteen kentällä metaforien avulla on tutkittu muun muassa lasten koulukokemuksia (Gordon, Lahelma & Tolonen 1995; Lindroos & Tolonen 1995 ja Laine 1995). Myös monitieteinen organisaatiotutkimus on hyödyntänyt metaforia organisaatioiden ymmärtämisessä ja kehittämisessä (mm. Auranen 2004; Karila & Nummenmaa 2001 ja Filander 2000.) Näiden lisäksi psykologiassa, ihmismielen tutkimuksessa, metaforia käytetään runsaasti.

Enckell (2008, 16) esittää, että ihmisen kokemat muistot, tunteet ja ajatukset piirtyvät mieleen kuvina, joita voidaan verrata sanoihin. Erityisesti terapiamaailmassa psykodynaamisella tutkimusotteella etsitään ymmärrystä ihmismielen syvistä kerroksista sekä yksilön kyvystä selviytyä mielikuvien avulla elämän vaatimuksista ja tiedostamattomasta todellisuudesta. Psykkiseen tiedostamattomaan varastoituvat kaikki sellaiset tunnekokemukset, joita kognitiivinen mieli ei pysty jäsentämään.

Sodan jaloissa varttuneiden lasten tunnemaailmassa sota elää muistojen ja kokemusmaailman muodossa (mm. Peltonen 2008). Aineistooni sisältyvissä kirjoituksissa ja muistelukerronnassa on selvästi havaittavissa tiedostamattoman muistiaineuksen vaikutus. Esimerkiksi haastattelutilanteissa tämä tuli konkreettisesti ilmi äkillisenä tunneryöppynä (jopa oksentamisena), joka yllätti muistelijan itsensäkin. Metaforien avulla halusin tutkia lapsuuskokemusten piilossa olevaa, tuntematonta ja vaiettua puolta, josta voisi avautua lisäinformaatiota evakkolasten tunnemuistojen tarkasteluun.

6.2 Metaforien analysointi

Aineiston lukuprosessin edetessä aloin hahmottaa metaforat yksilöllisinä narratiiveina, jotka sävyttävät ison evakkolapsijoukon kokonaistarinaa. Yksilöiden käyttämät elementit tai tarinat ilmaisivat evakkolapsuuden erilaisia ja hyvinkin vastakkaisia kokemusolottuvuuksia. tarinat täydensivät mielenkiintoisesti toisiaan ja linkittyivät eräänlaisiksi tarinaketjuiksi, jotka alkoivat näyttäytyä omanlaisia tunnemuistoja kantavina osatarinoina.

Kyselylomakkeen ohjeena oli siis: Jos käyttäisit vertauskuvallista ilmaisua lapsuudestasi, miten jatkaisit seuraavaa lausetta: *Evakkolapsuus on ollut minulle kuin...* Vaikka

yleisen käsityksen mukaan kuin-sanan käyttäminen viittaakin metaforan sijasta vertaukseen, päädyin tarjoamaan ikääntyneille vastaajille kuin-sanaa helpottaakseni lauseen jatkamista. Silti tutkijana voin tarkastella ja tulkita metaforia myös ilman kuin-sanaa (ks. myös Auranen 2004, 88). Tarkoitukseni oli selvittää, millaisilla metaforilla evakkolapset kuvaavat 70 vuoden takaisia lapsuuskokemuksiaan. Minua kiinnosti myös metaforien sisältämä yllätyksellisyys. Voisinko tavoittaa näin entistä syvempiä tunnemuistoja? Lisäksi kiinnostuin siitä, millaisiin kokemukseksiin ja kokijatyyppisiin vastaajat voidaan tunnemuistojen perusteella luokitella.

Hyödynsin evakkolapsuusmetaforien analysoinnissa muun muassa Laineen (1995, 22) koulumetaforatutkimuksessa käyttämää, Leithäuserin ja Volmergin (1988) esittelemää *arkitietoisuuden hermeneuttista analyysimallia*. Mallin mukaisesti aineistolta kysytään ensin sitä, ”mistä puhutaan”, sillä metaforassa ilmaistu ydinajatus viittaa aina johonkin teemaan. Evakkolasten metaforateemoissa puhuttiin esimerkiksi liikkeellä olosta eli matkanteosta, alitajunnan tuotoksista eli erisisältöisistä unista tai eteenpäin kehitymisestä eli koulusta.

Luokittelin aluksi aineiston kaikki 351 metaforaa teemoittain seuraaviin ryhmiin: matka (95), uni (69), koulu (42), kokemus (17), elämä (13), kertomus (12), kannustin (9), kudelma (8), rikkaus (7), kohtalo (7), elokuva (6), muisto (6), taakka (6), maaperä (4), hyppy (3), tuhkimotarina (3), juureton puu (3), järkytys (3), nykytila (3), vaihtelu (3), aarrearkku (2), unohduksen meri (2), muistokirja (2), kipu (2) ja heitteillejätö (2). Yksittäiset kuvaukset (22) laitoin omaan ryhmäänsä. Näin pystyin tulkitsijana liittymään kertojan kokemusmaailmaan sekä esittävällä että metakommunikatiivisella tasolla, kuten analyysimalli edellyttää.

Toisessa vaiheessa etsin metaforien sisältämiä tunneviestejä kuuntelemalla symbolin taakse kätkeytyvää sodan lapsen kokemusta. Millaisina lapsuuden maisemat tuntuvat nyt vuosikymmenten takaa niitä muisteltaessa, ja millaiseen metaforiseen muotoon osallistuja on kaiken kokemansa halunnut pukea? Tässä hermeneuttisen analyysimallin mukaisessa toisessa tulkintavaiheessa kysytäänkin: ”Miten puhutaan siitä mistä puhutaan?” Näin sanallistetuista teemoista on mahdollista muodostaa laajempia kokonaisuuksia ilmaisevia ja emotionaalisesti sävyttyneitä kokemukseksiä, jotka voivat sijoittua tunneskaalan kaikille tasoille. Evakkolasten emotionaalisen kokemukseksiä skaalan positiivisen pään edustajana pidän esimerkiksi aarrearkkua ja negatiivisen pään edustajana mustaa aukkoa.

Tunneskaalan analysoinnista siirryin edelleen analyysimallin intentionaaliseen tasolle, jossa kysytään: ”Miksi puhutaan siten mistä puhutaan?” Siten metafora sijoitetaan laajempaan teoreettiseen ja kokemukselliseen yhteyteen. Kokemukseksiä puhutavoista muodostetaan kulttuurisesti jaettuina ja tuttuina kokemusulottuvuuksia. Tiivistin metafora-aineiston kuuteen erilaista puhutapaa edustavaan kokemusulottuvuuteen: *matkaan, uneen, kouluun, painajaiseen, kohtaloon ja taakkaan* (taulukko 5). Samalla muutin metaforien ilmaisijat kokemuksellisissa kentissään tekijäpositioon, jolloin sain kuusi erilaista kokijatyyppiä. Kutsun tyyppiä sota-ajan lapsuuden läpikäymisen perusteella *selviytyjätyypeiksi*. Selviytyjätyyppi-käsitteellä korostan sitä, että vaikeuksista huolimatta kaikki tutkimukseen osallistuneet ovat kuitenkin selvinneet elämänsä evakkomatkoista – toiset enemmällä, toiset vähemmällä kolhuilla. Menetyksen käsittelyssä on nähtävissä ihmisten

erilaisia toimintatapoja, joiden yhteisistä ja erottelevista piirteistä tyyppiäottelu oli mahdollista tehdä.

TAULUKKO 5 Tiivistelmä metaforista

Metaforat (n = 351)
Matka (n = 42), lisäksi mm. korpivaellus, kaarnalaiva aallokossa, kitisevä kärrinpyörä, kotoa auringosta lähtö; seikkailu (n = 53), rokotus, pakkastalven savotta
Uni (n = 35), lisäksi mm. kertomus (n = 12), kudelman (n = 8), riepumatto, tilkkupeitto, punainen vaate, tuhkimotarina, muistojen kirja, elämäkirjan alkulause, elokuva
Koulu (n = 42), lisäksi mm. rikkaus (n = 7), aarrearkku (n = 2), maaperä (n = 4), hyppy (n = 3), kylvö, ohdakepelto, puuntaimi, trampoliini
Painajainen (n = 34), lisäksi mm. muisto (n = 6), unohtuksen meri, heikoilla jäillä, uhka, kysymysmerkki, portti
Kohtalo kokemus (n = 17) mm. unohtumaton, avartava, epämiellyttävä, lisäksi: nykytila, elämän kiertokulku, vuodenajat, elämä, kohtalo, vaihtelu, jokapäiväinen leipä,
Taakka (n = 6), lisäksi: heitteillejätö, järkytys, invalidi, maanjäristys, musta aukko, kipu, suvusta etäännyttävä, kiirastuli, pakolla muuttuminen, syksyn lehti

6.3 Metaforien sisällöt

Tässä alaluvussa tarkastelen metaforia lähietäisyydeltä ja kuljetan tekstiä eteenpäin dialogissa tulosten ja aiemmin tietämäni kanssa (mm. Tuomi & Sarajärvi 2013, 158). Käytän kunkin teeman käsittelyssä autenttisia aineistositaatteja avatakseni metaforien sisältämiä viestejä.

MATKA

Evakkolasten eniten käyttämä metafora, **matka** (n = 95), tuskin yllättää ketään. Elämää kuvataan yleisesti matkaksi, jolle lähtiessä ei kuitenkaan tiedetä sen sisältämiä yksityiskohtia. Matka-metaforan kokonaisuuteen sisällytin kaikki liikkumiseen, siirtymiseen tai matkustamiseen liittyvät kuvaukset, joista esimerkiksi *"isot saappaat, niillä on vaikea taivaltaa ja ne hirtävät, mutta eteenpäin on ollut vain mentävä ja kestettävä"* kuvaa erään taivaltajan kivuliasta kokemusta. Yleensä matkaanlähtijällä ovat suunta ja määränpää tiedossa, mutta evakkolapsilla näin ei ollut.

Matka-metaforan käyttäjistä yli puolet (n = 53) kuvasi matkaansa luonteeltaan **seikkailuksi**, jonka sisältämää jännitystä kuvattiin monipuolisesti:

Hieman pelkoa ja turvattomuutta sisältävä jännittävä seikkailu, jonka lopputulosta ei ole ennakkoon voinut arvata.

Seikkailu poikkeaa tavallisesta matkasta riskien, vaarojen ja uhkien osalta. Se sisältää jännitystä, eikä lopputulosta voida ennustaa. Elämän vaarat ja uhkakuvat halutaan ottaa mielenkiintoisina haasteina. Kun jälkepäin katsotaan kuljettua seikkailumatkaa, voidaan kokea onnistumista ja hengissä selviytymistä, kuten *"Ilon ja murheen seikkailu, joka jatkuu tunteen ja sielun matkana"*. Onnistunut seikkailu on laadultaan myönteinen. Lopputuloksesta riippuen se voi olla kokijalle positiivinen tai negatiivinen. Sen sijaan kohtuuttomia jännityksiä sisältänyt matka saattaa lähennellä traumaattista kokemusta, jota ei välttämättä haluta muistella. Sen ajatteleminen voi edelleen nostattaa pulssia ja aiheuttaa kauhukuvia. Näissä tilanteissa muistetaan seikkailumatkalla olo, muttei haluta enää välttämättä kuvata sitä. Muut siirtymisen kuvaukset vertautuivat tavalliseen mutta vaikeuksia sisältävään matkaan, kuten *"korpivaellus"*. Lapsen näkökulmasta korpi näyttäytyy pelottavan yksinäisenä, synkkien ja valoa läpäisemättömien puiden varjossa mutkittlevana polkuna.

Jännittävää matkaa edustaa myös *"kaarnalaiva aallokossa"*, joka keikkuu täysin aaltojen armoilla ja tuulten viskeltävänä niin, ettei sitä voi ohjata. Toivoa ylläpitää kaarnalaivalle ominainen kyky pysyä pinnalla. Matkan tarkoitus on auttanut hyväksymään puutteen ja vaivalloisen etenemisen, jota eräs kokija kuvailee *"kärrinpyöräksi, joka vierii eteenpäin vaikka kitisee ja rämissä"*. Yksinäisyyden pohjattomuudesta ja pelosta kertoo seuraava kuvaus:

Pudotus synkkään, harmaaseen, ajoittain mustaan, pelottavaan kuiluun, joka laajeni laajaksi lakeudeksi, jossa pieni yksinäinen evakkotyttö vaelttaa ja pelkää.

Matkaaja voi pelkojensa puristuksessa ylläpitää myös toivoa, joka auttaa selviytymään:

Pitkä matka, jolla kulkee arka, orpo ja eksyksissä oleva lapsi. Elämänmittaisen evakkomatkan päämäärä on päästä kerran kotiin, missä kaikki ahdistus ja pelko ovat poissa.

UNI

Toiseksi yleisin metafora oli **uni** ($n = 69$) eri vivahteineen. Yhteistä kuvauksille oli tietynlainen utuisuus, jossa epätodellinen tapahtuma tuntuu olevan jossain hyvin kaukana, kuten *"hämärä menneisyys"*, *"epäselvä, sivullinen uni"* tai *"muistikuvat alitajunnassa"*. Unet liitettiin usein myös nykypäivän tuntemuksiin, kuten seuraavissa lainauksissa:

kaukainen uni, minun omaa elämääni, tavallaan evakkolapsuus vaikuttaa minussa aina, vaikken sitä muistelekaan

uni, kokemus ja varmaan jonkinlainen trauma, koska itkin viikon sen jälkeen, kun olin ollut katsomassa kotipaikkaa.

Unet ovat merkittäviä psyykkisen tasapainon säätelijöitä. Unessa ihminen elää elämänsä tapahtumia unen hahmojen ja symbolien kautta. Päivätajunnassa yksilön mieli kontrolloi asioita ja hyväksyy olevaisiksi sellaiset, joiden kanssa pystyy selviytymään arjen tehtävistä. Uneen vaipuessa kontrolli poistuu ja alitajunnassa uinuneet hahmot ottavat valtaa ja alkavat käsitellä piiloon painettuja asioita. Unet ikään kuin seulovat tapahtumamassaa ja seulottuaan päästävät tietoisuuteen ainesta, joiden vihjeitä seuraamalla unen näkijä voi alkaa käsitellä piilotajuntaansa. (Mm. Jung ym. 1991, 61–64.) Unisymbolien merkitykset ovat aina yksilöllisiä ja liittyvät unen näkijän kokonaiselämäntilanteeseen, joten niitä ei voi yleistää, kuten joissakin unikirjoissa tehdään.

Kudelma ja kankainen elementti eri muodoissaan olivat myös muita osallistujien ilmaisuvoimaisia metaforia.

Tilkkupeitto, johon on koottu iloisen kukallisia peittopaloja kuin myös tummia, jopa mustiakin paloja ja taas myös valkoisia ja valoisia muistoja.

Erään vastaajan metafora, ”punainen vaate härälle”, selittää ilmaisuvoimallaan monia tunteita. Härän aggressio ja taistelutahto syttyvät heti, kun ärsykettä vilautetaan silmille. Yksilöpsykologiasta tiedämme, että vihaisen ulkokuoren alla on haavoittunut ja kipeä sisin. Hyväksymistä ja kohtaloon tyytymistä mutta myös muistelun väheksymistä ilmaisee seuraava kuvaus:

Kirjava tummasävyinen riepumatto. Iloiset väriraidat tuovat mieleen ihania ihmisiä ja onnistumista elämässä. Toiseksi, joka vanhoja muistaa, sitä tikulla silmään.

Jotkut näkivät lapsuutensa **kertomuksena**, joka voi ilmetä myös kirjan, sadun tai elokuvan muodossa. Tarinan sisältämä draaman kaari on kuljettanut läpi koko tunneskaalan ja tarjonnut lopussa helpotuksen:

kuin kirja, jonka traaginen tarina saa onnellisen lopun ja

Tuhkimo-tarina pienoiskoossa, kenkä on sopinut pääsääntöisesti jalkaan ja ei ole ollut ilkeää äitipuolta eikä sisaria sekä

kaukainen pitkä elokuva, filmi, jossa oli iloa, surua, menetystä, suuria tunteita niin kuin elämään kuuluu.

Tarinallisuus sijoittuu narratiivisen lähestymistavan ytimeen, jossa kertojan puhe ilmentää yksilöllistä sisäistä tarinaa. Sisäistä tarinaa kertoessaan ihminen rakentaa identiteettiään. Sisäinen tarina muuttuu elämän kuluessa. Erityisesti ikääntyneenä halutaan integroida ja hyväksyä vaikeatkin vaiheet ja kokemukset osaksi omaa tarinaa. (Mm. Korkiakangas 2003; Hänninen 2000, 58.)

Liitin tekstiili- ja tarina-ilmaisut unen ryhmään, koska unien tavoin ne viestivät alitajunnassa piilevästä kokemuksesta ja ilmaisevat sisäisen maailman tunnelmia. Ihmisen sisäinen kertomus ja mielen liikkeet voidaan esittää erisävyisinä raitoina, tilkkuina tai kudelmina.

Unimaailman utuisista kuvista edetään valvetilaan ja lapsen kasvuun oleellisesti kuuluvaan vaiheeseen, kouluun.

KOULU

Koulu ($n = 42$) metaforana olikin kolmanneksi käytetyin. Yleisesti sillä kuvataan usein elämää. Puhutaan elämäkoulusta, jonka aikana ihmisen on mahdollista oppia monenlaisia uusia asioita. Eräs osallistuja tiivistä evakkolapsena oppimansa seuraavasti:

Vaikea matemaattinen tehtävä, jossa päättely ja opitut faktat ovat ratkaisun avaimia eli luulen päässeeni asian kanssa tasapainoon. Asiat, joita ei voi muuttaa, täytyy hyväksyä. Evakkolapsuus on myös opettanut paljon.

Kansalaisyhteiskunta vaatii jäseniltään perustaitoja. Nämä taidot moni evakkolapsi kokee saaneensa kokemuksesta, jota pakkomuutot, sijoitukset ja siirtymät antoivat. Evakkolapsen asemassa on opittu taitoja ja kykyjä, joista on ollut monenlaista apua elämän varrella. Seuraava vastaaja jatkoi metaforalauseita näin:

Oppikoulu elämään ja ymmärtämään vähimmäisryhmiä, esim. maahanmuuttajia, mustalaisia, vammaisia ym., joiden parista olen saanut hyviä ystäviä.

Moni rinnasti kokemuksensa koulutuksen ylimpään asteeseen, kuten

elämän korkeakoulu, kovat koettelemukset ovat opettaneet antamaan ihmisarvon ja tuntemuksen tai

korkeakoulu, siitä miten voi vaikeistakin elämän tilanteista selvitä eräänlaisena voittajana.

Korkeakoulu läpäistään alan asiantuntijuutta ja kypsyyttä osoittavalla opinnäytetyöllä. Voidaankin hyvällä syyllä todeta, että elämän äkillisten muutosten kouluma yksilö on muuttamisen, muukalaisuuden, sijoittumisen, erilaisuuden ja sopeutumisen asiantuntija. Eletty elämä, ponnistelut ja saavutukset ovat sitä kypsyyttä, joka voi toimia viimeistään vanhuudessa todisteena onnistumisesta.

Liitin koulun teemaa kuvaavaan ryhmään myös kasvamista ja **maaperää** ilmaisevat metaforat. Erityisesti seuraava kuvaus hiljentää lukijan ja pysäyttää miettimään kokemuksen rajuutta:

pienen puuntaimen joutuminen tuulen tuiverrukseen ja myrskyn kouriin.

Voimme katsella mielikuvissamme hentoa tainta, jonka raivoava myrsky tempaa riopoteltavakseen. Tuuli riipii taimen paljaaksi ja vie versoja mennessään. Mitähän katkenneiden oksien tilalle on kasvanut? Onko puu päässyt kasvamaan täyteen mittaansa? Siltikin, ankarista olosuhteista huolimatta, on säilytty hengissä ja juurruttu lujasti maahan. Riipai-

sevaa todellisuutta ilmentävät myös maaperässä kasvaneet ”juurettomat puut”. Luonnosta tiedämme, että puu ilman juuria lopettaa kasvamisen. Paljon hikisiä työtunteja vaatii myös seuraava:

Ohdakkeinen kasvimaa, jonka saa kuntoon vain kitkemällä tarpeettoman pois, niin jäljelle jäävän voi itsekin hyväksyä.

Samankaltaista aherrusta tarvitaan peltotöissäkin:

Pellon muokkaus ja kylvö elämän keväässä, mukana siemenissä runsaasti myös juolavehneä, joka ajoittain ja paikoitellen on tuhonnut oikean vehnän kasvua.

Lisäksi evakkokokemusta kuvattiin elämään kuuluvana **rikkautena**, joka on antanut rohkeutta:

Kaikesta huolimatta rikkaus. Olen nähnyt pidemmälle kuin oman kartanon aita sekä konkreettisesti että psyykkisesti. Olen saanut elämältä enemmän kuin se, joka ei tätä kokemusta ole saanut.

Koettelemuksia täynnä ollut lapsuus nähtiin myös arvokkaana:

Aarreakku, jota silloin tällöin haluan avata yksin ja nyt usein sisarusteni kanssa eli kuka muistaa mitäkin ja miten, missä olimme silloin, että muistatko sinä mitään karjalasta.

Voidaan ajatella, että ihmiselle on kertynyt selviytymistaistelunsa seurauksena sellaisia arvokkaita taitoja, joilla on pärjätty läpi elämän ja jotka elämän ehtoossa koetaan pääomaksi.

Sen sijaan **hyppy**-metaforan voi kuulla monimerkityksisempänä: hyppy voi tarkoittaa joko jostain pois ponkaisua, hyppyä jonkin ylitse eli jonkin väliin jättämistä tai hyppyä jonnekin eteenpäin. Hyppyillä voidaan ylittää sekä positiivisia että negatiivisia asioita. Eräs vastaaja kuvasikin lapsuuttaan ”hypyksi tuntemattomaan, vaihteluksi ja järkytykseksi”. Kuvauksessa on toisaalta kuultavissa turvassa olevan lapsen spontaani kyky suhtautua uteliaisuudella tuntemattomaan ja toisaalta järkyttyneen lapsen luottamuksen murentuminen. Hyppyyn liittyy myös trampoliini, joka mahdollistaa edestakaisen liikkeen, kasvattaa lihaksia ja viihdyttää.

PAINAJAINEN

Neljänneksi suurin ryhmä muodostui painajaisuniin liittyvistä kuvauksista. Puolet uneen vertaajista luonnehti untaan laadultaan **painajaiseksi** tai pahaksi ($n = 34$).

Paha uni, jota se olikin. Näin pahoja painajaisunia yöllä pommituksista ja tulipaloista, pommilentokoneista, heräsin tuskan hiestä märkänä. Olin jo vuosia yli neljäkymmenen kunnes alkoi helpottaa.

Lisäymmärrystä evakossa elävän painajaismaiseen tunteeseen tarjoaa kuvaus elämän rajoittamisesta, jollaista kenenkään lapsen normaaliin arkielämään ei pitäisi kuulua:

Painajainen, en haluaisi kenellekään sellaisia kokemuksia. Ensimmäisen kerran olin 4-vuotias, toisen kerran 8-vuotias, kyllä lapsuus kuuluisi olla turvallinen. Ne pelkotilat eivät unohdu koskaan. Kun olimme vuokralla toisten asunnoissa, äiti muistutti aina, että ei saa puhua kovalla äänellä. Täytyi liikkua hiljaa, ettei töminä kuulu esim. alakertaan. Nämäkään ei unohdu koskaan.

Paha uni tai painajainen aiheuttaa näkijässä pelkoa ja ahdistusta. Hän on vaarassa, jossa pahin uhkakuva on itsensä kadottaminen, kuolema. Painajaisunien jälkeen ihminen on yleensä kauhistanut ja keho on valmiustilassa, mitä ilmentävät muun muassa tihentynyt pulssi ja hikoilu. Toistuvat painajaisunet voivat pahimmillaan piinata ihmistä lähes koko elämän. Useimmat saavat apua unien käsittelystä. Yleisintä lienee ollut keskustelu läheisten ja ystävien kanssa. Monia on auttanut myös terapeuttinen työskentely.

Eräs vastaaja kuvasi osaansa ”*heikolla jäällä kävelemiseksi*”, joka sekkin sisältää jatkuvan varuillaan olon ja hukkumisen tai itsensä kadottamisen uhan. Painajaisiin liitin myös *unohduksen meren*, jonka syvyyksissä tragediat uinuvat – ilmestyäkseen aika ajoin kokijan unikuviin. Myös *kysymysmerkki* kuvastaa hyvin unen tehtävää eli pyrkimystä ratkaista käsittämättömiä tapahtumia. *Portti* evakkolasten elämässä on useimmiten symboloinut estettä, joka tosin on voinut vaikeuksien tai kiemuroiden kautta auetakin. Tämä tuli näkyviin erityisesti koulutuspolkujen pysähtymisen kuvauksissa.

KOHTALO

Muutama henkilö kuvasi osaansa **kohtaloksi**, jossa nähtiin sekä hyvää että huonoa, kuten: *”ilman sotaa vanhempani eivät olisi koskaan kohdanneet toisiansa.”* Tässä tapauksessa oman osan parhaimman puolen katsominen on auttanut hyväksymään historian ja tarjonnut selitystä menneelle. Seuraavassa voimme kuulla erään ortodoksipojan kaipauksen ja erilaisuuden kivun:

kodittomuus ja orpous; vaikka oli kumpikin, rakastavat vanhemmat, niin kylmillä lattioilla nukkuminen, opettajan haukkuminen, kirkon puute ja oman koulun puute.

Muutamit vastaajat kuvasivat evakkolapsuutta myös **muistoksi**, jota eräs luonnehti *”kaukaiseksi varjoksi*”. Lisäksi lapsuutta luonnehdittiin pelkäksi **kokemukseksi**, jonka sijoitin kohtalon teemaryhmään, vaikkei kokemus varsinainen metafora olekaan. *”Elämän kokemus, josta selvisin ja joka vahvisti.”* Evakkolapsuuden läpikäynyt muistelija voi ikääntyneen perspektiivistä katsella kokemiaan vaikeuksia huojujuntunein mielin. Historia voidaan hyväksyä ja todeta sen kasvattaneen sietokykyä:

Kokemus, josta en antaisi mitään pois, se kaikki on vahvistanut luonnetta kestämään elämän kolhuja.

Kokemuksen yhteydessä lapsuutta verrattiin myös **elämään**, joka on monissa vaiheissaan näyttänyt vivahteikkaana ja luonnollisena. Elämään liitetyistä kuvauksista huokuvat hyväksyntä ja sovinto: ”jokapäiväinen leipä, yhtä luonnollisesti elämään kuuluva” ja ”elämän kiertokulkua” sekä ”kevätsää, lunta, räntää, vettä ja joskus aurinkoa”. Eräs vastaaja kokee lapsuutensa tarjonneen ”otteen elämiseen, selviytymiseen ja itsenäisyyteen”.

TAAKKA

Taakka-metaforan käyttäjät kuvasivat vaikeuden lisäksi selviytymistä, mistä esimerkkinä erään osallistujan kuvaus:

Raskas taakka kannettavaksi: Nuoruudessa piti olla hiljaa karjalaisuudesta, pääsi vähemmällä. Alakoulussa ollessa pelkäsin lentokoneita ja juoksin metsään piiloon koulumatkalla ja toiset nauroi, sama jatkui vielä aikuisenakin.

Tämä kuvattu kokemus on malliesimerkki vaiettujen muistojen, häpeäkokemuksen ja post-traumaattisten pelkojen hallitsevuudesta.

Lapsuudenkokemus oli koettu myös laiminlyöntinä, kuten ”heitteille jätetty kakara”, josta on kuultavissa kunnioitetuksi ja arvostetuksi tulemisen puute. Eräs vastaaja vertasi itseään ”invalidiin”, joka kuvastaa pysyvästi vammautuneen osaa ja kohtaloa. Vastavasti katkeransävyyisenä voidaan kuulla myös toteamus: ”minä en saanut elää normaalia lapsuutta lainkaan.” Lapsen maailman järkkymistä kuvaa myös seuraava metafora:

Kymmenen Richterin maanjäristyksen jälkitila, jossa jäljet vähitellen vähenevät, mutta osa kestää läpi ihmisiän.

Voimme asettaa lapsen tähän kuvaan ja ymmärtää turvan järkkymisen pitkäkestoisen vaikutuksen, joka varastoituu kehon muistiin, aina solutasolle asti. Myös *kiirastuli* kuvastaa jatkuvaa piinaa, jossa ihminen riutuu ja näivettyy. Maahan putoaa myös *syksyn lehti*, jota tallotaan ja potkitaan ja joka heitetään kompostiin. *Suvusta etäännyttävä ja tuttavaperheen tuttava* kuvastavat yksinäiseksi ja erilaiseksi jääneen kokemusta. *Musta aukko* voi kohdalle osuessa imaista ja viedä lopullisesti mennessään; kyseessä on jatkuva uhka. *Kipu* tuntuu, sykkii ja muistuttaa olemassaolostaan. *Jarru* estää etenemistä, hidastaa ja pyöriin osuessaan pakottaa matelemaan ja lopulta pysähtymään. Toki jarru voi toimia positiivisenakin metaforana, jolloin se suojaa vaikka törmäykseltä, mutta tässä tapahtumakontekstissa tulkitin kirjoittajan liittäneen siihen negatiivisen merkityksen.

6.4 Metaforien selviytyjätyypit

Sovelsin aineiston analysoinnissa ja tulkinassa arkitietoisuuden hermeneuttista mallia. Aurasen (2004, 79, 84) tavoin törmäsin metaforien luokittelun hankaluuteen. Huomasin,

että valmiit analysointitavat ja tulkintakehykset eivät sellaisenaan suoraan palvele aineistoani. Analyysia tehdessäni ja aineistoa tiivistäessäni pidinkin mielessäni niin evakkolapsitutkimukseni tarkoituksen kuin tutkijan vapauden keksiä ja kehittää aineistolle adekvaatti analyysimenetelmä (Grönfors 1982, 144–145). Sijoitin muodostamiini kokemukseksiin erilaatuisia kokemuksia kantavat kokijatyyppit, joita tarkastelen erilaisina selviytyjätyypeinä.

Metaforan muotoon puetun tunteen ilmaisijana on aina elävä ihminen, joka asettuu johonkin kulttuurissa yleisesti ja yhteisesti jaettuun kokemukselliseen kenttään. Kentät voidaan nimetä kokemukselliseksi ulottuvuuksiksi, joista tämän metafora-aineiston pohjalta käytän käsitteitä *selviytyminen*, *etsiminen*, *toimiminen*, *traumatisoituminen*, *hyväksytyminen* ja *menettäminen*. Metaforiset kokemukset voidaan nähdä ja kuulla myös tiivistettyinä tarinoina, narratiiveina, joissa kokijat edustavat metaforan sisältämän tarinan päähenkilöä. Nämä päähenkilötyypit nimesinkin seuraavasti: *selviytyjä sankarit*, *identiteetin etsijät*, *optimistiset toimijat*, *trauman työstäjät*, *kohtalonsa hyväksyjät* ja *menetysten kantajat*.

Suurinta kokijatyyppiryhmää edustavat **selviytyjä sankarit**, joihin sijoitin lapsuutensa matkaan ja erilaisiin liikkeellä olemisiin verranneet ihmiset. Reaalimaailmassa matkan ja vaellusreitit kulkeneet voivat aina perille päästyään katsella taittamansa taipaleen vaiheita, olosuhteita ja sään vaihteluita ja todeta selvinneensä kaikesta. Erityisesti vaikeuksia läpikäynyt voi hyvällä syyllä sanoa olevansa kunnialla matkastaan selviytynyt sankari. Selviytyjä voi olla myös evakkolapsuuttaan ”rokotukseen” vertaava henkilö, joka on säilynyt terveenä saamansa suojan ja vastustuskyvyn ansiosta. Sankari asuu myös miehessä, joka kutsuu lapsuuttaan ”*pakkastalven savotaksi*”. Tarvitaan sisua, kun kireänä talviaamuna sonnustaudutaan hikiseen puunkaaturakkaan ja edessä on umpihanki. Sankarius saavutetaan aina jonkin itseä suuremman voittamisesta. Sankarille ovat tuttuja myös kärsimykset, joiden läpikäynti on kasvattanut kestäkykyä.

Toisen ryhmän kokijatyyppit nimesin **identiteetin etsijöiksi**, joihin sijoitin kaikki uni-kuviin, tarinallisuuteen ja ilmaisullisuuteen viitanneet metaforat, esimerkiksi ”*Tuhkimotarina*”, ”*elämän kirjan alkulause*” ja ”*muistojen kirja*”. Tähän ryhmään otin mukaan myös erilaisten käsitöiden ja taideteosten avulla välitettävät tunnemuistojen kuvaukset, kuten ”*tilkkupeitto*”, ”*kudelman*” tai ”*punainen vaate härälle*”. Evakkolasten kohdalla merkittävä kysymys liittyikin identiteetin muodostumiseen. Tilkkupeittojen, räsymattojen ja tuhkimotarinoiden avulla etsitään identiteettiin kuuluvia osia ja rakennetaan yhteyttä teosten katsojiin. Lapsi, joka on joutunut luopumaan asuinympäristöstään, kielessään ja mahdollisesti uskonnostaan, kohtaa kasvunsa eri vaiheissa kysymyksen: Kuka olen, mistä tulen, mihin kuulun? (Mm. Ilonen 2013, 14; Kananen 2010, 43). Tarinallisesta näkökulmasta muistelijan katsotaan rakentavan kertoessaan kokemuksellista todellisuutta ja koostavan ilmaisullaan koherenttia elämäntarinaa. Muistelija etsii dialogia menneen ja nykyisyyden välille, jolloin hän Korkiakankaan (2006, 127) mukaan tuottaa todellisuuden kertomisen sijaan koetun todellisuuden tulkintoja. Kertojan katsotaan etsivän valinnoilleen psykologista, sosiaalista tai moraalista oikeutusta, jonka avulla oman elämänsä arvostaminen vahvistuu ja itsekunnioituksen ylläpitäminen lujittuu.

Kolmanneksi suurimman ryhmän tyyppisiä yhdistävät koulutus, eteenpäinmeno, toimivuus, kasvu, yrittäminen ja oppiminen. Heidät nimesinkin **optimistisiksi toimijoiksi**.

Koulu metaforana oli suosittu. Näyttää siltä, että monet evakkolapset ovat jo kotikasvatuksessaan voineet saada senkaltaista tulevaisuuteen orientoimista, joka on avannut heidän eteensä mahdollisuuksien ja toivon maailman. (Värri 1997, 121–125.) Eteenpäinmeno, tulevaisuudenusko ja yrittämisen malli ovat auttaneet suurta osaa karjalaisväestöstä selviytymään vaikeuksista ja säilyttämään toimintakykynsä. Yrittämisen malli näkyy myös tutkimukseen osallistujien ammatillisessa jakautumisessa: vastaajissa on paljon yrittäjiä, itsenäisissä asiantuntijatehtävissä tai ammatinharjoittajina työskenteleviä.

Neljännän ryhmän nimesin **trauman työstäjiksi**. Tähän sisällytin lapsuuttaan painajaisuniin, pelkoihin ja jännityksiin verranneet ihmiset. Traumaa kuvataan tavallisuudesta poikkeavaksi kokemukseksi, joka tapahtumahetkellä ylittää psyykkisen käsittelykyvyn, niin että ihminen menettää eheyden ja hallinnan kokemuksen. Traumaattinen tapahtuma, jollainen sota lapsen maailmassa on aina, kytkee ennustamattomuudellaan lapsen hälytysvalmiuteen. Jatkuva hälytystilassa oleminen nostaa stressitasoa ja lisää kortisolin erittymistä, mikä voi sekoittaa elimistön sisäerityksen itsesäätelyjärjestelmää jopa myrkytystilaan saakka. (Ogden ym. 2009.) Lapsen ymmärrykselle käsittämättömiä ovat olleet niin aikuisen hädän näkemisen, pakenemisen ja hengenvaaran kokemukset kuin pommikoneiden tai sotarintaman jylinät. Pelot iskeytyvät sekä irrallisina kauhukuvina psyykkiseen tiedostamattomaan että kehollisina jännitystiloina fyysiseen olemukseen. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä syvemmälle alitajuntaan ja kehollisuuteen oireet voivat piiloutua. (Mm. Serenius 2003; Ogden ym. 2009.) Painajaisunien suuri määrä kertoo evakolasten kokemusten järjestyneen perusteellisesti turvallisuudentunnetta ja vaikuttaneen kauaskantoisesti elämään vielä ikääntyneenäkin.

Viidentenä tulivat **kohtalonsa hyväksyjät**. Heitä olivat muun muassa ”*avartavaan*”, ”*vahvistavaan*” ja ”*jokapäiväiseen leipään*” tai ”*elämän kiertokulkuun*” lapsuuttaan vertaavat. Metaforissa on varmasti kuultavissa myös ikääntyessä tapahtuva luonnollinen elämän tapahtumien integraatio. Elämänmatkan loppuvaiheissa kokemukset kyetään hyväksymään ja sisällyttämään ikiomaan elämäntarinaansa. Todennäköisesti tämä joukko edustaa niitä lapsia, joiden evakkomatkat ja uusille paikkakunnille sijoittumiset sujuivat ilman suurempia ongelmia. Korkiakangas (2003, 202–203) muistuttaa, että menneisyyden epämiellyttävienkin muistojen hyväksyminen auttaa ikääntyvää tunteiden hallinnassa. Muistelu kokonaisuudessaan ylläpitää ja luo jatkuvuutta sekä on voimavara menneen ja nykyisen välisessä vuoropuhelussa. Silti ajoittain tarvitaan menneiden asioiden ymmärtämistä ja selvittelyä tässä ja nyt.

Kuudes tyyppiryhmä edusti taakoittumista, kärsimystä, kipua, invalidiutta, osattomuutta ja monenlaista vaille jäämistä. Näitä ihmisiä kutsun **menetyksen kantajiksi**. Heille on yhteistä tietynlainen kohtaloon pettyminen, menneisyyden syyttäminen ja kiipuun kiinni jääminen. Historiallisista epäkohdista puhuttaessa tapahtumia voidaan kerrata ja kuvata uudestaan ja uudestaan, mutta tarina ei muutu eikä siihen tule uusia sävyjä. Tätä voidaan kutsua myös uhriutumiseksi. Joitakin ihmisiä lapsuuden taakat seuraavat sitkeästi. (Heikkinen 2003, 215; Serenius 2003.) Metaforakuvausten lisäksi koko tutkimusaineistoni kirjallisista vastauksista on luettavissa myös paljon katkeransävyisiä tarinoita. Menetyksen kantajat olisin voinut sijoittaa myös trauman työstäjien ryhmään, mutta käytetyt metaforat ilmaisivat niin voimakkaasti yhä läsnä olevaa kipua ja menetyksen taak-

kaa, että niiden huomioiminen ja omaksi ryhmäksi nimeäminen tuntui oikeudenmukaiselta. Mikrohistoria korostaa yhdenkin menneisyyden äänen merkittävyyttä muodostettaessa kokonaiskuva jostain historiallisesta kokemuksesta (mm. Ukkonen, 2000). Siksi menetysten kantajien ääni saa haastaa jälkipolvia kuuntelemaan ja käsittelemään kollektiivisen alitajunnan katveisiin kätkeytyntä taakkasiirtymää.

Taulukon 6. vasemmassa sarakkeessa kuvaan jo aiemmin (alaluvussa 6.2.) esitteleni metaforaryhmien luokitukset esimerkkeineen. Oikeanpuoleiseen sarakkeeseen olen sijoittanut kyseistä metaforaa käyttäneet osallistujat, jotka olen jakanut kullekin ominaisen selviytymisstrategian mukaisiin selviytyjätyyppeihin.

TAULUKKO 6 Metaforaryhmien selviytyjätyypit

Metaforat (n = 351)	Selviytyjätyypit
Matka 42 (esim. korpivaellus, kaarnalaiva aallokossa, kitisevä kärrinpyörä, kotoa auringosta lähtö), seikkailu 53, rokotus, pakkas-talven savotta	Selviytyjäsenkarit
Uni 35, kertomus 12, kudelma 8 (esim. riepumatto, tilkkupeitto, punainen vaate), Tuhkimo-tarina, muistojen kirja, elämäkirjan alkulause, elokuva	Identiteetin etsijät
Koulu 42, rikkaus 7, aarrearkku 2, hyppy 3, maaperä 4 (esim. kylvö, ohdakepelto, puuntaimi), trampoliini	Optimistiset toimijat
Painajainen 40, muisto 6, unohduksen meri, heikoilla jäillä, uhka, kysymysmerkki, portti	Trauman työstäjät
Kokemus 17 (esim. unohtumaton, avartava, epämiellyttävä) elämä, kohtalo, vaihtelu, jokapäiväinen leipä, nykytila, elämän kiertokulku, vuodenajat	Kohtalonsa hyväksyjät
Taakka 6, heitteillejätö, järkytys, invalidi, maanjäristys, musta aukko, kipu, suvusta etäännyttävä, kiirastuli, pakolla muuttuminen, syksyn lehti	Menetysten kantajat

Evakkolapsuuskokemuksesta ilmentävien metaforien tulkinta ja ryhmien muodostaminen vaati useita lukukertoja sekä yksilöllisten merkitysten kuuntelemista ja prosessointia. Metaforat assosioituvat eri asioihin ja merkitsevät eri ihmisille luonnollisesti hyvinkin erilaisia asioita. Tämä näkökulma on huomioitava kaikessa tulkintaan pohjautuvan tiedon ja sen totuusarvon arvioinnissa.

Analyysiprosessin edetessä tutkin metaforien pohjalta muodostettujen muuttujien yhteyttä hyvinvointiin. Kuvaan alaluvussa 7.1.2 tästä kuusiluokkaisesta metaforajaottelusta

tiivistettyä karkeaa kolmiluokkaista kokonaisuutta, joka muodostettiin metaforia määrittävän yleissävyn (positiivinen, neutraali tai negatiivinen) perusteella. Tämän jälkeen metaforat kvantifioitiin, jolloin oli mahdollista tutkia niiden yhteyttä hyvinvointiin.

Käytän metaforista muodostamiani selviytyjätyyppejä myös haastattelujen analysointikehyksenä. Tarkastelen haastateltujen henkilöiden kuvauksia siitä, miten he suhtautuvat menetyksiinsä, mikä on ollut ilmeisin selviytymisstrategia ja millaisena sisäisenä tunne muistona evakkolapsuuden kokemus kerronnassa näyttäytyy. Näiden suhtautumistapojen perusteella olen määritellyt haastattelemani henkilöt eri selviytyjätyyppeihin kuuluviksi.

6.5 Selviytyjätyypit haastatteluissa

Tässä alaluvussa tarkastelen lähemmin haastatteluaineistoa ja sen analysointiprosessia. Olen sijoittanut kunkin selviytyjätyypin omaksi alaotsikokseen, jonka alle olen koonnut tiivistelmät kustakin henkilöstä ja hänessä ilmenevistä selviytyjätyypin piirteistä. Olen muuttanut henkilöiden nimet ja häivyttänyt kaikki tunnistamiseen viittaavat yksilölliset tiedot.

Haastatteluaineisto ja sen analysointi

Yli 200 henkilöä ilmoittautui haastatteluun palautettujen kyselylomakkeiden kautta. Jokaisen ilmoittautuneen yksilöllinen tarina olisi tutustumisen arvoinen, ja sen kuuluisi päästä osaksi suomalaisten dokumentoitua psykohistoriaa, josta jälkipolvet voisivat ammentaa tietoa. Koska yhteen tutkimukseen mahtuu kuitenkin vain rajallinen määrä aineistoa ja saamani kyselyaineisto oli varsin laaja, otin merkityksiä avatakseni mukaan 12 haastateltavaa, kuusi naista ja kuusi miestä. Yhden miehen haastattelun jätin tutkimuksesta pois hänen nuoruutensa takia.

Koostin haastatteluista tiivistelmiä, joiden sisältöjä esittelin eri vaiheissa useiden teemojen pohjalta. Esiin tulleita pääteemoja olivat lapsuudenkoti, vanhemmat, koulu-, evakomatka- ja asumiskokemukset sekä oman elämänkulun, hyvinvoinnin ja terveyden kuvaukset. Elämän tapahtumista evakkolapsen taipaleen varrelta olen saanut lukea monia koskettavia kuvauksia, jotka ovat sisältäneet mielenkiintoisia nyansseja ja ainutlaatuisia merkityksiä. Päädyin siirtämään haastattelujen sisältöjen yksityiskohtaiset kuvaukset tämän väitöstutkimuksen jälkeen julkaistavaan kirjaan. Tämän johdosta ryhdyin lukemaan haastatteluja kokonaan uudenlaisen tulkintakehyksen kautta: sisällöllisten teemojen etsimisen sijasta kiinnostuin lapsuuskokemusten metaforisista kuvauksista ja erityisesti niiden verhoamista viesteistä. Metafora-aineisto alkoi näyttäytyä pohjamatriisina, johon ryhdyin peilaamaan haastattelukerrontaa. Soveltamani tulkintakehitys sai siis muotonsa vähitellen analyysiprosessin kuluessa.

Ensiksi pysähdyin tarkastelemaan sitä, mitä haastateltava kertoo kotinsa pakkomenetyksestä ja miten hän suhtautuu siitä nousevaan kipuun. Kutsun kodin menetystä kivuksi, sillä koti edustaa lapselle turvapaikkaa, jonka menettämistä sota-ajan olosuhteissa voidaan tarkastella kipua sisältävän trauman näkökulmasta (Levine 2008). Tiedostan saman-

aikaisesti myös sen, että menetyksiin liittyvät suhtautumistavat ovat monella tavoin toisistaan poikkeavia ja riippuvaisia ihmisten yksilöllisistä selviytymisstrategioista. Selviytymistä kuvaavia katkelmia olikin haastatteluissa runsaasti. Niiden pohjalta löysin haastateltuja yhdistäviä ja erottelevia piirteitä. Seuraavassa on tutkimuspäiväkirjasta poimimani esimerkki kahden erilaisen selviytyjän, Antin ja Eilan, toimintamalleista ja vastakaisista selviytymisstrategioista:

Antti kertoo haastattelussa selkäpiitä karmivia yksityiskohtia pakomatkoistaan, näkemistään eläinten kohtaloista ja kuoleman vaaroihin joutumisistaan. Haastattelussa hän puhuu tapahtumista kuin jokapäiväisestä leivästä. Elämän kulun kuvauksissa toistuvat sankarilliset tilanteista selviytymiset ja kipujen vähättelyt. Ryhti ylväänä ja lujalla rintäänellä hän esittelee saavutuksiaan, voittojaan ja menestystään.

Eila kuvailee kodittomuuden kokemusta ja emotionaalista yksinäisyyttään. Elämän koettelemukset ovat lähes murtaneet hänen kestokykynsä. Omaa mielenterveyttä vaaliakseen hän on turvautunut ammattiauttajaan. Haastattelussa hän puhuu menetyksistään, muttei sankarin lailla, vaan selviytyjän, jolle menestystä ilmentää lähinnä oman jakamisen ihmettely ja terapeuttisesta matkasta kertominen. Kipu tuntuu kertoessakin, mutta ei kuitenkaan enää hallitse.

Selviytyjätyyppihaattelussani Antti edustaa selviytyjäsanskaria ja Eila trauman työstäjää.

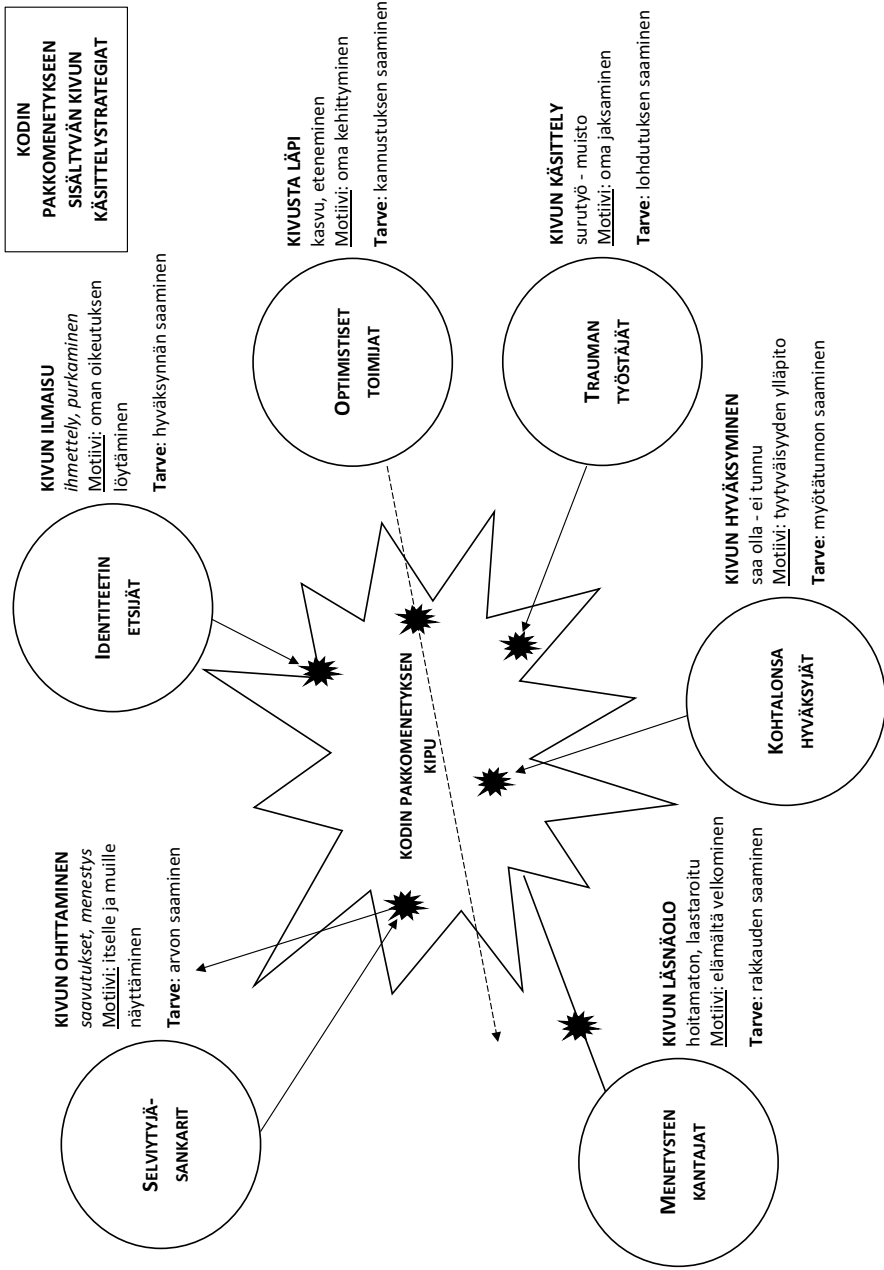
Toiseksi etsin kerronnasta niitä haastateltaville ominaisia tapoja, joita he olivat käyttäneet elämässään selviytyäkseen vaikeuksista. Joidenkin kohdalla haastattelun kuluessa toistamiseen kuvatut toimintamallit tarjosivat selkeää informaatiota yksilöllisestä selviytymisstrategiasta. Tästä esimerkkinä on Irenen suorasukainen toteamus: *”apua ei pyydetä, itkuja ei näytetä ja yksin selviydytään.”* Muutamien kohdalla jouduin etsimään toimintaa synnyttävää motiivia salapoliisin tavoin. Yhdistelin pieniä juonenpätkiä, joiden avulla pyrin tavoittamaan pintapuolisen yleiskerronnan alta kivun käsittelyyn liittyviä syvätason tarpeita. Useamman lukukerran jälkeen yksilöiden ominaispiirteet alkoivat terävoityä ja historian kätköihin hautautuneet mallit saivat muotonsa.

Etsin haastatteluista siis erilaisille selviytyjätyypeille ominaisia tapoja käsitellä menetyksiä. Koska metaforakysymykseen oli vastannut yli puolet osallistujista ($n = 351$, 57 %), katson käytettyjen metaforien tarjoavan riittävän monipuolisen aineiston. Siitä muodostamani selviytyjätyyppiluokitus edustaa ilmiötä myös yleisemmällä tasolla.

Tyypittelyä tehdessäni olen kuitenkin tiedostanut Sereniuksen (2003, 38) huomautuksen siitä, etteivät kaikki koe menetyksiään traumaattisina. Psykoanalyttisten sotalapsitutkimustensa pohjalta Serenius oikeutetusti muistuttaa, etteivät kaikki sotalapset kokeneet siirtojaan traumaattisiksi tai pitkäaikaisiin psyykkisiin vaurioihin johtaneiksi. Vastaavasti näen evakkolasten suhtautumisen menetyksiin jakaantuvan moniksi erilaisiksi kokemistavoiksi. Menetyksiin liittyvän trauman aste on riippuvainen lapsen iästä ja kyvystä ymmärtää tapahtumaa sekä tapahtumahetken olosuhteita (Serenius 2003, 41). Myös Vihottula (2015, 191) toteaa oman aineistonsa pohjalta, ettei traumakokemuksista selviytyneistä voida tehdä yksikertaisia yleistyksiä. Toipumisprosessi on vaihteleva ja pitkäkestoinen, eikä sitä voida selittää millään yksittäisellä tekijällä. (Myös Palosaari 2007.)

Haastattelujen sisältöjen lukuprosessia ohjasi punaisena lankana kysymys: Mitä henkilö kertoo menetyksistään, miten hän niistä puhuu ja kuinka hän on käsitellyt niihin liit-

tyvää kipua? Koostin tekemäni luokituksen ja tulkintani pohjalta yhteenvedon, josta käyvät ilmi kullekin selviytyjätyypille ominaiset kivun käsittelystrategiat, toimintaa ohjaavat motiivit ja täyttymystä vaille jääneen lapsen tarpeen. Ihmisen tarvetta voidaan kutsua myös kaipaukseksi tai olotilaksi, jossa peruskokemus elämästä on se, että jotain puuttuu. Puutteeseen liittyy nälkä, jota yritetään tyydyttää monenlaisilla asioilla ja keinoilla. Olen koonnut eri selviytyjätyypit kuvioon 23, josta ilmenee kullekin ominaisten kivun käsittelystrategioiden kulku.

KUVIO 23 Kodin menetykseen liittyvän kivun käsittelystrategiat

Kivun käsittelystrategiat ovat luonnollisesti monipuolisempia kuin yhden kuvan avulla esiteltyyn karkeaan tyypittelyyn on mahdollista sisällyttää. Eri yksilöillä painotukset ja sävyt poikkeavat huomattavastikin toisistaan vaikka yleispiirteiltään voivatkin edustaa samaa selviytyjätyyppiä. Kunkin tyytin sisällä esiintyy laadullisesti sekä yhteisiä että yksilöllisiä piirteitä, mutta kuitenkin senkaltaista erityisyyttä, joka erottaa sen muista tyypeistä (mm. Paananen 2008, 32).

6.5.1 *Selviytyjä sankari – ”Iso mies ja kehtaat itkeä”*

Selviytyjä sankarille tyypillinen suhtautumistapa menetykseen on siihen liittyvän kivun ohittaminen. Menetyksen kivussa käväistään ja siitä puhutaan vain ohimennen, lähes huomaamatta, ja siitä pongahdetaan pois kuin vahingossa jännitejohtoon saadusta osumasta. Selviytyjä sankarin puhe kääntyy nopeasti tekemisiin, omiin saavutuksiin ja elämässä menestymiseen. Luokittelin tähän ryhmään kuuluviksi Antin ja Einon.

Molemmat ovat lähtöisin maanviljelijäperheistä, joissa isät ovat toimineet myös yrittäjinä. Äitejä kuvataan kertomuksissa turvallisiksi, ahkeriksi ja neuvokkaiksi. Isät ovat taistelleet rintamalla ja jääneet näin myös äitejä etäisimmiksi. Antti ja Eino ovat perheensä kuudensia lapsia. Antilla on yksi nuorempi ja Einolla kaksi nuorempaa sisarusta.

Miehet ovat työskennelleet esimiestehtävissä ja olleet yhteiskunnallisesti aktiivisia. He ovat myös käyneet useita kertoja lapsuutensa kotiseuduilla, luovutetussa Karjalassa. Puheissa korostuu Karjalan luonnon kauneuden ja ainutlaatuisiksi kuvattujen maisemien yksityiskohtien ihailu. Koettu terveydentila ja kokonaishyvintointi ovat molemmilla hyvät. Selviytyjä sankarin kertoessa menetyksen kokemuksistaan keskustelu kääntyy nopeasti elämän saavutuksiin ja positiivisiin puoliin. Lapsuuden nähdään antaneen avaimia elämään ja kuljettaneen jännittäviä polkuja. Muistelussa korostuu elämän vaikeuksien voittaminen.

Antti

Antti puhuu paljon äidistään, joka on ollut turvallinen ja neuvokas evakkovaiheissa. Myös uskonto on ollut äidin elämässä merkittävässä roolissa. Isästään Antti on ylpeä mutta pohjaa tämän sodan jälkeistä romahtamista, viinan käyttöä ja liiketoimiin uppoutumista. Konkurssin tehtyään isä raitistui ja alkoi taas menestyä. Puheesta huokuu kunnioitus isän sotilas- ja yrittäjäpersoonaa kohtaan. Evakkolapsuudestaan Antti muistelee vaarallisia ja vähältä piti -tilanteita, joista on täpärästi selvinnyt hengissä. Kun Antti kuvaa evakkolas-ten syrjintään liittyviä tilanteita, puheessa korostuvat taistelutahto, voima ja vahvuus.

Olinko mä neljännellä luokalla jo, mut siellä päi oli kolmenlaisia lapsia, ... punikkien lapsia, lahtareiden lapsia ja ryssät... Ensinnäkin sitä tapeltii ja ne punikit oli sitte lahtareiden vihollisii, minä muistan heidän nimetkii, että niitä sormittii vähän kun niiden isät oli ollu punakaartissa. Suurin osa

*oli Lapuan liikkeen miehiä valkosten puolella. Punikkien lapset siellä kou-
lussa leimattii ja meiät siellä sen kielen ja uskonnon takia ryssiksi, mut
kyllä tapeltiin...*

*...ne tappelut alko nii, että siellähän oli kovia painijoita, että pai-
nilla ratkaistaan ja nehän oli housut vihreenä, kun nurmikolla painettiin,
ja kyynärpäät ja puserot, vaatteet likaantu. Usein siellä jos se pohjalainen
hävis, niin sehän rupes tappelemaan, minä muistan sen yhen pojan... se
ku hävis minulle painissa, niin sehän nyrkkien kaa vaa, no eihä minua,
pidän kans puoleni. No minä ku timautin, sehän vuoti ku härkä verta. Ja
sitte ku mentiin, jonossa, sitte opettaja, että mikä mikä... nii ei se sanonu
opettajalle, että mä löin. Ei, se vietii voimistelusalii selällee makaamaan
ja paniko se kalikan vielä hartioitten alle, että se nenävuoto loppuu, mutta
se ei kieliny opettajalle, että minä löin.*

Tappeluissa kiusaaville kavereille on näytetty ja kunnioitus on tällä tavoin ansaittu mutta kanteluista on pidättäydytty. Omat saavutukset, kokoelmat, valokuvat ja itse tehdyt käsi-työt ovat esillä haastattelussa. Akateemisen koulutuksen saaneena Antti on toiminut työ-urallaan johtotehtävissä ja vaikuttanut yhteiskunnallisesti aktiivisissa järjestöissä. Tä-mänhetkisestä hyvinvoinnistaan hän antaa kiitettävän arvosanan.

Eino

Eino puhuu lapsuudenperheestään lämpimästi. Hän luonnehtii äitiään läheiseksi ih-miseksi, joka välitti lapsille myös tärkeät uskonnolliset arvot. Isä oli sitkeä ja äärettömän ahkera työhminen, joka teki itse uuden kotitalonsa tiiletkin sijoituspaikkakunnalla. Tiilenpoltosta hän loi myös kannattavaa yritystoimintaa. Sodan syttyessä Eino oli uteliaana laskeskellut kotiseutunsa ylle saapuvia pommikonelaiivueita. Hän kertoo ylpeyttä äänes-sään, että he olivat viimeisiä rajaseudulta evakuoituista perheistä. Eino oli lähtenyt 12-vuotiaana vapaaehtoisesti Ruotsiin sotalapseksi. Ruotsiin tullessaan hän oli viettänyt vat-sakipujen vuoksi jonkin aikaa sairaalassa, josta hänet oli toipumisen jälkeen sijoitettu aluksi lastenkotiin. Siellä hän muistaa ikävöineensä kotiaan ja erityisesti samaan aikaan maahan tullutta sisartaan. Siskoaan hän ei Ruotsissa ollessaan koskaan tavannut, koska tämä oli sijoitettu toiselle paikkakunnalle. Eino pääsi hyvin toimeentulevaan ja huolehti-vaan sijoitusperheeseen. Hän toteaa saaneensa sieltä paljon siunausta elämäänsä. Suo-meen paluu sisälsi iloa omien vanhempien näkemisestä mutta myös syvästi koskettavaa haikeutta sijoitusperheen jättämisestä.

*Ruotsin mamma saattoi mut Tukholmaan asti junalla. Mamma itki hyvä-
stejä jätettäessä ja hänen oli hyvin vaikeaa päästää mua lähtemään koti-
maahan. Mamma olis halunnu mut omaksi pojaksi. Se oli mullekin surkea
paikka. Osa sydämestäni jäi Ruotsin kotiin.*

Suhteet ”mammaan ja pappaan” ovat säilyneet läheisinä kaikki nämä vuodet. Sotalapsi-aikanaan Ruotsissa Eino omaksui keräilyharrastuksen, minkä ansiosta hän saavutti myö-hemmin elämässään kyseisen keräilyteeman johtavan asiantuntija-aseman ja sai arvostet-tuja kotimaisia ja kansainvälisiäkin palkintoja. Työurallaan hän eteni esimieheksi sosiaa-

listen taitojensa ja ahkeruutensa ansiosta. Haastattelussa korostuvat elämän aikana kovalla työllä hankitut asiat, itse alusta loppuun saatetut suuret hankkeet ja taloudellinen vauraus. Hyvinvointiaan Eino kuvaa haastatteluhetkellä erinomaiseksi.

Selviytyjänsankari tarkastelee elämäänsä vaikeuksien voittamisen, menestymisen ja haasteista selviytymisen kautta. Hän kyllä tunnistaa menetyksensä ja viivähtää muistikuvien herättämissä tunteissa, mutta puhe kääntyy nopeasti ja toistuvasti omiin saavutuksiin, joihin hän on silminnähden tyytyväinen. Menetysten sisältämää kipua voidaan vähätellä tai ainakin sujuvasti ohittaa esittelemällä omia töitä, sankaritekoja ja voittoja. Kuulijasta tuntuu, että lapsen tilannetta ei haluta katsoa ja siihen liittyvät tunteet halutaan sivuuttaa.

6.5.2 *Identiteetin etsijä – ”Oon halunnu näyttää naapureille”*

Identiteetin etsijä asettuu lapsuutensa ja nykyisyytensä rajapinnoille ja tarkastelee ihmetellen lapsena kokemaansa ja elämänsä kohtaloa. Hänellä on tarve ilmaista kokemuksiin, ja hän etsii itsen ja ulkomaailman välistä suhdetta. Kipu näyttäytyy usein unissa ja purkautuu erilaisten toimintojen, ilmaisukanavien ja taidemuotojen kautta. Identiteetin peruskysymys – kuka olen, mistä tulen ja mihin kuulun – on etsijän kertomuksissa läsnä. Näitä pohdintoja oli eniten Irenen haastattelussa.

Irene

Irene varttui kuusilapsisen perheen toiseksi nuorimpana. Isä oli rauhaa rakastava kalastaja, hiljainen ja luonnossa viihtyvä. Äiti uurasti sahteollisuuden parissa, oli vaativa ja äkkipikainen mutta myös vieraanvarainen ja hyväsydäminen puutteessa oleville. Uskonoltaan vanhemmat olivat ortodokseja. Talvisodan evakkomatalla Irenellä oli turvana ainoastaan kaksi sisartaan. Hän kuvaa tunteneensa voimakasta pelkoa vanhempiensa menettämisestä. Länsisuomalaisessa koulussa Irene joutui sisarensa kanssa tovereiden kiusaamaksi. Myös paikallinen opettaja syrji evakkolapsia ja nimitteli pikkusiskoa *kollinaamaksi*. Usein menetyksistä puhuessaan Irene vertailee perhettään kantasuomalaisiin, joita hän pitää parempiosaisina ja joista hän käyttää ajoittain karkeitakin ilmaisuja. Hän kuvaillee häpeää tuottanutta syrjintään liittyvää muistoa, jossa kylän rovasti oli suosinut paikallisia rikkaiden talojen emäntiä:

Amerikast tuli vaatteita meil evakoil jaettavaks, ku kaikki oli jääny, nii hän (rovasti) käski kaikki rikkaat talon emännät valikoimaan, kun sota-aikana ei saanut kankaita, ja sit tuomaan tilalle aina jonkun vanhan vaateen. Saitvat niil kakaroilles vaatteita. Nii eihä me sillo tiedetty vielä, et näin oli käynyt. Sit se pappi käski... nää evakkoäidit hakemaan ja sain sit yhden mekon. Sit siel kujal juostii siskon kans ja nii yks tyttö huutaa: ”sul on mun mekko päällä”. Siit paikasta mä menin kotiin ja otin sen päältä ja revin sen ihan siruiks, niin repaleiseks. Äiti sano: ”mitä sinä teet”. Mä sanoin: ”yks tyttö huusi tuosta naapurista, et mul on hänen mekkos päällä”. Mä muistan hyvin sen mekon, mul on niin silmissäni... hempee, vaalee, sinistä

ja vihreetä ja valkosia raitoja, niinku tämmöstä näin päin raitoja, lyhythananen, kesämekko ja ihan nätti mekko. Ja mä en tiä kui hianon likka sai tilalle sieltä rovastin antaman.

Tapauksen jälkeen Irenen äiti oli mennyt rovastin puheille ja kummastellut epäoikeudenmukaista avustusten jakamista. Tämäkin oli Irenen mielestä loppujen lopuksi kääntynyt evakoiden tappioksi:

... rovasti sitte piti saarnan näille omille muijilles, emännille, ettei tämmösii asioita ois saanu puhuu... karjalaiset naiset kävi jossai kirkonkyläs siit puhumas, mut se peitettii ihan - ko oli rovastist kyse, nii eihän sopinu mustamaalata, evakot sai siipees silloki!

Tapauksen muistelussa on kuultavissa Irenen ulkopuolisuuden kokemus. Koulua hän kävi vain jatkokouluun saakka. Lisäksi hän avioitui sukuun, joka hylki pelkän kansakoulun käynnyttä karjalaista miniäänsä. Syrjinnän kokemuksia oli elämän varrella, mutta hän koki ne karaiseviksi. Irenestä tuli sisukas yrittäjä, joka rahoitti myös miehensä jatko-opintoja. Hän korostaa, ettei ole elämänsä aikana pyytänyt apua muilta eikä tee sitä vanhankaan. Menetyksen kivun käsittelyssä on nähtävissä yrittämisen, omaleimaisuuden korostamisen ja yksin pärjäämisen strategiat.

Irene on ollut oman tiensä kulkija ja vierastanut kaikenlaisiin ryhmiin liittymistä. Vielä ikääntyneenäkin hän etsii itseään ja kysyy lupaa olemassaololleen. Hän sai vanhoilla päivillään tietää sukulaisen teettämän DNA-testin tuloksen kautta, että hänellä on eri isä kuin siskoillaan. Löytö oli sekä helpottava että hämmentävä ja antoi joltain osin myös nimen erilaisuuden kokemiselle. Irene ei halua vaivata ketään vaan näyttelee lapsilleenkin pärjäävänsä. Jopa itkemisen hän pystyy mielestään siirtämään yksinäiseen hetkeen ja välttämään siten sen, että muut vaivaantuvat. Hänen toiveensa on, ettei tarvitsisi vanheta dementoituneena. Hän kuvaa terveydentilaansa välttäväksi. Tytär ja poika ovat menestyneitä yrittäjiä.

Identiteetin etsijä rakentaa olemassaoloaan puolustamalla oikeuttaan omannäköiseen elämänsä. Kipua voidaan purkaa erilaisten luovien ilmaisukanavien kautta. Hänen toimintaansa motivoi ikioman äänen ja yksilöllisen toimintatavan esiin tuominen. Yksin pärjäämisen korostamisella voi vaimentaa sisällä olevaa tarvitsevuutta. Aikuisiässä tarpeet ikään kuin muuntuvat toiminnaksi, jonka avulla halutaan määrittää omaa paikkaa ja saada hyväksyvää palautetta ympäristöltä.

6.5.3 Optimistinen toimija – ”Ei jäädä vaikeuksiin piehtarimaan”

Optimistinen toimija katsoo menetyksen yli, eteenpäin elämässään. Hän suhtautuu vaikeuksiin kasvun mahdollisuuksina ja haluaa jatkuvasti kehittää itseään. Menetyksen kipua toimii generaattorina, joka motivoi yrittämään kohti tavoitetta. Optimistiselle toimijalle elämä näyttyy kouluna ja oppimismatkana. Henkilön elämää leimaa toiminta, jolle on ominaista aktiivinen tekeminen ja positiivinen usko tulevaisuuteen. Optimistisen toimijan piirteitä löytyi eniten Ritvasta, Meeristä ja Seposta.

Ritva

Ritva kasvoi nelilapsisen perheen esikoisena. Isä oli arvostettu virkamies, jota tytär kunnioitti. Äiti kasvatti lapset ja hankki neuvokkaana kotiäitinä perheelleen pula-aikana runsaasti syötävää elintarvikesäännöstelystä huolimatta. Evakkomatka pois talvisodan jaloista tehtiin omalla autolla, ja evakkopaikkakunnalla elämä sujui suotuisasti eikä kouluissa ilmennyt minkäänlaista syrjintää tai eriarvoisuutta. Kuitenkin jatkosodan jälkeistä koulunkäyntiä leimasi pirstaleisuus ja sen aiheuttama luokalle jääminen.

Minä en käynyt koulua paljoa ollenkaan, ja sitten vielä koulu lopetettiin kesken kaiken, että eihän mulla ollut minkäänlaista käsitystä mistään. Mutta sitten kun minä sen tuplasin, niin sitten sen jälkeen ei ollut mitään vaikeuksia. Sain jopa neljännellä luokalla stipendin. Että tuli ne alkeet sitten, mutta kyllä siinä sai sen kesän töitä tehdä. Että äiti pani sitten lukemaan ja nämä pahimmat aineet olivat äidinkieli ja ruotsi... se oli pelkkää attribuuttia, verbiä ja subjektia... Koulutoverit suhtautuivat ihan normaalisti, ei missään vaiheessa tullut mitään sellaista, että kun on jostain muualta tullut...

Vaikeudet kääntyivät voitoksi, ja Ritva menestyi myöhemmin koulussa. Hän eteni yliopistoon ja suoritti akateemisen loppututkinnon. Työura on onnistunut, ja hän on saanut työskennellä hyvissä asiantuntijatehtävissä. Ritva on käynyt lapsuutensa maisemissa muutamia kertoja. Sodasta ja evakkoajoista huolimatta hänellä on positiiviset muistot lapsuudesta ja hän kokee myös terveydentilansa hyväksi.

Seppo

Seppoa luonnehdin havaintoja tekeväksi tarkkailijaksi. Sepon vanhemmat olivat maanviljelijöitä. Hän kuvailee itseään kahden sisaren välissä kasvaneeksi isän pojaksi. Seppo kävi kansakoulun, työskenteli maanviljelijänä ja avioitui kypsemällä iällä. Hänen lapsuuttaan määrittivät varhainen vastuullisiin tehtäviin ja ”miesten töihin” osallistuminen. Tarinaa lukiessa voi nähdä miesten takkia yllään roikottavan pienen pojan, jonka hartiat ovat olleet lapsuuden vastuutehtäviin aivan liian kapeat. Talvisodan evakkopaikassa Seppo toimi pikkurenkinä, paluumatkalla Karjalan kotipaikalle kartanlukijana ja tien opastajana. Jatkosodan aikana pojan vastuulle jätettiin myös vangin vahtiminen. Sodan päättyessä evakkomatalla hän tunsu häpeää kulkurin osasta ja kantoi pelkoa leimatuksi tulemisesta. Evakkomatkoista ja vastaanottavan väen kohtelusta hänelle on jäänyt myönteisiä muistoja.

Täytyy jälkeensä ajatella, että sehän oli tavattoman huolellisesti suunniteltu. Siis siellä oli muutamien kilometrin päästä aina talo, joka oli viitalla osoitettu, että siellä on evakoille, sieltä sai ruokaa... oli varattu karjalle laitumia... laidunta tuppas aina olemaan vähän nuukan puoleisesti, mutta yleensä niitä hakamaitahan oli myös. Ja kaikkihan eivät tietenkään mahtuneet niihin, että siellä sai olla tietysti yöitä... yötähän oltiin missä nyt ilta sattui yllättämään, yleensä joka paikkaan pääsi. Mä en muista... kyllä me jossain ladossa nukuttiin, mutta se oli harva tapaus, että yleensä päästiin sisälle... nukkuminen oli sellaista, että siellä tuvan lattialla maattiin

vähän loimien päällä ja vähän alla, ja miehet ja naiset sekaisin, eikä siellä sitten riisuttu mitenkään. Saappaat heitettiin pois jalasta ja maattiin vaan siinä, ja sitten aamulla taas lähdettiin... kun se tienviitta nähtiin, että mis oli, niin sinne sitten mentiin aina. Sieltä sai aina ruokaa ja siellä syötiin. Mutta olihan meillä evästä, äiti oli paistanut monta leipää ennen lähtöä niin että leivät piisas pitkän aikaa. Se leipoi yhdessä paikassa siellä evakkoreissun varrella vielä.

Seppo vertaa elämäänsä yliopistoon, josta hän on saanut oppia ja eväitä, joiden avulla on voinut siirtyä eteenpäin. Hän ei halua jäädä suremaan menetyksiä, sillä sodan jälkeen kailta muiltakin on puuttunut paljon. Seppo on työstänyt lapsuutensa tapahtumia kirjoittamalla jälkipolvia varten kirjan kokemuksistaan. Hän kokee hyvinvointinsa erinomaiseksi ja on täysin sovinnossa menneisyytensä kanssa.

Meeri

Meeri on nelilapsisen maanviljelijäperheen esikoinen, jolla on ollut neuvokas ja turvallinen äiti. Isän muistelua sävyttää kaipaus, joka vie hänet kerronnan aikana isän menettämisestä nousevan lapsuuden surun äärelle. Myös isän epäonnistuneet liiketoimet ovat jättäneet häpeän kuormaa esikoistytären harteille. Evakkomatkalta lähdöstä on jäänyt riipaisevia muistoja.

Mä muistan, kun oli sellanen ihan uus talo, se oli vielä maalaamatta, vasta valmistunut talo, ja sen talon ikkunalla istui valkoinen kissa. Mun kävi niin valtavasti sääli sitä kissaa, ku se jää sinne ja ryssät tulee, ja mitä sille kissalle tapahtuu. Se hätä sen kissan puolesta oli voimakas.

...ja sit tuli pommitus. Rintamalle menevä sotilasjuna ajoi siihen, ja sitä pommitettiin... mentiin ojiin. Ojissa oli olkia. On sekin väestösuoja, oja missä on olkia. Niin sinne sitten mentiin ikään kuin suojaan. Ja sotilaat hyppivät sieltä junasta pois ja juoksivat sinne johonkin maastoon. Ja se oli hirveän pelottava se ääni ja kaikki mitä siinä tapahtui. Siinä kyllä rukoiltiin sitten hartaasti, että säilyttäis hengissä.

Lapsuuden kouluvuodet ovat sujuneet hyvin, eikä Meeri puolestaan ole kokenut minkäänlaisia syrjintää; päinvastoin kaikki ovat kohdelleet häntä hyvin.

En kohdannut mitään karjalaisuuteen liittyvää ongelmaa. Ja sitten oppikoulussa, kun mä -47 aloitin oppikoulussa, niin siellä piti jokaisen pitää ensimmäisellä luokalla joku tällainen esitelmäksi kutsuttu esitys, ja mä en tiedä pyydettiinkö mua, vai itsekö keksin, niin tästä evakkomatkastasta kerroin. Ja kyllä luokka kuunteli ihan hartaana.

Karjalaisuudestaan Meeri on ollut aina ylpeä ja puolustanut heimolaisiaan henkeen ja vereen sekä puuttunut kaikkiin virheellisiin tietoihin karjalaisista. Meerillä on akateeminen tutkinto ja takana työura asiantuntijatehtävissä. Selviytymistä on tukenut erityisesti oman olemassaolon puolustaminen.

Ja sitten se, että mä oon yliherkkä sille, että jos puhutaan pakolaisista, että "silloinkin otettiin pakolaiset vastaan"... mä rinnastan ne näihin

muista maista tuleviin pakolaisiin. Kun me sentään oltiin Suomesta suomalaisia, jotka vaan toiselle alueelle evakuoitiin turvaan. ...Selviämisen halu kai se on eniten auttanut. Sitä karjalaisuutta ja evakoutta mä en oo koskaan pitänyt minään pahana asiana.

Optimistinen toimija tunnistaa menetyksensä ja käy kohti kipua. Hän menee eteenpäin joko sivuuttamalla tai kohtaamalla vaikeudet ja kulkee niistä läpi. Menetystään hän ei välttämättä edes luonnehdi kivuksi. Optimistisella toimijalla on samoja piirteitä kuin selviytyjänsankarilla, mutta puheissa eivät korostu voitot ja saavutukset vaan ennemmin oma sisäinen kasvu ja kehittyminen.

6.5.4 Trauman työstäjä – ”Pistivät nuolemaan nurkkia”

Trauman työstäjä on kohdannut kipunsa, kokenut sen sisältämät tuskat ja painajaismaiset tunteet. Hän tunnistaa ja tunnustaa menetyksensä ja on hakenut apua niiden käsittelyyn. Kipua tuottava haava on avattu ja puhdistettu. Menetyksiin liittyvää surua on käsitelty, ja kokemuksista on alkanut muodostua muisto, josta voidaan puhua ilman suurempia tunnereaktioita. Näihin lukeutuvat Ester, Eila ja Aimo.

Ester

Ester tunnistaa kaipauksensa ja juurettomuutensa. Hän kasvoi maanviljelijäperheen kahdesta tyttärestä nuorimpana. Äiti oli hyväluontoinen ja uskova. Isä ei koskaan toipunut kodin menettämisestä vaan eli loppuelämänsä melankolisena.

..kun oltiin toisten nurkissa, ja ne oli aika kylmät ne huoneet. Ja isä pääsi P:n sahalle töihin, ja sitten alkoi tulla sitä, että hän ei tuu töistä pois, ja siihen tuli isän alkoholin käyttö, mitä ei ollut ennen ollut. Mutta kun isä oli metsäasioista selvillä, niin tää isäntä tykkäs jollain tapaa ja hän iltaisin antoi ryyppyä, ja tietysti kun toinen ei ollut tottunut, niin se tietysti meni siten, että siinä...

Lapsena Ester ei voinut rasittaa vanhempiaan omilla asioillaan. Surun käsittelystä hän sai kodista mallin, jonka mukaan kukin kantaa yksin murheet sisällään. Hän kertoo kaivaneensa vanhemmiltaan enemmän hyväksyntää ja rakkautta. Koulukaverit kiusasivat ja nimittelivät, mutta tyttö ei kertonut siitä koulussa opettajalle eikä myöskään kotona vanhemmille, ettei kuormittaisi heitä.

Minä en sanonut opettajallekaan koskaan mitään. Mutta voihan opettaja jotain aavistaa, kun minä joinain aamuina myöhästyin koulustakin. Kun jäin sinne metsään, kun se yks tyttö kiusas, niin että voihan hän huomata, mutta ei hän mitään. Ja en minä sitten tiedä, että kun hän kävi meillä kotonakin, mutta ei mulle kukaan siitä mitään sanonut. Mutta mä aattelin, että vanhemmilla on tarpeeks muutakin, ettei sitä, jos mua kiusataan, tarvi enää heidän kärsiä.

Koulussa isot pojat kiusasivat ja heittelivät häntä usein eteisessä ja pistivät nuolemaan nurkkia. Luokan työt eivät uskaltaneet puuttua asiaan. Ester sairasteli paljon. Hän ajatlee kiusatun osasta johtuvan kivun purkautuneen sillä tavalla. Asuinpaikkojen vaihduttua hän ei päässyt myöskään aloittamaan oppikoulua vaikka olisi palavasti halunnut. Ester kantaa toistuvista muutoista irrallisuuden kokemuksta ja kokee, ettei ole osannut juurtua minnekään.

Mutta kyllä se tosiaan niin paljon vaikutti, niin kuin tähän myöhäsempään elämään, että tavallaan mihinkään ei sillä tavalla kotiudu. Ja vaikka minäkin oon muuttanut monta kertaa, niin aina se vähän on, että minkälainen se nyt onkaan se vastaanotto...

Työvuosiensa aikana Ester on kamppailut jaksamisensa kanssa ja käynyt ammattiauttajalla puhumassa asioistaan. Hoitosuhde päättyi kuitenkin lyhyeen, sillä Ester katsoi pärjäävänsä ja selviävänsä sisulla eteenpäin. Aikuisiällä hän on työskennellyt palveluammatteissa. Hän on oppinut yrittämisen välttämättömyyden, sillä ”*eihä makkaava kissan suuhu hiir tule*”. Ikääntyneenä hän kokee hyvinvointinsa tyydyttäväksi.

Eila

Eila on viisilapsisen perheen kuopus, joka sijoittaa lapsuusmuistonsa Karjalaan ennen sotaa ja evakkokokemuksiin sotien välissä. Evakkomatkoista ovat jääneet mieleen kauhun ja pelon tunteet. Ratapihan vieressä tapahtunut ammusjunan räjähtäminen on mielessä kaikkein hirvittävimpana kokemuksena, sillä ammusten sinkoilu tuntui loputtomalta painajaiselta. Hän näki lähietäisyydeltä pommikoneen, joka tähtäsi alas häneen ja ihmisjoukkoon. Kokemus on tuottanut piinaavia kauhunhetkiä ja helpotuksen tunteita täpärästi pelastumisesta. Koulussa ja toveripiirissä Eila ei ole kokenut minkäänlaista kiusaamista.

Haastattelussa hän puhuu paljon vanhemmistaan ja kuvailee heitä kahdesta näkökulmasta. Hän kertoo olevansa katkera vanhempiensa kasvatustyylistä ja toisaalta olevansa tyytyväinen aikuisiällä tekemäänsä sovintoon heidän kanssaan. Lapsuuden isää on leimannut ankara uskonnollisuus, autoritäärisyys ja väkivalta. Isä työskenteli hallinnossa ja ylläpiti komeaa ulkokuorta. Haastattelussa Eila muisteli sitä, kun isä piiskasi veljiä remmillä:

Se tuntui hirveelle ja nyt kun ajattelen jälkikäteenkin, se karmii mua, että tuota niin... jos äiti ois yrittänyt lopettaa, se ois saanu ite selkäänsä... kii-vastuminen ja äkkivihaisuus oli sokeeta... et hän ei pystynyt pitämään itseään kurissa.

Äiti oli työn kuormittama, alistunut ja osaansa tyytymätön ihminen, joka hermostuessaan heitteli esineillä. Lapsen suruja ja menetyksiä ei käsitelty mitenkään. Haastattelussa Eila kuvasi arjen kotikasvatusta seuraavasti:

Sen mä muistan, että jos olin tehnyt jotain pienenä, niin kerrankin piti pienempää siskoa vahtia, meillä oli puolukkalaatikko pöydällä ja menin ottamaan niitä ja se sisko putos siitä, niin mä painoin niin lujaa rappuja alas

ja mä ootin niin kauan kun isä pääsi töistä, isän kädessä mä tulin kotia, sitten mä uskalsin tulla... kyllä äiti kun hermostu, kyllä se höyhenti.

Vanhempien suhdetta leimasivat eripura ja kunnioituksen puute. Isä osoitti kuitenkin tyttärtään kohtaan hellyyttä enemmän kuin äiti; isän väkivalta kohdistui veljiin. Isoäiti oli lämmin ja myötäelävä. Eila ei saanut ohjausta koulutukseen vaan oppi selviytymään yksin. Hän pyrki talvisodan evakkopaikkakunnalla salaa vanhemmiltaan oppikouluun, jonne myös pääsi sisään. Karjalaan paluun takia oppikoulu kuitenkin jäi käymättä.

Eila on käynyt terapiassa ja purkanut elämäänsä kirjoittamalla. Läheisten kuolemat ovat vieneet syvälle masennukseen ja koetelleet erityisen voimakkaasti kestokykyä: *”Mutta se oli syvä kuoppa, että jos sieltä yritti ylös, niin kyllä kynnet lipes, se oli syvä kuoppa.”* Eila kertoo, että kantaa sisällään edelleenkin vaikeita ja vaiettuja asioita, joista ei halua puhua – ei ole puhunut lapsilleen eikä puhu niistä nyt tutkijallekaan. Terapeuttinen työ suhteessa sisäistettyihin vanhempiin ja erityisesti sovinto lapsuuden isän kanssa ovat kuitenkin tuottaneet kypsää hedelmää:

...sain vielä niin läheltä kokea sen isäni muuttumisenkii, että ei jääny pelkäästään semmosta tuomitsevaa ja kovaä kuvaa... hää oli lapsille tosi hyvä isoisä, mutta kaikkein eniten kyllä minun lapsille. Mulla taisi semmoinen erikoisasema, oisko johtunu siitä, kun joku ois tahtonu mut adoptoida pienenä kun meitä oli paljon ja mun isä oli kait loukkaantunut, se oli tullut sieltä kokouksesta kotia ja se oli tullu mun sänkyyni viereen ja sanonu, et pappako antais tyttönsä... kun mä menin katsomaanki häntä, kun hän oli sairas, nii hän sano, että aurinko nousee.

Aktiivinen kuorolaulu on ollut mieluinen ja voimavaroja lisäävä harrastus. Eila on ylpeä karjalaisesta laulukulttuurista, jonka hän on myös siirtänyt akateemisella uralla oleville lapsilleen. Hän on saanut voimia ja korvaavia kokemuksia sekä puolisolta että jälkikasvultaan. Vanhemmiten Eila ei kestä sotaa muistuttavia ääniä. Elämänsä aikana, vielä vanhanakin, hänen on ollut vaikeaa ottaa vastaan apua. Haastattelussa korostuu lapsuudenkodin kasvatusilmapiirin negatiivisuus. Tämänhetkistä hyvinvointiaan Eila kuvaa kohtalaiseksi.

Aimo

Aimo kasvoi perheen ainokaisena. Isä oli kirvesmies ja äiti taloudenhoidon moniosaaja. Lapsuudesta kertoessaan Aimo sanoo kaivanneensa hellyyttä ja rakkautta vanhemmiltaan ja ympäristöltään. Evakkomatkoista hän muistaa ihmisten epätoivon:

Se oli semmosta yhtä itkemistä ja huutamista, ja lapsethan tietysti ei kaikkea käsittänyt. Mutta siinä oli yleinen melska päällä, että ei siinä mitään leväty tai nukuttu. Jossain sitte asemilla lotat sitten jakoi sieltä aina ruokaa.

Uusilla paikkakunnilla huutokaupattavana olemisen kokemus on jäänyt nöyryyttävänä mieleen. Vanhemmat eivät kertoneet huolistaan vaan vakuuttelivat Karjalaan paluusta:

... ne puhu hyvin vähän, ne suojeli lapsia, kato siltä. Ehkä se mieliala ei ollut niillä aikuisillakaan niin, siellä oli suhteellisen nuoria ihmisiä vielä vanhemmat silloin, niin kyllä siinä oli tietysti se, että missä ne itkut itkettiin sitten, mutta noin julkisesti ne yritti ainakin näyttää kuitenkin iloista naamaa, ettei lapset pelästy.

Aimo ihailee urheaa isäänsä, joka rakensi kahteen kertaan Karjalan kotitalon. Hän miettii, olisiko itse selviytynyt kotinsa tuhoutumisesta ja rakentamisen työtaakasta. Äidille evakovaiheet olivat raskaita, ja Aimo arvelee tämän varhaisen sydäntautikuoleman johtuneen menetyksistä ja koettelemuksista.

Jatkuvien muuttojen takia Aimo joutui aloittamaan koulun ensimmäisen luokan kolmeen kertaan. Luokkatovereiden hän ei muista kiusanneen mutta kertoo opettajan piinanneen karjalaislapsia.

Se antoi huonompia numeroitakin meille, vaikka olis kuulunut kaikkien sääntöjen mukaan ihan hyviä numeroita meille antaa. Että ei me sen oppimäärän tai vaikka me on niin monessa koulussa oltu, niin kyllä me pönisteltiin siinä. Ja käytös-, huolellisuusnumeroita ja tämmösiä, että mä ihmettelen just niitä huolellisuusnumeroitakin, että mistä se niitä pysty sitten huonontamaan, kun aina huolellisestihan me kaikki tehtiin sitä koulutyötä siinä.

Aimo on työskennellyt esimiestehtävissä ja avioitunut kypsemällä iällä. Hänellä on akateemisesti koulutettu tytär. Aimo on käynyt kotiseudullaan useita kertoja. Juurettomuus tuntuu erityisesti silloin, kun ihmiset kysyvät, mistä hän on kotoisin. Hän vastaa, että Karjalasta, mutta asuinpaikka on täällä. Hänen oloaan ovat helpottaneet urheilu- ja liikuntaharrastukset sekä työhön uppoutuminen. Hän kuvaa painavansa henkistä tuskaansa taka-alalle rasittamalla itseään fyysisesti, ja se auttaa unohtamaan. Aimo osallistuu myös pitäjäseuransa juhliin ja kokee saavansa vertaistukea heimolaisiltaan. Hän on oppinut, että elämässä pitää selvitä omin avuin yrittämällä. Kärsimyksistään huolimatta Aimo kuvaa kokonaisuhyvinvointiaan hyväksi. Evakolapsuuden kokemukset nousevat kuitenkin usein tuskaisina mieleen ja ovat jatkuvasti jollain lailla läsnä, eikä hän koe pääsevänsä kodittomuudesta irti.

Trauman työstäjä on kosketuksissa menetyksen kipuunsa, joka ilmenee hyvin yksilöllisellä tavalla. Tähän tyyppiin kuuluvista vain Ester kantaa taakkaa siitä, että on joutunut vertaistovereidensa kiusaamaksi. Eila ja Aimo puhuvat muista henkisistä kuormistaan ja tuskallisista kokemuksistaan. Ikäviä asioita nimetään, niistä uskalletaan puhua ja niiden piinaavasta otteesta halutaan päästä eroon. Toimintaa motivoi oman jaksamisen turvaaminen, jota varten on ollut pakko lähteä hakemaan myös ulkopuolista apua.

6.5.5 Kohtalonsa hyväksyjä – “Se oli niin määrätty”

Kohtalonsa hyväksyjä katselee menneitä kokemuksiaan tyynein mielin. Hän on tyytynyt osaansa, halunnut unohtaa vaikeudet ja tehnyt tilit selviksi lapsuutensa kanssa. Menetyksiin liittyvä kipu on olemassa jossain taustalla. Se saa olla ja siitä pystytään puhumaankin, mutta se ei tunnu häiritsevän ja määrittävän elämää. Kohtalonsa hyväksyjällä ei ole tarvetta velkoa keneltäkään mitään. Leimallista hänelle on tosiasioiden myöntäminen ja menneisyyden ”unohtaminen”. Tämänkaltaista puhetta oli eniten Seijan haastattelussa.

Seija

Seija on mutkaton ja kaikkien kanssa toimeentuleva. Nelilapsisen perheen esikoisesta kasvoi hyväntahtoinen ja sosiaalinen. Vanhemmat olivat maanviljelijöitä. Isä jäi etäiseksi rintamalla olon vuoksi, mutta tyttö ylläpiti kuvaa isästä mummon tarinoiden avulla. Äiti kärsi kodin menetyksistä eikä kyennyt nauttimaan elämästä. Hän oli jännittäjä, joka hermostui kotiseudun muistelusta. Seija oli arka lapsi, koki kiusaamista ja nimittelyä ja muistele opettajan kohdelleen evakkolapsia eriarvoisesti.

Hän ei niinkun arvostanut mitenkään. Että oli tiettyjä lapsia, jotka oli paikallisia, niin niitä hän paremmin arvosti. Ainakin tuntu siltä, en mä nyt voi mennä ihan sanomaan että se näin oli, mutta itestä tuntu siltä. Vielä silloin jotkut niistä lapsista asui toisten nurkissa, että kaikki ei ollut ihan vielä... Niinkuin meillä oli semmonen paikka, että oli vanha mökki, mutta kun oli semmosia, joille tarvi tehdä kokonaan uudestaan rakennukset, niin semmoset ei päässyt heti asumaan siihen. Niin silloin tuntu, että hän ei niinkun... Hän oli niin iäkäs, ja ehkä hän ei aatellut sitä, että samoja suomalaisiahan sitä ollaan.

Muistelussa Seija ei kuitenkaan syyttele ketään vaan kertoo saamastaan kohtelusta yhtenä lapsuutensa episodeista.

Kaikki ihmiset sielläkään päin ei ollut niin ihastuneita siitä, että tuli näitä vieraita asukkaita sinne kulmakunnalle. Ja sit tämmönen juttu mulle jäi mieleen, että jostain tuli niitä lastenvaatteita sinne koululle. Ja niitä sit oli tarkoitus antaa tämmösille vähempiosaisille. Meil oli semmonen hyvin vanha opettaja siellä... Ja sit kun hänelle piti viedä puita, vietiin liiteristä opettajalle hänen asuntoonsa. Niin me ihasteltiin niitä sitten, oli ihan nätin näkösiä vaatteita ja sukkaa ja jotain jalkineitakin, ja me sitten sanottiin että nääpä ois nättejä, niin opettaja sanoi, että "ei niitä anneta kuin köyhille". Musta tuntuu että saikohan karjalaiset lainkaan niitä.... että hän varmaan ei oikeen pitänyt siitä, että tuli näitä uusia asukkaita.

Lapsuuden mummo on ollut tärkeä sisäistetty turvahenkilö, jonka optimistisuus on ollut esimerkkinä elämässä eteenpäin menosta. Mummolta saadut elämänohjeet ovat kantaneet ja tasapainottaneet äidin raskasmielisyyttä. Ikääntyneenä Seija näkee evakkolapsuuden lujittaneen kestokykyä ja suhtautuu siihen elämään tarkoitettuna ja kasvattavana kokemuksena. Seija koulututtui hoitoalalle ja työskenteli maatilan emäntänä. Lapset ovat

akateemisissa ammateissa. Nykyhetken hyvinvointinsa ja terveydentilansa hän arvioi kii-
tettäväksi.

Kohtalonsa hyväksyjä kuvaa sujuvasti kokemaansa ja selittää vaikeudet itselleen siten,
että niistä tulee siedettäviä. Hän nimeää kivun ja antaa sen olla. Kivuliaat muistonsa hän
on joko käynyt läpi ja työstänyt tai sitten koteloinut ne pois mielestään häiritsemästä ar-
kea. Vanhemmiten menetyksistä voidaan puhua ja tarkastella niitä levollisesti. Kohta-
lonsa hyväksyjää motivoi elämässä eteenpäin tyytyväisyyden ja harmonian ylläpito.

6.5.6 *Menetysten kantaja – ”Nuppuna taitettu kukka”*

Menetysten kantajan kuvauksissa vaille jäämisen kokemus on tuoreesti läsnä. Puheissa
kuultavat menetysten raastavuus, osattomuus ja elämältä velkominen. Kipu sykkii laas-
taroidun tapahtuman alla – kuin puhdistamattomana ja märkivänä haavana. Vahvimmin
menetysten kantamista ilmeni Yrjön puheissa.

Yrjö

Yrjö kasvoi nelilapsisen perheen nuorimpana. Kalastus oli perheen tärkeä elinkeino. Äiti
oli huolehtiva. Isä oli työperäisen astmansa takia työkyvytön, ankara ja vaativa. Yrjö olisi
tarvinnut rakkautta ja myötäelämistä. Surun käsittelystä hän kuvaa saaneensa seuraavan
mallin: *”itke lapaseen, huomenna on paremmin.”* Yrjön perhe asui syrjäkylällä, ja hän
oli arka lapsi, joka tuli jo Karjalassa ollessaan kiusatuksi koulussa. Koulussa hän oli kiltti,
ja opettajat kohtelivat häntä hyvin mutta eivät puuttuneet kiusaamiseen. Vanhemmilleen
poika ei kertonut kiusaamisista välttääkseen kantelupukin maineen.

Evakkopaikoista Yrjö muistaa tapahtuman, joka edelleenkin nostattaa vihaa:

*Siellä oli semmonen vanha emäntä, niin se tulee sanomaan, että ”mitäs
tänne tulitte, olisitte ollut siellä vaan”. Ja muija oli semmonen, tai akka,
semmonen vanha, mä oikeen näytän. Kun se meni sinne aitalle tällä ta-
valla, tämmösellä askeleella, jalat harallaan, olikohan vielä keppikin. Ja
mä silloin ajattelin, että ”ämmä, perkele, jos sä olisit ollut siellä silloin
kun lentokone tuli ja pommitettiin, niin mihinkähän olisit noitten kinttujen
kanssa mennyt”. Mä muistan vieläkin tämän ajatuksen ja hänen sanansa
”mitäs tänne tulitte, olisitte ollut siellä vaan”. ... Tunsin selvää vihaa.
Ämmä, perkele, kun olisit ollut siellä, niin toista puhuisit tai mitähän olisit
tehnyt. Mä muistan tän niin selvästi. Oonks mä sitten tyyppinä sellainen.
No, mähän olen pitkävihainen tyyppi... oonks mä sitten sellainen, joka pi-
tää tällaiset epämiellyttävät... ei ollut mahdollisuutta puhua jonkun
kanssa, ei, ei, ei, eihän silloin mitään psykologiaa ollut.*

Evakkopaikan kohtelun muistelusta Yrjön puhe siirtyy suoraan kodissa kokemaansa koh-
teluun:

*Tää oli semmoista, jos mä pikkupoikana alakouluun asti tein jotain rik-
keitä, niin vitsat piti hakee ulkoa. Jos oli kesä, niin riipua lehdet pois, jos*

oli talvi, niin piti taistaa koivusta risut ja housut kinttuun, niin sai selkäänsä. Sitten piti pyytää anteeksi, että mä oon tehnyt jotain. Tää oli kasvatusa. Näin on, näin menetteli isä. Ei mitään semmoisia hellyyksiä tai järkeviä puhumisia ollut.

Yrjö aloitti varhain työnteon ja oppi lukuisia ammatteja. Sisukkuutta käyttäen hän kouluttautui tekniselle opetuslalle, koska halusi tukea nuoria kisällejä, ettei heidän tarvitsisi kokea samanlaista itseoppineen kohtaloa kuin hänellä oli ollut. Kiusaamiskokemus ohjasi myös nyrkkeilyn pariin, eikä kukaan enää myöhemmin elämässä kiusannut. Aikuisena Yrjö on puuttunut aina havaitsemaansa epäoikeudenmukaiseen kohteluun. Hän kasvatti hyviin ammatteihin päätyneet lapsensakin puolustautumaan elämässä ja antamaan ”samalla mitalla takaisin”.

Yrjö kertoo kokeneensa 26 muuttoa elämänsä aikana. Myös metaforinen lause on riipaiseva: *”Nuppuna taitettu kukka, ilman tarkoitusta ja heitetty maailman tallottavaksi.”* Näyttää siltä, että Yrjö on kompensoinut aukkoja koulutuksessa omien tekemisten ja kunniaakaan aseman saavuttamisen kautta. Kaikesta kaltoinkohtelun kokemuksestaan ja kivun läsnäolosta huolimatta häntä voidaan kutsua selviytyjäksi, jolla on riittänyt sisua raivata tietään eteenpäin. Haastatteluhetkellä Yrjö kuvaa hyvinvointiaan välttäväksi.

Menetysten kantajan käsittelemätön kipu kulkee mukana ja muistuttaa olemassaolollaan rankoista tapahtumista. Toimintaa sävyttää epäoikeudenmukaisuudesta puhuminen ja tietynlainen elämältä velkominen. Elämän haasteissa hän on jäänyt selviytymään yksin, hammasta purren ja kipua kuuntelematta. Vielä ikääntyneenäkin kokemukset nousevat tuoreina pintaan ja herättävät kipeitä muistoja.

Yhteenveto

Olen tehnyt tyyppijaottelun kertojien yleisistä menetyksiin suhtautumisen tavoista. Roos (1988, 213) muistuttaa, että ihmiset ilmentävät elämäntarinoissaan tiettyä perussuhtautumista elämään: se ei rakennu tilapäisesti jonkin hetken tuotteena. Onnellinen ihminen ilmentää onnellisuutta joitakin tilanteita lukuun ottamatta, ja päinvastaisesti onneton ihminen pitäytyy onnettomana, vaikka elämässä joskus menisi hyvinkin.

Selviytyjä sankarit haluavat olla elämässään sankareita, jotka voittavat, menestyvät ja ohittavat mahdollisimman huomaamattomasti menetyksiin liittyvän kivun. Myöskään vaikeuksista ei valiteta, vaan niistä noustaan ylös sankarin tavoin. Elämässä käynnistävänä tekijänä ja toimintaa motivoivana voimana on näyttämisen halu. Omien kasvojen ja aseman säilyttäminen on tärkeää, ja eheän julkisivun kautta halutaan näyttää muille sankarin profiilia. Sisäisenä tarpeena sankarilla on saada arvostusta ja ihailua, mikä siis voi kertoa taakasta, jota hän ei tunnista. Tutkijana pysähdynkin pohtimaan sankarin aktiivista toimintaa ja monenlaista touhuamista ylläpitävää motiiviva. Onko taustalla osattomuus arvostuksesta ja kiitoksesta, vai halutaanko selviytymiskertomuksilla ylläpitää kuvaa onnistujasta sekä omissa että ulkopuolisten silmissä? Onko muille näyttämisen tarpeen takana pohjimmiltaan ympäristön hyväksynnän ja arvostuksen etsiminen? Toisaalta voi

olla niinkin, että innostus ja yleinen kiinnostus eri asioihin saavat vaikeudetkin unohtumaan. Esittämiini kysymyksiin vastaaminen ja vastausten tulkinta jäävät kunkin lukijan ja evakkolapsuuden kokeneen oman itsearviointin varaan

Identiteetin etsijät ovat elämän ihmettelijöitä. He ovat uteliaita, he kyselevät ja etsivät vastauksia. Kipua työsetään erilaisten ilmaisukeinojen avulla. Taide eri muodoissaan voi olla kanava, jolla tunteita puretaan. Erilaiset tuotokset ja konkreettiset todisteet ilmentävät muille sitä, että kykyjä ja osaamista on ja sitä halutaan näyttää. Identiteetin etsijä eroaa selviytyjäsankarista eniten siinä, miten hän käsittelee kipua. Sankari ohittaa kivun, mutta etsijä kuuntelee, kysyy ja ilmaisee sitä. Identiteetin etsijän toimintaa motivoi oman itsensä, paikkansa ja tilan löytäminen. Hänen tarpeensa on saada hyväksyntää ja olemassaolon oikeutusta muilta ihmisiltä, lupaa olla ”itsensä kokoinen”.

Optimistiset toimijat ovat tulevaisuuteen katsovia, opinhaluisia ja yritteliäitä. Vaikeuksia kohdatessaan he käyvät kohti kipua, kamppailevat sen kanssa ja tiedostavat sen mutta nousevat ylös ja etenevät kivun läpi. Optimistinen toimija saa käynnistysvoimansa omasta kehittymisen halustaan; elämässä on alati uutta opittavaa. Hän eroaa identiteetin etsijästä sisäisen olemassaolon tunteen osalta. Toimija käyttää energiansa kehittääkseen itseään eikä niinkään etsi hyväksyntää muilta. Pohjimmiltaan optimistisen toimijan tarpeena on saada kannustusta ja rohkaisua pyrkimyksilleen ja tavoitteensa saavuttamiseen.

Trauman työstäjille on leimallista suruun ja menetykseen katsominen. He puhuvat menetyksistään, surevat kipeitä asioita ja surkuttelevat kohtaloaan. He ovat tarttuneet arkeensa, mutta otetta elämään sävyttää melankolisuus. Trauman työstäjä eroaa optimistisesta toimijasta selkeimmin positiivisuus-negatiivisuus-akselilla. Hän sijoittuu akselin negatiiviseen päähän, koska näkee ensimmäisenä asioiden haasteet ja vaikeudet. Trauman työstäjää motivoi elämässä oman jaksamisen turvaaminen. Hänen tarpeenaan on saada lohdutusta ja ymmärtämystä elämänsä kärsimyksille.

Kohtalonsa hyväksyjät tunnistavat menetyksensä mutta antavat niiden olla rauhassa, sen kummemmin kaivelematta. Kun he kuvaavat kokemuksiaan, muistot eivät juurikaan herätä heissä tunteita, vaikka he ovat kivun olemassaolosta jollain tasolla tietoisia. Kohtalon hyväksyjä eroaa trauman työstäjästä nimenomaan kivun käsittelyssä. Siinä missä jälkimmäinen viipyy kivuliaissa muistoissa, kohtalonsa hyväksyjä sijoittaa ne omaan lokeroonsa ja elää suhteellisen tyytyväisenä arkipäiväänsä. Hänen elämänsä motivaattorina onkin tyytyväisyyden ylläpito, johon ei kuulu surkuttelu tai valittaminen. Pohjimmiltaan kohtalonsa hyväksyjä kuitenkin tarvitsee kipuunsa toisten ihmisten myötätuntoista suhtautumista.

Menetysten kantajat ovat jääneet joiltakin osin kipuunsa kiinni ja kokevat olevansa elämänsä kohtalonsa uhreja. Keskustelut kääntyvät omiin vaille jäämisiin ja haavoittumisiin, jotka ikään kuin pitävät otteessaan, vankina. Menetyksen kipu on tuoreesti läsnä ja vaatii hoitamattomana jatkuvaa huomiota. Menetysten kantaja eroaa kaikista edellä mainituista siinä, että hän näyttää ylläpitävän velkomisen ajatusta, jossa elämän tulisi tarjota korvausta koetusta kivusta ja kärsimyksestä. Hänen suurimpana tarpeenaan on saada hyväksyvää ja varauksetonta rakkautta.

7 SELVIITYMISTAITOJA HYVINVOINNIN TUUKENA

Tässä pääluvussa tarkastelen evakkolapsuuden yhteyttä ikääntyvänä koettuun hyvinvointiin (tutkimuskysymys 2). Luvussa ovat mukana sekä selviytymiseen liittyvien kokemusten kuvaukset että tilastollisen analyysin tulokset.

Ensimmäisessä alaluvussa 7.1 kuvaan evakolasten selviytymiskeinoja, voimavaroja, oppimiskokemuksia ja kasvatuserintöä vastaamalla alakysymykseen: Mitä evakkolapsuus on opettanut selviytymisestä ja kasvatuserinnöstä? (kysymys 2.1.)

Toisessa alaluvussa 7.2 vastaan alakysymykseen: Millainen yhteys evakkolapsuudella on ikääntyvän hyvinvointiin? (kysymys 2.2.) Aluksi esittelen hyvinvointikokemuksen käsittelyä varten muodostetun tutkimusasetelman ja niitä kotikasvatustekijöitä, jotka ovat yhteydessä ikääntyvän hyvinvointiin. Samalla tavoin esittelen koulukokemuksista muodostetut summamuuttujat ja niiden yhteyden hyvinvointiin. Esittelen myös tulokset ja yhteenvedon analyysistä, jossa selvitetään koti- ja koulukokemusten samanaikaista yhteyttä ikääntyvän hyvinvointiin. Alaluvun lopussa selvennän vielä metaforakuvauksen yhteyttä hyvinvointiin.

7.1 Selviytyminen elämänsä aikana

Ihmiseen kätkeytyy paljon piileviä voimavaroja, jotka hän voi aktivoita kriisien ja menetyksien yhteydessä (mm. Cyrulnik 2011; Ayalon 1995). Kyselylomakkeessa tiedustelin, millaisia selviytymiskeinoja ja voimavaroja tuottavia asioita evakkolapsilla on ollut elämänsä aikana.

Suurimmaksi ryhmäksi muodostuivat *sosiaaliseen kanssakäymiseen* ($f = 1676$) liittyvät tekijät. Perhepiiriin kuuluvat henkilöt, omat lapset ja lastenlapset sekä sukulaiset, ovat antaneet voimaa ja iloa. Monen selviytymistä on tukenut ymmärtävä ja rakastava puoliso, jonka kanssa on voitu jakaa kipeitä muistoja ja kotiseudulle kaipausta. Myös ystävyssuhteiden ylläpito sekä osallistuminen seura- ja yhdistystoimintaan ovat tuoneet voimia ja lujittaneet osallisuuden kokemusta. Yhdessäoloon on liittynyt usein runsas ja herkullinen ruokakulttuuri, erilaiset pelit ja leikit sekä yhteislaulut. Yhteisöllisyyden korostaminen on myös Sallinen-Gimplin (1994) mukaan eräs merkittävimmistä karjalaisväestöä määrittävistä piirteistä. Keskustelut ja vuorovaikutus läheisten kanssa olivat erittäin tärkeitä myös Vihottulan (2015, 183) aineistossa. Evakkolapset kuvasivat lastenlasten merkittävyyttä monissa tilanteissa. Näistä on tullut tärkeitä kumppaneita erityisesti silloin, kun on haluttu kertoa ”ennevanhasi” ja välittää karjalaista kasvatuserintöä eteenpäin.

Toiseksi eniten voimavaroja on saatu erilaisista *toiminnallisista harrastuksista* ($f = 1587$). Luonnossa liikkuminen, metsästys, kalastus ja urheilu ovat toimintoja, joissa liikkeessä olon myötä on voitu jäsentää ajatuksia. Metsissä samoilu, sienestys, marjastus ja kasvien keräily ovat toimineet hyödyllisinä mielen tynnyttäjinä. Näreen (2008) mukaan sota-ajan nuoret ovat saaneet voimaa erityisesti luonnosta. Muisteluaineistossa luonnon lohtua antava ja rauhaa tuova merkitys on korostunut. Metsällä on saattanut olla joillekin jopa pyhä merkitys. Se on toiminut kotina ja tarjonnut kirkon tavoin suojelusta kulkijoille. (Näre 2008, 39.) Kädentaitojen hyödyntäminen monenlaisen puuhastelun parissa on auttanut purkamaan ja koostamaan mieltä. Konkreettisten tuotosten valmistaminen on tuottanut tekemisen iloa ja tyydytystä. Ayalon (1995, 12) korostaakin minkä tahansa toiminnan poistavan tai vähentävän tehokkaasti trauman kokeneen tunnetta fyysisestä tai psyykkisestä uhasta. Hänen mukaansa toiminnallisuus ja sosiaalisiin tukiverkostoihin hakeutuminen ovat selviytymiskeinoista oleellisimpia. Näitä evakkolapset ovat toteuttaneet luonnosta.

Erilaiset *vapaa-ajan kulttuuriharrastukset* ($f = 754$) matkustelun, konserttien, taiteen ja teatterin muodossa ovat tarjonneet keinon virkistäytyä ja ottaa etäisyyttä arkeen. Vaihtelua elämään tuonut matkustelu on laajentanut elinpiiriä ja auttanut pysymään avoimena erilaisuudelle ja uusille kulttuureille. Kertomuksissa esiintyikin ajatus, että on ollut rikkaus saada jo lapsena tutustua erilaisiin ihmisiin ja nähdä ”*omaa aitaa pidemmälle*”. Viihteen tarjoamalla mielihyvällä on Näreen (2008) mukaan ollut merkittävä painoarvo sota-aikana, jolloin evakkolasten vanhemmat ovat yrittäneet selviytyä ankaran arkensa keskellä. Viihde on toiminut sodan pettymysten ja turhiksi koettujen uhrausten vastapainona.

Useissa vastauksissa oli näkyvissä myös *itsensä kehittämiseen* ($f = 737$) liittyvä ulottuvuus. Lukeminen ja opiskelu eri muodoissaan olivat muodostuneet monelle evakkolapselle oleelliseksi voimavaraksi. Lukeminen on toisaalta avartanut ja vastannut tiedonjanoon ja toisaalta tarjonnut väylän sukeltaa kirjojen luomaan rentouttavaan maailmaan. Tulevaisuuden tavoitteista kiinni pitäminen ja uusien asioiden opiskelu ovat motivoineet kohti huomista ja avanneet mahdollisuuksien näköaloja. Koulutuksen puutteellisuutta on korvattu monenlaisilla kursseilla ja lisäopinnoilla, jotta elämässä on voitu päästä eteenpäin. Oman kirjoittamisharrastuksen avulla ihmiset ovat pystyneet jäsentämään elämänsä ja purkamaan muistojaan. Usein kirjoittamista perusteltiin myös sillä, että elämänkulun kuvaukset haluttiin koostaa jälkipolville.

Erottelin omaksi ryhmäkseen *työnteon* ($f = 678$), koska työhön uppoutumisen kuvauksia oli runsaasti sekä aineiston kirjallisissa että suullisissa kuvauksissa. Työhön sisällytin sekä palkka- että vapaaehtoistyön. Fyysisistä tekemistä ilmentävät toki kaikki edellä kuvaamani toiminnalliset harrastukset. Ahertamisen malli on omaksuttu jo lapsuudenkodissa ja sitä on jatkettu omassa elämässä. Muutamat vastaajat totesivatkin, että tällä viisaudella tekisivät vähemmän työtä ja keskittyisivät ihmisuhteisiin. Myös Vihottulan (2015, 181) tutkimuksessa työ ja fyysinen rasitus nousivat tärkeiksi selviytymistä edistäneiksi tekijöiksi.

Lisäksi selviytymistä on tukenut *hengellisyyden* ($f = 387$) harjoittaminen. Vihottula (2015, 184) puhuu erityisistä mielen resursseista, jotka on sisäistetty edellisiltä sukupolvilta. Kriisitilanteissa usko ja Jumalaan luottaminen ovat säilyneet turvatekijöinä ainakin

taustalla. Evakkolapset ovat saaneet lohdutusta muistojensa kipeyteen rukouksesta. Moni oppi jo lapsena turvautumaan hädän hetkellä Jumalaan ja on säilyttänyt hengellisen perintönsä osallistumalla aktiivisesti hengellisiin tilaisuuksiin ja seurakuntaelämään.

Muita selviytymiskeinoja olivat asioiden unohtaminen, ammattiauttaja ja juominen. Kipeiden asioiden tietoisuudesta pois sulkeminen on psyykettä suojaavana defenssinä auttanut kestämiään arjessa. Sananlaskujen yhteydessä puhuttiin eteenpäin suuntaamisen tärkeydestä, jota kuvaa osuvasti kasvatusperintönä kulkeva sananlasku: *”joka vanhoja muistelee sitä tikulla silmään.”* Yksin selviytymisen mallia tukee myös ammattiapuun turvautumisen vähäisyys. Avuntarpeen ilmaisu ei ole ollut sota-ajan lapselle välttämättä helppoa eikä edusta tälle sukupolvelle ominaista vaihtoehtoa. Omillaan pärjääminen ja itsen ohittaminen kuvaavat kasvatuksessa sisäistettyä toimintakulttuuria. Näiden lisäksi muutama mainitsi vielä alkoholin, jonka avulla ahdistusta oli voitu lieventää. Yhteenveto selviytymiskeinoista ja voimavaroja tuottavista asioista on taulukossa 7.

TAULUKKO 7 Selviytymiskeinot ja voimavarat

Selviytymiskeinot ja voimavarat	f	%
Sosiaalinen kanssakäyminen: lapset ja sukulaiset 498, puoliso 411, ystävät 305, yhdistystoiminta 244, karjalaseurat 218	1676	28
Toiminnalliset harrastukset: luonto 476, puuhastelu 427, käsityöt 292, urheilu 190, kalastus 145, metsästys 50, terveet elämäntavat 4, eläimet 3	1587	27
Kulttuuri ja vapaa-aika: matkustelu 341, musiikki 175, laulu 120, taide/teatteri 118	754	13
Itsensä kehittäminen: lukeminen 390, kirjoittaminen 147, opiskelu ja tulevaisuuden tavoitteet 200	737	12
Työnteko: palkkatyö 517, vapaaehtoistyö 161	678	11
Hengellisyys: rukous 260, usko ja seurakuntaelämä 127	387	6
Jokin muu: unohtaminen 100, ammattiauttaja 31, juominen 8	139	2
yhteensä	5958	100

Taulukkoon koottujen asioiden yhteenlasketut summat koostuvat kyselylomakkeen valmiista vastausvaihtoehdoista. Vastausten yhteydessä osallistujat kuvasivat lisäksi omin sanoin selviytymiskeinojensa yksityiskohtia ja niiden merkitystä elämän eri ajanjaksoina.

Evakkolapsuuden kokemukset osana elämäntulkua

Pyysin osallistujia arvioimaan evakkolapsuuden kokemusta osana elämänsä kulkua (kysymykset F6-F15). Esittämälläni väittämällä (arviointi tapahtui asteikolla 1–5) etsin myös ihmissuhteissa ja elämässä onnistumiseen liittyvää keskimääräistä kokemusta. Annettujen keskiarvojen pohjalta osallistujajoukko näyttää varsin tyytyväiseltä (kuvi 23).

Evakkolapset arvioivat menestyneensä parhaiten työelämässä. Korkeimmat keskiarvot saivat työn tekeminen (ka = 4,1) ja työuralla onnistuminen (ka = 4,0). Tuloksessa on näh-

tävissä jälleen yksi toteutuma suomalaisen kasvatuksen päämääristä ja vahvimmin sukupolvia yhdistävistä hyveistä: ahkeruudesta ja työnteosta. (Mm. Korhonen 1999, Kempainen 2001; Poikolainen 2002.)

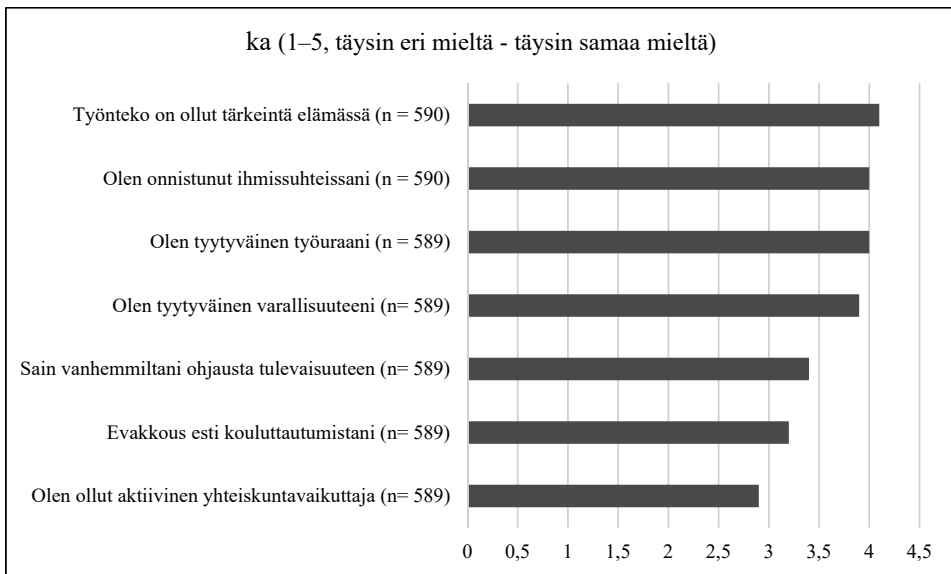
Myös elämän aikana solmituissa ihmissuhteissa koettiin onnistumista ($ka = 4,0$). Nuorena solmitut avioliitot ovat kestäneet, ja perheyhteyttä suvun kesken on vaalittu. Keskimääräinen naimisiinmenoiä on ollut miehillä 24 vuotta ja naisilla 23 vuotta. Ihmissuhteissa onnistumista kuvaa myös tyytyväisyys lasten pärjäämiseen, josta kouluttautuminen, tutkinnot ja asemat oli tarkoin kuvattu kyselyn jälkipolvia kartoittavassa osiossa. Tämä tuli vahvasti esiin myös muistelmissa, joissa kuvattiin monipuolisesti lasten saavutuksia.

Ahkerä työntekeä on kannattanut ja tuottanut hyvää hedelmää elämään. Karttuneeseen varallisuuteen oltiin varsin tyytyväisiä ($ka = 3,9$). Kyselyn taustatiedoissa suurin osa (80 %) kuvasi varallisuutensa keskitasoiseksi ja kertoi asuvansa omistusasunnossa (92 %). Yhteiskuntatieteilijöistä muun muassa Näre (2010) on määritellyt sota-ajan lapset hyvinvointiyhteiskuntamme kannattelijasukupolveksi, jonka yhtenä turvallisuutta ja riippumattomuutta symboloivana peruspilarina on ollut asuminen itse maksetussa ja velattomassa omassa asunnossa.

Omien vanhempien antaman ohjauksen tulevaisuuteen koettiin jääneen edellisiä hieman vähäisemmäksi ($ka = 3,4$). Moni haastateltava kertoi, etteivät vanhemmat ehtineet työmäärältään keskittyä lasten koulunkäyntiin ja tulevaisuuden kysymyksiin. Toisaalta oli paljon kuvauksia myös haasteellisista olosuhteista, joissa vanhemmat tekivät lasten koulutuksen eteen kaikkensa turvatakseen näiden pääsyn elämässä eteenpäin.

Vastaajan oman koulutuspolun pirstaleisuus tai jopa katkeaminen on hyvin nähtävissä kouluttautumismahdollisuuksia kuvaavassa keskiarvossa ($ka = 3,2$). Tämä tuli ilmi myös avovastauksissa ja haastatteluissa. Jatkuvat muutot, koulun vaihdokset ja paikkakunnalta toiselle siirtymiset pirstaloivat ja keskeyttivät monen oppilaan koulupolun.

Omalle yhteiskunnalliselle aktiivisuudelle annettiin alhaisimmat pistemäärät ($ka = 2,9$). Lapsuudenkodeista välittynyt yhteiskunnallisen vaikuttamisen malli ei tämän joukon arvioimana ollut omassa elämässä niin tärkeällä sijalla kuin vaikkapa työuralla menestyminen. Kuitenkin lähellä kolmea oleva keskiarvo kertoo kohtalaisesta aktiivisuudesta. Jo tähän tutkimukseen osallistumista voidaan kutsua aktiivisen ja aikaansa seuraavan ikäihmisen kansalaisteoksi.

KUVIO 24 Kokemus elämäkulusta

Lomakkeessa oli myös mahdollisuus vastata omin sanoin kysymykseen: *Vaikuttivatko mielestäsi lapsuusperheesi olosuhteet koulutukseesi ja työhösi, jos niin miten?* (F15) Kokemuksia kuvattiin värikkäästi ja lapsuuden vaikutusta elämäkulkuun hyvinkin tunnepitoisesti.

Selkeästi eniten kerrottiin siitä, että keskeytynyt koulunkäynti vaikutti aikuisuuden työelämään. Tässä, kuten varsinaisessa koulukokemuksia käsittelevässä kyselyosuudessa, kuvattiin köyhyden, toistuvien muuttojen, työntekoon osallistumisen tai pitkien koulumatkojen estäneen etenemistä ($f=112$). Koulun vaihdoksiin liitettiin sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksia. Eräs osallistuja tunsi huonommuutta vielä kysymykseen vastatessaankin:

Edes kansakoulun opetusohjelmat eivät kohdallani täysin toteutuneet. Mielestäni eniten jäi puutteita laskennon ja kieliopin suhteen. Esimerkiksi lukuista kieliopilliset virheet näissäkin kirjoituksissa liennee siitä esimerkki.” (H21)

Koulunkäynnin pirstaleisuutta kuvattiin monenlaisin sanakääntein. Puutteellista koulutusohjaa on myöhemmin aikuisena paikattu erilaisilla kursseilla ja täydennyskoulutuksilla. Kouluttautumisesta kiinnostuneilla on ollut määrätietoista sisua ja yrittämistä, mistä seuraavassa erään osallistujan koskettava kuvaus:

En kai anna vanhemmilleni koskaan anteeksi sitä, että en päässyt oppikouluun, vaan jouduin iltakoulussa opiskelemaan ja linja-autoilla matkustamaan n. 40 kilometrin matkan edestakaisin aina yömyöhään. Niin kovat

koulupalut minulla oli. Nyt eläkkeellä olen käynyt X:n iltalukiossa peruskoulun ja lukion. Kirjoittanut osan, siis realin ja äidinkielen, mutta ...minulle tuli Parkinson-tauti ja kirjoitukset keskeytyivät.. (H158)

Vastauksissa esiintyi myös jonkin verran kertomuksia siitä, että omalla kotiseudulla Karjalassa koulutusmahdollisuudet olisivat olleet paremmat. Muualle Suomeen evakkopaikkoihin siirryttyä koulunkäynti oli estynyt tai muuttunut niin hankalaksi, että se oli pitänyt lopettaa. Tästä johtuvaa harmitusta esiintyi erityisesti oppikoulun keskeytymisen tai aloittamisen kuvauksissa.

Luonnollisesti ihmisten erilaiset luonteenpiirteet ovat vaikuttaneet siihen, miten oma koulunkäynti ja elämä on koettu. Jatkuvat muutot ja toveripiirin vaihtuminen ovat kuormittaneet erityisesti ujoja ja arkoja lapsia, kuten erään naisen kuvauksesta ilmenee:

Olin äärimmäisen ujo. Olosuhteiden muuttuminen lisäsi epävarmuutta. Muutokseen sopeutuminen oli vaikeaa. Ilman evakkouttani olisin todennäköisesti saanut vakaan ammatin ja työn ilman vaikeata moninaista hakeutumista. (H78)

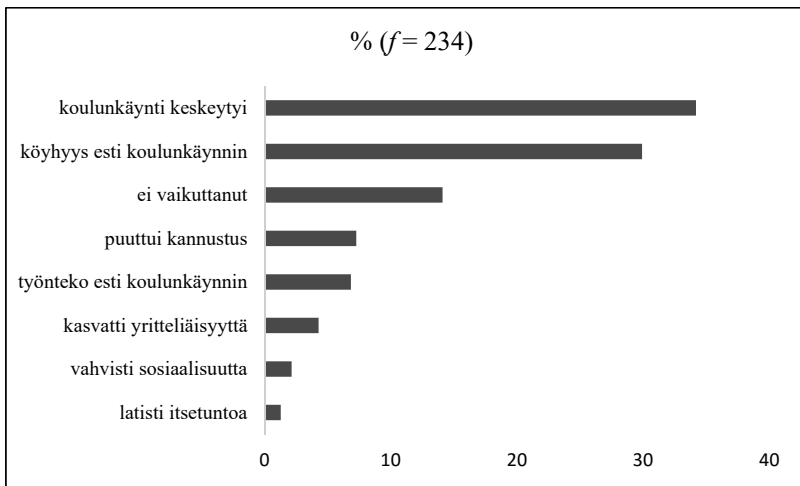
Kotien köyhyys ja puute ovat usein olleet todellisia esteitä, samoin kuin syrjäseuduilla asuminen. Nämä ovat heijastuneet elämässä etenemiseen:

Asuimme syrjäseudulla ilman omaisuutta ja koulutusmahdollisuutta. Ei ollut varaa kouluttaa lapsia vieraalla paikkakunnalla. Olosuhteet olivat hyvin vaikeat, jokapäiväisessä elämässä vanhemmillani oli täysi työ. Hyvä kun selvisivät ja selvittiin. (H152)

Myös syntymäjärjestys sisarusarjassa on vaikuttanut mahdollisuuksiin. Perheiden työtaakkaan saatiin helpotusta, kun vanhimmat lapset velvoitettiin osallistumaan työhön. Heistä moni onkin saanut käydä koulua vain pakollisen oppimäärän verran. Tästä seuraavassa erään naisen tilitystä:

En saanut pyrkiä oppikouluun, isällä ei ollut varaa, en ”joutanut”, olin vanhin tytär, äidin apulainen kaikissa töissä. Muutot: Hyrsylä-Interposolka-Hki-Virrat-Hyrsylä-Inha-Soini-Vihanti-Juuka-Vihanti-Lampinsaari-Alpua-Oulu. (H424)

Kuviosta 24 ilmenee kaikkien avovastausten ($f = 234$) sisällöllinen jakautuminen. Eniten evakkolasten elämää ovat vaikeuttaneet koulunkäynnin keskeytyminen ($f = 80$) ja kodin köyhyys ($f = 70$).

KUVIO 25 Evakkolapsuuden vaikutus elämäntietoon

Evakkolapsuuden vaikutuksia tarkasteltaessa on syytä huomioda myös koettujen muutosten lukumäärät, joissa esiintyi suurta vaihtelua. Joku puhui kolmesta muutosta, toinen taas yli kolmestakymmenestä. Oli myös vastauksia, joissa puhuttiin muutosten ”lukemattomasta määrästä”. Tässä on luonnollisesti nähtävissä kokemuksellisten tunnemuistojen virittynäisyys. Eripituiset asumisjaksot useasti vaihtuvissa taloissa ovat saattaneet jäädä monikerroksisten evakkomuuttojen hämärään. Lapsuudessa pysyviksi asunnoiksi miellettyjen paikkojen määrä voi vuosikymmenten takaa olla vaikeasti tavoitettavissa. Ilmoitettujen lukujen pohjalta evakkolapset olivat muuttaneet kodeistaan keskimäärin 10 kertaa ja kokeneet kouluvaihdoksia keskimäärin viisi kertaa. Teksteistä välittyi sanoma, että mitä enemmän muuttoa, sitä enemmän yksinäisyyttä, osattomuutta ja näyttämisen tarvetta.

7.1.1 Merkittävät oppimiskokemukset

Ihminen oppii pitkän elämänsä varrella monenlaista. Monet opitut asiat karttavat kuin huomaamatta, eikä niitä useinkaan eritellä. Elämässä on myös tilanteita, joiden yhteydessä asiat jäävät mieleen erityisinä oppimiskokemuksina. Kysymykseen merkittävistä oppimiskokemuksista (H1) vastasi kolmannes osallistujista ($n = 235$). Yhteenveto oppimisesta näkyy taulukossa 8.

Selkeästi eniten oppimiskokemusten kärkisijoilla olivat yleiset elämiseen liittyvät taidot, kuten luottamus elämässä selviytymiseen ($n = 52$), sopeutumiskyky ($n = 48$) ja siisukkuus ($n = 33$). Elämän vaihtelevissa olosuhteissa luottamuksen oppimista kuvaa eräs osallistuja seuraavasti:

Ihminen on selviytyjä. Olen selvinnyt kahdesta tulipalostakin, ensimmäinen Karjalassa ja toinen evakossa Lappajärvellä. Kun on turva Jumalassa, turvassa on paremmassa. (H221)

Sisukkuuden lienee moni imenyt jo äidinmaidossa, esimerkiksi seuraavien ohjeiden kautta: ”*Ei itku auta, pure hammasta*” (H235) tai: ”*Ihminen selviytyy, jos ei anna periksi*” (H49). Myös yksin pärjäämisen eetos liittyy sisukkuuteen ja on vahvasti sisäistynyt: ”*On selviydettävä omin voimin ja neuvoin, ei voi luottaa kenenkään apuun.*” (H125) Sisukkuutta on tarvittu yrittämisessä, jota evakkolasten parissa on ollut runsaasti. Eräs yrittäjä kuvaa sitä näin: ”*Kun siivosin eräälle ompelijalle, hän sanoi, onpa taas ihana asua kun siivosit niin puhtaaksi. Se kannusti yrittämään vielä enemmän.*” (H240)

Elämän varrella läpikäytyt kokemukset ovat opettaneet sosiaalista välittämistä. Monista kuvauksista huokuu laajakatseisuuden ja suvaitsevaisuuden oppiminen, kuten näistä vastauksista:

Mielestäni olen oppinut arvostamaan erilaisuutta, ja ihmiset ovat pohjimmaltaan toistensa kaltaisia. (H210)

Tiedän ainakin osin, miltä nykyajan maahanmuuttajista tuntuu. Kokemukseni eri seuduista ja erilaisista ihmisistä ovat laajemmat kuin jos olisin asunut vain synnyinseudullani. (H448)

Uskon että olen sosiaalisempi kuin ne jotka ovat olleet ilman kokemustani. Huomaan tämän miehestänikin ja hän myöntää sen, miten olen kokenut elämää enempi.

Vaikeuksista selviämistä kuvattiin myös itseluottamusta vahvistavana oppimiskokemuksena. Vastaavasti oppimista on tapahtunut myös pelkojen kanssa kamppailun ja niiden kanssa selviytymisen kautta. Vaaran uhatessa jännitystilat on taltioitu keholliseen muistiin, joka on aktivoitunut myöhemmässä elämässä:

Minusta on tullut jonkinlainen pelkuri, järkytyn kovista äänistä, esim. lentolaivueista ym. Myös nyt kun olen lukenut paljon sotakokemuksia miten tyhmiä silloiset päättäjät ovat olleet. (H154)

Katkeroitumisen ja syyttelyn kanssa kamppailu on opettanut jotain hyvin oleellista ihmisen osasta. Syyllisten armahtamisen prosessi on opettanut merkittäviä asioita elämän epäoikeudenmukaisuuden hyväksymisestä ja siitä selviämisestä:

Ei ollu miun syytä sota, ei evakkomatkat, aikuisten riidat, paikkakuntalaisten viha meitä evakoita kohtaan. Miehän olin lapsi jota aikuiset ihmiset eivät älyneet. En kannu kaunaa aikuisille! (H260)

Työntekoon liitetty ahertaminen ja suorittaminen ovat olleet aikalaisille itsestään selviä hyveitä. Matkan päästä omia ponnisteluja ja työhön uppoutumista uskalletaan myös kyseenalaistaa, kuten erään osallistujan pohdinnasta käy ilmi:

Olen ottanut työni ehkä liian tunnollisesti. Terveys ei ole aina ollut varsin tyytyväinen tähän, mutta omatunto on kuitenkin hyvä. Hiukan vähemmän työtä ja enemmän vapaa-aikaa. (H253)

Elämä on opettanut luopumista. ”Kaikki erot: lapsena nukeista, lemmikkieläimistä, nuorena kihlatusta, aikuisena puolisosta, ystäväistä kuoleman kautta, asunnosta ym...” (H559) Omaan osaan tyytyminen ja kohtalon hyväksyminen ovat olleet eräällä naishenkilöllä merkittäviä oppimiskokemuksia: ”Luopuminen, mieheni, poikani, äitini, isäpuoleni, molemmat veljeni, kaikki ovat poissa, se on kovaa, mutta se on pakko hyväksyä.” (H57)

Myös ihmissuhteissa opitaan merkittäviä asioita sekä itsestä että toisista. Eräs nainen kertoo avioliiton opettaneen häntä eniten: ”55 v. kestänyt avioliitto on ollut myönteistä ja kielteistä oppimista täynnä satakuntalaisen miehen kanssa. Tarpeen ovat olleet monet evakkomatkan koettelemukset.” (H413)

Seesteisyyden saavuttaminen elämän loppujuoksulla edellyttää oman historian hyväksymistä ja kipeidenkin menneisyyden kokemusten integroimista elämäntarinaaan. Tämän prosessin käytyään ihmisen on mahdollista luopua velkomisesta. Tapahtuneesta kertoo seuraavan kokijan kuvaus: ”Olen oppinut elämään ilman katkeruutta ja syytelyä huolimatta levottomasta ja rikkonaisesta evakkolapsuudesta.” (H164)

Oppimiskokemusten kuvauksista voidaan todeta, että koulukasvatukseen liittyvä oppiminen, kuten erityistaitojen saavuttaminen ja ammatillisen pätevyyden tai tutkinnon suorittaminen, jäivät tässä aineistossa oppimiskokemuksina vähemmistöön. Ne kulkivat mukana, mutta elämässä selviytymiseen liittyvät metataidot korostuivat kaikkein eniten.

TAULUKKO 8 Oppimiskokemukset

Merkittävin oppimiskokemus elämässä (n = 235)	n	%
Luottamus elämässä selviytymiseen	52	22,1
Sopeutumiskyky	48	20,4
Erityistaitojen oppiminen	34	14,5
Sisukkuus	33	14,0
Ammatillinen tutkinto ja pätevyys	23	9,8
Sosiaalinen välittäminen	12	5,1
Itseluottamuksen vahvistuminen	12	5,1
Työnteko	10	4,3
Kannustuksen saaminen	4	1,7
Sota	2	0,9
Virheet	2	0,9
Avioliitto	1	0,4
Alkoholin käytön lopettaminen	1	0,4
Livvin kielen (oman äidinkielen) oppiminen	1	0,4
yhteensä	235	100,0

Yhteenvedon evakkolasten oppimista asioista voi todeta, että sotavuosien lapsuuskokemukset läpikäynyt ihminen on saanut matkaansa monipuolisia selviytymisen taitoja. Nämä taidot ovat sisältyneet evakkolasten osaamisensäomaan ja kantaneet eteenpäin elämän haasteissa ja muutospaikoissa.

7.1.2 Kasvatusperintö jälkipolville

Kyselylomakkeessa oli avoin kysymys: *Mitä olet halunnut siirtää kotisi kasvatusperinnöstä omille lapsillesi?* (E88) Avokysymyksellä pyrin löytämään vastaajien omat määritelmät jälkipolville siirrettävistä tärkeistä arvoista ja henkisestä perinnöstä.

Osallistujajoukon kuvaukset olivat pitkälti aiempien kotikasvatustutkimusten mukaisia (mm. Kemppainen 2001; Poikolainen 2002). Vanhempina toimiessaan evakkolapset ovat halunneet siirtää lapsilleen rehellisyyttä, ahkeruutta, työteliäisyyttä, toisten huomiointia ja karjalaisuuden vaalimista. Sukupolvisiirtymän näkökulmasta olisikin jatkossa mielenkiintoista tutkia perinnön näkymistä toisen ja kolmannen polven evakkolasten kasvatuksessa.

Neljä ensin mainittua arvoa liittyy evakkolapsivanhemmat muihin suomalaisiin kasvattajiin. Ainoastaan omaan heimoon liittyvä karjalaisuuden tärkeys nousee lisänä muiden arvojen rinnalle. Osaltaan juurien vaaliminen todentuu lisääntyneessä ”kivijalkamatkailussa”, johon tätä nykyä ottavat osaa myös kolmannen ja neljännen polven evakkolapset. Tässä yhteydessä on kuitenkin hyvä huomata, että Suomessa on paljon kantaväestöön sulautuneita, evakkolapsuuden kokeneita henkilöitä, joiden jälkipolvi ei juurikaan tiedosta tai pohdi vanhempiensa evakkoutta. Osa evakkolapsista on vaiennut juuristaan sisäistettyään sodan jälkeisen yhteiskuntadiskurssin, mistä eräs vastaaja kertoo seuraavasti:

Äitini puhui paljon karjalanmuistoja, meitä lapsia kyllästytti kuunnella niitä. Koulussa suomen tunnilla piti kirjoittaa aine, otsikko oli Maa jonne halajan, opettajan suureksi hämmästykseksi kukaan evakkolapsista ei kirjoittanut menetetyistä kotiseudusta. Tämä tapahtui 1946. (H545)

Kasvatusperintönä karjalaisuuden on halunnut siirtää lapsilleen 74 prosenttia kysymyksen vastanneista ($n = 238$). Näiden vastaajien mukaan evakkotausta ja karjalaisuus kiinnostavat heidän lapsiaan. Lasten kanssa on tehty matkoja ja selvitetty suvun vaiheita. Loput 26 prosenttia kysymykseen vastanneista totesi, ettei aihe kiinnosta omia lapsia mutta lapsenlapsia kiinnostaa.

Muuna arvokkaana perintönä haluttiin välittää elämään luottamista, käytöstapoja, yhteisöllisyyttä ja koulutusta. Näissä vastauksissa voidaan kuulla karjalaisväestölle tyypillisiä, sosiaalisen kanssakäymisen onnistumiseen liittyviä elämänohjeita: hallitse eri yhteisöissä hyvät käytöstavat, luota elämän kantovoimaan ja hanki koulutusta. Kun tähän vielä lisätään muut kasvatusperinnöksi mainitut ominaisuudet, kuten optimistisuus, vastuullisuus, yritteliäisyys ja isänmaallisuus, voidaan todeta lähes kaikkien elämässä selviytymisen eväiden olevan koossa. Mikäli edellä luetellut ovat riittämättömiä, tarjotaan mukaan otettavaksi myös hyvää itseluottamusta ja luonnon rakastamisen tärkeyttä.

Kaikki eivät suinkaan olleet kotinsa tarjoamaan kasvatusperintöön tyytyväisiä. Neljä osallistujaa totesi, ettei halua siirtää mitään kotinsa kasvatuksesta eteenpäin. Lukijasta tämä kuulostaa vahvalta epäluottamuslauseelta. On kuitenkin todettava, että aina on ollut ja tulee olemaan isä, äitejä ja lapsia, jotka syystä tai toisesta eivät tavoita toisiaan, ja rikastuttava vastavuoroisuus kasvatuksessa jää toteutumatta. Vaille jäänyt ei halua muis-

tella saati siirtää tyhjyyttään eteenpäin. Ilmiön tutkiminen menee kuitenkin jo syvyyspsykologian kentälle ja tämän tutkimustehtävän ulkopuolelle. Kooste kasvatuserinnöstä näkyy taulukossa 9.

TAULUKKO 9 Lapsille siirrettävä kodin kasvatuserinto

Lapsille siirrettävä kodin kasvatuserinto ($f=623$)	f	%
Rehellisyys	119	19,1
Ahkeruus 50, työteliäisyys 42, siisteys 2	94	15,1
Ystävällisyys: toisten huomiointi 64, avuliaisuus 13, suvaitsevaisuus 7, anteeksianto 2	86	13,8
Identiteetti: karjalaisuus 48, koti ja kotiseutu 14, perinneleikit 1	63	10,1
Perusturvallisuus: usko/luottamus 42, turvallisuus 7	49	7,9
Käytöstavat: hyvä käytös 19, vanhempien kunnioittaminen 15, tottelevaisuus 4	38	6,1
Sosiaalisuus: yhteisöllisyys 19, avoimuus 13, vieraanvaraisuus 5	37	5,9
Kouluttautuminen: koulutus 25, kannustaminen 2, lukeminen 1, liikunta 2	30	4,8
Positiivisuus: elämänmyönteisyys 26, hellyyden ilmaiseminen 3	29	4,7
Luotettavuus: vastuullisuus 9, tunnollisuus 8, velvollisuudentunto 4	21	3,4
Yritteliäisyys: sisukkuus 9, yritteliäisyys 4, rohkeus 2, säästäväisyys 2	17	2,7
Isänmaallisuus 15	15	2,4
Itseluottamus: itsensä hyväksyminen 9, itsenäisyys 5	14	2,2
Ekologisuus: luonnon rakkaus 7	7	1,1
Ei mitään	4	0,6
yhteensä	623	100,0

Kasvatuserinnön osalta voidaan havaita, että suomalaisten kotien kasvatustavoitteet ovat siirtyneet evakkolasten omaan vanhemmuuteen. Kärkisijoilla ovat rehellisyys, työteliäisyys ja toisten huomioiminen, mitkä kaikki ovat tulleet esille muissakin tutkimuksissa. (Mm. Pulkkinen 1985; Kemppainen 2001.)

7.2 Hyvinvointikokemus

Tässä luvussa tarkastelen evakkolasten kokemusten yhteyttä myöhempään hyvinvoinnin kokemukseen. Ensin kuvaan osallistujien itsensä arvioiman kokemuksen hyvinvoinnistaan ja terveydentilastaan. Tämän jälkeen esittelen tilastollista analyysia varten laaditun hyvinvointikokemuksen tutkimusasetelman. Siinä koti- ja koulukasvatuksen kokemusta ja metaforia käytettiin selittävinä muuttujina suhteessa itse arvioituun kokemukselliseen hyvinvointiin.

Hyvinvointi ja terveys

Evakkolasten hyvinvointia kuvaavaksi yleispiirteeksi hahmottuu positiivisuus, jota voidaan pitää hyvin selviytyneen matkalaisen profiilina. Tutkittavat ovat oman arvionsa mukaan tyytyväisiä, hyvinvoivia ja toimintakykyisiä ikäihmisiä. Tämä tuli kaikkien terveyttä

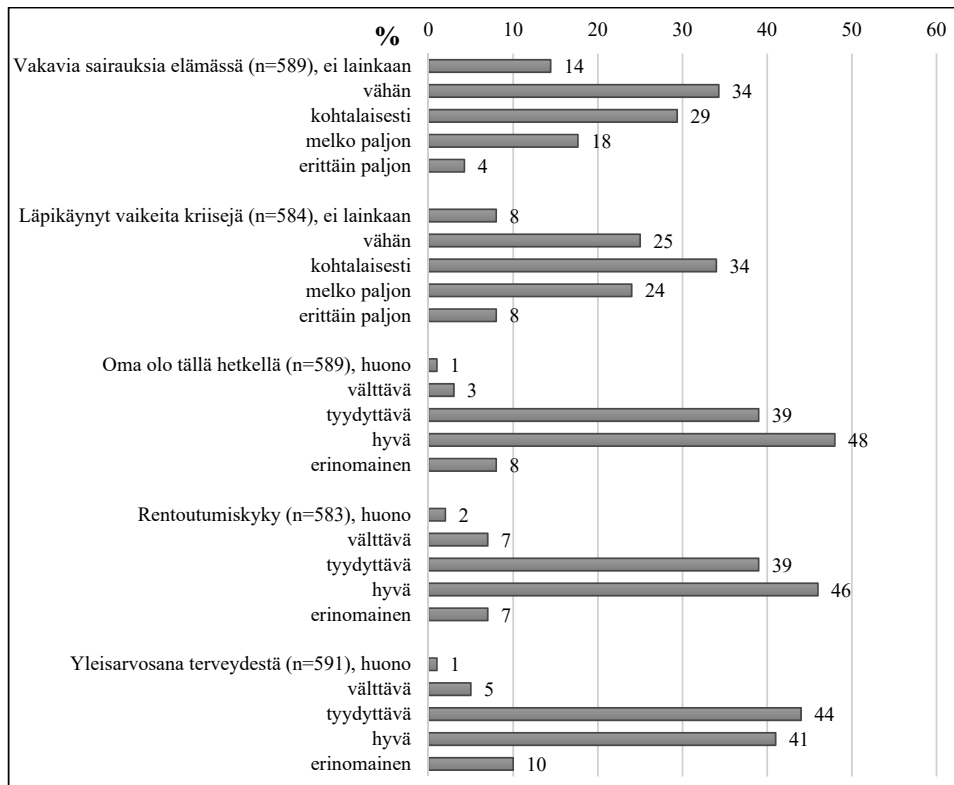
ja hyvinvointia koskevien väittämien (G44-G48) keskiarvoiseksi tulokseksi. Prosentuaalinen jakauma on nähtävissä kuviossa 26.

Yhteenvedosta voidaan havaita, että reilu kolmannes osallistujista kertoo kärsineensä vain vähän vakavista sairauksista elämänsä aikana. Yli puolet tutkimukseen osallistuneista evakkolapsista kokee vointinsa hyväksi.

Myös taito rentoutua ja nauttia elämästä on evakkolapsilla tallella. Yli puolet vastaajista arvioi rentoutumiskyksensä hyväksi. Sen sijaan sairastelun kokemukset jakaantuivat laajemmalle skaalalle. Hieman alle puolella osallistujista on ollut vain vähän vakavia sairauksia elämänsä aikana, noin kolmannes kuvaa sairastelleensa kohtalaisen paljon. Paljon sairastelua on ollut 22 prosentilla osallistujista.

Elämässä läpikäytyjen ja kestokykyä koetelleiden kriisien määrä jakaantui tasaisesti vastaajien kesken. Kolmannes vastaajista ei ollut kokenut elämässään juurikaan vaikeita kriisejä, toisella kolmanneksella niitä oli ollut kohtalaisesti, ja viimeinen kolmannes kuvaa läpikäyneensä kriisejä paljon.

Terveydentilansa koki hyväksi 51 prosenttia osallistujista. Tyydyttäväksi terveydentilansa arvioi 44 prosenttia vastaajista. Ainoastaan kuusi prosenttia koki terveytensä huonoksi tai välttäväksi.

KUVIO 26 Arviointi nykyhetken kokonaisyhyvinvoinnista

Raskaista menetyksistä ja evakkolapsuuden koettelemuksista huolimatta osallistujien oma arvio terveydentilasta on siis yleisesti ottaen positiivinen. Kun omaa oloa kuvataan hyväksi, rentoutumiskyky on tallella, sairastelua elämässä on ollut vähänlaisesti ja tämänhetkinen yleistila on hyvä, voidaan todeta ikääntyneen evakkolapsen viettävän kohtalaisen tyytyväisenä elämänsä jälkipuoliskoa.

Luonnehdinkin kyselyyn osallistuneita toimeliaiksi ja aikaansa seuraaviksi ikäihmiksi. Tämä on nähtävissä jo siinä, että suurin osa ilmoittautui henkilökohtaisesti mukaan tutkimukseen ja luovutti osoitetietonsa tutkijalle saadakseen kyselylomakkeen. Päällimmäisenä mielessä eivät ole olleet oman sairauden tai yleisen raihnaisuuden kokemukset vaan osallistuminen, jolla on haluttu tukea akateemista lapsuuden historian tutkimusta. Näin myös oma tarina on voitu tuoda osaksi suurempaa evakkolapsikertomusta. Vastaajia voidaan kutsua hyvällä syyllä aktiivisiksi kansalaisiksi.

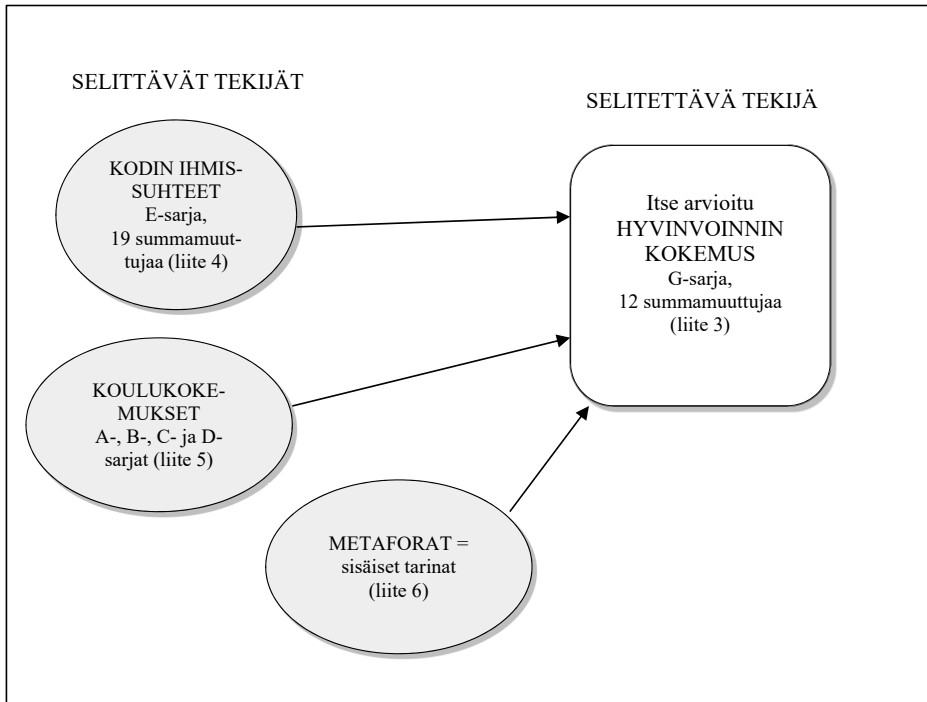
Oma kiinnostava kysymyksensä onkin tutkimuksen ulkopuolelle jääneiden evakkolasten kokemuksellinen hyvinvointi. Pyyntö osallistua tutkimukseen välitettiin ”puskaradioiden” lisäksi ainoastaan pitäjäseurojen kautta. Koska tiedämme, etteivät suinkaan kaikki evakkolapset kuulu heimonsa seuroihin, on huomattava, että hyvinvoinnin kokemusta kuvaava tulos edustaa aktiivisen evakkolapsijoukon kokonaishyvinvointia.

Tulosten pohjalta voi havaita, että tutkimukseen osallistuneet ovat käyneet läpi elämänsä suurimmat koettelemukset, työstäneet niitä ja integroineet ne osaksi elämäntarinaansa. Osallistujajoukko on koostunut suhteellisen hyvinvoivista evakkolapsista. Kiinnostavaa olisikin jatkotutkimuksissa selvittää huonon ja tyydyttävän arvion hyvinvoinnistaan antaneiden vastaajien tilanteita. Mitä kaikkea terveydentilaa ja hyvinvointia heikentävää nämä ikäihmiset ovat elämänsä aikana kokeneet?

Lisäksi kokonaan uuteen teemaan päästään peräänkuuluttamalla niitä evakkolapsia, jotka eivät oman terveydentilansa vuoksi ole enää pystyneet vastaamaan kysymyksiin tai jaksaneet osallistua tutkimukseen. Näiden hyvinvoinnin tutkimusta pitäisi lähestyä toisenlaisin metodein, esimerkiksi pelkästään henkilökohtaisesti tapaamalla ja syvähaastattelemalla. Tällaista tutkimusasetelmaa edustaa muun muassa Tuomaalan (2008) narratiivisen lääketieteen otteella tekemä tutkimus, jossa hän tarkasteli lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien elämänsä kulkua.

Hyvinvointikokemuksen tilastollisen analyysin tutkimusasetelma

Hyvinvointikokemuksen tilastolliseen analyysiin otettiin mukaan koti- ja koulukokemukset sekä metaforakuvaukset, joiden yhteyttä ikääntyvän hyvinvointiin analysoitiin osallistujan itsensä tekemään kokonaishyvinvoinnin arviointiin peilaten. Hyvinvointikokemuksen tutkimusasetelma on koottu kuvioon 25.

KUVIO 27 Hyvinvointikokemuksen selvittäminen

Asetelmassa *selitettävänä* tekijänä on siis osallistujan kokemus tämänhetkisestä hyvinvoinnistaan, jota vastaajat saivat arvioida kyselylomakkeen G-sarjan väittämien avulla. Kysymykset käsittelivät elämänkulkua, erilaisia tunnetiloja ja suhtautumistapoja sekä nykyhetken terveydentilaa. *Selittävinä* tekijöinä ovat vastaajien numeeriset arviot koti- ja koulukasvatuksestaan sekä kvantifioidut metaforat.

Kotikasvatuksen muuttujat käsittelivät ihmissuhteita. Lapsen kokemusta kodin ilmapiiiristä tutkittiin vanhempi-lapsi-suhteiden, vanhempien keskinäisen suhteen ja sisarus-suhteiden kautta. Näitä kodin ihmissuhteisiin liittyviä kokemuksia arvioitiin kyselylomakkeen E-sarjassa (liite 2).

Koulukokemuksia kartoitettiin kaikkiaan neljän asumisvaiheen pohjalta: koulu Karjalassa, talvisodan aikana evakossa, jatkosodan aikana Karjalassa sekä sodan päättymisen jälkeen uudella asuinpaikkakunnalla. Kysymykset esitettiin kyselylomakkeen A–D-sarjoissa.

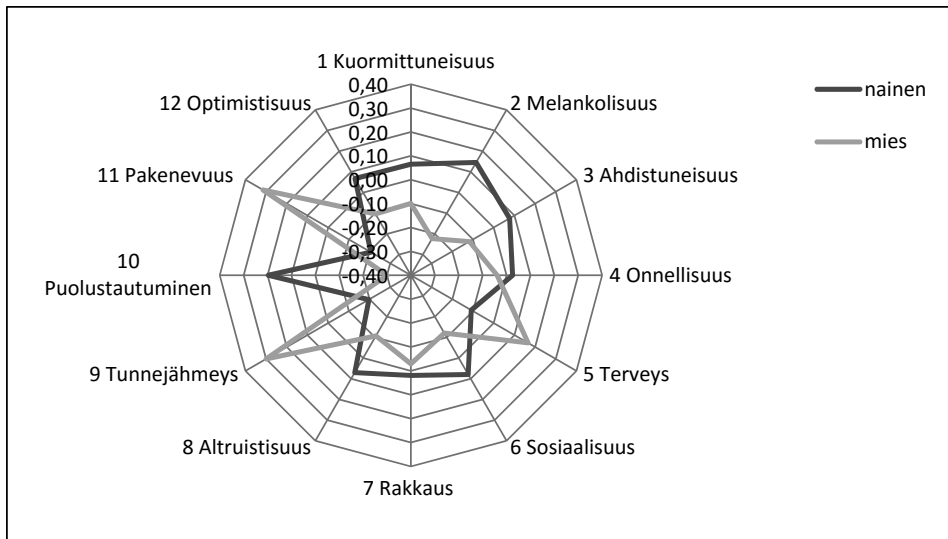
Hyvinvointikokemuksen analysointi

Koska hyvinvoinnin kokemuksen kartoittamiseen ei hyödynnetty mitään valmista hyvinvointimittaria, käytettiin muuttujien muodostamiseen pääkomponenttianalyysiä (Metsä-

muuronen 2011, 68). Analyysin pohjalta muodostettiin kyselylomakkeen G-sarjan (kokemuksellisen hyvinvoinnin) väittämistä faktoripistemuuttajat.¹⁷ Kullekin faktorille määriteltiin sisältöä parhaiten kuvaava nimi, joka ilmaisee yhtä ulottuvuutta tutkimushetken hyvinvoinnista. Faktoripistemuuttujan avulla (vaihteluväli -3 – +3) kuvataan eroja eri ryhmien välillä.

Tästä osallistujien itsensä arvioimasta hyvinvoinnin kokemuksesta muodostettiin 12 summamuuttujaa (liite 3). Näitä olivat *kuormittuneisuus* (.70), *melankolisuus* (.81), *ahdistuneisuus* (.73), *onnellisuus* (.67), *terveys* (.71), *sosiaalisuus* (.58), *rakkaus* (.58) ja *altruistisuus* (.54). Kokonaiskuvioon (kuvio 28) otettiin mukaan myös alhaisen reliabiliteetin ($\alpha < 0,30$) saaneet kokemukset (tunnejähmeys, puolustautuminen, pakenevuus ja optimistisuus), koska ne täydentävät sisällöllisesti vastaajien kokemusulottuvuuksien eri puolia. Muodostetut summamuuttajat kuvaavat ikäänntyneen evakkolapsen tämänhetkistä tilannetta, ja kutsun niitä kokemusulottuvuuksiksi.

Hyvinvointikokemuksen jakautumista tarkasteltiin myös sukupuolittain. Kokemusten eroavuus on havainnollistettu kuviossa 27, ja tähän liittyvä keskiarvovertailu on liitteen 7 taulukossa 7.1.

KUVIO 28 Hyvinvoinnin kokemus sukupuolittain

¹⁷ Muuttujille tehtiin ensin pääkomponentianalyysi. Pääkomponenteille latautuneista keskeisistä muuttujista muodostettiin summamuuttajat siten, että niille tehtiin yhden faktorin ratkaisu pääakselimenettelyinä (*Principal Axis Factoring, PAF*) ja laskettiin faktoriratkaisuun liittyvät faktoripisteet. Näin saatiin laskettua yksittäisistä tunnemuistoista koostuneiden summamuuttajien (eli faktoripisteiden) reliabiliteetit. Faktoripisteiden avulla saatiin raakapistesummasta muodostettua tarkempi summa. (Metsämuuronen 2011, 552–553). Raakasummakin olisi voitu laskea, ja saada siitä mielekäs tulkinta, mutta siihen liittyvä summamuuttaja on hieman epätarkempi kuin samoista muuttujista laskettu faktoripistemuuttaja.

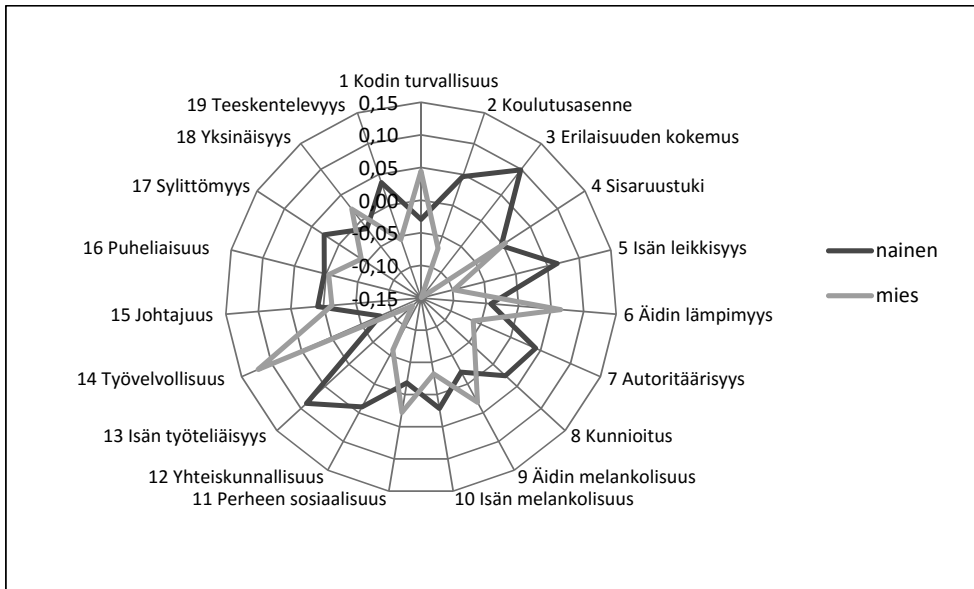
Sukupuolittain tarkasteltuna voidaan havaita, että kokemus hyvinvoinnista ilmenee erilaisena.¹⁸ Naiset kokevat miehiä enemmän kuormittuneisuutta, melankolisuutta ja ahdistuneisuutta. Miehillä painottuvat terveys, tunnejähmeys ja pakenevuus. Keskiarvovertailu (liite 7, taulukko 7.1) osoittaa, että sukupuolet erottuvat toisistaan eniten tunnejähmeyden, pakenevuuden ja puolustautumisen osalta. Koska kuitenkin viimeksi mainittujen faktori-pistemuuatutjat jäivät erottelukyvyltään heikoimmiksi, tulkinassa on säilytetty varovaisuus. Kyseiset ulottuvuudet vaativat jatkotutkimuksia, joihin tarvitaan suurempi määrä kyseisiä ilmiöitä mittaavia muuttujia.

7.2.1 Kotikasvatuksen yhteys hyvinvointiin

Perhesuhteita ja kotikasvatusta kuvaavia väittämälauseita oli kyselylomakkeessa yhteensä 69 kappaletta (E2–E73). Osallistujia pyydettiin arvioimaan suhdetta vanhempiinsa, vanhempien ominaisuuksia, kasvatustapoja ja vanhempien keskinäisiä suhteita sekä omaa suhdetta muihin perheenjäseniin. Näistä rakennettiin pääkomponenttianalyysin avulla tiivistettyjä summamuuttujia, joita muodostui 19 kappaletta. Kotikasvatuksen summamuuttujia tarkasteltiin faktorianalyysin avulla vastaavalla tavalla kuin edellä kuvattua kokonaishyvinvointia.

Riittävän reliabiliteetti-arvon ($\alpha > .60$) täyttäviä ulottuvuuksia oli 15. Kokonaisuuteen otettiin mukaan myös neljä hieman alhaisemman reliabiliteetti-arvon saanutta summamuuttujaa, koska ne täydentävät kokonaiskuvausta. Liitteessä 4 on kuvattu summamuuttujien yksityiskohtainen sisältö. Tämä havainnollistuu kuviossa 28, jonka asteikossa on käytetty standardipistemuuatutjia $-2 - +2$.

¹⁸ Kuvion 27 lukujen asteikkona on standardoitu normaalijakauma $[-3-+3]$.

KUVIO 29 Kotikasvatuskokemukset sukupuolittain

Naisten ja miesten kotikasvatuskokemukset poikkeavat jonkin verran toisistaan. Miehillä painottuvat työvelvollisuus ja äidin lämpimyys. Naisilla painottuvat miehiä selkeämmin kokemus omasta erilaisuudesta sekä kokemus isän leikkisyydestä ja työteliäisyydestä.

Kaikista muodostetuista summamuuttujista etsittiin regressioanalyysin avulla sellaisia kotikasvatusmuuttujia, joilla voitaisiin ennustaa mahdollisimman suurelta osin ikäänntyneen kokeman hyvinvoinnin vaihtelua. Koska tässä ei käytetty mitään valmista teoreettista mittausmallia, sovellettiin askeltavaa regressiomenetelmää. Kotikasvatusmuuttujista malliin tulivat mukaan tilastollisesti merkitsevät ($p = <.05$) ja mallin selitysväkyä parantavat muuttujat.

Evakkolasten hyvinvointia ennustavat kotikasvatusmuuttujat¹⁹ tiivistyvät viiteen tilastollisesti merkitsevään tekijään (taulukko 10). Hyvinvointia vähentäviä tekijöitä olivat äidin melankolisuus, lapsen erilaisuuden kokemus ja lapsen yksinäisyys. Hyvinvoinnin kokemusta lisäsivät perheen sosiaalisuus ja äidin lämpimyys.

¹⁹ Koska kaikki muuttujat ovat faktoripistemuuttujia, on 1 yksikkö yhtä kuin 1 hajonta. Jos siis äidin melankolisuuden arvo nousee yhden pisteen (esim. 0->1,00), hyvinvointi vähenee 0,162 hajontayksikköä. Perheen sosiaalisuus lisää hyvinvointia vastaavasti 0,076 hajontayksikköä.

TAULUKKO 10 Hyvinvointia ennustavat kotikasvatustekijät

Faktoripistemuuatut (-3 +3)	B	Keskivirhe	Beta	t	Merkitsevyys.
Vakio	3,457	0,017		204,587	0,001
Äidin melankolisuus	-0,162	0,022	-0,282	-7,278	0,001
Lapsen erilaisuus	-0,080	0,022	-0,124	-3,674	0,001
Lapsen yksinäisyys	-0,085	0,020	-0,163	-4,332	0,001
Perheen sosiaalisuus	0,076	0,020	-0,146	3,866	0,001
Äidin lämpimyys	0,043	0,020	0,080	2,108	0,035
R	R ²	R ² _{Adj}	Estimaatin keskivirhe		
0,535	0,287	0,279	0,414		

Aineisto osoittaa, että lapsuus melankolisen äidin kanssa vähentää ikääntyvän kokemuksesta kokonaishyvinvointia (-0,162). Samaa teemaa päinvastaisesti tulkiten voidaan ajatella, että lapsuudessa sisäistynyt kokemus onnellisesta äidistä lisää ihmisen hyvinvointia. Evakkolasten kokemus äidin melankolisuudesta liittyy nimenomaan äidin kantaan suruun kodin menetyksestä ja vieraisiin oloihin sopeutumisen vaikeudesta.

Toisena hyvinvointia vähentävänä tekijänä tässä mallissa on lapsen kokemus perheensä erilaisuudesta tai poikkeavuudesta suhteessa ympäröivään yhteisöön (-0,08). Tätä ulottuvuutta voidaan tulkita niin, että lapsuudenperheen onnistunut assimilointuminen uuteen ympäristöön näyttäytyy ikääntyessä lisääntyvänä hyvinvointina.

Kolmantena hyvinvointia vähentävänä tekijänä on lapsen kokemus yksinäisyys (-0,085), jonka vaikutus korostuu ikääntymisen myötä. Tässä mitattu yksinäisyys liittyy perheen sisäiseen dynamiikkaan, jossa lapsi alkaa kannatella vanhempiaan, kieltää tarvitsevuutensa ja vetäytyy selviytymään yksin.

Ensimmäisinä ikääntyvän hyvinvointia lisäävinä tekijöinä tässä mallissa ovat lapsen sosiaalisuus ja perheen avoimuus ympäröivää yhteisöä kohtaan (0,076). Analyysin mukaan leikkeihin ja harrastuksiin osallistuminen sekä avoimuus naapurustoa kohtaan vaikuttavat positiivisesti ja hyvinvointia lisäävästi. Vastakkaisesti voidaan todeta, että sisäänpäin sulkeutunut ja muusta yhteisöstä eristäytyvä perhekulttuuri lapsen kasvuympäristönä heikentää vanhuuden hyvinvointia. Elämän ehtopuolta varjostava yksin jääminen ja yhteisöllisestä kannattelusta tipahtaminen tuottavat huonovointisuutta.

Toisena hyvinvointia lisäävänä tekijänä on äidin läheisyys tai lämpimyys (0,043). Tilanteet, joissa lapsi on pystynyt puhumaan vaikeuksistaan ja saanut äidiltään lohdutusta sekä saanut seurata äidin laulua ja huumoria, ovat vahvistavia tunnemuistoja ja kantavia voimavaroja ikääntyneenä. Psykologiassa puhutaan äidin emotionaalista saatavilla olosta, jolla on tärkeä vaikutus lapsen olemassaolon tunteelle (mm. Salo & Flykt 2013; Biringen ym. 2012).

Tämän evakkoaineiston kotikasvatusta koskevien väittämien pohjalta muodostetut laskennalliset summamuuttujat ja niistä nouseva malli selittävät noin 28 prosenttia evakkolasten kotikasvatustekijöiden yhteydestä ikääntyvän hyvinvoinnin kokemukseen.

7.2.2 Koulukokemusten yhteys hyvinvointiin

Edellä kuvatun mallin mukaisesti muodostettiin faktorianalyysin avulla myös koulukokemuksista summamuuttujat (liite 5). Aineistossa kuvattiin koulukokemuksia kaikkina neljänä eri aikakautena: ennen sotia Karjalan kotiseudulla, talvisodan evakkopaikkakunnalla, jatkosodan aikana Karjalassa ja sodan päätyttyä sijoituspaikkakunnalla.

Koulukokemusten yhteyttä hyvinvointiin tutkittiin regressioanalyysin avulla. Koulukokemusten osalta malliin sijoitettiin 10 tilastollisesti merkitsevää tekijää, joita kutsun selvyuden vuoksi lapsiryhmässä näkyviksi käyttäytymisen rooleiksi. Kouluaikana omakstuista rooleista puolet vähentää ja puolet lisää hyvinvoinnin kokemusta.

Hyvinvoinnin kokemus vähenee, mikäli lapsi on joutunut koulussa *kiusatun* (2 krt.), *vetäytyvän* (2 krt.) tai *hauskuuttajan* rooliin. Hyvinvoinnin kokemusta lisäävät *suositun*, *tottelevaisen*, *positiivisen*, *rohkean* ja *puolustautuvan* roolit.

Kokemukset koulunkäynnistä olivat erilaisia riippuen evakkovaiheesta ja asuinpaikasta. Kiusatun rooli korostui ainoastaan niillä, jotka olivat tulleet kiusatuiksi omiensa keskuudessa eli ennen sotaa Karjalan koulussa tai jatkosodan aikana, Karjalaan paluun jälkeen.

Ennen sotia Karjalan koulussa vallitsevalla *vetäytyvän* lapsen roolilla oli negatiivinen yhteys hyvinvointiin. Puolestaan positiivinen yhteys oli *myötämielisen* (=suositun, tottelevainen, positiivinen), *rohkean* ja *puolustautuvan* rooleilla.

Talvisodan aikana negatiivinen yhteys hyvinvointiin oli *vetäytyvän* lapsen roolilla. Jatkosodan kouluajoilta niin ikään negatiivinen yhteys hyvinvointiin oli *kiusatun* roolilla ja positiivinen yhteys *sosiaalisen* oppilaan roolilla.

Yli kouluvuosien säilynyt eli paikkakunnasta ja vaiheista riippumaton positiivinen yhteys oli *kiltin* roolilla ja negatiivinen yhteys puolestaan *hauskuuttajan* roolilla. Taulukosta 11 ilmenee tilastollisen analyysin tulokset. Lukemisen helpottamiseksi olen erotellut lihavoidulla tekstillä kaikki hyvinvointia lisäävät roolit.

TAULUKKO 11 Koulukokemusten yhteys hyvinvointiin

Faktoripistemuuttujat (-3 – +3)	B	Keskivirhe	Beta	t	Merkitsevyys
Vakio	3,441	0,018		188,831	0
Kiusattu, jatkosodan koulussa Karjalassa	-0,147	0,023	-0,255	-6,335	0
Sosiaalinen, jatkosodan koulussa	0,099	0,023	0,169	4,244	0
Kiusattu, ennen sotaa Karjalan koulussa	-0,089	0,031	-0,119	-2,835	0,005
Vetäytyvä, talvisodan evakkokoulussa	-0,073	0,029	-0,099	-2,502	0,013
Kiltti, yli kouluvuosien	0,124	0,051	0,095	2,42	0,016
Myötämielinen, Karjalan koulussa	0,069	0,03	0,093	2,352	0,019
Vetäytyvä, ennen sotaa Karjalan koulussa	-0,069	0,028	-0,101	-2,478	0,013
Rohkea, ennen sotaa Karjalan koulussa	0,083	0,029	0,12	2,825	0,005
Hauskuuttaja, yli kouluvuosien	-0,142	0,057	-0,106	-2,492	0,013
Puolustautuva, Karjalan koulussa	0,061	0,03	0,082	2,038	0,042
R	R ²	R ² _{Adj}	Estimaatin keskivirhe		
0,469	0,22	0,206	0,433		

Regressioanalyysin pohjalta saatu tulos osoittaa, että lapsen kouluajan vertaissuhteissa esiin tulevilla rooleilla on tilastollisesti merkitsevä positiivinen tai negatiivinen yhteys ikääntyvän evakkolapsen hyvinvointiin.

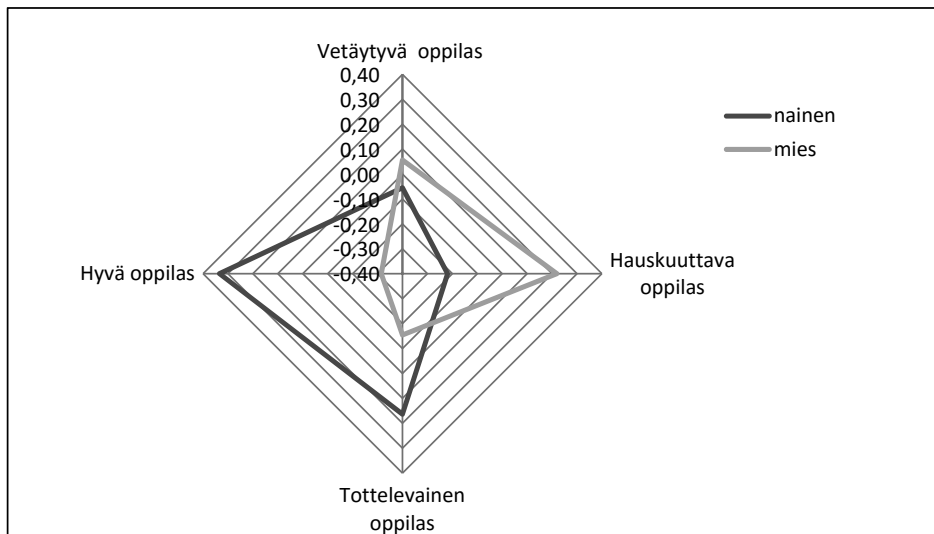
Aineiston koulukokemuksista erottuu viisi kouluvuosina omaksuttua ja *hyvinvointia vähentävää roolia*: Karjalassa **kiusatus** osaan joutuminen sekä ennen sotia (-0,089) että jatkosodan (-0,15) aikana, toverisuhteissa **vetäytyvän** positioon joutuminen ennen sotia Karjalan koulussa (-0,07) ja talvisodan evakkokoulussa (-0,073) sekä yli kouluvuosien mukana kuljetettu **hauskuuttajan** rooli (-0,14).

Ikääntyneen evakkolapsen *hyvinvointia lisääviä rooleja* ovat: jatkosodan aikana sosiaalisesti **suositun** (0,10) ja yli kouluvuosien ajan säilynyt **kiltin** rooli (0,12) sekä Karjalan kouluajana omaksutut **myötämielisen** (0,07), **rohkean** (0,08) ja **puolustautuvan** oppilaan roolit (0,06).

Esitelty malli selittää 21 prosenttia koulukokemusten yhteydestä myöhempään hyvinvointiin.

Roolien jakautuminen sukupuolittain

Evakkolasten kouluvuosien roolivalikoiman jakautumista tarkasteltiin myös sukupuolittain. Pääkomponenttianalyysin avulla löytyi neljä roolia, jotka säilyivät kouluikäisillä lapsilla yli kouluvuosien. Säilyneitä rooleja olivat *vetäytyvä ja ulkopuolinen oppilas*, *hyvä oppilas*, *hauskuuttava oppilas* sekä *tottelevainen oppilas*. Nämä ajankohdasta riippumattomat roolit näyttäytyivät tytöillä ja pojilla varsin erilaisina. Roolien jakautuminen näkyy kuviossa 30, jonka asteikossa on käytetty standardipistemuuuttujia -3 – +3.

KUVIO 30 Yli kouluvuosien säilyneet roolit sukupuolittain

Kuviosta on selkeästi havaittavissa tyttöjen ja poikien käyttäytymisroolien vastakkaisuus. Suurin osa tytöistä on *hyvän* ja *tottelevaisen* oppilaan positiossa. Pojat ovat toimineet tyyppisimmillään *vetäytyvän* ja muita *hauskuuttavan* oppilaan rooleissa.

7.2.3 Koti- ja koulukokemusten yhteisvaikutus

Evakkolasten kasvukokemuksiin kietoutuvat sekä kodin että koulun kautta saadut vaikutteet. Näiden molempien tekijöiden eli koti- ja koulukokemusten yhteisvaikutusta ikääntyvän hyvinvointiin tutkittiin regressioanalyysin avulla. Yhteisistä tekijöistä malliin tiivistyi 10 tilastollisesti merkitsevää tekijää, joista neljä tekijää liittyy lapsen kotikasvatukseen ja loput kuusi koulutovereiden vertaissuhteissa ilmeneviin kokemuksiin (taulukko 12).

Ikääntyvän hyvinvoinnin kokemusta vähentävät kotikasvatustekijät ovat: *äidin melankolisuus* (-0,13), *perheen erilaisuus* (-0,069), *lapsen yksinäisyys* (-0,058) ja *isän melankolisuus* (-0,042). **Koulukokemusten** osalta hyvinvointi vähenee niillä, jotka ovat tulleet *kiusatuksi* sekä ennen sotaa (-0,089) että myös sodan jälkeen (-0,062). Lisäksi läpi kouluvuosien jatkunut *pellon* rooli (-0,11) vähentää hyvinvointia ikääntyneenä.

Hyvinvoinnin kokemusta lisäävien tekijöiden yhteisenä nimittäjänä voidaan nähdä **so-siaalisuus** eli tietynlainen avoimuus ja uteliaisuus ympäröivää yhteiskuntaa kohtaan. Mikäli lapsi on saanut kotoa *sosiaalisuuden* mallin (0,067) ja kouluvuosien alkumetreillä *hauskuuttavan* oppilaan (0,072) position sekä sodan jälkeen koulussa jatkanut *sosiaalisesti vahvan* (0,09) oppilaan roolissa, nämä lisäävät hyvinvoinnin kokemusta myöhemmässä elämässä. Olen lihavoanut taulukosta hyvinvointia lisäävät tekijät.

TAULUKKO 12 Koti- ja koulukokemusten yhteisvaikutus

Faktoripistemuuttujat (-3 – +3)	B	Keski- virhe	Beta	t	Mer- kit- sevyys
	3,440	0,017		206,069	0
Äidin melankolisuus (kotitausta)	-0,130	0,019	-0,251	-6,718	0
Perheen erilaisuus (kotitausta)	-0,069	0,021	-0,132	-3,252	0,001
Sosiaalisesti vahva oppilas, jatkosodan koulu	0,090	0,021	0,153	4,198	0
Kiusattu, jatkosodan koulu	-0,062	0,022	-0,108	-2,764	0,006
Perheen sosiaalisuus (kotitausta)	0,067	0,019	0,128	3,477	0,001
Lapsen yksinäisyys (kotitausta)	-0,058	0,019	-0,112	-3,013	0,003
Kiusattu, Karjalan koulu	-0,089	0,027	-0,119	-3,317	0,001
Isän melankolisuus (kotitausta)	-0,042	0,019	-0,081	-2,235	0,026
Hauskuuttaja, Karjalan koulu	0,072	0,028	0,096	2,616	0,009
Hauskuuttaja, yli kouluvuosien	-0,110	0,050	-0,083	-2,205	0,028
R	R	R ² _{Adj}			
0,579	0,579	0,32	0,43		

Yhteenvetona voidaan todeta, että evakkolapsen myöhempää hyvinvoinnin kokemusta vähentävät merkittävästi kodissa vallitseva molempien vanhempien melankolisuus, perheen asuinympäristöstä poikkeava erilaisuus sekä lapsen kokema yksinäisyys ja vertais-suhteissa kiusatuksi tuleminen. Saatu malli selittää 32 prosenttia koti- ja koulukasvatus-tekijöiden yhteisvaikutuksesta ikääntyvän hyvinvointiin.

7.2.4 Metaforien yhteys hyvinvointiin

Kvalitatiivisen aineiston analysointiprosessin aikana kiinnostuin selvittämään metaforisesti kuvattujen kokemusten merkityksiä hyvinvoinnille. Kyselylomakkeen avovastauksella (G51) pyysin osallistujaa tiivistämään kokemuksensa vertauskuvalliseen muotoon. Kyselyä laatiessani toivoin saavani edes muutaman metaforakuvauksen, joka ilmentäisi kokemukseen kätkeytyvää tunnemuistoa. Saamani runsas metafora-aineisto oli yllätys. Se tarjosi mahdollisuuden lähteä etsimään metaforien ja hyvinvointikokemuksen yhteyttä. Hyvinvoinnin tilastollisen analyysin ja kvantifioitujen metaforakuvauksen vertaaminen tuli esiin relevanttina vaihtoehtona tutkimusaineiston analyysiprosessin loppuvaiheessa.

Koska metaforilla on mahdollista päästä tiedostamattoman tunnekokemuksen jäljille, kertojan symbolinen ilmaisu tarjoaa tutkijalle mahdollisuuden tarkastella kokemuksen piilomerkityksiä. Niiden tulkinnassa joudun kuitenkin hyväksymään sen tosiasian, että metaforaan puetun kokemuksen luovuttamaton tulkintaoikeus on aina kertojalla. Tutkijan on mahdotonta päästä kertojan pään sisälle avaamaan kaikkea symbolin edustamaa aineesta. Ideana olikin kysyä metafora-aineistolta: Millaisena sisäinen kokemus (metaforatarina) evakkoajan lapsuudesta näyttäytyy myöhemmässä hyvinvoinnissa? Oletukseni oli, että erilaisilla kuvauksilla on erilainen vaikutus. Metaforat alkoivat näyttäytyä siltana laadullisen ja määrällisen aineiston välillä.

Metaforien kvantifiointi

Metafora-aineistosta tehdyt luokitukset ja niistä muodostetut selviytyjätyypit muutettiin numeerisiksi taustamuuttujiksi. Selviytyjätyyppien käyttämät metaforiset kokemukset (alaluku 6.4) tiivistettiin kolmeen pääluokkaan kokemuksen negatiivisuuden, positiivisuuden ja neutraaliuden mukaisesti (tiivistelyesimerkki on liitteessä 6). Positiivisia sisäisiä metaforatarinoita oli 246 kappaletta (ka 3.48, kh 0.44), negatiivisia tarinoita oli 73 kappaletta (ka 3.15, kh 0.50) ja neutraaleja 31 kappaletta (ka 3.56, kh 0.53).

Jatkoanalyysiä varten aineisto muutettiin kaksiluokkaiseksi, jolloin metaforista muodostui 277 positiivis-neutraalia ja 73 negatiivista tarinaa (tunnemuistoa). Kaksiluokkaiseksi tiivistetyn aineiston analyysi osoittaa, että negatiivista tunnemuistoa ilmaisevat ikäihmiset eroavat hyvinvoinnin suhteen tilastollisesti merkittävästi muista ikätovereistaan ($F(1, 348) = 29,74, p < 0.001, f = 0.29$). Tällä voidaan selittää kahdeksan prosenttia ikääntyvän evakkolapsen hyvinvoinnin kokemuksesta. Metafora-aineiston analyysien tarkemmat tulokset ovat liitteen 7 taulukoissa 7.3–7.6.

Metaforien ja lapsuuskokemuksen yhteyden tulkinta

Metaforisesti kuvaillun lapsuuskokemuksen kvantifiointi osoittaa, että kasvuvuosina muotoutuneet tunnemuistot sota-ajan kokemuksista säilyvät sisäisen tarinan muodossa vanhuuteen. Mikäli lapsen lähtöasetelmassa sisäinen tarina on muodostunut negatiiviseksi, se vähentää hyvinvoinnin kokemusta ikääntyessä. Positiiviset tarinat puolestaan toimivat ikääntyessä hyvinvointia lisäävästi. Tulkintani on, että metaforan avulla ilmaistu kokemus on ollut olemassa jo kauan ennen kyselyyn vastaamista. Sisäinen tarina on muovautunut omanlaisekseen lähtötilanteen ja elettyjen vuosikymmenten vuoropuhelussa ja on ilmaistu nyt vastauksissa kuvatun kaltaisena.

Evakkolapsuuden kokonaiskuvauksen näkökulmasta katsoen voi ajatella, että hyvinvointikokemuksen selittäminen metaforien avulla pitää sisällään ikään kuin koko tutkimusasetelman. Tässä tarkastelussa siis koti-, koulu- ja evakkomatkakokemukset laitettiin samaan malliin ja katsottiin, kuinka ne yhdessä selittivät hyvinvoinnin kokemusta.

Metaforaa voi pitää myös evakkolapsen alkutarinana, jolloin siihen liittyy oleellisesti kysymys sisäisen turvakokemuksen laadusta eli ihmissuhteiden ja kiintymyssuhteiden vaikutuksesta. Metaforisessa kokemuksessa on mukana evakkolapsuuden kaksi ulottuvuutta. Ensimmäinen ulottuvuus koostuu lapsen reaalisesta sota-ajan elämästä, uhkakuviosta, pakomatkoista ja elämästä vieraissa olosuhteissa. Toista ulottuvuutta sävyttää perusihmissuhteista rakentuvan sisäisen turvan kokemus. Nämä ovat rinnakkain, ne rajoittuvat toisiinsa ja ovat samanaikaisesti läsnä sisäisessä kokemuksessa. Vastaajan kyselylomakkeeseen valitsema metafora on noussut ajatuksiin vastaushetken tilanteessa. Toisille se on ”lennähtänyt” mieleen uutena ajatuksensa kyseisessä hetkessä, toisille käytetty symboli on puhunut jo kauan omaa piiloviestiään. Kenelläkään ei taida olla lopullista vastausta siihen, mistä metafora kuvatun kaltaisena on kenenkin mieleen noussut – ei edes kirjoittajilla. Tutkijan ja lukijan on tyytyminen siihen tietoon, joka metaforisen symboliverhon taakse kätkeytyvästä maailmasta kulloinkin avautuu. On tärkeää muistaa, että ihmisen mielen liikkeet ovat aina kontekstisidonnaisia.

Yhteenveto selviytymisen ja hyvinvoinnin tarkastelun tuloksista

Pirstaleinen elämäntietäminen, raskaat menetykset ja kipeät muistot kuormittavat ihmisen terveydentilaa ja henkistä jaksamista sekä vaikuttavat elämään. Näiden tekijöiden erittelyä ja kattavaa yhteyttä ikääntyvän hyvinvointiin en lähtenyt tutkimuksellani etsimään vaan halusin saada yleisluontoisen kokonaiskuvan ison evakkolapsijoukon kokemuksellisesta hyvinvoinnista.

Valtaosa evakkolapsista on selviytynyt elämäntietämisestään hyvin. Heillä on ollut käytössään voimavaroja ja selviytymiskeinoja, jotka ovat auttaneet tarttumaan elämään ja ylläpitäneet tulevaisuuden toivoa. Monenlainen fyysinen tekeminen, liikkuminen ja työhön tarttuminen ovat vahvistaneet toimijuutta omassa elämässä. Sodan jälkeinen Suomi on pitänyt aktiivisena jokaisen kansalaisensa. Tulevaisuuden rakentaminen on tuonut osaltaan sisältöä elämään, jossa ei ole ollut aikaa jäädä suremaan menetyksiä (myös Dyregrov 1994). Evakkolapset ovat voimaantuneet sosiaalisista suhteista, joita on ylläpidetty monenlaisen yhteisöllisen toiminnan kautta. Kasvatuksessa siirtyneet uskon ja luottamuksen

arvot ovat tarjonneet lohdutusta ja tukea olemassaolon merkityksen ja elämän mielekkyyden kokemuksille. Tulokset ovat yhteneväisiä Vihottulan (2015, 184) tutkimuksen kanssa.

Oppimista tuottaneista ilmiöistä etsin kokonaiskuvausta merkittävien oppimiskokemusten kysymyksellä (H1). Aikuiskasvatuksessa määriteltyjä elämäntapahtumien murros- ja muutosvaiheisiin liittyviä merkittäviä oppimiskokemuksia vastaajat eivät suoraan kuvanneet (vrt. Antikainen 1996). Sen sijaan elämän aikana opituista asioista merkittävimpänä pidettiin luottamuksen rakentumista. Toisaalta tämä liittyy Antikaisen (1996, 254) kuvaamaan kielteisten asioiden työstämisen jälkeen saavutettavaan vahvistumiseen, joka muuttuu ihmisen resurssiksi. Evakkolasten kohdalla asiaa voidaan tulkita siten, että vaikeat olosuhteet selittänyt ihminen on kartuttanut itselleen monipuoliset selviytymistaidot, jotka ovat nousseet arvoon arvaamattomaan pitkän elämän aikana. Luottamus, toivo ja tulevaisuudenusko olivat kärkisijoilla myös kotikasvatuksen sisällön yhteydessä tutkituissa sananlaskuissa.

Toiseksi merkittävimpänä oppimiskokemuksena mainittiin sopeutumiskyky, jota voidaan kutsua myös joustavuudeksi. Liitän tämän myös Cyrulnikin (2011) teoriaan resilienssistä, jossa selviytymistä tarkastellaan prosessina; taito on siis opittavissa. Joustava evakkolapsi on voinut sulavasti integroitua uusiin ympäristöihin ja murtautua kantaväestön ennakkoluulojen läpi. Joustavuus ja sopeutumiskyky ovat voineet varjella myös työelämässä monelta törmäyskurssilta ja ristiriidalta. Moni evakkolapsi toteaaakin, että evakkoaikoina opittu sopeutumis- ja sovitteilykyky on ollut valttia mitä haasteellisimmissa elämän käännteissä. Se on nostanut suomalaisen osaamisen myös kansainväliselle huipputasolle esimerkiksi evakkolapsi Martti Ahtisaaren Nobelin rauhanpalkinnon muodossa.

Kolmantena merkittävistä oppimiskokemuksista mainittiin ammatillisten erityistaitojen saavuttaminen. Tämä voidaan sijoittaa muutosvaiheeseen, jossa opiskeluun liittyvä elämänjakso on päättynyt ja uusi, tutkinnon suorittaneen ammatillinen taival on aloitettu. Evakkolapsille on lisäksi ollut tärkeää sisukkuuden oppiminen. Onhan silmätikuksi joutuneen kansanryhmän pitänyt väsymättä ja utterasti työtä tekemällä osoittaa pätevyytensä ja lunastaa olemassaolonsa oikeutus kantaväestön silmissä.

Antikainen (1996, 255) toteaa, että kokemuksellisesti merkittävä oppimiskokemus tuskin koskaan liittyy oppivelvollisuus- tai yleissivistävän koulun kontekstiin. Tutkijoiden esittämä väittämä, jonka mukaan *”koulu on niin institutionaalistunut ympäristö, ettei siellä tapahdu kokemuksellisesti merkittäviä oppimiskokemuksia”*, kuulostaa melko radikaalilta. Samansuuntainen tulos saatiin turkulaisille ikäihmisille kohdistetussa kyselytutkimuksessa, joka osoitti ikääntyneiden vahvan uskon elinikäiseen oppimiseen. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut muodollista koulutusta, vaan sen merkityksen koettiin vähentyneen elämänuran aikana. Se, että ”elämäkoululla” on suurempi merkitys vanhemmille sukupolville, johtuu jo yksinkertaisesti siitä, että koulutusta on ollut heille tarjolla paljon vähemmän kuin nuoremmille. (Jauhiainen 2011.) Myös tämän tutkimuksen evakkolapsijoukko vahvistaa näkemyksen nostaen kärkisijoille elämässä tarvittavien metataitojen oppimisen.

Kasvatusperinnössä korostettiin eniten rehellisyyden merkitystä. Tässä on nähtävissä entisajan suomalaisvanhempien kotikasvatuksen eettisesti kestävä kylvötyö; valehteleminen ja toisen omaisuuteen koskeminen ovat myös Ruoppilan (1954) mukaan olleet niin

paheksuttavia, että niiden toteuttamisesta seurasi ankaria rangaistuksia. Toisena kasvatuserintönä evakkolapset ovat halunneet välittää työteliäisyyttä ja ahkeruutta, jotka molemmat esiintyvät myös aiemmissa tutkimuksissa (mm. Kempainen 2001; Korhonen 1994; 1999). Myös kolmas kasvatuserintön sisältämä arvo, toisten huomioiminen lähimmäisen kunnioittamisen hengessä, sisältyy aiempiin tutkimustuloksiin. Muista tutkimuksista poiketen tutkimukseni osoitti, että evakkolapsille oli tärkeää välittää jälkipolville kasvatuserintönä identiteettiä vahvistavaa omien juurien tiedostamista. Kirjoituksissa korostettiin heimoidentiteetin eli karjalaisuuden vaalimisen tärkeyttä. Tämä tuli ilmi myös haastatteluissa. Jälkipolvia halutaan viedä omille synnyinseuduille kivijalkoja ja lapsuusmaisemia aistimaan sekä kutsutaan mukaan monenlaisiin karjalaisuutta vaaliviin tapahtumiin.

Hyvinvointikokemus näyttäytyy sukupuolten välillä erilaisena. Naiset kokevat miehiä enemmän kuormittuneisuutta, melankolisuuksi ja ahdistuneisuutta. Toisaalta tämän tutkimuksen naiset kuitenkin puolustautuvat ja puuttuvat epäoikeudenmukaisuuksiin miehiä tarmokkaammin. Miehet puolestaan kokevat itsensä naisia terveemmiksi mutta potevat samalla tunne-elämässään jonkinlaista jähmeyttä ja ilmaisuvaikeutta. Tämä voi ilmetä vaikeutena kiinnittyä asuinpaikkoihin tai elää nykyhetkessä. Suurimmat sukupuolten väliset erot tulivat esille tunnejähmydessä, pakenevuudessa ja puolustautumisessa.

Kotikasvatusta määrittävien kodin ihmissuhteiden osalta hyvinvointia ennustavat tekijät tiivistyivät viiteen tilastollisesti merkitsevään tekijään. Näitä ovat äidin melankolisuus, lapsen erilaisuus, lapsen yksinäisyys, perheen sosiaalisuus ja äidin lämpimyyksi. Kotitaustan hyvinvointiulottuvuudet voidaan tiivistää kahteen tekijään: kodin emotionaalisen ilmapiiriin ja sosiaalisen kanssakäymisen teemoihin. Kotikasvatuksessa äidin merkitys korostuu. Lapsuudessa sisäistetyn äidin surumielisyys ja masentuneisuus vähentävät ikääntyvän hyvinvointikokemusta. Mikäli äiti kykenee rakastamaan ja osoittamaan lämpöä, sillä on pitkälle vanhuuden hyvinvointiin ulottuva positiivinen vaikutus. Myös toimivat sosiaaliset suhteet kannattelevat. Lapsen kokema yksinäisyys ja perheen erilaisuus voivat rajoittaa ja leimata lasta siinä määrin, että jatkuessaan läpi elämän ne vähentävät hyvinvoinnin kokemusta. Perheessä vallitsevat avoimet vuorovaikutussuhteet siirtyvät myös perheen ulkoiisiin suhteisiin ja kasvattavat sosiaalista pääomaa. Tämä on hyvinvointia lisäävä ja arvokas voimavara ikääntyvän evakkolapsen elämässä.

Koulukokemukset luokiteltiin koulussa mahdollistuneiden roolien mukaisesti. Hyvinvoinnin kokemus vähenee, mikäli lapsi joutuu koulussa vetäytymään sivustakatsojan position tai elämään marginaalissa kiusatun roolissa. Myös muiden hauskuuttaminen ja luokkayhteisössä pellen osan kantaminen rajoittavat lapsen mahdollisuuksiä valita muita rooleja ja heikentävät hyvinvoinnin kokemusta myöhemmin. Puolestaan hyvinvoinnin kokemus ikääntyessä lisääntyy, jos lapsena on saanut elää suosittuna sekä voinut toimia myötämielisen ja tottelevaisen rooleissa yhteisöään rakentaen. Myös rohkeus ja uskallus toimia sekä kyky puolustautua ovat ominaisuuksiä, jotka lisäävät hyvinvointia

Koti- ja koulukokemusten yhteisvaikutusta tarkasteltaessa korostuivat koti-ilmaston, yksinäisyyden ja erilaisuuden kokemukset sekä vertaissuhteissa kiusatun ja pellen rooleihin joutumiset. Kotitaustan osalta hyvinvointia vähentävät vanhempien melankolisuus sekä lapsen kokemus yksinäisyydestään ja perheensä erilaisuudesta. Koulukokemusten osalta hyvinvointi vähenee kiusatun tai pellen rooliin joutuneella henkilöllä. Hyvinvointia

lisäävät lapsen persoonallisena ominaisuutena ilmenevä sosiaalisuus ja kouluvuosien alussa ilmennyt hauskan oppilaan positio, samoin kuin sodan jälkeen uudessa koulussa jatkunut sosiaalisesti vahvan oppilaan rooli. Kaikkien näiden hyvinvointia lisäävien tekijöiden voidaan nähdä kuuluvan nykytutkimuksissa luonnehditun sosiaalisen pääoman²⁰ käsitteeseen, jossa oleellista on ryhmään kuulumisen vertaissuhteissa pärjäämisen ja osallisuuden kokemukset.

Evakkolapsuusmetaforien tiivistäminen ja kvantifointi osoitti, että valtaosa tutkimukseen osallistuneista kantaa mielessään positiivis-neutraalia tarinaa, joka ikääntyneenä on hyvinvointia ylläpitävä voimavara. Tästä hyvinvoivien valtaryhmästä eroaa tilastollisesti merkitsevästi negatiivista tarinaa kertovien ryhmä. Näillä henkilöillä lapsuuden kokemuksista kumpuavat tunnemuistot ovat kuormittavia ja vähentävät hyvinvoinnin kokemusta ikääntyneenä.

Peruskokemus itsestä rakentuu sisäistetyistä objektisuhteista. Hauraasti kehittyneet tai katkenneet ihmissuhteet kannattelevat kriisitilanteissa heikosti ja vaikuttavat täten negatiivisesti perusturvaan ravistelevissa kokemuksissa. (Bowlby 1997; Stern 1985; 2003.) Valtaosa tähän tutkimukseen osallistuneista evakkolapsista kokee selvinneensä hyvin evakkovaelluksensa koettelemuksista. Pelottavat tilanteet, tuntematon määränpää ja sodan uhka on kestäetty kohtalaisesti, mikäli mukana kulkeva sisäinen turva on ollut riittävän vahva ja kannatteluun kykenevä. Kodeissa ja kasvatusperinnössä on ollut senkaltaisia suojaavia tekijöitä, jotka ovat vahvistaneet turvassa oloa ja tulevaisuuteen luottamista. Ikääntyneenä olo on seesteinen ja historian tapahtumat pystytään hyväksymään osaksi ikiomaan elämäkertomusta.

²⁰ Tiivistetysti sosiaalisen pääoman käsitteellä ilmaistaan johonkin ryhmään kuulumista, vaikkapa sukuun, koululuokkaan tai yhteiskuntaluokkaan. Sosiaalisen pääoman avulla voidaan tarkastella sosiaalisia verkostoja ja niiden organisoitumisen tapoja sekä sosiaaliseen luottamukseen liittyvää vastavuoroisuutta ja normatiivisia sääntöjä. (mm. Kalalahti 2014, 26 ja Ilmonen 2000, 10–12.)

8 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tutkimustehtävänä oli tarkastella toisen maailmansodan aikana kasvaneiden evakkolasten tunnemuistoja ja niiden yhteyttä myöhempään hyvinvointiin. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt ($n = 631$) kuvasivat koti- ja koulukasvatustaan, lapsuutensa evakkomatkoja, vaihtuvia asuinpaikkoja, selviytymistä ja hyvinvointiaan.

Kysely- ja muistitietotutkimuksen avulla etsittiin tekijöitä, jotka ovat yhteydessä eläkeikään ehtineen evakkolapsen hyvinvoinnin kokemukseen. Tutkimukseen osallistuneet edustavat evakkolapsuudesta aikuiseksi selvinnyttä suurta suomalaisten joukkoa, jonka jälkikasvun lukumäärä kohoaa yli miljoonaan. Tutkimus lisää kasvatushistoriallista ymmärrystä evakkolasten kasvukokemuksista. Historiallinen kokemustieto tarjoaa näkökulmia nykypäivän sotien jaloista tulevien lasten kohtaamiseen.

Lapsen perusolemus on ajasta ja paikasta riippumaton. Sodan kokemus lapsen tunne maailmassa ilmenee universaalina kautta ihmiskunnan historian. Evakkolasten kokemusten tarkastelu myöhemmän hyvinvoinnin näkökulmasta on nykyajan Suomessa ajankohtaisempaa kuin koskaan toisen maailmansodan jälkeen.

Tulokset tarjoavat uutta tietoa evakkolasten selviytymisestä ja hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä sekä luovat yleiskuvauksen evakkolasten koti- ja koulukasvatuksesta ja ympäristöolosuhteista. Kyselyaineistosta tehdyn tilastollisen analyysin pohjalta löydettiin evakkolapsen myöhempään hyvinvointiin yhteydessä olevia positiivisia ja negatiivisia tekijöitä. Lapsuuden kotikasvatustekijät liittyvät sekä perheen ulkoisiin vuorovaikutussuhteisiin että perheenjäsenten intrapsyykkisiin ja interpersoonallisiin tekijöihin. Koulukasvatusta määrittäneet tekijät liittyvät vertaisryhmän sosiaalisissa suhteissa mahdollistuviin positioihin.

Omien vanhempien kokemushistoriaan tutustumalla voidaan tunnistaa ja löytää aikamme kasvatuskäytäntöihin vaikuttavia ylisukupolvisia tekijöitä. Evakkolasten kokemuksista voivat ammentaa ymmärrystä myös kaikki ne tahot, jotka kohtaavat nykysotien vaikutuspiiristä tulevia lapsia.

8.1 Tulosten tarkastelu

Tutkimuksen tulokset perustuvat aineistoon, joka koostuu lumipallomenetelmällä tavoitettujen ihmisten kirjallisista ja suullisista kuvauksista. Aineisto tarjoaa monipuolisia mahdollisuuksia erilaisille kysymyksille, analyyseille ja tulkinnoille. Olen pitäytynyt tutkimusaiheen alkuperäisessä kysymyksenasettelussa, jossa yhtäältä pohdin evakkolasten kasvukokemusten laatua ja toisaalta sotavuosien jaloista selviytymisen eväitä sekä ikään-tyvän hyvinvointia.

8.1.1 Evakkolasten kasvukokemukset

Muistot kotikasvatuksesta ja kodin ihmissuhteista – sisäinen koti

Kotia sisäisenä kokemuksena tarkastelin kodin ihmissuhteiden ja ilmapiirin näkökulmista. Tutkimukseen osallistuneet evakkolapset kokivat vanhempansa pääsääntöisesti turvallisiksi ja huolenpitoon kykeneviksi. Kokemuksesta muodostunut sisäinen koti on kannatellut alati muuttuvien asuinpaikkojen ja evakkomatkojen yli. Turvallisuuden kokemusta ylläpitävät sisäistetyt suhteet ovat muodostuneet riittävän toimiviksi ja tyydyttävää elämänkulkua kannatteleviksi. Tämä on oleellista ihmisen myöhemmän hyvinvoinnin kannalta. Tulos poikkeaa muun muassa saksalaisten tutkijoiden tutkimusraporteista, joissa todetaan sota-aikana traumatisoituneiden ja turvattomuudesta kärsineiden lasten voivan huonosti myöhemmällä aikuisiällä. (Bode 2013; Radebold ym. 2009; Heuft 1999.) Omassa aineistossani kotikasvatuksen negatiivista ilmapiiriä kuvanneet evakkolapset olivat kokeneet myöhemmin raskaiden elämänvaiheiden takia joutuneensa kestokykyensä äärrirajoille. He luonnehtivat hyvinvointiaan välttäväksi tai kohtalaiseksi. Muistitietotutkimuksen mukaisesti yhdenkin menneisyyden äänen tunnistaminen ja tunnustaminen on tärkeää ja kertoo kuvatun ilmiön olemassaolosta (mm. Peltonen 1996).

On myös hyvä muistaa, että suomalaisessa yhteiskuntadiskurssissa siviilien sotatraumoja ja vaikenemisen kulttuuria on alettu pohtia laajemmalti vasta 2000-luvun alussa (Näre 2010; Kirves ym. 2008; Kivimäki 2007). Myös muistitietotutkimuksia on ilmestynyt vähän suhteutettuna sota-ajan lasten lukumäärään. Tutkijoiden esiin nostamat kysymykset eivät ole välttämättä vielä jalkautuneet koko kansan pariin. Evakkolasten nimikkoyhdistys perustettiin vuonna 2002, mistä lähtien suhteellisen pieni evakkolasten joukko on alkanut pohtia lapsuutensa tunnemuistoja. Kanasen tutkimus (2010) siirtoväen sopeuttamisesta, syrjinnästä ja häpeästä osoittaa kipeisiin asioihin liittyvän puhumattomuuden kätkeytyvän syvälle kansakuntamme kulttuuriin.

Evakkolapset luonnehtivat vanhempiaan ahkeriksi, monitaitoisiksi, sisukkaiksi ja yritteliäiksi. Ankarat työnteko ja jälleenrakentamisen velvoitteet olivat jättäneet vanhemmat kuitenkin etäisiksi. Tämä kuvastaa yleistä sota-ajan vanhemmuuden laatua. (Myös Kempainen 2001; Poikolainen 2002). Evakkolasten isiä kaivattiin ja monen kohtaloa surtiin kaatumisen tai sotarintamalla olon vuoksi. Isät poikkesivat huumorin osalta Korhosen (1999) tutkimuksen isätyypeistä, kun taas evakkolasten isien ankaruus oli samanlaista muiden suomalaisien kanssa. Isien rintamalla olo jätti äitien vastuulle kasvatusrajoista kiinni pitämisen. Tämä osaltaan vahvistaa kuvaa kirjallisuudesta tutuksi tulleista lujista ja lempeistä kareliaanisista naisista. Vahvuuden pohjalla ollut huolehtija on kyennyt myös lohduttamaan ja tarjoamaan sota-ajan kylmyydessä lämpöä ja hellyyttä. Evakko-perheitä leimasivat yhteisöllisyys ja sosiaalinen aktiivisuus. Vanhempien keskinäistä suhdetta kuvattiin rakkaudelliseksi ja kunnioittavaksi. Vanhempien kasvatusosaaminen ilmeni viisautena, jossa korostettiin erilaisten elämäntaitojen hankkimista, arvojen ylläpitoa, ihmissuhdeosaamista ja vieraanvaraisuuden osoittamista. Vanhemmuuden laadusta muovautunut ”sisäinen koti” on pääsääntöisesti ollut turvallinen.

Sodan jaloissa ja vieraisissa oloissa tämä sisäinen koti on kulkenut mukana ja toiminut perusturvaa ylläpitävänä ja eteenpäin kannattelevana voimavarana. Tämän aineiston pohjalta on nähtävissä, että suurimmalle osalle vastaajista kodin pakkomenetyksestä ei ole

muodostunut elämää rajoittanutta traumaa, joka olisi pakottanut uhrin osaan. Vanhemmat ovat läsnäolollaan tuoneet vanhuuteen saakka kannatellutta turvaa, joka on suojannut ympäröstössä esiintyneiden uhkien tuhovoimalta. Cyrulnikin (2011) resilienssi-teoriaan peilaten voidaan päätellä, että evakkolapsilla on ollut sekä ennen sotaa että sen jälkeen saatavilla riittävän turvallisia aikuisia, joiden kanssa kokemuksista on voitu puhua. Asioiden sanoittaminen ja ilmaisu on auttanut jäsentämään traumaattisiakin tapahtumia. Jälleen on muistettava, että joukossa oli turvattomuutta ja yksinäisyyttä kuvailevia evakkolapsia. He ilmaisivat kokemuksiaan paikoin hyvinkin rajuin sanakäantein. Heidän perheissään valinnut kipeistä asioista vaikenemisen kulttuuri raottaa totuuden toista puolta. Se tuo rosoisuudessaan pintaan myös sen, että siirtoväkeä hallitseva hyvin sopeutuneen-kertomus asettuu menetyksen kantajien-kertomuksen edessä mittasuhteisiinsa. Kokonaiskuva ilmiöstä on ehyt vasta, kun siihen on liitetty myös kätköön jäänyt puoli.

Sisarussuhteet evakkoperheissä ovat sisältäneet keskinäistä tukea ja huolenpitoa. Samanaikaisesti kuvauksista ilmeni myös yleinen yksin selviytymisen kulttuuri, jossa sisarukset ovat tahoillaan yrittäneet pärjätä omillaan. (Myös Näre & Kirves 2007.) Avun pyytämisen ja tarvitsevuuden ilmaisu on ollut vähäistä. Erityisesti haastattelut vahvistivat, että tämä lapsena opittu yksin selviytymisen perintö seuraa monia vanhuuteen saakka. Koska pienet evakkolapset oppivat jo varhain olemaan häiritsemättä työkuormien raskauttamia vanhempiaan eivätkä rasittaneet heitä oman maailmansa pienillä murheilla, he eivät tee sitä myöskään vanhetessaan. Kun läheisten tarjoama apu torjutaan, jää oma tarvitsevuus yksin kannettavaksi, ja vaille jäämisen kipu voimistuu entisestään. Uhkana voi olla kiukkuu, katkeruutta ja marttyyriutta huokuva vanhuus.

Monelta tähän tutkimukseen osallistuneelta on puuttunut lapsen aikuisen nälkää täydentävät isovanhemmat. Mikäli lapsen isovanhemmat ovat olleet elossa tai saatavilla, nämä ovat tuoneet turvaa ja lämpöä. Jotkut kokevat, että isovanhemman läsnäolo on ollut täysin ratkaiseva tasapainoisen kehityksen onnistumisessa.

Kodissa vallinnutta ilmapiiriä kuvattiin positiiviseksi, lämpimäksi ja turvalliseksi sekä huumorin ja leikkisyyden sävyttämäksi. Tämä tulos on samansuuntainen Raninen-Siiskosen (1999) ja Sallinen-Gimplin (1994) tutkimustulosten kanssa. Molempien tutkimuksissa siirtoväkeä on luonnehdittu iloluontoiseksi ja huolettomaksi, mikä on voinut keventää muutoin kohtuuttomia uhrauksia täynnä olevaa evakkovaellusta. Tämän tutkimuksen tulosten yhteydessä voidaan karjalaisen peruspositiivisen luonteenpiirteen ymmärtämisen lisäksi vilpittömästi kysyä, miten vuosien kultaamat muistot, nostalgia ja lapsuudenkodin idealisointi näkyvät vastauksissa. Savolainen (2015, 129) luonnehtiikin evakkomatkatoketomuksista löytämänsä eksistentiaalista kodittomuuden ja liikkeessä olon tilaa ennemminkin suloisen kaihoisaksi kuin lannistuneeksi ja katkeraksi. Nostalgisen muistelun voimana pidetään sen kykyä manipuloida menneisyyttä ja muuntaa vastenmielisiksikin koettuja asioita miellyttäväksi (mm. Heikkinen 2003, 197; Korkiakangas 2006.) Mikäli kodin ilmapiiriä kuvattiin negatiiviseksi, sitä leimasivat alakulo, raskaus ja surumielisyys. Suomalaiskotien kipeät menetykset ja melankolia ovat tulleet esille myös muissa siviilien sotahistoriaa koskevissa tutkimuksissa. (Mm. Kirves ym. 2008; Näre 2010; Kivimäki 2013.)

Evakkolasten kodeissa ylläpidetty suomalainen kasvatustraditio sisälsi tottelevaisuutta, rehellisyyttä ja toisten huomioimista korostavia arvoja. Yhteisenä nimittäjänä

näissä kaikissa on ollut kunnon kansalaisuuteen kasvattaminen. Monissa avovastauksissa korostettiin kiltteyden ja huomaavaisuuden osoittamista naapureille ja kyläyhteisön jäsenille. Huomaavaisuuden periaate on ylevä, mutta sillä on myös kielteinen puolensa. Evakkoperheiden elämässä oli paljon tilanteita, joissa tuli esille muukalaisen karu osa. Monissa kuvauksissa oli kuultavissa muiden miellyttämistä ja omia oikeuksia polkevaa käyttäytymistä, joilla etsittiin hyväksyntää kantaväestön parissa. (Ks. myös Kananen 2010; Savolainen 2015.)

Kotien kasvatuksessa käytettiin ajan tavan mukaisesti palkkioita ja rangaistuksia. Evakkolapsia rangaistiin eniten tottelemattomuudesta, huonosta käytöksestä ja valehtelusta. Rangaistuskeinoista vallalla oli ruumiillinen kuritus, jota toteutettiin eniten vitsan eli ”koivuniemen herran” avulla. Yleisiä keinoja olivat myös tukistaminen, nurkassa seisottaminen ja luunappien antaminen. Palkitsemista entisajan kasvatusta ei ole liiemmin sisältänyt; lähinnä hyvästä työstä palkittiin julkisen kehumisen muodossa. (Ks. myös Hirsjärvi 1981; Pulkkinen 1985; Korhonen 1994; 1999; Kemppainen 2001 ja Poikolainen 2002.)

Kasvatus on kautta aikojen ollut tulvillaan erilaisia sananlaskuja, joiden avulla lapsia on haluttu ohjata oikeaan suuntaan (vrt. Granbom-Herranen 2008). Näin oli myös evakkolasten kodeissa, joiden kasvatusperinnössä kulkevat sananlaskut käsittelevät eniten tulevaisuudenuskkoa, ahkeruutta, ihmissuhdetaitoja, hengellisyyttä sekä sisukkuutta ja yrittämistä. Tulevaisuuteen luottaminen ilmeni lisäksi kirjoituksissa ja haastatteluissa. Evakkolasten vanhemmat suhtautuivat optimistisesti elämän mahdollisuuksiin ja vaikeuksista selviämiseen. Toteamukset: ”*Kyl myö selvitää, Jumala meit auttaa*” ja ”*Ei nii pahhaa ettei jottai hyvää*”, olivat yleisiä ja ovat monella kulkeneet läpi elämän sisäistettyinä, turvaa tuovina ääninä.

Koti- ja koulukasvatus on sisältänyt paljon musiikkia ja yhdessä laulamista, mikä kuuluu oleellisesti karjalaiseen kasvatustraditioon. Elämän aikana mukana kulkeneista merkittävistä lauluista eniten evakkolapsia olivat kannatelleet hengelliset laulut, joista *Maan korvessa kulkevi lapsosen tie* oli ylivoimaisesti suosituin. Laulun sanat näyttävät sitovan yhteen sekä elämänkulun metaforisen kuvauksen että lapsen reaalisen kokemuksen tuntemattomalla matkalla vaeltamisesta. Laulu ilmentää myös aikakauden kotien ja koulujen kasvatusilmapiiriä, jota on pitkälti sävyttänyt kristillinen arvopohja.

Muistot evakkomatkoista, koulunkäynnistä ja asuinympäristöstä

Evakkomatkalle jouduttiin lähtemään useimmiten hyvin lyhyellä varoitusajalla. Äkki-lähtö turvapaikkaa edustavasta kodista on lapsen maailmassa aina pelottava. Tietämättömyys matkan päämäärästä ja tungskeleu outojen ihmisten väkijoukossa ovat aiheuttaneet monelle pakokauhun kokemuksia. Lentokoneiden äänet, pommitusten uhka sekä äidin menettämisen pelko ja tuntematon päämäärä koettiin kuormittavimpina (ks. myös Oksanen 2008, 78; Savolainen 2015, 367). Olosuhteet evakkojunissa ja avolavakuorma-autoissa olivat talvisodan syytyessä hyytävät. Tunnemuistot kylmyydestä, likaisuudesta ja ahtaudesta olivat kerrottaessa edelleenkin ahdistavia monelle. Erityistä inhotusta aiheutti intiimiyden puute tarpeilla käyntien yhteydessä. ”Pissaämpäriä” muisteltiinkin häpeälli-

senä ja inhottavana kokemuksena. Lapselle mielen hyvinvointiin kuuluva suojan ja rauhan tarve jäi näissä oloissa täysin toteutumatta. Jos ahdistavien kokemusten jakamiseen ei ole löytynyt turvaa tuovaa aikuista, on tunnekokemus voinut kätkeytyä syvälle mielen ja kehon varastoihin.

Vahvat tunnetilat koetaan erityisinä kehoaistimuksina siten, että esimerkiksi inhotukset voivat tuntua puistatuksina ja pelot sydämen tykytyksinä tai ”selkäpiin karmimisena”. Moni evakkolasten vertaisryhmään osallistunut on kertonut tämän kaltaisten tunne- ja tunteiden herätyksen myöhemmin yhtäkkiä ja usein yllättävissä tilanteissa. Niiden voimakkuus ja tuoreus tuntuvat vielä ikääntyneenäkin. (Ks. myös Serenius 2003.) Tutkimusten mukaan traumaan piiloutuneet tunteet voivat aktivoitua irrationaalisissa tilanteissa ja ilmestyä kutsumattoman tunkeilijan tavoin vain jonkin pienen, alkuperäistä tilannetta muistuttavan signaalin herättämänä. Traumaterapia tähtää siihen, että traumaattisten tapahtumien sitoma tunne-energia vapautetaan käymällä tapahtumia läpi ja luodaan mahdollisuus kokea tilanteisiin liittyvät tunteet. Tilanteiden läpikäynnin jälkeen ihmisellä on käytössään vapaasti liikuteltavaa psyykkistä energiaa jokapäiväiseen elämäänsä (mm. Levine 2008; Ogden ym. 2009). Myös hyvinvoivaa vanhuutta korostavissa hankkeissa puhutaan voimavarojen vahvistamisesta, jonka yhtenä ulottuvuutena pidetään terapeutista muistojen läpikäyntiä. (Heikkinen 2003; Saarenheimo 1997.)

Aineistoni vahvistaa myös sen, että suomalainen yhteiskunta on ollut 1930–1940-luvuilla monella lailla erilaisia ja vieraita tulijoita kummeksuva, ennakkoluuloinen ja jopa rasistinen – vaikka tuntemattomat tulijat olivat omaa kansaa ja samaa kieltä, joskin hie-man eri murteella, puhuvia suomalaisia. Nimittely- ja syrjäntäkuvauxiin tutustuttuani alleviivaan Kanasen (2010, 83–84) johtopäätöksen siitä, että siirtoväkeä, erityisesti ortodoksitaustaista, kohdeltiin alempiarvoisena ihmisryhmänä. Tämä on jättänyt kasvaville lapsille pitkäaikaiset haavat ja olemassaoloon liittyvän häpeän. Seuratessamme tämänpäiväistä pakolaiskeskustelua näemme historian toistavan itseään. Kansakunnan alitajunnassa uinuneet asenteet ovat heränneet, saaneet sytykkeensä muukalaisten läsnäolosta ja leimahtaneet ennennäkemättömiin liekkeihin. Sodan alta pakoon lähtenyt ihminen ei odota mitään muuta niin paljon kuin turvaa ja rauhaa. Evakkomatkoilla kantaväestön kohteihin ohjatut ihmiset saivat sotavuosina monenlaista kohtelua. Toiset otettiin vastaan ystävällisesti, ja heille pyrittiin tarjoamaan hyvät olosuhteet. Toiset tulivat torjutuiksi, ja heihin suhtauduttiin kyräilevän vihamielisesti, koska moni talous joutui vasten tahtiaan tarjoamaan asunnon ventovieraille ihmisille. (Kananen 2010; Raninen-Siiskonen 1999; Sallinen-Gimpl 1994, 2005; Savolainen 2015.)

Tässä aineistossa negatiivisen kohtelun kuvauksia oli vähemmän, mutta niiden pienempi lukumäärä ei häivyttä niiden arvoa. Ne täydentävät ja monipuolistavat evakkolasten ”hyvin selviytymisen eetoksella” valjastettua kollektiivista muistia, joka Königin (2008, 15) mukaan unohtaa epämiellyttävän ja häpeällisen, on puolueellinen ja apologeettinen ja vääristää menneisyyden. Monissa viimeaikaisissa julkaisuissa ja muistelukertomuksissa kantaväestön torjuntaa kokeneiden evakkoperheiden kuvaukset ovat nousseet vahvasti esille. (Mm. Kuorsalo & Saloranta 2005.) Tulkintani on, että vääryyttä ja epäoikeudenmukaisuutta kärsineiden ääni saa vasta nyt, yli 70 vuoden jälkeen tapahtuneesta, kuulua ja tulla vastaanotetuksi.

Evakkolapsuutta muistelevien joukosta voi tehdä karkeasti yleistävän kahtiajaon: Osa evakkolapsista on vuosikymmenten kuluessa työstänyt elämänsä historiaansa ja hyväksynyt vaikeudet osaksi omaa elämänsä kulkuaan, jolloin kaltoinkohtelut on integroitu omaan tarinaan. Toiseen puoliskoon kuuluva ihminen on kuvaillut nostalgian kuluttamia muistoja, joita kertomalla hän haluaa ylläpitää yleisesti hyväksyttyä hallitsevaa kertomusta hyvin selviytyneestä ja sopeutuneesta evakkoväestä (myös Kananen 2010). Lopulta on hyväksyttävä se tosiasia, että ihmiset käyttävät monenlaisia selviytymisstrategioita, jotka yksilöllisyydessään voivat poiketa paljonkin toisistaan.

Koulukokemusten tilastollinen analyysi osoittaa, että ortodoksitaustaiset pojat ja tytöt saivat osakseen merkittävästi muita evakkolapsia enemmän kiusaamista ja syrjivää kohtelua. Kiusattujen evakkolasten kohtelua voidaan kutsua rasistiseksi YK:n yleissopimuksen (1970) määritelmän mukaisesti. Siinä rasismilla tarkoitetaan ”...*kaikkea rotuun, ihonväriin, syntyperään tai kansalliseen tai etniseen alkuperään perustuvaa erottelua, poissulkemista tai etuoikeutta, jonka tarkoituksena tai seurauksena on ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tasapuolisen tunnustamisen, nauttimisen tai harjoittamisen mitätöiminen tai rajoittaminen poliittisella, taloudellisella, sosiaalisella, sivistyksellisellä tai jollakin muulla julkisen elämän alalla*”.

Lapsen kokema perheen erilaisuus vallitsevasta ympäristöstä on jättänyt hänet helposti marginaaliin, sivustakatsojan positioon. Vertaisryhmään liittyminen ja joukkoon kuuluminen ovat lapsen sosiaalisen kehittymisen kulmakiviä. Osallisuuden kokemus ikätoverien leikeistä kasvattaa kykyä toimia erilaisissa rooleissa ja monipuolistaa vuorovaikutustaitoja. Jatkuvien muuttojen ja kouluvaihdosten vuoksi pysyvien kaverisuhteiden muodostuminen jäi monelta kouluikäiseltä evakkolapselta kesken. Erityisen haavoittavaa on ollut joutuminen ikätoverien kiusaamaksi tai opettajien eriarvoisen kohtelun kohteeksi. (Vrt. Kananen 2010, 86.) Sallinen-Gimpl (2005, 27–28) toteaaakin eniten syrjintää esiintyneen juuri koululaisten keskuudessa. Aikuiset osasivat välttää konfliktitilanteita keskittymällä uudisraivaukseen ja jälleenrakentamiseen. Tutkimusta tehdessäni havaitsin myös sen, että haastattelutilanteessa moni vähätteli kiusaamiskokemustaan tai vihjasi siitä korkeintaan sivulauseessa. Haastattelun tarkempi analysointi kuitenkin osoitti, että kokemus on jäänyt negatiiviseksi tunnemuistoksi, koska kertojan puhe palasi haastattelun kuluessa toistuvasti kiusaamistilanteisiin.

Kouluissa koetut suhteet opettajiin ja luokkayhteisöihin ovat tuottaneet monille aluksi haasteita. Merkittäviä oman paikan lunastamisen hetkiä ovat olleet erilaisissa kilpailuissa menestymiset, joista usein mainittiin urheilu tai laulaminen. Arvostusta ja kunnioitusta saatiin näyttämällä omaa osaamista ja voittamalla kantaväestön ihmiset. Näyttämisen tarvetta oli havaittavissa erityisesti miehillä, joista monelle se on jäänyt elinikäiseksi ominaisuudeksi. Tutkimushaastatteluissakin oli kuultavissa omien ansioiden luettelointia ja menestyksen korostamista. Kääntäen tätä voidaan tulkita myös niin, että menestyvän julkisivun taakse on ollut hyvä piilottaa kenties häpeää ja vaille jäämistä poteva pieni ihminen.

Oman menestyksen esille tuominen ei luonnollisestikaan ole pelkästään evakkotaustasta tulevien ihmisten ominaisuus. Tutkimukseen osallistuneet edustavat sodan ja jälleenrakennusajan sukupolvea, joka kokonaisuudessaan ahersi suomalaisen yhteiskunnan

hyvinvoinnin ja sotavuosista toipumisen eteen. Menestyksekkäällä koulutuksella ja työuralla haluttiin saavuttaa paremmat olosuhteet kuin omilla vanhemmilla oli ollut. (Ks. myös Kauppila 1996, 87–88; Muhonen 2014.) Kokonaan oma kysymyksensä on sukupuolivaikutus. Maskuliinista kulttuuria on kautta aikojen määrittänyt kilpailu ja voittaminen.

Moni evakkolapsi koki lapsuutensa koulunkäynnin pirstaleiseksi, mikä rajoitti aikuiselämässä etenemistä. Toisaalta kerronnassa kuvattiin myös sitä, kuinka puutteellista koulupohjaa oli myöhemmin erilaisten kurssien kautta sisukkuudella ja yrittämisellä täydennetty ja näin hankittu pätevyyttä työelämään. (Ks. myös Ilonen 2003.)

Koulukokemusten osalta kokonaisjoukosta ei voi tehdä yleistä johtopäätöstä siitä, että evakkolapsia olisi kiusattu enemmän kuin muita lapsia. Kuitenkin osajoukkoon eli ortodoksitaustaisiin yleistys sopii (ks. myös Kananen 2010). Uskonnon lisäksi syrjintä kohdistui erilaiseen puhetapaan ja kielenkäyttöön. Karjalankieliset lapset ovat kokeneet koulutaipaleensa tuskaisaksi, koska opettajat eivät osanneet huomioida kieliongelmaa. Eriytyisesti Raja-Karjalasta kotoisin olevat saivat erilaisuuden stigman ortodoksiuskontonsa ja karjalan kielensä takia. Kananen (2010, 84–89) mukaan ryssittelyllä osoitettiin siirtoväelle paikka marginaalissa. Kasvavat lapset ovat kokeneet nimittelyn halventavana, mikä on synnyttänyt pitkäaikaiset haavat. Epäoikeudenmukaisuuden kokemus on jäänyt syvälle negatiivisiin tunnemuistoihin. (Ks. myös Raninen-Siiskonen 1999, 158–162; Sallinen-Gimpl 1994.) Koulukiusaamisen osalta tämä tutkimus vahvistaa siis sen, että koulussa kiusattiin evakkolapsia muita enemmän, mikäli lapsi tuli erilaisesta uskonnollisesta ja kielellisestä taustasta.

Asuinympäristöt poikkesivat merkittävästi toisistaan. Evakkoperheet joutuivat kukin osaltaan lunastamaan paikkansa uudessa naapurustossa ja sopeutumaan toisinaan hyvin erilaisiin tapakulttuureihin. (Raninen-Siiskonen 1999; Sallinen-Gimpl 1994.) Vastajat kokivat kasvatuksensa poikkeavan ympäröivän asuinyhteisön kantaväestön kasvatuseriaatteista eniten kurin, ankaruuden ja työntekovelvollisuuden suhteen. Naapurusto tuli ottaa huomioon kaikessa toiminnassa. Evakkovanhemmat edellyttivät lastensa tottelevan ja käyttäytyvän hyvin ja moitteettomasti naapureiden silmissä. Lasten toivottiin myös menestyvän koulussa ja kilpailutilanteissa. Evakkoperheiden kansalaiskelpoisuuden ja pärjäämisen näyttäminen on annettu ikään kuin piiloviestinä lapsille. Lasten onnistumisten ajateltiin tuovan enemmän hyväksyntää kantaväestön silmissä.

Evakkomatkalaisten vastaanottokokemukset olivat sekä myönteisiä että kielteisiä. Myönteiset kokemukset ovat antaneet lapselle hyvän pohjan ponnistaa elämässä eteenpäin ja kasvaa osaksi asuinalueen kulttuuria. Kielteiset kokemukset ovat tuottaneet häpeää ja jättäneet syvälle identiteettiin vaikuttaneita raskaita ja arkojakin muistoja.

Häpeäkokemuksesta toipuminen on riippuvainen ihmisen kehityshistoriasta. Häpeän syntymekanismi on johdettavissa vastaanotetuksi tulemisen kokemukseen. Psykologinen kokemus itsestä syntyy kodin perussuhteissa. Kun lapsi lähestyy luottavaisin mielin aikuista, hänen oikeutensa on tulla avosylin ja varauksetta vastaanotetuksi. Mikäli lapsi kohtaa torjuntaa, hän joutuu häpeämään itseään ja lähestymispyrkimystään. (Vrt. Tähtä 2001; Kettunen 2011.) Jos ihminen on tullut hyväksytyksi perussuhteissaan, se ylläpitää senkaltaista riittävää itsekokemusta, jota tuntemattomien ihmisten torjuva kohtelukaan ei pysyvästi horjuta.

Metaforien tarjoamat kokemusulottuvuudet

Metaforien avulla kuvatut lapsuuskokemukset tarjosivat mahdollisuuden mennä selkokielisten ilmausten taakse ja etsiä sanoihin kätkeytyviä monivivahteisia piilomerkityksiä. Menetykokemusten ymmärtämisen haasteena oli tavoittaa muistojen ohuimmatkin säikeet ja kuulla ilmausten kätkemät hiljaisimmatkin nyanssit. Luokitukseni kuuteen eri kokemusulottuvuuteen ja niistä muodostamani selviytyjätyypit ilmentävät rikkaalla tavalla vastaajien erilaisuutta. Yksilölliset vaikeuksien voittamisen keinot ja selviytymisstrategiat ovat geneettisten ominaisuuksien lisäksi vahvasti sidoksissa myös kasvatuksessa sisäistettyihin malleihin.

Selviytyjätyyppejä voisin kuvata myös sosiologiasta tutun ideaalityyppi-käsitteen avulla, mutta koska kaikki tutkimukseen osallistuneet edustavat kuitenkin omalla tavallaan sota-ajan evakkomatkoista selviytyneitä, katson selviytyjätyyppi-termin kuvaavan ilmiötä paremmin. Selviytyjätyypin avulla on mahdollista tarkastella evakkolasten erilaisia selviytymisstrategioita, joita he ovat käyttäneet pärjätäkseen menetyksiin liittyvien muistojensa ja kipujensa kanssa. Kaikki kuusi tyyppiä, selviytyjäsanskari, identiteetin etsijä, optimistinen toimija, trauman työstäjä, kohtalonsa hyväksyjä ja menetysten kantaja, edustavat kukin osaltaan kautta ihmiskunnan historian esiintyneitä arkkityyppejä, joita löytyy saduista ja myyttisistä kertomuksista. (Mm. Jung 1991.) Myös Ayalon (1995, 25–28) on löytänyt kuusi erilaista selviytyjätyyppeä tutkittuaan lasten traumaista toipumista. Hän on nimennyt tyypit kullekin ominaisen, selviytymistä tukevan strategian mukaan. Ayalonin luokituksessa näitä olivat *kognitiivinen selviytyjä*, *emotionaalinen selviytyjä*, *sosiaalisesti suuntautunut selviytyjä* sekä *luovasti suuntautunut*, *henkisesti suuntautunut* ja *fysiologinen selviytyjä*. Nimityksissä näyttää olevan paljonkin eroa, mutta tyyppien strategioista on löydettävissä yhtäläisyyksiä evakkolasten profiilien kanssa. Kukaan ei sellaisenaan edusta mitään tyyppiä täydellisesti. Stressitilanteissa ihmiset käyttävät useampia selviytymiskeinoja, joista kukin yksilö kehittää yksilölliset yhdistelmänsä taipumustensa ja ympäristöolosuhteiden pohjalta. Oleellista on tarkastella erityisesti menetys-tilanteissa aktivoituvia käyttäytymismalleja: millaisen toimintamallin yksilö valitsee vaistonvaraisesti, ja miten se palvelee omaa hyvinvointia.

Evakkolapsista löytyi eniten *selviytyjäsanskareita*, missä varmasti todentuu karjalaisten positiivinen ja menestystä korostava ominaisuus. Tämä puoli lienee näkynyt vahvimmin koko evakkoväestöstä, koska hyvin selviytymisen eetos sävyttää suurinta osaa muistelukertomuksia. Tämä on ollut myös yhteiskunnallisesti suotuisaa. Selviytyjäsanskari tulee lähelle Ayalonin (1995, 28) fysiologista selviytyjätyyppeä, jota määrittävät esimerkiksi fyysinen toiminnallisuus ja liikunnallisuus. Selviytyjäsanskareista moni on toiminut yrittäjänä, mikä tuli esille osallistujien koulutus- ja ammattikuvauksissa. Suomessa on lukuisia luovutetulta alueelta siirtyneitä yrityksiä. Yrittäjäyys, kuten yleisesti ammatillinen periytyvyyskin, kulkee paljolti suvuissa ja edellyttää jo sinällään vahvan toimijan ominaisuuksia.

Identiteetin etsijöitä olisin voinut kuvata myös identiteetin rakentajiksi, jotka taiteen ja erilaisten luovien kanavien kautta ilmaisevat asioita ja pyrkivät vahvistamaan ikiomaa ääntään sekä olemassaolonsa oikeutta. Ayalon (1995, 28) puhuu luovista selviytyjätyypeistä, jotka käyttävät mielikuvitusta välttääkseen epämiellyttäviä tosiasioita. Heille on

ominaista käyttöä ongelmanratkaisussaan unia, mielikuvia ja intuitiota, jotka ovat oleellisia erityisesti taiteen parissa. Tähän liittyen olisikin kiinnostavaa tehdä jatkotutkimusta, jossa kartoitettaisiin, monellako nykypäivän eturivin taitelijalla on karjalaiset juuret. Oma tuntumani on, että joukko on melkoisen suuri. Koko karjalaisen heimon kaipaus ja menetyksen kipu tiivistyvät osuvasti kannakselaisen lauluntekijän Unto Monosen sävellyksessä *Aavan meren tuolla puolen*. Säveltaiteen ilmaisuvoima ja evakkolapsen identiteetin etsintä ovat laulussa koskettavasti ja universaalisti kuultavissa.

Optimistisissa toimijoissa yhdistyvät positiivinen tulevaisuuteen katsominen, eteenpäinmeno ja itsensä kehittäminen. Muistelmakuvauksissa oli paljon kertomuksia siitä, kuinka pirstaleista koulutuspolkua oli täydennetty ja päästy monenlaisten koulutusväylien kautta kiinni toivottuun ammattiin. Evakkolasten kuvauksissa jälkipolvensa elämäntilanteista painottuivat hyvän koulutuksen tärkeys ja sen avulla menestyksekkään elämän saavuttaminen. Tässä on nähtävissä vastaavia piirteitä kuin Ayalonin (1995, 28) kognitiivisessa selviytyjätyypissä, jonka strategiaan kuuluvat esimerkiksi tiedon keruu, sisäisen dialogi ja oman suunnan etsiminen.

Trauman työstäjät edustavat ihmisiä, jotka ovat olleet kenties jo rakenteeltaan herkkiä, jolloin menetyskokemukset ovat jääneet kuormittamaan heitä muita enemmän. Ayalonin (1995, 28) tyypittelyssä emotionaalisesti suuntautuneen selviytyjän ilmaisukanavat voivat liittyä itkuun, nauruun, puhumiseen tai yhtä hyvin ei-kielellisiin kanaviin, kuten tanssiin, maalaamiseen tai musiikkiin. Emotionaalinen ja luova tyyppi linkittyvät vahvasti toisiinsa, joten myös tämän tutkimuksen identiteetin etsijässä voi nähdä yhteneväisiä piirteitä trauman työstäjän kanssa. Viimeksi mainitun lähtökohtien tarkka selvittäminen vaatisi kuitenkin henkilöhistoriaan pureutuvan syväanalyysin. Tähän tutkimukseen haastatelluista trauman työstäjistä toinen oli oppinut jo kotonaan kätkemään surunsa ja toinen pystyi puhumaan niistä. Toiselle oli luontevaa hakeutua ammattiavun piiriin, toinen teki sen vasta kestävänsä ääri rajoilla selvitäkseen hengissä. Traumojen käsittelyä ja luovaa mielen hoitamista on edesauttanut myös viime aikoina lisääntynyt sota-aikoihin liittyvä traumakeskustelu.

Kohtalonsa hyväksyjät ovat arkitoimintaan keskittyviä ja mutkattomia toimijoita, jotka eivät haikaile menneitä. *Päivä vain ja hetki kerrallansa* kuvannee parhaiten näitä osaansa tyytyväisiä evakkolapsia. Epävarmoissa lapsuuden oloissa on opittu ottamaan ilo ja leikki irti kulloinkin eteen avautuneesta tilanteesta. Monia karjalaisia luonnehditaan äkkinäisiksi, toimeliaiksi ja aikaansaaviksi. Mikäli ihmisen energia ei kulu menneitä murehtiessa tai tulevia haikaillen, saa arjessa paljon aikaiseksi. Tässä tyyppissä on havaittavissa sekä sosiaalisesti suuntautuneen selviytyjän profiilia, jolle on ominaista muun muassa kansalaisvastuu, sosiaalinen välittäminen ja järjestötoiminta, että henkisesti suuntautunutta tyyppiä, joka saa elämälleen merkitystä uskonnosta, ideologioista ja sosiaalisesta vastuunkannosta. (Ayalon 1995, 28.)

Menetyksen kantajat edustavat tietyllä tavalla suruunsa kiinni jääneitä ihmisiä. Näitä tuli ilmi tässäkin aineistossa – sekä muistelmakirjoituksissa että haastatteluisissa. Heidän kohdallaan mietin elämän malleja. Onko näillä ihmisillä ollut lapsena positiivisia esimerkkejä asioiden kääntymisestä parhain päin, vai ovatko mallit vahvistaneet tappiomielialaa ja taakan alle luhistumista? Joidenkin kuvauksista ilmenee kodissa vallinneen ne-

gatiivisen asenneilmapiirin olemassaolo, mikä jo sinällään on nakertanut tulevaisuudenuskoa. On tärkeää myös muistaa, että menetysten kantajat ovat kuitenkin selviytyjiä, jotka varmasti käyttävät omalla tavallaan edellä kuvattuja ilmaisukanavia, mutta joiden menetykokemuksiin suhtautumista leimaa jonkinlainen uhriutuminen. Joka tapauksessa toivon menetysten kantajien vuoksi, että nykypäivän vanhuuspolitiikka loisi mahdollisuuksia käsitellä sotavuosien kokemuksia, mikäli ihminen sitä ikääntyvänä vielä haluaa.

Metaforat eivät olleet irrallisia saarekkeita tässä aineistossa, vaan ne täydensivät tutkimuksen tulosta oleellisesti ja avasivat evakkolasten kokemuksiin sisältyviä merkityksiä.

8.1.2 Kokemus myöhemmästä hyvinvoinnista

Merkittävät oppimiskokemukset ja kasvatuserintö

Historiallisista vääryyksistä selvinneiden kertomuksista voimme lukea äärimmäisten olosuhteiden opettaneen senkaltaista sovinnollista suhtautumista ja sellaisia asenteita, joita muiden on vaikea käsittää. Tutkimukseni yhtenä kiinnostuksen kohteena olikin tutkia pitkän elämänsä varrella kertyneitä merkittäviä oppimiskokemuksia. Kansan parissa viljellään sanontaa: ”*Kaikki mikä ei tapa, vahvistaa.*” Toiseksi halusin pyytää elämänskoulun viisastamilta osallistujilta kuvausta kasvatuserinnöstä, jota he ovat halunneet siirtää jälkipolvilleen.

Merkittävien oppimiskokemusten kärkisijoilla olivat yleiset elämiseen liittyvät taidot, kuten luottamus, joustavuus ja sisukkuus. Lapsuuden pelottavat ja oudot tilanteet läpäistyään evakkolapsille on syntynyt kokemus siitä, että elämä kantaa ja siitä selviytyy. Vieraisissa nurkissa eläminen on kasvattanut sopeutumiskykyä ja joustavuutta, joiden avulla on varmasti säästytty monelta yhteentörmäykseltä. Sisukkuutta on tarvittu oman paikan raivaamisessa ja elinehtojen turvaamisessa. Sen sijaan perinteinen, koulukasvatukseen liittyvä oppiminen, kuten erityistaitojen saavuttaminen ja ammatillisen pätevyyden tai tutkinnon suorittaminen, jäivät tässä aineistossa oppimiskokemuksina vähemmistöön. Ne kulkivat mukana, mutta elämän metataidot korostuivat kaikkein eniten. Samansuuntaisia tuloksia kuvaavat myös Rinne ja Jauhiainen kollegoineen (2011).

Avoimella *kasvatuserinnön* kysymyksellä etsin osallistujien itsensä määrittelemiä arvoja ja heille tärkeää henkistä pääomaa. Jälkipolville haluttiin välittää rehellisyyttä, ahkeruutta, työteliäisyyttä, toisten huomioimista ja karjalaisuutta. Nämä olivat samat kuin Korhosen (1994, 1999) tuloksissa; ainoastaan karjalaisuuden vaaliminen oli lisänä. Myös Kempvaisen (2001) tutkimuksessa sukupolvia yhdistivät ahkeruus, työteliäisyys ja kunnan kansalaisuus sekä kurin ja sääntöjen kunnioittaminen. Oman lapsuudenkodin kasvatuksesta koettiin *sananlaskujen* muodossa siirtyneen eniten tulevaisuudenuskoa ja toivoa. Tutkijana pohdin, onko tällä positiivisen ja toivon näkökulman korostumisella yhteisyyttä myös evakkojen hyvin selviytyneen kertomukseen. Vaikka surujen ja kipujen näyttämisen yleisimmällä mallilla, vaikenemisella, sekä ”*nauraa pittää vaik syän märkänis*” -

asenteella on haavoja peittävä vaikutus, sillä on myös hyvinvointia tukeva kääntöpuolensa. Positiivisen ajattelun on todettu monissa vaikeissa tilanteissa tuottavan ihmiselle voimaa selvitä eteenpäin. (Mm. Ojanen 2014.)

Evakkolapsuuden kokemukset ja ikääntyvän hyvinvointi

Suurin osa tähän tutkimukseen osallistuneista tuntee ikääntyneenä olevansa terve ja hyvinvoiva. Lapsuudessa on ollut pakkomuuttoja, evakkomatkoja, syrjintää ja vaikeuksia, mutta vuosikymmenten jälkeen näiden ei liiemmin koeta nakertavan hyvinvointia. Aineistossa huonosti voivat evakkolapset olivat vähemmistössä. Tulosten tulkinnassa tulee huomioida aineiston vinouma. Osallistujia ei valittu tutkimukseen satunnaisotoksen periaatteella, koska kattavan osoiterekisterin saaminen oli mahdotonta. Mukaan valikoituivat henkilöt, jotka saivat tiedon tutkimuksesta karjalaisyhdistyksen kautta ja aktiivisesti ilmoittautuivat mukaan. Vinouma syntyi myös korkeakoulutettujen suuremmasta määrästä, jonka vuoksi hyväosaisten osuus oli keskivertoa suurempi. Korkeakoulututkinto ei itsessään tuo hyvinvointia, mutta se on avannut sotasukupolven nuorille laajemmat valinnanmahdollisuudet työpaikkoihin ja sitä kautta hyväosaisuuteen. Hyvinvointiin yhteydessä olevat kotikasvatustekijät liittyvät kaikki lapsuudenkodin ihmissuhteisiin. Koulu- ja yhteisökasvatuksen hyvinvointitekijät liittyvät vertaisryhmien sosiaalisiin suhteisiin.

Kotikasvatuksen osalta hyvinvointiin negatiivisesti yhteydessä olevat tekijät voidaan tiivistää kahteen ulottuvuuteen: omien vanhempien surumielisyyteen ja perheessä koettuun yksinäisen lapsen rooliin. Mikäli vanhemmat eivät saa tukea menetyksen käsittelyyn liittyvässä suruprosessissa, on seurauksena pessimistinen elämänote, jolle ovat leimallisia näköalattomuus ja toivon puute eli *vanhempien melankolisuus*. Melankoliseen positioon jäämiseen vaikuttavat luonnollisesti myös vanhemman persoonalliset ominaisuudet, minäkäsitys ja vanhempien keskinäinen suhde. Näistä tekijöistä nouseva vanhemmuuden laatu määrittää suhtautumista kasvavaan lapseen.

Oleellinen ja eniten lapsen perusturvallisuuden laatua sävyttävä tekijä on kahdenvälisen suhde varhaisimpaan hoitajaan, yleisesti äitiin, josta muodostuu läpi elämän matkassa kulkeva, sisäistetty introjekti. Ihmisen suhtautuminen itseensä ja toisiin ihmisiin on kytköksissä tähän dyadiseen suhteeseen. (Tähkä 2001, 98, 102). Äidin melankolisuus ja emotionaalinen saatavilla olo vaikuttavat merkittävästi hyvinvoinnin kokemiseen myöhemmässä elämässä. Masentunut ja alavireinen äiti ei jaksa paneutua lapsensa tarpeisiin saati ylläpitää vastavuoroista yhteyttä. Fyysiset perustarpeet voivat täyttyä, mutta psyykkiset tarpeet, erityisesti katsekontakti ja puhuminen, ovat vaarassa jäädä puutteellisiksi. Äiti-lapsitutkimuksissa on havaittu masentuneiden äitien lasten lopettavan yhteyden etsimisen, kääntävän katseensa pois päin ja etsivän omat tyyntelykeinonsa. Läheisyys ja toimiva tunneyhteys äidin kanssa lujittavat itsekokemusta ja tunnetta olemassaolon arvosta. (Belt ym. 2012; Punamäki 2013)

Toinen kotikasvatuksessa merkittävä ja edellisestä nouseva tekijä on *perhesysteemissä lapselle mahdollistuva rooli*. Mikäli lapsi joutuu huolehtimaan äidin tai isän jaksamisesta ja havaitsee tarvitsevuutensa kuormittavan vanhempaa, hän lakkaa olemasta lapsi, muuttuu vaivattomaksi ja alkaa pärjätä yksin. Lapsesta kasvaa niin sanottu kannattelijalapsi

(mm. Näre 2008), joka yksin jäämisensä pakottamana kehittää omanlaisensa selviytymisstrategian. Sille on tyypillistä avun vastaanottamisen ja oman tarvitsevuuden kieltäminen. Näitä tunnuspiirteitä löytyy runsaasti ainakin selviytyjäsankareista ja identiteetin etsijöistä.

Hyvinvointiin positiivisesti yhteydessä olevista tekijöistä merkittävin oli *äidin emotionaalinen saatavilla olo* eli kyky luoda läheinen ja lämmin suhde lapseensa. Tämä on lähes suoraan masentuneen äidin vastakohta. (Ks. myös Salo & Flykt 2013.) Menetyksensä työstänyt ja kipuunsa apua saanut äiti kykenee näkemään omat ja lapsensa tarpeet ja vastaamaan niihin adekvaatisti. Hän näkee elämän tarjoamat mahdollisuudet, tekee autonomiastaan käsin valintoja ja uskaltautuu myös ottamaan riskejä, joita elämä aina sisältää.

Lapsena koettu yksinäisyys ja erilaisuus jättävät ihmisen helposti sivustaseuraajan positioon, jolloin ihminen kaventaa ja rajaa elämään osallistumista ja mahdollisuuksiaan. Vanhuudessa yksinäisyyden kokemus korostuu ja laskee hyvinvointia. Hyvinvointia lisäävät sosiaalisuus ja vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa, joiden juuret juontavat jo lapsuudenkodin ilmapiiriin ja kasvatusmalleihin. Jos perhe on avoin ympäristölleen ja utelias elämän tarjoamia mahdollisuuksia kohtaan, malli säilyy vanhuuteen saakka. Monet tutkimukseen osallistuneet kuvasivat selviytymiskeinoikseen harrastuksia, joissa syntyy luonnollinen yhteys toisiin ihmisiin. Näitä ovat erityisesti järjestöjen piirissä toteutettavat tapahtumat ja vapaaehtoistyö. Myös Vihottulan (2015, 183) tutkimuksen mukaan ihmisten väliset keskustelut ja vuorovaikutus ovat erittäin tärkeitä selviytymistä tukevana toimintoja, joita on mahdollista toteuttaa varsinkin vertaistukiryhmissä.

Koulukasvatuksen osalta eniten myöhempään hyvinvointiin yhteydessä oleva negatiivinen tekijä oli *lapsen kokemus erilaisuus* kasvuympäristöstä. Mikäli perheen toimintatavat ja kasvatuserot erottuvat merkittävästi kantaväestöstä, evakkolapsella on vaara jäädä ulkopuoliseksi ja tulla kiusatuksi. Kun vieraasta kulttuurista tuleva lapsi kohtaa vertaissuhteissa erilaisten toimintatapojen ristiallokon, hänen selviytymisensä tueksi olisi hyvä löytyä näkeviä ja rohkeita aikuisia. Toinen negatiivinen tekijä on lapsen omaksuma *hauskuuttajan rooli*. Sosiaalisissa suhteissa ilmenevä muiden hauskuuttaminen tai pelleily voi nousta joko lapselle luontaisesta halusta tuottaa iloa sosiaalisiin suhteisiin tai tarpeesta peittää kipeitä kokemuksia muita hauskuuttamalla. Defensiivisen pelleilyn avulla täytettävää hyväksytyksi tuleminen tarvetta olisi hyvä kuulla ja auttaa lasta saamaan käyttöönsä muitakin toimintatapoja. Pitkään kannettuna hauskuuttajan rooli heikentää myöhempää hyvinvointia.

Hyvinvoinnin positiiviseksi avaintekijäksi nousee kouluvuosilta ihmisen *sosiaalinen pystyvyys*. Tämän tutkimuksen tulosten pohjalta voidaan todeta, että sosiaalisesti suositun rooli lapsuuden vertaissuhteissa kannattelee ihmistä läpi elämän. Sosiaalisesti kyvykäs lapsi osaa ”lukea” vuorovaikutustilanteita ja joustavasti sopeuttaa toimintansa uusiin tilanteisiin tarkoituksenmukaisella tavalla (mm. Salmivalli 2010). Evakkolapsen ikääntyessä lapsuudessa harjaantuneet sosiaaliset taidot suojaavat yksinäisyyden eristävältä kivilta ja ennustavat suotuisaa hyvinvointikokemusta.

Koulukasvatuksen osalta tutkimus osoittaa sodan jälkeisessä Suomessa vallinneen enakkoluuloisen ja rasistisen ilmapiirin. Kantaväestöstä poikkeava uskonnollinen ja kielellinen tausta oli merkittävin syrjityksi tuleminen syy. Talvisodan aikana ortodoksipojilla oli huomattavasti muita evakkolapsia enemmän kiusaamiskokemuksia ja jatkosodan päätyttyä tämä koski myös ortodoksityttöjä. Tulos on samansuuntainen Kanasen (2010) ja Savolaisen (2015) tutkimustulosten kanssa. Lapsuudessa tasapainoista kasvua ja kehittymistä estäviin rooleihin joutumisella on kauaskantoiset seuraukset. Koulun aikuisten tulisi nähdä lasten joutuminen pakotettuihin rooleihin ja tehdä oikeudenmukaisuuden kehittämiseksi yhteisdynamiikkaa korjaavia interventioita. (Ks. myös Salmivalli 2010.) Kiusaamisen tunnistaminen ja siihen puuttuminen tulisi olla koulujen koko henkilökunnan yhteinen asia, toteaa Haataja (2016) tuoreessa väitöstutkimuksessaan.

Evakkolasten kasvukokemuksiin liittyvä tutkimustulos herättää kiinnostusta laajentaa tarkastelua muillekin yhteiskunnan alueille. Tuoreinta pohdintaa lasten ja nuorten yksinäisyydestä tarjoavat Junttilan (2010; 2015) monitieteiset tutkimushankkeet. Niiden mukaan kasvuvuosien yksinäisyys altistaa myöhemmän iän yksinäisyydelle, ahdistukselle, masennukselle, itsetuhoisuudelle, katkeruudelle, vihalle ja alkoholinkäytölle. Cacioppon ja Patrickin (2009) tutkimukset osoittavat kroonisesti yksinäisten elinajanodotteen olevan muita vertailuryhmiä heikompi. Heillä on myös muita suurempi alttius sairastua infektio- ja sydäntauteihin sekä masennukseen. Yhteiskunnassamme meneillään olevan vanhusdiskurssin mukaan ikääntyvän ihmisen kokemana yksinäisyys on niin kivuliasta, että se on yksi yleisimmistä itsemurhaan johtavista syistä (mm. Valtonen 2014).

Negatiivisten positioiden vastapuolella olevien roolien vaikutukset luonnollisesti ylläpitävät hyvinvointia ja arvokkuuden kokemista pitkälle vanhuuteen. Kouluaikana mahdollistuneet *suositun, tottelevaisen, positiivisen ja rohkean* roolit ovat aikuisiällä hyvinvointia lisäävää sosiaalista pääomaa. Sosiaalinen kyvykkyys ja suosittuus koostuvat monista pienistä seikoista. Lapsi oppii sosiaalisen elämän lainalaisuuksia mallista. Lapset ovat myös herkkyyksasteiltaan erilaisia, eli kyky havaita sosiaalisia tilanteita on myös geneettistä lahjakkuutta. (Mm. Salmivalli 2010; Keltikangas-Järvinen & Mullola 2014.)

Traumaterapeutin lähestymistapa evakkolapsen kodin menetykseen

Lapsen ikävaihe on ratkaiseva tekijä, kun tarkastellaan kodin pakkomenetyksen vaikutuksia. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä vähemmän on sanoja. Menetykset taltioituvat kehoon. Puhumaan oppineet lapset ovat saaneet jakaa kokemuksiaan, muistella kotiaan ja rakentaa se mielensä kuvaksi. Kokemusten jakaminen edellyttää vastavuoroisia suhteita vanhempien kanssa.

Traumateorian mukaan evakkolapset ovat eläneet olosuhteissa, jotka altistavat traumatisoitumiselle (mm. Levine 2008). He ovat kokeneet kotinsa tai yhteisönsä äkillisen menettämisen, paenneet vihollisen sotarintamaa ja yrittäneet hakea suojaa pommikoneilta. Osa lapsista on jopa katsellut, miten oma koti on sytytetty palamaan. Erityisen vaikeaa sitä on ollut unohtaa, jos polttamisen on tehnyt oma isä, kuten moni on kertonut muistelussaan. Nimenomaan pienten lasten on ollut vaikea käsittää vastavalmistuneen kodin polttamista. Kokemus on ollut äärimmäinen myös kouluikäiselle, jota haastattelu-

tilanteessa alkoi oksettaa, kun hän kuvaili kotinsa polttamista. Näissä äärimmäisissä olosuhteissa lapset ovat eläneet vakavan uhan ja vahingoittumisen pelon varjossa. Lapsen ikävaiheella on ratkaiseva merkitys sille, miten kokemukset piirtyvät kehittyvään mieleen ja miten niitä voidaan käsitellä. (Ks. myös Kirves 2007, 135–136.)

Kodista lähtemisen tematiikkaan liittyy oleellisesti kotiin palaaminen, jota evakkolapset eivät ole kokeneet. He ovat joutuneet lähtemään pakolla, eikä heidän palaamisen tarpeensa ole täytynyt. Evakkolapset jäivät kiinni toiveeseen, että kotiinpaluun kaipuu täyttyy vielä, ja toisaalta monen mieleen on jäänyt pelko, ettei paluutoive toteudukaan. Tämä aiheuttaa ristiriitaa vielä vanhuudessakin. (Kangasniemi 2016.)

Lapsi on olemukseltaan eteenpäin katsova, kehittyvä ja tulevaisuutta kohti kasvava (mm. Värri 1997). Mikäli evakkolapsen kokemusmaailmasta ovat puuttuneet edessä oleva tulevaisuus sekä siihen liittyvä positiivinen odotus ja mahdollinen ilo, mielialan on vallannut suru. Ilman tilanteen läpikäymistä kodin menetykseen liittyvästä surusta tulee surematon suru, johon lapsi jää henkisesti kiinni. Surematon suru siirtyy seuraavien sukupolvien kannettavaksi. (Mm. Siltala 2014; Siirala 1983.) Traumaterapeuttisesti sävytyneessä psykodynaamisessa terapiatyöskentelyssä tätä taakkasiirtymää lähestytään psykiatrian erikoislääkäri, psykoterapeutti Kangasniemen (2016) mukaan seuraavasti:

Vanhemman suru kuormittaa lasta, joka alkaa kantaa syyllisyyttä kyvyttömydestään helpottaa vanhemman taakkaa. Tällöin vastuullisuuden rajat hämärtyvät. Lapsi ei ymmärrä, mikä on kenenkin vastuulla. Väärään syyllisyyteen lapsi liittyy alitajuisesti väärän häpeän. Sodassa on tapahtunut ikävää ja väärää, joka on totta lapsen kokevassa mielessä. Sen tulisi saadakin olla totuus, mutta siitä alkaa muodostua tosi valhe eli uskomus: ”Minä olen tehnyt pahasti väärin jopa siinä, etten ole pystynyt tätä vääryyttä ja ikävyyttä estämään. Minussa on syy, olen huono.” Uskomuksesta syntyy olemassaoloon liittyvä häpeä. Uskomus on sitä syvempi, mitä pienempi lapsi on kyseessä, koska hänellä ei ole sanoja kokemukselle.

Lapsen sisäisessä maailmassa kokemus muuttuu joko-tai-tilanteeksi. Mielen koherenttiuden saavuttamisessa oleellista on elämän realiteettia vastaava tapahtumien integratiivinen prosessi, jossa sekä-että-tilanne on mahdollinen. Lapsen mieleen rakentuvan totuuden tulisi kuulua seuraavanlaiselta: ”Menetyks ei ole minun vastuullani eikä minun syytäni. Jos menetys on jäänyt surematta, tämä surun suremattomuuskaan ei ole minun vastuullani.” Jälkipolven tehtävä on siirtää surematon suru sille kenelle se kuuluu. Jos näin ei tapahdu, voi surra myös sitä, että trauman kokenut sukupolvi jää suremattomaan tilaan. Mikäli menetys jää surematta, se rajoittaa yksilön mahdollisuutta kokea täydesti koko tunneskaalansa elähdyttävää virtausta. Toivottava tilanne olisi, että kaikesta tapahtuneesta kehittyi sisäisesti hyväksyttävä elämäntarina.” (Kangasniemi 2016.)

Tämä tutkimus osoittaa, että suurimmalla osalla evakkolapsista on ollut sekä ennen sota-tapahtumia että sodan päättymisen jälkeen Cyrulnikin (2011) korostamat rakkaudelliset ja suojaa tarjoavat ihmiset lähellään. Nämä ovat sisäistettyjen turvahenkilöiden ääninä tynnyttelleet, kannatelleet uhkatilanteiden ylitse, edistäneet eheytymistä ja toimineet merkittävinä tekijöinä traumasta toipumisessa. Tästä myös Salo ja Flykt (2013) puhuvat kuvatessaan vanhempien emotionaalisen saatavilla olon merkitystä.

Evakkolasten perusihmissuhteita tarkasteltaessa voidaan todeta, että siirtoväkeen liitetty hyvin selviytymisen eetos ei toisaalta nouse tyhjästä. Karjalaisevakkojen hallitseva kertomushan esittää siirtoväen sopeutuneen uuteen ympäristöön suotuisasti ja suhteellisen vaivattomasti. Tämä kertomus on asettunut vakiintuneeksi ja hyväksytyksi totuudeksi suomalaiseen kollektiiviseen alitajuntaan. Tuoreimmat siirtoväen tutkimukset (Kananen 2010; Savolainen 2015) ovat pureutuneet hallitsevan kertomuksen vastapuoleen, niihin ääniin, jotka vastakertomusten ominaisuudessa todistavat vaiettua ja kipua tukahduttanutta todellisuutta. Myös kaikki tämän aineiston vastakertomusten yksilölliset kuvaukset, joissa kiusaaminen, syrjintä ja väärinkohtelu on nimetty, edustavat sitä kokemuksellista ja kivun myöntävää totuutta, joka vapauttaa sekä muistelijoiden sukupolven että seuraavan polven.

Toinen traumasta selviämisen tekijä Cyrulnikin (2011) mukaan onkin puhuminen. Ihmissuhteiden lisäksi lapsi tarvitsee aikaa ja tilaa, jossa on mahdollista käydä tapahtunutta läpi, puhua ja ilmaista kokemuksiaan. Kuusisto-Arposen (2008) tulkinnan mukaan evakkolapset pystyivät sotalapsia enemmän puhumaan kokemuksistaan, koska evakkous yhdisti koko perhekuntaa mutta sotalapset kantoivat kokemuksensa yksin. Surun ja menetyksen käsittelyssä perheissä vallitsi yleisimmin vaikenemisen malli, mutta jo toisella sijalla oli itkeminen ja tunteiden näyttäminen. Koska molemmat tavat esiintyivät aineistossa lähes tasavahvoina, tulos tarjoaa pohjaa tulkinnalle, jonka mukaan menetystapahtuman läpikäynnille on ollut tilaa. Näin myös Cyrulnikin esittämä kolmas selviytymisen ulottuvuus – kognitiivinen jäsentäminen – on voinut toteutua niillä evakkolapsilla, joiden perheissä menetyksistä on puhuttu. Puhuessaan, sanoja käyttämällä, lapsi on rakentanut ihmissuhteita ja voinut kokea yhteenkuuluvuutta, mikä on tukenut menetyskokenemusten jälkeistä uutta kehitysprosessia.

Cyruinikin (2011) lohduttava viesti on se, että vaikka trauma tekee ihmisestä erittäin herkän, se ei ole sairaus. Traumasta jää kuitenkin aivoihin jälki, joka voidaan havainnoida toiminnallisella magneettikuvauksella. Traumatisoituneita lapsia tulisi lähestyä sensitiivisesti. Heidän kanssaan tulisi jutella ja leikitellä sekä tarjota hellyyttä. Tästä lapsille alkaa rakentua uudenlainen luottamus ja positiivinen suhtautuminen elämään. On tärkeää tiedostaa, että aivot, mieli ja ihmissuhteet ovat resilienssejä eli joustavia ja kehittyviä. Vaikka evakkovanhemmilta ei ole jäänyt liiemmin aikaa lastensa kanssa leikittelyyn ja hellimiseen, on suurin osa evakkolapsista poiminut evääkseen koti-ilmastonsa huumoria ja positiivisuutta (ks. myös Sallinen-Gimpl 1994). Melankoliaan kiinni jääneille tuovat toivoa nykyajan traumaterapian monet menet, jotka tarjoavat onneksi mahdollisuuden löytää leikin ja hellyyden hoitavat ulottuvuudet. Tätä olen myös itse voinut todistaa psykodraamaohjaajan työssäni.

Tutkimukseni alkuvaiheessa lähestyin evakkolapsia traumatisoitumisen näkökulmasta. Aineistosta olemme voineet lukea kuvauksia äärimmäisistä olosuhteista ja kohtaloista, mutta laaja yleiskuva osoittaa, että evakkolapset eivät ole jääneet kiinni traumaan, vaan heillä on ollut käytössään runsaasti suotuisaa sopeutumisprosessia edistäviä selviytymiskeinoja. Evakkolasten ryhmä on herkkä ja kantaa vahvoja tunnemuistoja. Niiden todistaminen ja kuvaaminen on ollut eräs tämän tutkimuksen arvokkaista tehtävistä. Aineistosta riittää lohkottavaa vielä monelle tutkijalle. Lukijan tehtävänä on ihmetellä ja

prosessoida sisältöä, antaa sen resonoida tunnemuistojensa kaikukopassa ja jatkaa oman tulkintansa tekemistä.

8.2 Tutkimuksen arviointi

Kaikkien tieteellisten tutkijoiden tavoin olen pyrkinyt tässä evakkolapsitutkimuksessa huolellisuuteen ja tarkkuuteen. Vaikka tutkimuksen teossa lähtökohtaisesti pyritään välttämään virheitä, ovat tulosten luotettavuus ja pätevyys aina joltain osin vajavaisia. (Hirsjärvi 2010, 231.) Tutkimuksen luotettavuutta tarkastellaan kvantitatiivisessa ja kvalitatiivisessa tutkimuksessa eri kriteerein. Tämä tutkimus hyödyntää triangulaatiota, jonka nähdään jo sinällään lisäävän luotettavuutta. Tarkastelen tässä luvussa molempia osia erikseen.

Laadullisen tutkimuksen arviointikriteereinä Lincoln ja Guba (1985, 300) pitävät toisuusarvoa (*Truth value*), sovellettavuutta (*Applicability*), pysyvyyttä (*Consistency*) ja neutraaliutta (*Neutrality*). Määrällisen tutkimuksen yhteydessä vastaavina käsitteinä pidetään sisäistä validiteettia, ulkoista validiteettia, reliabiliteettia ja objektiivisuutta (Virtanen 2006, 200).

Kvalitatiivisen osuuden luotettavuus

Tässä evakkolapsitutkimuksessa päädyin triangulaation sisältämän laadullisen analyysin avulla löytöihin, joihin en olisi tilastollisin menetelmin päässyt. Tutkimuksen *totuudellisuutta* voidaan arvioida sillä, missä määrin tekemäni tulkinnat ja johtopäätökset ovat uskottavia tai vastaavat evakkolapsuusilmiötä (Lincoln & Guba 1985, 294–296). Olen lueuttanut tutkimusraporttiani sekä evakkolapsuuden kokeneilla että ilmiötä tuntevilla ihmisillä. Koko tutkimusmatkan ajan olen hyödyntänyt myös toteuttamiani evakkolasten psykodraamaohjauksia, jotka ovat antaneet syvätason ymmärrystä heidän kokemusmaailmastaan. Saamieni palautteiden ja tutkimusanalyysiin liittyvän reflektointini pohjalta ymmärrän johtopäätökseni kuvaavan ilmiötä. Perttulan (1995, 100) mukaan kokemuksen tutkimuksessa luotettavuus lisääntyy myös, jos voidaan osoittaa tutkijan kokemuksen vastaavan tutkittavan alkuperäistä kokemusta. Tutkijan kokemuksena tavoitin konkreettisesti jotain evakkolasten syrjintään liittyvien tunnemuistojen kivusta ainakin kahdessa tilanteessa.

Ensimmäisessä sain kiinni ulkopuolisuuden kokemuksesta, kun kyselylomakkeen väittämälauseen muotoilun vuoksi vastaajat kokivat, etten pidä heitä suomalaisina (luku 5.2, Evakkoperheiden ja kantaväestön kohtaaminen). Sain tuntumaa häpeäkokemuksesta sekä tutkijan roolissa että muukalaisuutta kantaneen evakkolapsiäidin jälkeläisen roolissa. Ulkopuolisuus on ollut pienten lapsievakkojen maailmassa totisinta totta, kun kantaväestö on kummastellut murretta, tapoja, uskontoa ja kulttuuria. Toisessa tutkimusmatkani tilanteessa tavoitin jotain siitä väheksynnän ilmapiiristä, jossa evakkoväestö on elänyt (luku 8.4, Epilogi). En ole vuosiin tuntenut oloani yhtä vähäpätöiseksi ja turhaksi kuin

seisoessani mykkänä väitöskirjani aihetta mitätöivien edessä. Molemmat tapaukset herättävät tunnemuistoja edelleenkin, ja pystyn kokemuksillani liittymään evakkolasten kollektiivisen alitajunnan kätkemään näkymättömään kipuun.

Tämän tutkimuksen *sovellettavuutta* arvioitaessa on todettava, ettei sitä voida sellaisenaan soveltaa muihin tutkimuskohteisiin. Olen kuitenkin pyrkinyt kuvaamaan aineistoni siinä määrin rikkaasti ja monipuolisesti, että tekemistäni löydöksistä voidaan tehdä päätelmiä, jotka joltain osin ovat sovellettavissa vastaavanlaisiin ilmiöihin myös toisenlaisissa olosuhteissa. (Lincoln & Guba 1985, 296–298.) *Pysyvyyden* kriteerinä pidettyä tutkimustilanteen käyttövarmuutta ei tämänkaltaisessa muistelututkimuksessa voida pitää adekvaattina (emt. 298–299). Evakkolapset ovat kuvanneet ainutkertaisten tilanteiden tarjoamissa kohtaamisissa tunnemuistojaan ja kokemuksiaan, joiden analyysi liittyy kyseisiin hetkiin. Perttulan (1995, 101) mukaan tutkimuskohteena olevasta subjektiivisesta kokemuksesta tehty käsitteellinen ja teoreettinen malli muodostuu aineistolähtöisesti, joten toteutetun analyysin käyttäminen muissa tilanteissa on irrelevanttia.

Laadullinen tutkimus ei koskaan voi olla arvovapaata tai täyttää puhtaasti *neutraalisuuden* edellyttämiä kriteereitä, vaan siinä on aina mukana tutkijan persoonan vaikutus. Tämä on luonnollista, koska tutkija on koko tutkimusasetelmansa luoja ja tulkitsija. (Tuomi & Sarajarvi 2013, 135–136.) Olen kuvannut tutkimusraportin alussa ihmiskäsitykseni ja filosofiset taustaoletukseni sekä henkilöhistoriaani liittyvät evakkolapsijuuret ja työskentelyni evakkolasten parissa. Katson näiden lisäävän läpinäkyvyyttä, jonka pohjalta lukija voi arvioida tuloksia, tulkintaani ja johtopäätöksiä. Tutkimuksen puolueettomuusnäkökulman korostaminen ja subjektiviteetista puhuminen ovat jo itsessään olleet tekijöitä, jotka ovat pakottaneet minut tutkijana arvioimaan toistuvasti itseäni ja toimintaani. Olen pyrkinyt kokemuksen tutkimuksen otteen mukaisesti sulkeistamaan itseni ja asettamaan ennako-oletukseni syrjään, kun olen kuunnellut tai lukenut tutkittavan kertomusta. Tässä on auttanut tutkimuspäiväkirja, jonka avulla olen voinut eritellä tilanteen herättämiä tunteita ja tulkintoja. Lincoln & Guba (1985, 299–301) kehottavat neutraaliuskriteerin osalta tarkistamaan, päästäänkö muilla analyysikeinoilla samaan tulokseen. Oma johtopäätökseni on, että tilastollisen analyysin pohjalta saatu tulos evakkolasten suotuisasta hyvinvoinnista oli linjassa sisällönanalyysin kautta tekemääni tulkintaan. Laadullisen aineiston analyysin tulos kuvasi monipuolisesti hyvinvointikokemuksen yksilöllisiä piirteitä ja merkityksiä.

Kvantitatiivisen osan luotettavuus

Kyselyaineistoon liittyvän tilastollisen tutkimuksen osalta tarkastelen Lincolnin ja Guban (1985, 290) jaottelun mukaisesti sisäistä ja ulkoista validiteettia, reliabiliteettia ja objektiivisuutta.

Sisäisen validiteetin tarkastelussa arvioidaan sekä käytettyjen mittareiden muodostamisen prosessia että niiden kykyä mitata sitä mitä pitikin (Metsämuuronen 2011, 65). Arvioinnissa tarkastellaan käytettyjen käsitteiden ja teorian yhdenmukaisuutta, käsitteiden operationalisointia sekä käsitteiden kykyä kattaa riittävästi tutkimusilmiötä. (Emt. 125–126.) Luvussa 7.2. olen kuvannut käsitteiden operationalisointia, mittarien muodostamista, analyyseja ja tulosten tulkinnassa käytettyjä tunnuslukuja menetelmäoppaiden

edellyttämällä laajuudella. Analyysien pohjana käytetyt tärkeimmät SPSS-*taulukot* ovat liitteenä. Mittarien rakentamisessa ja tilasto-ohjelman käytössä sain konsultaatioapua kokeneelta tilastotieteen asiantuntijalta (Metsämuuronen), joka tarkisti mittarien toimivuuden ja luotettavuuden perusteellisesti.

Kysymysten kyky mitata ja arvioida luotettavasti osallistujien kokemuksia ilmenee parhaiten muodostetuista summamuuttujista. Eri aihepiirejä kartoittaviin kysymyksiin oli vastattu samansuuntaisesti, joten voidaan päätellä, että kysymykset ovat tavoittaneet ikääntyneen vastaajajoukon ja ne on ymmärretty samankaltaisesti. Summamuuttujat ilmaisivat selkeästi erilaisia kokemistapoja sekä terveydentilan että koti- ja koulukokemusten osalta. Kysymyksiä oli runsaasti, ja ne kartoittivat monipuolisesti tunnemaailman eri ulottuvuuksia. On kuitenkin tärkeää muistaa, että menneeseen liittyvissä kysymyksissä tulee Taanilan (2013) mukaan huomioida myös vastaajien muistamisen luotettavuus, sillä muistikuvissa vuosikymmenten takaisista tapahtumista voi ilmetä hajanaisuutta. Ikäihmisten tutkimuksessa merkitystä on myös vastaamistilanteella, joka voi vaihdella vuorokaudenajan, mielialan tai vaikkapa haastattelijan käyttäytymisen mukaisesti.

Jään edelleen miettimään, ovatko ikäihmiset vastanneet kyselylomakkeen saatekirjeessä (liite 1) esittämäni toivomuksen mukaisesti, ”mahdollisimman rehellisesti”, vai onko vaikeista asioista kerrottu todellisuutta positiivisemmin. Junes (2013) arvioi sekä käyttämänsä tilastokeskuksen aineiston että Bethlehemin ja Biffignandin (2012) ja de Leeuw (2005) tulosten pohjalta, että haastatteluun verrattuna kyselylomakkeeseen kirjatut vastaukset ovat todennäköisesti totuudenmukaisempia. Tutkijoiden mukaan vastaajan halukkuus vastata arkoja aihepiirejä käsitteleviin kysymyksiin kasvaa ja sosiaalisen suotavuuden kynnyksensä laskee, kun hän voi anonymisti täyttää tutkimuslomakkeen sen sijaan, että olisi kasvokkain haastattelussa (De Leeuw 2005). Myös Makkonen (2005, 97) esittää havaintonaan, että ihmisillä on taipumus ilmaista asiat haastattelussa myönteisempinä kuin kirjoitetuissa elämänerroissa. Luoma (ym. 2006) muistuttaa myös siitä tosiasia-asta, että erilaiset vastaajat lukevat ja tulkitsevat kyselylomakkeen kysymykset omista lähtökohdistaan käsin ja toisistaan poikkeavasti.

Toisaalta tutkijana huomasin päinvastaisen ilmiön: kyselylomakkeessa esimerkiksi kiusaaminen saatettiin kieltää, mutta haastattelussa siitä kerrottiin. Ajattelen tämän olleen seurausta haastattelutilanteesta syntyneestä turvallisesta ilmapiiristä, jossa oli lupa jakaa vuosikymmeniäkin kannettuja kipuja. Kananen (2010, 214) tulkitsee kiusaamisen kieltämisen osoittavan sen, että evakot haluavat piilottaa kokemansa nöyryytykset. 2000-luvun alussa haastatellut siirtoväen ihmiset kyllä tiedostivat häpäisytilanteet, mutta itsetunnon ja sosiaalisen statuksen ylläpitämiseksi ne oli välttämätöntä torjua. Kananen toteaa myös, että siirtoväellä on ollut taipumusta antaa kyselytutkimuksissa myönteinen kuva sopeutumisestaan. Se on myötäillyt ja vahvistanut sodan jälkeisenä aikakautena vallinnutta hyvin sopeutumisen eetosta. (Ks. myös Sallinen-Gimpl 1994, 223, 225; Raninen-Siiskosen 1999, 155–156.)

Ulkoisen validiteetin osalta tarkastelen ensiksi sitä, vastaako saamani otos evakkolasten perusjoukkoa. Toiseksi pohdin, mihin muihin yhteiskunnallisiin ryhmiin tuloksia voidaan soveltaa (Hirsjärvi 2010, 230). Tutkimukseen osallistuneet saatiin mukaan lumipal-lomenetelmän avulla eikä suinkaan kyselytutkimuksen peruseräiteisiin kuuluvalla satunnaisotoksella. Tämä johtui vaikeudesta saada osoitetietoja. Toisaalta menetelmä keräsi

edustavan otoksen eri puolilta maata – niin syntymä- kuin asuinpaikankin mukaan. Taanila (2013) muistuttaa peittovirheestä, jossa todellisen perusjoukon sijasta otantakehikkoon saattaa tulla valikoitu tai vino otos. Olen tarkastellut osallistujien taustatietojen yhteydessä vastaajien koulutuksellista jakaumaa. Aineistossa on hieman suurempi osuus korkeakoulutettuja (22 %) kuin kohortin muussa väestössä (18 %). Osallistujajoukko näyttää koostuvan yhteiskunnallisesti aktiivisista ikääntyvistä evakkolapsista. Lukijan on siis tuloksia ja päätelmiä arvioidessaan syytä muistaa tämän koulutuksellisen jakauman painottuneisuus. Toisaalta on kuitenkin huomattava, että suurta otosta käytettäessä otantavirheen vaikutus pienenee.

Tulosten yhteiskunnallinen yleistäminen on mielestäni hyvin mahdollista nykypäivän sotien jaloista pakenevien perheiden ja lasten tilanteissa. Suomalaiset evakkolapset siirtyivät perheidensä kanssa oman maan sisällä turvallisemmille alueille, mutta nykypäivän sotatantereet ajavat siviilejä usein vieraisiin maihin ja kulttuureihin. Tällöin integroinnin kysymykset ovat paljon haasteellisemmat, ja niissä korostuvat perheiden ja lasten tarvitsemat tukitoimet, joita olen tulosten tiivistelmässä kattavasti esitellyt.

Tutkimuksen *reliabiliteettia* eli mittaustulosten toistettavuutta arvioidessani joudun tarkastelemaan ensinnäkin käyttämäni metodologian soveltuvuutta. Metodina oli triangulaatio, joka jo sinällään nähdään luotettavuutta lisäävänä. Tarkastelen tutkimukseni sisältämiä aineisto-, menetelmä- ja teoriatriangulaatioita.

Aineistotriangulaatio sisälsi kvantitatiivisen kyselyaineiston ja kvalitatiivisen teksti- ja haastatteluaineiston. Käytettyjen haastattelujen lukumäärä, 11 kappaletta, on suhteellisen pieni eikä tuottaisi sellaisenaan kvalitatiiviseen tutkimusparadigmaan pohjautuvassa tutkimuksessa vielä saturaatiopistettä. Tutkimusaineistosta tehtävä teoreettinen tulkinta edellyttää Eskolan ja Suorannan (2008, 63–64) mukaan sitä, että tutkija varmistaa, että tutkimuksessa on mukana riittävä määrä tapauksia. Kuitenkin tässä tutkimuksessa haastattelut ja kyselyaineistolla tuotettu yleiskuvaus avasivat yhdessä kokemusten taustalla olevaa ainutkertaista merkitystodellisuutta, joka yhdistettynä metaforakuvauksiin tarjosi kattavan aineiston tulkinnan pohjaksi. Kvalitatiivisen aineiston pohjalta saatu integroiva päätulos, evakkolapsuuden selviytyjätyypit, syntyi metafora-aineiston ja haastattelukuvausten vuoropuheluna. Tässä tutkimuksessa haastattelujen luokituksessa käytetty kvalitatiivinen metafora-aineisto edusti yli puolta (57 %) tutkimukseen osallistuneista. Katson sen riittävässä määrin edustavan evakkolasten metaforisen ajattelun jakautumista ja ilmentävän yksilöllisten selviytymiskertomusten erottelu- ja samaistumisvaihtoehtoja.

Aineistotriangulaatio tuotti monipuolisen ja rikkaan kokonaisuuden, joka tarjosi vastauksia tutkimuskysymyksiini. Tulosten suuressa kuvassa ikääntyneen evakkolapsijoukon hyvinvointi on positiivissävytteistä, vaikka menetykipu välittyy aineistosta. Kyselyaineiston tilastollisella analyysillä todennettiin evakkolasten kokemaa kiusaamista ja syrjintää, joka kohdistui tilastollisesti merkittävästi enemmän ortodoksitaustaisiin evakkolapsiin eli niihin, joiden uskonto poikkesi kantaväestön uskonnosta. Lisäksi koti- ja koulukasvatuksesta löytyi tekijöitä, joilla voidaan osoittaa olevan yhteys ikääntyneen evakkolapsen hyvinvointiin. Tutkimukseni erilaiset aineistot täydensivät toisiaan ja tuottivat samansuuntaisen kokonaiskuvauksen.

Menetelmätriangulaatiota arvioidessani tarkastelen käyttämieni tilastollisten ja sisällöllisten analyysimenetelmien soveltuvuutta. Kyselytutkimuksen mittauksen luotettavuus riippuu oleellisesti siitä, miten vastausten avulla pystytään kuvaamaan osallistujien ominaisuudet tutkimuksen kannalta todenmukaisesti (Metsämuuronen 2011). Tässä tutkimuksessa tilastollisesti muodostettu yhteenveto vastaajista tarjoaa monipuolisen kuvauksen sellaisista ominaisuuksista, joiden yhteys myöhempään hyvinvointiin saatiin osoitettua (luku 7.2).

Teoriatriangulaation pohdintani kohdistuu tieteidenväliseen lähestymistapaani, jonka tarkempi kuvaus on luvussa 4 (Tutkimustehtävä, aineisto ja menetelmät). Monien tieteiden rajapinnoilla liikuskelu liittyy taustaani, johon kasvatustieteen lisäksi kuuluvat laajat psykodraamaohjaajaopinnot ja traumateoriasta nouseva sensomotorisen psykoterapian koulutus. Kehon ja mielen tunnemuistot aktivoituvat psykodraamassa, jolloin niiden tutkiminen ja käsittely on mahdollista. Evakkolapsuutta koskeva tutkimusideani syntyikin 2000-luvun alussa ohjatessani valtakunnallisilla evakkolasten päivillä psykodraamaryhmää, jossa osallistujat tutkivat elämänhistoriansa kysymyksiä. Väitöstutkimuksen alkessa taustalla oli näistä evakkolapsista syntynyt esiyymmärrys, jonka pohjalta ihmettelin sota-ajan lasten selviytymisen salaisuutta ja erilaisilla lähtöeväillä varustettujen ihmisten kestokykyä. Käyttäytymistieteistä olen laajentanut perspektiiviä myös yhteiskuntatieteisiin sekä lapsuuden ja kasvatuksen historiaan. Katson tieteidenvälisen lähestymistapani tukevan holistisesta ihmiskäsityksestä nousevaa tutkimusotettani, jota en voi rajata pelkästään yhteen teoriaan tai näkökulmaan.

Evakkolapsuus kokonaisuutena on siinä määrin laaja ja osallistujien elämänhistoriaan tiiviisti liittyvä teema, että eri teoriakehysten tulokulmat tarjoavat perspektiivin tarkastella tuttajakin asioita uusista näkökulmista. Muistelukertomusten tarinallisen sisällön ja ainutkertaisten kokemusten tutkiminen ainoastaan yhden teorian näkökulmasta ei tekisi myöskään oikeutta rikkaalle materiaalille. Jo pelkästään käsite evakkolapsuus sisältää kytkentöjä yhteisöjen, yhteiskunnan ja yksilöiden maailmoihin. Vastaavalla tavalla koti- ja koulukasvatus, metaforat ja hyvinvointi voidaan käsitteinä istuttaa monenlaisiin viitekehyksiin ja tiivistää niistä kunkin tieteenalan sävyttämiä tuloksia. Kotikasvatusta tarkastelin kodin perinteiden, emotionaalisen ilmaston ja sisäistettyjen vuorovaikutussuhteiden kautta. Koulukasvatus kulki käsi kädessä institutionaalisen kasvatuksen historian kanssa. Metafora-aineistoa tarkastelin kielitieteellisen kirjallisuuden sekä kasvatustieteen parissa hyödynnettyjen metaforatutkimusten näkökulmasta. Metafora edusti siltakäsitettä, jonka avulla sekä aiheesta aiemmin puhuttu että vielä puhumaton tunnemuistojen joukko saatiin numeeriseen muotoon, ja tämän avulla pystyttiin mittaamaan hyvinvoinnin kokemusta. Metaforien hyödyntäminen on hyvä esimerkki tutkimuksen toteuttamisen prosessista, jossa parhaimmillaan tutkijan ja aineiston dialogi synnyttää jotain yllätyksellistä ja uutta.

Kvantitatiivisen osan *objektiivisuuskriteerin* tarkastelu ei sovellu tähän tutkimukseen, sillä se koskee puhtaasti luonnontieteellisiä asetelmia, joissa pyritään eliminoimaan kaikki tutkijalähtöiset vaikutukset. Ihmistä koskevassa tutkimuksessa se ei ole mahdollista. Tutkimusasetelman molemmilla puolilla on aina ihminen, jolle on ominaista jatkuva muutos. Kaikessa on mukana ”tutkijan tuoksu ja maku” samoin kuin tutkittavassa heränneet tuntemukset, jotka vaikuttavat havaintojen luotettavuuteen ja puolueettomuuteen. Näitä olen käsitellyt edellä kvalitatiivisen osion yhteydessä.

Metodologiset ratkaisut

Tutkimukseni pääasialliseksi aineistonkeruumenetelmäksi valitsin kyselylomakkeen sillä saatavan tiedon yleistettävyyden vuoksi. Koska tutkittavien joukko on ikääntynyttä, on kattavan kuvauksen saamiseksi kysyttävä asioita silloin, kun ajan kokeneet vielä elävät. Kyselystä tuli laaja, sillä halusin ”samalla vaivalla” saada ilmiöstä myös myöhemmin hyödynnettävää tietoa jatkotutkimuksia varten. Tiesin suuren kysymyspatteriston paisuttavan tuloksia mutta olin varautunut rajaamaan tähän väitöstutkimukseen mukaan otettavia asioita. Alkuperäiset tutkimuskysymykseni ovat eläneet ja hakeneet täsmällistä muotoaan useaan kertaan tutkimusprosessin aikana.

Kyselylomakkeiden palauttamisen yhteydessä lähetettyjen henkilökohtaisten muistelmien runsaus yllätti minut ja toisaalta kertoi siitä, että osallistujat kokivat tutkimuksen tärkeäksi. Tässä tutkimuksessa hyödynsin muistelmia ainoastaan aikalaiskuvausten ymmärtämisen ja kontekstin hahmottamisen näkökulmista. Kokonaisuudessaan aineistoni on niin rikas ja laaja, etten suinkaan yritä mahdollistaa sen antia yhteen kirjaan. Sitä voi tulevaisuudessa tarkastella monenlaisista perspektiiveistä ja koostaa uusia ja aihetta syventäviä tutkimusraportteja.

Ihanus (2012, 170–172) haastaa historiantutkijaa pohtimaan vinoutumisen kysymystä. Tutkimusta tulee tarkastella myös historioitsijan oman henkilöhistorian ja persoonallisuuden kehityksen ja rakenteen näkökulmista. Tutkijan näkemyksiin ja havaintoihin vaikuttavat monet tieteen ulkopuoliset seikat ja subjektiiviset mieltymykset. Yksikään tutkija ei toimi neutraalina havaitsijana ja tiedon objektiivisena käsitteijänä. Historioitsija konstruoi kohteitaan sisäisten malliensa ja käsikirjoitustensa ohjaamana. On myös hyväksyttävä, että kun tutkitut historialliset hahmot ilmaisevat itseään, tutkija ei koskaan täysin kuule heidän ajatustensa ja tekojensa tarkoituspäätä. Harjaantunut historioitsija lukeekin tuloksia tutkijan position huomioiden. Muita lukijoita on hyvä muistuttaa tästä.

Tällä evakkolasten historiallisten kokemusten ja tunnemuistojen tutkimuksella olen halunnut elävöittää aiempaa siirtoväen historiankirjoitusta ja nostaa uudelleenkirjoituksen muodossa esiin ohitettujakin asioita. Allekirjoitan Ihanuksen muistutuksen siitä, että menneiden vääryyksien ja traumojen sovittelussa on hyvä pyrkiä rakentamaan rauhanomaisia minä- ja vuorovaikutusmielikuvia ja tähdätä dialogisiin neuvotteluihin sukupolvesta toiseen vaiettujen asioiden kanssa. (Emt. 173.)

Tutkimuksen vahvuudet ja rajoitukset

Pidän tutkimukseni vahvuutena sen *ajankohtaisuutta*, joka kävi ilmi yllättäen. Saadessani aineiston vuonna 2010 en unissanikaan osannut kuvitella sitä Suomeen tulevien pakolaisien määrää, joka tällä hetkellä maassamme on. Näen tutkimukseni tuottaneen perusteltua tietoa sellaisista kasvatustekijöistä, jotka suotuisasti toteutuessaan integroivat tämän päivän pakolaislapsia uusiin olosuhteisiin ja auttavat kotoutumaan. Toista vahvuutta nimitän *heimolaisuudeksi*, joka yhdisti minut tutkittaviin. Sukujuuriini kietoutuva karjalaisuus on opettanut kuuntelemaan pieniäkin karjalaismielen pinnan alla kulkevia ajatuksen virtoja. Kokemukseni pohjalta olen pystynyt lukemaan kirjoittajan rivinväleihin piiloutuvaa emotionaalista taakkaa, johon sisältyvät lausumattomat toiveet, kaipaukset ja kivut odottavat

vastaanottajaa. Yhtenä vahvuutena tässä tutkimuksessa pidän myös ikäihmisten *vastausaktiivisuutta*, joka ilmentää evakkolasten vahvaa motivaatiota sekä tarvetta tuoda kokemuksensa kuulluksi ja vastaanotetuksi. Tutkimuksen vastausprosenttia (61) voidaan ikäihmisille suunnatussa postikyselyssä pitää huomattavan korkeana (vrt. Rinne & Jauhiainen 2011). Osallistujat ovat aidosti halunneet jakaa kokemuksiaan ja tarjota hyvinkin henkilökohtaista tietoa tutkijan käyttöön. Vahvuutena näen myös *dialogisuuden*, joka toteutui kohtaamistilanteissa. Niissä tutkija ja tutkittava saivat uudenlaista ymmärrystä evakkoajan tapahtumista. Tutkijana lähestyin itselleni vierasta tavoitteenani avautua toiseudelle. Tämän tuntemattoman tulkinta ja ymmärtäminen tapahtuivat tutkijan mielessäni uutta luovana toimintana, jollaisena näen esimerkiksi metafora-aineiston tuloksia rikastaneen merkityksen. (Mm. Virtanen 2006, 206; Varto 1995.)

Triangulaation käyttäminen osoittautui sekä vahvuudeksi että haasteeksi. Monimethodisuus tuotti yhtäläillä yleistettävää kuin myös ainutkertaista tietoa. Tämän tutkimuksen fokuksessa oleva kokemuksellinen hyvinvointi ja siihen yhteydessä olevat kasvatustekijät tavoitettiin tilastollisen analyysin ja laadullisten kuvausten vuoropuheluna. Nämä näkökulmat eivät ole olleet aiemmissa evakkolapsitutkimuksissa esillä. Vahvuuksia pohtiesani tiedostan samalla triangulaation soveltamiseen liittyviä haasteita. Tunnistan tarttuneeni laajaan ilmiöön leveällä otteella, jolloin kokonaisymmärrys eri menetelmien ja teorioiden yhteensopivuudesta tuli koetelluksi vasta tekemisen aikana. Tämä on nähtävissä myös tutkimusraporttini koostumuksessa. Mikäli aloittaisin tutkimukseni nyt, tekisin todennäköisesti artikkeliväitöskirjan, jonka jokaiseen osioon tulisi rajattu aihe evakkolapsen kasvukokemuksiin, selviytymiseen ja hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä.

Rajoituksena voidaan pitää myös aineiston vinoutta, joka pakottaa varovaisuuteen tuloksia yleistettäessä. Tulokset tuottavat kuvan hyvinvoivasta ja positiivisesta ikäihmisten joukosta. Osallistujat osoittautuivat keskivertoa koulutetuimmiksi, aktiivisiksi ja toimintakykyisiksi.

8.3 Tulosten merkitys ja johtopäätökset

Koska tämä evakkolapsitutkimus oli lähtöasetelmaltaan tieteidenvälinen, voidaan tulosten merkitystä kullekin tieteenalalle tarkastella monenlaisista tulokulmista. Omasta kasvatustieteellisestä taustastani johtuen pohdin tuloksia erityisesti kodin ja koulun tarjoaman kasvatuksen näkökulmasta.

Tutkimuksen yhteiskunnallinen kytkös

Tämän tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää ensinnäkin nykypäivän pakolaislasten ja -perheiden vastaanottamisessa ja tukemisessa. Tuloksista voidaan tehdä johtopäätös, että mikäli evakkoperheen sisäiset vuorovaikutussuhteet ovat toimivia, on perheenjäsenillä valmiuksia luoda myös uuteen kulttuuriin integroivia ulkoisia suhteita. Yhteiskunnan tulisikin kohdistaa tukea evakkoperheen sisäisten ja ulkoisten suhteiden vahvistamiseen.

Toisena näkökulmana nostan tarkasteluun ikääntyvien hyvinvoinnin teeman. Merkittävä avainaihe yhteiskunnallisessa vanhusdiskurssissa on yksinäisyyden yleisyys ikäihmisten keskuudessa. Tämä tutkimus osoittaa, että mikäli ikääntyvällä evakkolapsella on matkassaan lapsuuden koti- ja kouluympäristössä karttunutta sosiaalista pystyvyyttä, se ehkäisee yksinäisyyttä ja syrjäytymistä. Sosiaalisen eristäytymisen uhkatekijät tulee huomioida ja tukea yhteisöllistä kannattelua.

Evakkolapsen ikääntyessä hänen hyvinvoinnin kokemustaan vähentää merkittävästi kodin tunnemuistoihin liittyvä melankolisuus. Tätä melankolisuutta voidaan kutsua myös kroonistuneeksi surumielisyydeksi, jota on kuitenkin mahdollista lieventää toimivien ihmisuhteiden ja sopivasti aktivoivan sosiaalisen verkoston avulla. Elämän loppuvuosina osallisuuden kokemus ja yhteiskuntaan kuulumisen tunne nousevat hyvinvoinnin avaintekijöiksi.

Tutkimuksen avulla tuotetut kuvaukset ovat lisänneet kasvatusthistoriallista ymmärrystä evakkolasten kasvukokemuksista. Historiallinen kokemustieto on erittäin ajankoh- taista. Nykypäivän sotien jaloista tulevat lapset käyvät läpi kokemusmaailmassaan vähintäänkin samanlaisia tuntemuksia kuin suomalaiset evakkolapset aikoinaan. Ideaalitalan- teessa lasten vertaisryhmät voivat tarjota erilaisuuden stigmaa kantavalle tai yksinäisyy- teen taipuvaiselle lapselle eheyttävän vastaanotetuksi tulemisen kokemuksen.

Tutkimus tarjoaa uutta tietoa evakkolasten selviytymisestä ja hyvinvointiin vaikutta- vista tekijöistä. Tulokset terävöittävät myös ajankuvaa evakkolasten koti- ja koulukasva- tuksen sekä asumisolosuhteiden piirteistä. Kyselyaineistosta tehdyn tilastollisen analyys- in pohjalta löydettiin evakkolapsen myöhempään hyvinvointiin liittyviä tekijöitä, joista osa toimii hyvinvointia suojaavina ja osa sitä vähentävinä tekijöinä. Lapsuuden kotikas- vatustekijät liittyvät perheen ulkoiisiin vuorovaikutussuhteisiin sekä perheenjäsenten in- trapsyykkisiin ja interpersoonallisiin tekijöihin. Näiden laatu ja toimivuus tulisi liittyä saumattomasti lapsiperheiden institutionaalisen tukitoiminnan piiriin. Koulukasvatuk- sessa huomioitavat tekijät liittyvät sosiaalisissa suhteissa mahdollistuviin positioihin.

Koulukiusaamiseen ja syrjäytymistä indikoiviin rooleihin osoitettu riittävän pitkäkes- toinen ja aktiivinen interventio on tulevaisuudessa parhaita radikalisoitumisen estämistä. Tätä vahvistaa myös tuorein aiheesta tehty väitöstutkimus (Haataja 2016).

Merkitys tutkimukseen osallistujille

Kaikki evakkolapset ovat jo eläkkeellä. Moni heistä tuntee kehossaan työvuosien jäljet. Lapset on koulutettu, lapsenlapsia on siunaantunut. Työelämän iso pyörä on pysähtynyt. On aikaa istua ja katsella elettyjä vuosia. Tutkimukseen osallistuminen on ollut monelle vastaajalle arvokas ja merkittävä kokemus. Tutkimuskysymysten äärelle pysähtyminen on ollut luvallinen muistojen tunnustelumatka. Aluksi on saattanut tuntua hämmäntävältä kuvata kokemuksiaan vieraille, mutta alkuun päästyä muistojen parissa on voitu viettää useita päiviä. Lastenkin kanssa asioista on puhuttu – ehkä ensi kertaa elämässä. Lapsen- lapset ovat kiinnostuneet mumminsa ja vaarinsa vaiheista. Tutkimuksen osallistumisen merkitys tiivistyy koskettavasti seuraavassa lainauksessa:

Todella vaikeaa. Monet itkut tuli itkettyä, ennen kuin pääsin loppuun. Tuli samalla kertaa niin monta surua ja murhetta vastaan, kuitenkin ajattelin, kun olen ne kaikki läpikäynyt, ehkä olen nyt vahvempi ihminen ja osaan olla ystävää ja lähimmäinen toisille ihmisille. (H57)

Positiiviseksi ja mielenkiintoiseksi vastaamisen oli kokenut lähes 40 prosenttia osallistujista. Kysely oli koettu tärkeäksi, mistä kertoo muun muassa seuraava esimerkki:

Mielenkiintoista, innostavaa, varsinkin kun voi kirjoittaa negatiivisia tuntemuksia ilman, että tarvitsee pelätä loukkaavansa paikkakuntalaisia ja etenkin pohjalaisia ystäviä sekä mieheni sukulaisia. (H269)

Kyselylomake oli myös yllättänyt vastaajia. Seuraava kirjoittaja pukee sanoiksi monen muunkin mietteet:

Yllätyin tämän pituudesta. Oli kuitenkin mielenkiintoista pysähtyä oman elämänsä äärelle ja miettiä vastauksia. Koin ettei kaavakkeen täyttöön käytetty aika kuitenkaan mennyt hukkaan. (H48)

Surumielisyyttä ja kivuliaita muistoja oli 26 prosentilla vastaajista. Muistojen aktivoiman surun kehollista reaktiota sanoittaa kuvaavasti eräs naishenkilö:

Kun paperit ensin selasin, ajattelin heti, onpa tekstiä, en minä tätä jaksa, menee monta päivää. Otin kynän ja ajattelin yrittää. Kyllä itkinkin, ei kaikki mahtunut. Tuntui että ottaa syvästä jos monta päivää mietin. Se on niin, ken ei ole kokenut, ei ymmärrä ollenkaan näitä tuskien yllättäviä reissuja. (H461)

Työläyttä ja vaikeutta vastaamisessa koki 24 prosenttia osallistujista. Jotkin tutkijan laatimista kysymyksistä koettiin hankalina, kuten eräs mies totesi: ”*Onneksi ulkona oli räntäkeli. Vaikeuksia tuotti kysymykset itkemisestä, eihän miehiksi opettelevat itkeneet. Muuten ihan ok.*” (H19) Joillakin oli myös vaikeuksia muistaa vuosikymmenten takaisia asioita: ”*Kohtalaisen vaikea, kun ei enää tahdo muista menneitä aikoja, vaikka evakkoaikea pyörii mielessä.*” (H524)

Ristiriitaisia ja sekavia tuntemuksia nousi 10 prosentille osallistujista. Toisaalta heillä oli hyviä muistoja ja he kokivat tyytyväisyyttä selviytymisestä, toisaalta rivien välistä voi kuulla muistojen raskauden:

Ristiriitaisia tunteita ja muistoja. Vaikka kotini oli turvallinen ja hyvä. Paljon työtä. Olimme uudisraivaajia synkästä korvesta raivattiin 20 hehtaaria peltoa, rakennettiin uudet rakennukset, uusi elämä jossa vartuimme aikuisiksi. (H261)

Neljä vastaajaa kuvaili kyselyn herättäneen katkeria tunteita, joita kuitenkin siedetään esimerkiksi huumorin avulla:

Mottoni on: Mie ku pääsen tuonne pilvenreunalle, en kato tännepäinkään. Tulkoo ryssä ja vieköö loputkii! Naapuri sanoi, että älä jää mihinkään pilvenreunalle, sieltä voit tipahtaa! (H123)

Yhteen väitöskirjaan olen voinut tallettaa vain murto-osa kaikesta saamastani historiallisesta kokemustiedosta. Yhteiskunnalliseen arkistoon jää mittava aineisto, jonka kautta tulevat tutkijat voivat perehtyä aiheeseen uusista tulokulmista. Ikääntyvien hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden tutkiminen on äärimmäisen ajankohtaista tulevaisuuteen sijoittamista. Tutkimukseen osallistuneiden muistojen purkaminen tuottaa jo itsessään merkittävän yhteiskunnallisen kytköksen. Mielen kätköistä sanoiksi puettut kokemukset eivät pala sinne koskaan täysin samanlaisina.

Jatkotutkimusaiheita

Tutkimushankkeeni käynnistyi alun perin kiinnostuksestani tarkastella evakkouden kasvatuksellista sukupolvisiirtymää ja sen sisältämää vaiettua tunneperintöä. Nykypolville siirtyviin tekijöihin kiinni pääsemiseksi oli luonnollisesti aiheellista tutkia ensin evakkolapsien kokemuksia ja kasvatusta. Tällä tutkimusasetelmalla niistä saatiin tietoa käsillä olevan tutkimusraportin verran. Tulevissa tutkimuksissa olisi mielenkiintoista selvittää toisen ja kolmannen polven evakkojen elämässä ilmeneviä kasvatusmalleja sekä kasvatus- ja tunneperintöä. Tämä voisi toteutua parhaiten tutkijakollegiossa, jossa ilmiötä on mahdollista tutkia rinnakkain toisiaan täydentävistä näkökulmista.

Toinen kiinnostava mahdollisuus on tähän tutkimukseen kerätyn laajan tutkimusaineiston hyödyntäminen uusien kysymyksenasettelujen muodossa. Tilastollisen aineiston pohjalta voisi jatkossa etsiä tarkentavaa lisäinformaatiota eri kriteereillä muodostetuilla profiileilla, joita analysoimalla voitaisiin tavoittaa uudenlaisia ja täydentäviä kokemusten ja selviytymisstrategioiden kytköksiä. Hyvinvointikokemuksen jatkotutkimusta varten tulisi kyselylomakkeeseen laatia väittämiä, joiden avulla saataisiin vahvoja hyvinvointia mittaavia muuttujia. Näitä voitaisiin hyödyntää nykypäivän evakkojen tilanteissa.

Kolmanneksi nostan esille evakkolasten traumanäkökulman, jota teorialuvuissa käsiteltiin runsaasti. Tällä tutkimusasetelmalla sain siihen tuntumaa vain pintatasolla. Traumakokemusten selvittäminen menee selkeästi syvähermeneuttisen psykologian kentälle, jolla soisin jonkun tulevan tutkijan operoivan.

Neljäs kiinnostava jatkotutkimusaihe olisi näiden tutkimustulosten peilaaminen vertailuaineistoon. Tehdyistä tai meneillään olevista ikäihmisten tutkimuksista olisi mielenkiintoista saada kokemuksen tutkimukseen liittyvää vertailuaineistoa saman kohortin ei-evakoiduista henkilöistä. Täten voitaisiin tarkastella, poikkeako ikääntyneiden evakkolasten hyvinvointikokemus muista ikätovereistaan.

8.4 Epilogi

Tutkimus ilmentää hyvin ikääntyneiden evakkolasten kansalaisaktiivisuutta. Sadat ihmiset ottivat itse yhteyttä tutkijaan, antoivat osoitteensa ja halusivat kertoa kokemuksensa.

Ainutkertaiset tarinat ovat halunneet tulla kirjoitetuiksi ja hiljaisimmatkin äänet kuuluisiksi. Yksilölliset kertomukset ovat olleet osa suurempaa kertomusta: tutkimukseen osallistuneiden evakkolasten todellisuutta.

Tällä hetkellä suomalaisessa koulutusdiskurssissa puhutaan osaamisen tunnistamisesta ja tunnustamisesta. Nämä ilmiöpohjaiset sanat alkoivat resonoida mielessäni, kun mietin tekemäni tutkimuksen tarkoitusta. Tutkimusprosessin aikana kohtasin tilanteita ja ihmisiä, jotka ilmaisivat jotain siitä kansakunnan näkymättömään historiaan kätkeytyneestä ennakoasenteesta, jonka kohteena evakkoväestö on elänyt. Hiljattain tapasin eräässä väitöstilaisuudessa vaurautaan esittelevän sijoitusjohtajan, joka tokaisi naurahtaen: *”Mitä sitä väitöstutkimusta karjalaispenikoista tehdään.”* Sanat sivalsivat ja sattuiivat. Jäin pohtimaan miehen suhtautumista. Se terävöitti ajatuksiani ja haastoi sisäiseen dialogiin: Mitä olen tunnistamassa ja minkä tunnustamista olen puolustamassa? (Ks. myös Peltonen 2012, 120.) Toinen samankaltainen tilanne kehkeytyi erään juhlatilaisuuden jälkeen, kun vuosien takainen suomenruotsalainen tuttavani tiedusteli kuulumisiani. Kuultuaan tutkimusaiheestani hän puhkesi aitoon hämmästelyyn: *”Kaikenlaisista aiheista sitä väitöskirjoja tehdäänkin.”*

Molempia tapauksia mietittyäni puen evakkojen osan metaforaan, jossa näen kannattelijan roolin omaksuneet evakkovanhempamme olleen ikään kuin puskurin roolissa. He ovat vastaanottaneet tunnesiivilänsä ennakkoluuloista koostunutta mustaa rapaa. Osa ravasta on kulkenut suoraan heidän tuntevan kehonsa läpi ja osa on pysähtynyt siivilään. Siivilään jääneen moskan he ovat viskanneet jonnekin, tai se on kivettynt selkäreppuun. Näitä reppuja osa jälkipolvista kantaa, osa on lähtenyt niitä purkamaan. Kuitenkaan moskan paino ei tunnu jälkipolvessa aivan samalta – mutta tuoksussa ja ilmapiirissä on jotain hyvin tuttua. Tähän sain omalta osaltani tuntumaa edellä kuvaamissani tilanteissa.

On tärkeää tunnistaa sukupolvien ketjussa siirtyvä sodan näkymätön tunneperintö. Kotien ilmapiirissä omaksutut mallit ja asenteet ovat imeytyneet kasvaviin lapsiin, solutasolle asti. Tunnistaminen on ensimmäinen askel haitallisiksi koettujen mallien muuttamisessa. Sota-aikaa eläneet evakkolapset ovat kertoneet kokemuksensa. Monet ovat ensimmäistä kertaa uskaltaneet kuvata kätkemäänsä häpeää, epäoikeudenmukaisuutta ja osattomuutta. Antamalla sanat vaietulle, tunnistamalla haudatut tunteet ja nimeämällä koetut asiat voidaan lähteä avaamaan tapahtunutta.

Historiallisten kokemusten tunnustaminen on askel kohti sovintoa. Löfström (2012) kysyy toimittamansa kirjan kannessa: Voiko historiaa hyvittää? Kirjassa moni historian-tutkija pohtii historiallisten vääryyksien korjaamista ja anteeksiantamista. Hyvitystä voivat ihmiset ja kansakunnat peräänkuuluttaa loputtomasti ja etsiä tahoja, joka voisi korvata kaiken menetetyn. Historian kerroksia tarkasteltaessa asiat tulevat väistämättä eteen. Katsonne yhdessä elettyä, nykyistä ja tulevaa – ja joudumme valitsemaan velkomisen tai hyväksynnän. Kun yksilöiden kohdalla terapeutin matka on onnistuneesti tullut päätökseensä, ihminen pystyy hyväksymään tapahtuneet väärinkohtelut osaksi omaa historiaansa ja kykenee tarkastelemaan niitä matkan päästä (mm. Tähkä 2001, 174). Samalla tavoin toimii kansakunnan tai yksittäisen kansanryhmän kollektiivinen mieli. Sovinnon tekeminen elämän kanssa on avain parempaan huomiseen. Toive on luettavissa tutkimusaineistoni henkilöiden jälkipolvilleen jättämästä perinnöstä.

Evakolasten läpikäymät kokemukset opettavat kaikkia nykyajan lapsia ja vanhempia. On viisautta pysähtyä entisajan vahvojen eväiden äärelle. Yli vaikeiden vuosikymmenten sama rukiinen leipä on pitänyt hengissä, kannatellut ja ravinnut seuraavaa polvea.

LÄHTEET

- Alastalo H., Räikkönen K., Pesonen A-K., Osmond C., Barker D. J., Kajantie E., Heinonen K., Forsen T.J. & Eriksson J-G. 2009. Cardiovascular health of Finnish war evacuees 60 years later. *Annals of Medicine*, 2009: 41 (1): 66–72. Taylor & Francis Group. Viitattu: 20.7.2015 <http://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/07853890802301983>
- Alastalo H., Räikkönen K., Pesonen A-K., & Osmond C., Barker D. J., Heinonen K., Kajantie E., & Eriksson J-G. 2012. Cardiovascular morbidity and mortality in Finnish men and women separated temporarily from their parents in childhood – a life course study. *Psychosom Med.* 2012; 74 (6): 583–587. Viitattu: 25.7.2015 <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22753626>, doi: 10.1097/PSY.0b013e31825b3d76.
- Alasuutari, M. & Alasuutari, P. 2009. Narration and Ritual formation of Diasporic Identity: The Case of Second Generation Karelian Evacuees. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 16: 321–341. Taylor & Francis Group, LLS: Routledge.
- Alasuutari, M. 2003. Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Alasuutari, P. 2004. *Social Theory & Human Reality*. London: Sage Publications.
- Allardt, E. 1981. Sukupolvet suomalaisen yhteiskunnan kuvauksessa. *Sosiologia* 4.
- Allardt, E. 1976. *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: WSOY.
- American Psychiatric Association, 2000. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. (4., uudistettu painos). Washington DC: APA.
- Antikainen, A. 1996. Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Teoksessa A. Antikainen, & H. Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämänhistoria*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Armstrong, K. 2004. *Remembering Karelia: A Family's Story of Displacement During and After the Finnish Wars*. Oxford: Berghahn Books.
- Arponen, A. O. 2010. Karjalaisuuden vaietut tarinat. Pääkirjoitus 25.2.2010, *Karjala-lehti*.
- Aula, M. & Sauli, H. (toim.). 2011. Lasten hyvinvoinnin kansalliset indikaattorit. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä. 2011:3.
- Auranen, J. 2004. Tervanjuontia ja ruusuilla tanssia – metaforatutkimus kasvatustyöstä kuntaorganisaation osana. *Kasvatustieteellisiä julkaisuja* 97. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Ayalon, O. 1995. *SELVIYDYN! Yhteisön tuki ja selviytyminen*. (Englanninkielinen alkuteos: RESCUE! Community Oriented Preventive Education. Nord Publications, 1987. Suomennos: Kimmo Absetz.) Mannerheimin lastensuojeluliitto. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Baumrind, D. 1989. Rearing Competent Children. Teoksessa D. William (ed.): *Child Development Today and Tomorrow*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

- Belt, R., Kouvo A., Flykt M., Punamäki R-L., Haltigan J. D., Biringen Z. & Tamminen T. 2012. Intercepting the intergenerational cycle of maternal trauma and loss through mother-infant psychotherapy: a case study using attachment-derived methods. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 18 (1), 100–120.
- Bethlehem, J. & Biffignandi, S. 2012. *Handbook of Web Surveys*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Biringen, Z., Altenhofen, S., Agerle, J., Baker, M., Brosal, A., Benner, S., Coker, E., Lee, C., Meyer, B., Moorlag, A. & Swaim, R. 2012. Emotional availability, attachment, and intervention in center-based care for infants and toddlers. *Development and Psychopathology*, 24, 23–24.
- Bloch, M. 2003. *Historian puolustus (Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien)*. Helsinki: Artemisia edizioni.
- Bode, S. 2013. *Die vergessene Generation: Die Kriegskinder brechen ihr Schweigen*. Stuttgart: Klett-Cotta, 2. painos.
- Bowlby, J. 1973. *Separation: Anxiety & Anger*. Vol. 2 of *Attachment and loss*. London: Hogarth Press.
- Bowlby, J. 1997. *Attachment and loss*. 1. London: Pimlico.
- Briere, J. 2004. *Assessment of Traumatic Events*. Teoksessa J. Briere (toim.) *Psychological assessment of adult posttraumatic states: Phenomenology, diagnosis, and measurement*. Washington, DC: American Psychological Association, 107–120.
- Brown, G. W. & Harris, T. 1978. *The Social Origin of depression*. London: Tavistock.
- Cacioppo, J. & Patrick, W. 2009. *Loneliness: Human Nature and the Need for Social Connection*. New York & London: W. W. Norton & Company.
- Chase, M. & Shaw, C. 1989. The dimensions of nostalgia. Teoksessa C. Shaw & M. Chase (toim.) *The Imagined Past. History and Nostalgia*. Manchester & New York: Manchester University Press, 1-17.
- Cohen, L. J. 1980. The semantics of metaphor. Teoksessa A. Ortony (toim.) *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 64–77.
- Coyle, J. & Williams, B. 2000. An Exploration of the epistemological intricacies of using qualitative data to develop a quantitative measure of user views of health care. *Journal of Advanced Nursing* 31, 1235–1243.
- Creswell, J.W., Clark V.L., Gutmann, M.L. & Hanson, W. 2003. Advanced mixed methods research designs. Teoksessa A. Tashakkori & C. Teddie (toim.) *Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral research*. London: Sage, 209-240.
- Cyrułnik, B. 2011. *Resilience: How Your Inner Strength Can Set You Free from the Past*. New York: Penguin Books.
- Damasio, A. 2003. *Spinozaa etsimässä. Ilo, suru ja tuntevat aivot. Alkuperäisteoksesta Looking for Spinoza. Joy, Sorrow, and the Feeling Brain, suomentanut Kimmo Pietiläinen*. Helsinki: Terra Cognita Oy.
- Davidson, D. 1979. What metaphors mean. Teoksessa S. Sheldon. *On metaphor*. Chicago: The University of Chicago Press. 29–45.
- De Leeuw, E. 2005. To Mix or Not to Mix Data Collection Modes in Surveys. *Journal of Official Statistics*, Vol. 21(2), 233–255.

- Demos, E. 1995. (toim.). Exploring affect, the selected writings of Silvan S. Tomkins. Cambridge: Cambridge University Press.
- Denzin, N.K. 1988. Triangulation. Teoksessa J.P. Keeves (toim.) Educational research, methodology, and measurement. An International Handbook. 511–513.
- Diener, E., Oishi, S. & Lucas, R. 2009. Subjective Well-Being: The Science of Happiness and Life Satisfaction. Teoksessa S.J. Lopez & C.R. Snyder (toim.) The Oxford Handbook of Positive Psychology (2 ed.) Oxford: Oxford University Press.
- Dyregrov, A. 1994. Katastrofipsykologian perusteet. (Norjankielisestä alkuperäisteoksesta, Katastrofipsykologi 1993, suom. Tarja Teva.) Tampere: Vastapaino.
- Elovaara, R. 1992. ”Olen tyhjä huone”. Tutkielma sanataiteen metaforista ja symboleista. Helsinki: Yliopistopaino.
- Enckell, H. 2008. Metaphor and the Psychodynamic Functions of the Mind. Kuopion yliopiston julkaisu D. Lääketiede. No 265.
- Ehlers, A. & Clark, D. M. 2000. A cognitive model of post-traumatic stress disorder. Behaviour Research and Therapy, 38, 319–345.
- Evans, A. L. 1996. Ero ja lapset. Mannerheimin lastensuojeluliiton lapsiraportti A44. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Fairbairn, W. R. D. 1994 [1952]. Psychoanalytic Studies of the Personality. New York: Routledge.
- Filander, K. 2000. Kehittämistyö murroksessa. Sitoutuminen, sopeutuminen ja vastarinta julkisella sektorilla 1990-luvulla. Kasvatustieteiden laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Fingerroos, O. & Haanpää, R. 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa O. Fingerroos, R. Haanpää, A. Heimo & U-M. Peltonen (toim.), Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: SKS.
- Finlex. 1983. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Viitattu: 19.9.2015 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361#L3aP17c>
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist E. L. & Target M. 2002. Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self. New York: Other Press.
- Frank, A. W. 1997. The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics. Chicago: Chicago University Press.
- Gilbert, P. 1992. Depression. The Evolution of Powerlessness. New York: The Guilford Press.
- Giorgi, A. 1997. The theory, practice and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. Journal of Phenomenological Psychology 28, 235–261.
- Gjerstad, E. 2009. Valta kotikasvatuksessa. Väitöskirjatutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Glucksberg, S. 2001. Understanding figurative language. From metaphors to idioms. New York: Oxford University Press.
- Glucksberg, S. & Keysar, B. 1993. How metaphors work. Teoksessa A. Ortony (toim.) Metaphor and thought. Cambridge: Cambridge University Press, 401–424.
- Goatly, A. 2011. The language of metaphors. New York: Routledge.
- Gordon, T., Lahelma, E. & Tolonen, T. 1995. ”Koulu on kuin...” Metaforat fyysisen koulun analysoinnin välineinä. Nuorisotutkimus 13 (3), 3–12.

- Granbom-Herranen, L. 2008. Sananlaskut kasvatuspuheessa – perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota! *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 329. Jyväskylän yliopisto.
- Granbom-Herranen, L. 2010. Menetelmät monitieteellisen tutkimuksen haasteena. *Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Elore*, vol. 17, 2/2010 67–78. Tulostettu: 12.9.2012 http://www.elore.fi/arkisto/2_10/herranen_2_10.pdf
- Granbom-Herranen, L. 2011. Rahvaan lapsen kasvatuksen tavoitteet Ruotsin ja Venäjän ajan säädöksissä. *Kasvatus* 42 (2) 2011, 167–176.
- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: SKS.
- Granö, P. & Koivurova, A. 2013. Koululaiset kotiseudun representoijina toisen maailmasodan jälkeen Suomen Länsi-Lapissa ja Ruotsin Tornionlaaksossa. *Kasvatus & Aika* 7 (4) 2013, 6–26.
- Grolnick, W. S. 2003. *The Psychology of Parental Control. How Well-Meant Parenting Backfires*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Grönfors, M. 1982. *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Juva: WSOY.
- Guba, E. & Lincoln, Y. 2011. Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences, revisited. Teoksessa K. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *The Sage handbook of qualitative research*, 4th ed. Thousands Oaks: Sage, 98–128.
- Gunliffe-Suokas, A. 2006. Trauma – omaan elämäntarinaansa yhdistymätön mielen loinen. *Yleislääkäri* 21. 5/2006.
- Haaramo, S. & Palonen, K. 2002. Trauman monet kasvot. Psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena. *Pieksämäki: Therapie-säätiö*.
- Haataja, A. 2016. *Implementing the KiVa Antibullying Program: What Does It Take?* Turun yliopisto: *Annales Universitatis Turkuensis*. B:420. Turku: Painosalama Oy.
- Hapuli, R. 2011. Kirjeitä tuntemattomalle tutulle. Havainnot Kyllikki Villan lukijakirjeistä. Teoksessa M. Leskelä-Kärki, A. Lahtinen & K. Vainio-Korhonen (toim.) *Kirjeet ja historian tutkimus*. Saarijärvi: SKS.
- Hart, O. Van D. & Nijenhuis, E. R. S. & Steele, K. 2009. Vainottu mieli: Rakenteellinen dissosiaatio ja kroonisen traumatisoitumisen hoitaminen. Helsinki: Traumaterapiakeskus.
- Heidegger, M. 2000. Oleminen ja aika. Alkuteoksesta *Sein und Zeit* suomentanut R. Kupiainen. Tampere: Vastapaino.
- Heikkinen R-L. 2003. Mielen voimavarat vanhetessa. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.), *Vanhuden voimavarat*. Vammala: Tammi.
- Heilala, C., Kalland, M., Komulainen, E., Solovieva, S. & Santavirta, N. 2014. Effects of evacuation in late adulthood: analyzing psychosocial well-being in three cluster groups of Finnish evacuees and non-evacuees. *Aging & Mental Health*, 18:7, 869–878. Tulostettu: 2.3.2015 <http://dx.doi.org/10.1080/13607863.2014.896864>
- Heuft, G. 1999. Die Bedeutung der Trauma-Reaktivierung im Alter. *Zeitschrift fuer Gerontologie und Geriatrie* 32: 225–230.
- Hirsjärvi, S. 1981. Aspects of consciousness in child rearing. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 43. University of Jyväskylä.
- Hirsjärvi, S. 1983. *Kasvatustieteen käsitteistö*. Keuruu: Otava

- Hirsjärvi, S. & Laurinen, L. 2004. Lempeästi mutta lujasti. Suomalaisia sanontoja ja arkiuskomuksia kasvatuksesta. Helsinki: WSOY.
- Hirsjärvi, S., Laurinen, L., Kemppainen, J. & tutkijaryhmä. 1998. Kasvatustraditiot ja niiden muuttuminen. Teoksessa L. Laurinen (toim.) *Koti kasvattajana, elämä opettajana. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina*. Jyväskylä: Atena, 12–35.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2010. Tutki ja kirjoita. 15.–16. painos. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.
- Husserl, E. 1965. *Phenomenology and the crisis of Philosophy. Philosophy as rigorous science and Philosophy and the crisis of European man*. Translated with notes and an introduction by Q. Lauer. New York: Harpes & Row.
- Huttunen, L. 2002. Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäntarinoissa. Helsinki: SKS.
- Huttunen, L. 2007. Between 'the World' and a Pear Tree. Memory and Belonging in Bosnian Diaspora. Teoksessa M. Ruckenstein & M-L. Karttunen (toim.) *On Foreign Ground. Moving Between Countries and Categories*. *Studia Fennica Anthropologica* 1. Helsinki: SKS, 174–187.
- Huttunen, M. O. 1997. Tunnetilat - silta kehon ja mielen välillä. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim*. 113 (14): 1385. Viitattu: 15.2.2015 <http://duodecimlehti.fi/web/guest/arkisto>
- Hämäläinen, E. 2015. Evakkolasten kokemukset tarpeen tuntea ja muistaa. Viitattu: 20.11.2015 <http://www.evakkolapset.fi/index.htm>
- Hänninen, V. 2000. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. *Acta Universitatis Tamperensis* 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Idström, A. 2010. Metaforan ja ajatuksen käsikirja. Kirjaesittely teoksesta Gibbs, R. W. Jr. (toim.) *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. Cambridge University Press. 2008. Virittäjä: 3/2010. Tulostettu: 15.2.2014 <http://ojs.tsv.fi/index.php/virittaja/article/view/4366/4080>
- Ihanus, J. 2012. Historialliset vääryydet ja psyykkiset oikaisut. Teoksessa J. Löfström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Tallinna Raamattutrukikoda: Gaudeamus.
- Ilmonen, K. 2000. Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. Teoksessa K. Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. *SoPhi* 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 9–38.
- Ilonen, A. 2003. Kouluikäisenä sodan kokeneiden siirtokarjalaisten oppimisen vaihtoehdot. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy.
- Ilonen, A. 2013. Rajan lapset. Identiteettityö Kannaksen evakkojen sukupolvissa. Väitöskirjatutkimus. *Acta Universitatis Lapponiensis* 258. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Iloniemi, J. 1989. Usko oman asian oikeuteen. Teoksessa K. Immonen & P. Pesonen (toim.), *Talvisota*. Helsinki: Kirjayhtymä, 225–240.
- Immonen, K. & Pesonen, P. (toim.) 1989. *Talvisota*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Ingram, R. E. & Price J. M. 2001. *Vulnerability to Psychopathology. Risk across the Lifespan*. New York & London: The Guilford Press.
- Jauhiainen, A. 2011. Ikääntyneet sukupolvet ja oppimisyhteiskunnan realiteetit. Teoksessa R. Rinne & A. Jauhiainen (toim.) *Aikuiskasvatus ja demokratian haaste*. Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

- Jarvis, P. 1997. Power and personhood in teaching. *Studies in the Educational of Adults* 29 (1), 82–91.
- Jenkins, J & Oatley, K. 1996. Emotional episodes and emotionality throughout the life-span. Teoksessa C. Magai & S. McFadden (toim.) *Handbook of emotion, adult development, and aging*. San Diego: Academic Press, 421–437.
- Johannisson, K. 2001. *Nostalgia. En känslas historia*. Stockholm: Bonniers.
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J. & Turner, L. A. 2007. Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research* 1 (2), 112–133.
- Junes, T. 2013. Tiedonkeruumenetelmä vaikuttaa tuloksiin. *Hyvinvointikatsaus* 2/2013. Viitattu: 7.2.2016 http://tilastokeskus.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka_2013_02.html.
- Jung, C. G., von Franz, M-L., Henderson, J. L., Jacobi, J. & Jaffé, A. 1991. *Symbolit. Piilotajunnan kieli*. Melsa-Pinto, Espanja: Otava.
- Junttila, N. 2010. Social competence and loneliness during the school years. Issues in assessment, interrelations and intergenerational transmission. Turku: Turun yliopisto: *Annales Universitatis Turkuensis B*:325.
- Junttila, N. 2015. *Kavereita nolla: lasten ja nuorten yksinäisyys*. Helsinki: Tammi.
- Juntto, A. 2001. Asunto vai koti. Teoksessa V. Jarva & P. Korvela (toim.), *Koti tieteiden risteyksessä. Koti- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja* 9, 19–34. Yliopistopaino: Helsinki.
- Juntto, A. & Vilkkö, A. 2005. Monta kotia. Suurten ikäluokkien asumishistoriat. Teoksessa A. Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 115–144.
- Juutilainen, A. & Karvinen, A. 1989. Kestokyky ja sotatapahtumat. Teoksessa K. Immonen & P. Pesonen (toim.) *Talvisota*. Helsinki: Kirjayhtymä, 113–145.
- Jyrkämä, J. 2010. Sukupolvisuhteet, kestävyys ja ikääntyvä yhteiskunta. *Diakonia* 5/2010.
- Jyrkämä, J., Puustelli, A. & Ylilahti, M. 2009. Ikääntyvän väestön yhteiskunta – visiot, riskit ja ratkaisumallit sosiaaligerontologisessa keskustelussa. Teoksessa M. Vaarama (toim.) *Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena*. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3, 147–70.
- Kaila, M. 1950. *Nuorisorikollisuus. Osa 2*. Porvoo: WSOY.
- Kalalahti, M. 2014. Muuttuvat koulutusmahdollisuudet – Nuorten sosiaaliset hierarkiat ja koulumestys. Väitöstudium. Helsingin yliopisto. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja* 2014: 14. Helsinki: Unigrafia.
- Kalela, J. 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kananen, H. 2010. Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959). *Jyväskylän studies in humanities*, 144.
- Kangasniemi, R. 2016. Menetystraamaan liittyvän suruprosessin merkitys psykodynaamisesti orientoituneessa traumaterapiassa (julkaisematon). Suullinen esitelmä 9.4.2016.
- Kantola, J. 2008. Runoja, metaforia ja symboleja. Teoksessa O. Alanko-Kahiluoto & T. Käkelä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 271–289.
- Karila, K. & Nummenmaa, A. R. 2001. *Matkalla moniammatillisuuteen*. Kuvauskohteena päiväkoti. Juva: WS Bookwell.

- Kauppila, J. 1996. Koulutus elämänkulun rakentajana. Teoksessa A. Antikainen & H. Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämänhistoria*. 45–102. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Kavén, P. 2004. 70 000 pientä kohtaloa. Helsinki: Sahlgrenin kustannusliike.
- Kavén, P. 2010. Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen. Historian väitöskirja. Humanistinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. Helsinki: Oy Nord Print Ab.
- Keltikangas-Järvinen, L. & Mullola, S. 2014. *Maailman paras koulu?* Helsinki: WSOY.
- Kemppainen, J. 2001. *Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa*. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen julkaisuja.
- Kettunen, P. 2011. *Kätkeyty ja vaiettu. Suomalainen hengellinen häpeä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kimchi, J., Polvika, B. & Stevenson, J. S. 1991. Triangulation: operational definitions. *Nursing Research* 40, 364-366.
- Kirkinen, H. & Nevalainen, P. & Sihvo, H. 1995. *Karjalan kansan historia*. Porvoo: WSOY.
- Kirves, J. 2007. Sotalasten siirretty lapsuus. Teoksessa S. Näre (toim.) *Sodassa koettua II. Uhrattu nuoruus*. Helsinki: Weilin+Göös. 102–138.
- Kirves, J., Kivimäki, V., Näre, S. & Siltala, J. 2008. Sodassa kasvaneiden tunneperintö. Teoksessa S. Näre (toim.) *Sodassa koettua II. Uhrattu nuoruus*. Helsinki: Weilin+Göös. 212–244.
- Kiuttu, M. 2005. Muistaminen laukaisee tunnereaktioita. Teoksessa A. Kuorsalo & I. Saloranta (toim.) *Evakkolapset*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kivimäki, V. 2007. Sodan rampauttama vanhemmuus. Teoksessa S. Näre, J. Kirves, J. Siltala & J. Strandberg (toim.) *Haavoitettu lapsuus, Sodassa koettua I*. Helsinki: Weilin+Göös, 214–241.
- Kivimäki, V. 2013. *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Helsinki: WSOY.
- Knafl, K. A. & Breitmayer, B. J. 1991. Triangulation in qualitative research: issues of conceptual clarity and purpose. Teoksessa J. M. Morse (ed.) *Qualitative Nursing Research*. Rockville, Maryland: Aspen, 209–220.
- Komulainen, K. & Gordon, T. 2007. “Suomineidon hameenhelma” – Karjalaisuus ja sukupuoli suomalaisuuden kuvittelussa. Teoksessa O. Fingerroos & J. Loipponen (toim.) *Nykytulkintojen Karjala*. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Korhonen, M. 1994. Keski-ikäisten naisten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Psykologian laitos. Lisensiaatintutkimus.
- Korhonen, M. 1999. Isyyden muutos. Keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 39.
- Korkiakangas, P. 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. *Kansatieteellinen arkisto* 42. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, P. 1997. Lapsuusmuistot omaelämäkerrallisena muisteluna. *Villa Rana* 1/1997, 14–20.
- Korkiakangas, P. 2003. Muistelusta voimavaroja vanhuuteen. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Vammala: Tammi.

- Korkiakangas, P. 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa O. Fingerroos, R. Haanpää, A. Heimo & U-M. Peltonen (toim.) Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: SKS.
- Kuisma, H. 2011. Lapsen sota. Evakko- ja sotalapsen sotakokemuksen fenomenologinen tutkimus. Pro gradu-tutkielma. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalitieteiden laitos. Sosiaalipsykologia. Helsingin yliopisto.
- Kujala, E. 2003. Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta. Jyväskylän studies in education, psychology and social research 222. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuorsalo, A. & Saloranta, I. 2005. Evakkolapset. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka: aineiston hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kuusisto-Arponen, A-K. 2006. Paikkatunne murtui pakkolähdössä. Teoksessa A. Kuorsalo & I. Saloranta (toim.), Evakkotie. Jyväskylä: Gummerus Kustannus 199–207.
- Kuusisto-Arponen, A-K. 2009. The mobilities of forced displacement: commemorating Karelian evacuation in Finland. (Liikkeellä olon kokemukset pakotetussa siirtymisessä, Karjalan evakuoinnin muistelu Suomessa). *Social & Cultural Geography*, 10:5, 545–563 London: Routledge. Tulos-tettu: 12.3.2010 <http://dx.doi.org/10.1080/14649360902974464>
- König, H. 2008. Statt einer Einleitung: Europas Gedächtnis. Sondierungen in einem unübersichtliche Gelände. Teoksessa H. König, J. Schmidt & M. Sicking (toim.) Europas Gedächtnis. Das neue Europa zwischen rationale Erinnerungen und gemeinsamer Identität. Bielefeld: Transcript.
- Lagnebro, L. 1944. Finska krigsbarn. Studier I socialt arbete vid Umeå universitetet, nr. 19. Umeå: Umeå universitetet.
- Laine, K. 1995. ”Pakollinen aivojenkasvattamispaikka” – Nuorten metaforia ja koulukokemuksia. *Nuorisotutkimus*, 13 (3), 21–32.
- Laitinen, M. & Uusitalo, T. 2008. Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa R. Kaasila, R. Rajala & K. E. Nurmi (toim.) Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Laitinen, M. 2014. Lauluja reaalisesta. *Psykoterapia* 2014, 33(4), 290–298.
- Lakoff, G. & Johnson, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Langer, L. 1991. *Holocaust testimonies. The Ruins of Memory*. London: Yale University Press.
- Latomaa, T. 2008. Ymmärtävä psykologia: Psykologia rekonstruktivisena tieteenä. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta - ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Lehtomaa, M. 2008. Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: Haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Leithäuser, T. & Volmerg, B. 1988. *Psychoanalyse in der sozialforschung*. Opladen: Westdeutscher.
- Levine, P. A. 2008. Kun tiikeri herää. Trauma ja toipuminen. Alkuperäisteoksesta, *Waking the Tiger - Healing Trauma*, suom. Immo Pekkarinen. Oulu: Traumaterapiakeskus.
- Lincoln, Y. & Guba, E. 1985. *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Lindroos, M. & Tolonen, T. 1995. ”Koulu on kuin hullujenhuone”. *Nuorisotutkimus* 13 (3), 13–20.

- Lukkarinen, H. 2008. Monimetodinen kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen ja positivistisen tutkimustavan yhdistäminen. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta - ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Luoma, P., Karjalainen, T.P. & Reinikainen, K. 2006. Johdatus tietokoneavusteiseen laadulliseen tutkimukseen. Laadullisen ja määrällisen analyysin yhdistäminen, 453–465. Teoksessa J. Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. International Methelp Ky. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Lyons-Ruth, K. & Zeanah C. H. 1993. The family context of infant mental health: I. Affective development in the primary caregiving relationship. Teoksessa: C. H. Zeanah (toim.) Handbook of infant mental health. New York: The Guilford Press, s. 14–37.
- Löfström, J. 2012. (toim.) Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen. Tallinna Raamaturükikoda: Gaudeamus.
- Mader, W. 1996. Emotionality and continuity in biographical contexts. Teoksessa J. Birren, G. Kenyon, J-E. Ruth, J. Schroots & T. Svensson (toim.) Aging and Biography Exploration in Adult Development. New York: Springer, 39-60.
- Makkonen, E. 2005. Lapsuus menneen ja nykyisen vuoropuhelussa. Kaltimolaisten muistelupuheen tarkastelua. Teoksessa H. Saarikoski (toim.) Leikkikentiltä. Lastenperinteen tutkimuksia 2000-luvulta. Tietolipas 208. Helsinki: SKS, 83–104.
- Mannheim, K. 1952. The Problem of Generations. Teoksessa P. Kecksmeti (ed.) Essays on the sociology of Knowledge. London: Routledge & Kegan Paul.
- Marcia, J. E. 1980. Identity in adolescence. Teoksessa J. Adelson (toim.) Handbook of adolescent psychology, 159–187. New York: Wiley.
- Marttila, M-R. 2009. Muistoissa olen kotona. Suomalaisen evakkolasten matka lapsuudenkodista kohti tuntematonta. Pro gradu-tutkielma. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalipolitiikka. Helsingin yliopisto.
- Metsämuuronen, J. 2011. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Tutkijalaitos, 4. korjattu laitos. E-kirja 1. painos. International Methelp Ky.
- Mikkeli, H. & Pakkasvirta, J. 2007. Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen. Helsinki: WSOY.
- Minkkinen, J. 2015. Lapsen hyvinvointimalli. Lasten emotionaalinen hyvinvointi ja sosiaaliset suhteet alakoulussa. Acta Universitatis Tamperensis 2063. Tampere: Tampere University Press.
- Muhonen, R. 2014. Opinteitä ikääntyvien yliopistoon. Sotien sukupolvi ja yliopiston ylistys. Jyväskylä studies in education, psychology and social research, 506. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mustonen, U., Huurre, T., Kiviruusu, O., Berg, N., Aro, H. & Marttunen, M. 2013. Elämäntietä, mielenterveys ja hyvinvointi. Seurantatutkimus 16-vuotiaista tamperelaisnuorista 22-, 32- ja 42-vuotiaina (TAM-projekti) Raportti 17/2013. Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- Mäntymaa, M. 2006. Early mother-infant interaction: determinants and predictivity. Väitöskirjatutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Mäntymaa, M. & Tamminen, T. 1999. Varhainen vuorovaikutus ja lapsen kehitys. Duodecim 1999; 115: 2447–53.
- Nurmi, V. 1984. Kasvatuksen traditio. Juva: WSOY.

- Näre, S. 2014. "Taistelukenttänä Suomen nuorison sielu". Suur-Suomi-hengen nostatusta. Hengellä pelaamista ja vastarintaa. Teoksessa S. Näre & J. Kirves (toim.) *Luvattu maa: Suur-Suomen unelma ja unohdus*. Helsinki: WSOY.
- Näre, S. 2008. "Päin ryssä!" – lapset ja nuoret sukupolviväkivallan uhrina. Teoksessa S. Näre & J. Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Juva: WS Bookwell Oy.
- Näre, S. & Kirves, J. 2007. Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa S. Näre (toim.) *Haavoitettu lapsuus. Sodassa koettua I*. Porvoo: WSOY.
- Näre, S. & Kirves, J. & Siltala, J. 2010. (toim.) *Sodan kasvattamat*. Helsinki: WS Bookwell Oy.
- Ogden, P., Minton, K. & Pain, C. 2009. *Trauma ja keho: Sensorimotorinen psykoterapia (Trauma and the Body: A Sensorimotoric Approach to Psychotherapy)*. Suomentanut Immo Pekkarinen Helsinki: Traumaterapiakeskus.
- Ojanen, M. 2014. *Positiivinen psykologia*. Helsinki: Edita.
- Oksanen, A. 2007. Evakkolasten kadotettu koti. Teoksessa S. Näre (toim.) *Haavoitettu lapsuus, Sodassa koettua I*. Porvoo: WS Bookwell Oy, 68–96.
- Oksanen, S. & Paju, I. 2009. (toim.) *Kaiken takana oli pelko. Kuinka Viro menetti historiansa ja miten se saadaan takaisin*. Porvoo: WSOY.
- Onwuegbuzie, A. J., Johnson, R. B. & Collins, K. M. 2009. Call for mixed analysis: A Philosophical framework for combining qualitative and quantitative approaches. *International Journal of Multiple Research Methods* 3 (2), 114–139.
- Ormio, L. & Porio, A. 2001. *Sotaan loppui lapsuus*. Helsinki: Kirjapaja.
- Ortony, A. 1993. Metaphor, language and thought. Teoksessa A. Ortony (toim.) *Metaphor and thought*. Cambridge University Press, 1–16.
- Osofsky, J. D. 1998. On the Outside: interventions with infants and families at risk. *Infant Mental Health Journal* 19: 101–110.
- Paananen, S. 2008. Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimisessa. Teoksessa R. Kaasila, R. Rajala & K. E. Nurmi (toim.) *Narratiivikirja*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Paksuniemi, M., Määttä, K. & Uusiautti, S. 2015. Childhood in the shadow of war: filled with work and play. *Children's Geographies*, 13:1, 114–127. Tulostettu: 11.2.2015 <http://dx.doi.org/10.1080/14733285.2013.828452>
- Palosaari, E. 2007. *Lupa särkyä. Kriisistä elämään*. Helsinki: Edita.
- Paukkunen, L. 1989. Siirtokarjalaiset nyky-Suomessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia; A 5.
- Peltonen, K. 2008. Lapsen mieli sodan mielettömyydessä. Lapsen psyykinen kehitys ja sen tukeminen sotaolosuhteissa. *Nuorisotutkimus* 26:2, 3–14.
- Peltonen, U-M. 1996. Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muototutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Helsinki: SKS.
- Peltonen, U-M. 2003. Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta. Helsinki: SKS.
- Peltonen, U-M. 2006. Muistitieto folkloristiikassa. Teoksessa O. Fingerroos, R. Haanpää, A. Heimo & U-M. Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS.

- Peltonen, U.-M. 2012. Hauras hyvyys ja anteeksianto sodan muistoissa. Teoksessa J. Löfström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Tallinna Raamatutrükikoda: Gaudeamus.
- Perttula, J. 1995. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena: johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Suomen fenomenologinen instituutti. Tampere.
- Perttula, J. 2008. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Pietarinen, J. 2002. Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa S. Karjalainen, V. Launis, R. Pelkonen & J. Pietarinen (toim.) *Tutkijan eettiset valinnat*. Tampere: Gaudeamus, 58–69.
- Pitkäniemi, H. 2015. Mixed methods-lähestymistapa kasvatustieteessä: argumentaatiosta kehittämiin. *Kasvatus* 3/2015, 262–268.
- Poikolainen, J. 2002. Kasvatustietoisuuden ulottuvuuksia. Vanhempien käsityksiä kasvatuksesta ja vanhemmuudesta. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia, 182.
- Pollard, E. L., & Lee, P. D. 2003. Child well-being: A systematic review of the literature. *Social Indicators Research*, 61(1), 59–78.
- Ponteva, M., Henriksson, M., Isoaho, R., Laukkala, T., Männikkö, T., Punamäki, R.L. & Wahlbeck, K. 2009. Traumaperäiset stressireaktiot ja -häiriöt. Käypä hoito-suositus, *Duodecim*, 125, 1759–1760.
- Portelli, A. 2002. What Makes Oral History Different? R. Perks & A. Thomson (ed.) *The Oral History reader*. London: Routledge.
- Portes, A. & Rumbaut, R. G. 2001. *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Portes, A. & Bach, R. L. 2005. The Second Generation and the Children of Immigrants Longitudinal Study. *Ethnic and Racial Studies*, 28/11: 983–999.
- Pulkkinen, L. 1977. *Kotikasvatuksen psykologia* (3. painos). Jyväskylä: Gummerus.
- Pulkkinen, L. 1985. *Nuoret ja kotikasvatus*. 2. painos. Helsinki: Otava.
- Pulkkinen, L. 1996. Sosiaalinen kehitys lapsuudessa ja nuoruudessa. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) *Lapsesta aikuiseksi*. Jyväskylä: Atena, 29–44.
- Punamäki, R.-L. 2005. Siirtyykö trauma sukupolvelta toiselle? Mielenterveys ja perhesuhteet väkivallan uhrien perheissä. Teoksessa U. Aatsinki & J. Valenius (toim.) *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. Saarijärvi: Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seura & Gummerus.
- Punamäki, R.-L. 2010. Kun trauma astuu perheeseen: lasten kehitys sekä selviytymis- ja hoitokeinojen tehokkuus. Teoksessa M. Silvén (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet. Polku lapsen suotuisaan kehitykseen*. Helsinki: Minerva Kustannus.
- Punamäki, R.-L. & Isosävi, S. 2013. Varhainen vuorovaikutus ja vanhemman trauma: analyysi vaikutuspoluista ja suojaavista tekijöistä. *Psykologia* 05–06/2013, 417–430.
- Puolimatka, T. 1997/2001. Opetusta vai indoktrinaatiota? Valta ja manipulaatio opetuksessa. Tampere: Kirjayhtymä.

- Radebold, H., Bohleber, W., & Zinnecker, J. 2009. (toim.) Transgenerationale Weitergabe kriegsbelasteten Kindheiten. Interdisziplinäre Studien zur Nachhlatigkeit historischer Erfahrungen über vier Generationen. Weinheim und München: Juventa Verlag.
- Raninen-Siiskonen, T. 1999. Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta. Vammala: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Rajala, P. 1990. Talvisota ja jatkosota selkokielellä. Helsinki: Kirjastopalvelu
- Ratia, T. 2007. Runon kuvakielisyyden ulottuvuudet. Teoksessa S. Kainulainen, K. Kesonen & K. Lummaa (toim.) Lentävä hevonen. Tampere: Vastapaino, 121–165.
- Rauhala, L. 1993. Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. Filosofisia tutkimuksia 41. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rauhala, L. 1998. Ihmisen ainutlaatuisuus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 2005 [1995]. Tajunnan itsepuolustus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Riihelä, M. 2000. Leikkivät tutkijat. Lapset kertovat – julkaisusarja (Playing Researchers. Children Tell –Series). Helsinki: Edita.
- Robben, A. C. G. M. & Suarez-Orozco, M. M. 2000. Interdisciplinary perspectives on violence and trauma. Teoksessa A.C.G.M. Robben & M.M. Suárez-Orozco (toim.) Cultures under siege. Collective violence and trauma. Cambridge: University Press.
- Roos, J-P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan – Elämäntapaa etsimässä 2. Tutkijaliitto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Rosenthal, G. 1991. German War Memories: Narrativity and the Biographical and Social Functions of Remembering. *Oral History*; 19, 34-41
- Rosenthal, G. 1998. Traumatic family pasts. Teoksessa G. Rosenthal (toim.) The Holocaust in Three Generations. Families of Victims and Perpetrators of the Nazi Regime. London: Cassell.
- Ruoppila, V. 1954. Kansa lastensa kasvattajana. Porvoo: WSOY.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. 2001. On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141–166.
- Räsänen, E. 1988. Lapsuusajan separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Psykososiaalinen tutkimus sotalapsiseparaation myöhäisvaikutuksista. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Saarenheimo, M. 2011. Yleistä ikääntymisestä. Teoksessa S. Heimonen & H. Pajunen (toim.) Mielen terveys vanhuudessa. Helsinki: Edita, 18–55.
- Saarenheimo, M. 1997. Jos etsit kadonnutta aikaa: Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.
- Safran, W. 1999. Comparing Diasporas: A Review Essay. *Diaspora*, Vol. 8, No. 3, 255–291.
- Sallinen-Gimpl, P. 1994. Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Sallinen-Gimpl, P. 2005. Kokemustieto täydentää historiaa. Teoksessa A. Kuorsalo & I. Saloranta. Evakkolapset. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Salmivalli, C. 2010. Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112–120.

- Salo, S. & Flykt, M. 2013. Lapsen ja vanhemman välisen emotionaalisen saatavillaolon merkitys lapsen kehityksessä ja hyvinvoinnissa. *Psykologia* 05–06/2013, 402–416.
- Saloranta, I. 2005. Haavoitettu lapsuus jättää jäljet. Teoksessa A. Kuorsalo & I. Saloranta (toim.) *Evakkolapset*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Santavirta, T. 2014. Unaccompanied Evacuation and Adult Mortality: Evaluating the Finnish Policy of Evacuating Children to Foster Care During World War II. *American Journal of Public Health*, 2014: Vol. 104: No 9, 1759–1765. Tulostettu: 20.2.2015 doi:10.2105/AJPH.2014.301939.
- Santavirta, N. & Santavirta, T. 2014. Child protection and adult depression: Evaluating the long-term consequences of evaluating children to foster care during World War II. *Health Economics*, Volume 23: 3, 253–267. Tulostettu: 20.2.2015 <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23456990>
- Santavirta, T., Santavirta, N., Betancourt, T. S. & Gilman, S. E. 2015. Long term mental health outcomes of Finnish children evacuated to Swedish families during the Second World War and their non-evacuated siblings: cohort study. *British Medical Journal*, 2015:350. Tulostettu: 2.3.2015 <http://www.bmj.com/content/350/bmj.g7753>
- Saraneva, K. 2003. Trauma ja pakolaisuus. Psykoanalyttinen käsitys traumasta ja sen hoidosta pakolais- ja siirtolaiskohtaloissa. Teoksessa S. Haaramo ja K. Palonen (toim.) *Trauman monet kasvot. Psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena*. 2. painos. Pieksämäki: Therapie-säätiö.
- Savolainen, U. 2015. Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerhon poetiikasta. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Sayer, A. 1992. *Method in Social Science: A Realist Approach*. Second Edition. London: Routledge.
- Schützenberger, A. 1998. *The Ancestor Syndrome. Transgenerational Psychotherapy and the Hidden Links in the Family Tree*. London & New York: Routledge.
- Serenius, M. 2003. Muistin taistelu unohdusta vastaan. Suomalaisen sotilaiden näkemyksiä lapsuuden elokokemusten vaikutuksista. Teoksessa S. Haaramo ja K. Palonen (toim.) *Trauman monet kasvot. Psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena*. 2. painos. Pieksämäki: Therapie-säätiö.
- Siirala, M. 1983. *From Transfer to Transference*. Helsinki: Therapie-säätiö.
- Siltala, J. 2006. Sodan psykohistoriaa. Teoksessa T. Kinnunen & V. Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki ja Jyväskylä: Minerva.
- Siltala, P. 2014. Kirjallisuus taakkasiirtymän vastaanottajana – kirjallisuus mahdollistajana. Teoksessa J. Ihanus & V. Talvitie. *Altaalla. Juhani Ihanuksen juhlaKirja*. BoD Norderstedt Saksassa: Ntamo.
- Sinkkonen, J. & Kalland, M. 2001. Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen: Kiintymyssuhdeteoria - teoria yksilön kiinnittymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Helsinki: WSOY.
- Stern, D. N. 2003. *The Interpersonal World of the Infant*. London & New York: Karnac.
- Stern, D. N. 1985. *The interpersonal world of the infant: a view from psychoanalysis and developmental psychology*. 4. New York: Basic Books.
- Taanila, A. 2014. Akin menetelmäblogi. Viitattu: 5.1.2016 <https://tilastoapu.wordpress.com/2012/03/13/kyselytutkimuksen-luotettavuus/>
- Teddle, C. & Tashakkori, A. 2011. Mixed methods research: Contemporary issues in an emerging field. Teoksessa N. K. Denzin & Y.S. Lincoln (ed.) *The Sage handbook of qualitative research*, the 4th edition. 285–299. Thousand Oaks: Sage,

- Tepera, T. 2007. Sota-ajan leikit ja koulu. Teoksessa S. Näre, (toim.) Sodassa koettua, haavoitettu lapsuus, 31–67. Porvoo: Weilin & Göös.
- Toiviainen, P., Alluri, V., Brattico, E., Wallentin, M., & Vuust, P. (2014). Capturing the musical brain with Lasso: dynamic decoding of musical features from fMRI data. *NeuroImage*. Viitattu: 15.3.2015 DOI: 10.1016/j.neuroimage.2013.11.017
- Tuomaala, R. 2008. "Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niin kö keskustelemhan näistä asioista." Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien elämänkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista. Turun yliopiston julkaisuja, C-sarja 274. Turku: Turun yliopisto.
- Tuomi, J. & Sarajärvi A. 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tähkä, V. 2001. Mielen rakentuminen ja psykoanalyttinen hoitaminen. Juva: WS Bookwell Oy.
- Tölöylan, K. 1996. Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment. *Diaspora*, Vol. 5, No. 1, 3–36.
- Töttö, P. 2004. Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Töttö, P. 2000. Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.
- Ukkonen, T. 2000. Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuseromusten tuottamisprosessina. Helsinki: SKS.
- Ukkonen, T. 2010. Mietteitä muistitietohistorian eettisistä ja lähdekriittisistä ongelmista. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Joensuu. Elore 2/2002, 9. vuosikerta. Tulostettu 25.6.2015 http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_02/ukk202.html
- Valtiosopimus. Asetus kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta 37/1970. Viitattu 18.8.2015 <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1970/19700037>
- Valtonen, O. 2014. Yksinäisyys on vakava riski. Artikkel. Viitattu 20.2.2015 <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/12/29/yksinaisyys-vakava-terveysriski>
- Van der Hal-van Raalte, E., Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. 2007. Quality of Care after Early Childhood Trauma and Well-being in Later Life: Child Holocaust Survivors Reaching Old Age. *American Journal of Orthopsychiatry* 77 (4): 514–522.
- Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Varto, J. 1995. Fenomenologisen tieteen kritiikki. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Veerman, A. L. & Ganzevoort, R. R. 2001. Communities Coping with Collective Trauma. Conference Paper IAPR: Soesterberg, Netherland.
- Vihottula, H. 2015. "En suostu yksinkertaisesti häviämään ihmisten silmistä". Kertomuksia traumaattisesta kokemuksesta selviytymisestä. *Acta Universitatis Tamperensis* 2110. Tampere: Tampere University Press.
- Vilkko, A. 1998. Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista. Teoksessa M. Hyvärinen, E. Peltonen & A. Vilkko (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 27–72.
- Vilkko, A. 2001. Koti mielessä. Teoksessa Jarva, V. & Korvela, P. (toim.) Koti tieteiden risteyksessä. Helsinki: Koti- ja käsityötieteiden laitos, 53–63.

- Virta, I. 2001. Siirtoväen kansakoulukysymys sotavuosien Suomessa. Väitöskirjatutkimus. Turun yliopisto.
- Virtanen, J. 2006. Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa J. Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. International Methelp Ky. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Von der Stein, B. 2009. "Flüchtlingskinder". Transgenerationale Perspektive von Spätfolgen des Zweiten Weltkrieges bei Nchkommen von Flüchtlingen aus den ehemaligen deutschen Ostgebieten. Teoksessa H. Radebold, W. Bohleber & J. Zinnecker (toim.) Transgenerationale Weitergabe kriegsbelasteten Kindheiten. Interdisziplinäre Studien zur Nachhlatigkeit historischer Erfahrungen über vier Generationen. Weinheim und München: Juventa Verlag.
- Värri, V-M. 1997. Hyvä kasvatust – kasvatust hyvään. Tampere: University Press.
- Wahlbeck, Ö. 1999. Kurdish diasporas. A comparative study of Kurdish refugee communities. London: Macmillan Press Ltd.
- Waris, H., Jyrkilä, V. & Raitasuo, K. 1952. Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta. Helsinki: Yhteiskunnallisen korkeakoulun julkaisusarja IV.
- Westling, A. 1961. Onko lastensiiirroilla Ruotsiin ja Tanskaan ollut vaikutusta nuorisorikollisuuteemme? Teoksessa M. Schildt & A. Runeberg (toim.) Lapsemme Tanskassa. Helsinki: Söderström.
- Witting, M. 2016. Koulutustilastot: 74–84-vuotiaiden tutkinnot vuoden 2014 tilastosta summatason poimintana. Tilastokeskus. Ilmoitettu sähköpostitse: 12.2.2016.
- Zeanah, C. H. 2009. Handbook of infant mental health, 3rd edition. New York: Guilford Press.
- Zeanah, C. H., Boris, N. W. & Larrieu, J. A. 1997. Infant development and developmental risk: a review of the past 10 years. Journal of American Academy of Child & Adolescent Psychiatry 1997(a); 336: 165–78.

LIITTEET

Tutkimukseen osallistumispyyntö

LIITE 1

Käsittelen kaikki tiedot luottamuksellisinä. Yhdenkään vastaajan tiedot eivät tule yksilöityä esille siten, että niistä voisi tunnistaa ketään. Olen sitoutunut tutkimustyön eettisiin periaatteisiin, joiden noudattamista valvoo yliopiston eettinen toimikunta. Mikäli et osallistu kyselyyn, olen kiitollinen, jos voit välittää lomakkeen eteenpäin jollekin tuntemallesi evakkolapselle. Kiitos.

Lomakkeen lopussa voit kertoa halukkuudestasi osallistua tutkimuksen seuraaviin vaiheisiin, haastatteluihin ja muisteluryhmään. Kysyn myös lupaa saada käyttää vastauksiasi mahdollisissa tulevilla jatkok tutkimuksissa sekä lapsesi halukkuutta osallistua ns. sukupolvtutkimukseen. Etsin myös alkuperäisiä evakkolapsen kirjoituksia tai päiväkirjoja. Jos niitä löytyy, mielelläni tutustuisin niihin.

Voit palauttaa täytetyn lomakkeen oheisessa vastauskuoreessa **mielellään 15.1.2010 mennessä.**

Kiitän Sinua lämpimästi antamastasi vastausajasta ja kokemustesi jakamisesta. Toivon runsaasti kaikkea hyvää ja antoisia tulevia päiviä!

Yhteistyötoverveisin

Eeva Riutamaa
 KM, psykodraamaohjaaja CP
 Silkkatie 15 C
 01490 Vantaa
 puh. 040 705 6966
eeva.riutamaa@nic.fi, emriut@utu.fi

Väitöskirjatutkimukseni ohjaajina toimivat professorit
 Arto Jauhiainen, puh. 02 333 8683, artoiau@utu.fi ja
 Risto Rinne, puh. 02 333 8818, rinne@utu.fi,
 osoitteessa:

Turun yliopisto
 Kaasutuslaitteiden laitos
 Assistentinkatu 5
 20014 Turun yliopisto

Joulukuun 2009 postileiman päivänä

Hyvä evakkolapsi!

Olen iloinen, että voit jakea kanssasi oheisen, evakkolapsuuden kokemusmaailmaa kartoittavan kyselylomakkeen.

Kysely on ensimmäinen osa väitöskirjatutkimustani, jota teen Turun yliopiston kasvatustieteiden laitokselle. Vastaamalla kyselyyn tuet osallisti evakkolapsien kokemusten tutkimusta. Toivon, että Sinulla on kotvanen aikaa lomakkeen täyttämiseen.

Kyselylomake on kohtalaisen laaja ja sisältää paljon erilaisia vaihtoehtoja. **Vastaa vain niihin kysymyksiin, jotka koskevat sinun evakotavaltasi ja elämäsi.** On tärkeintä, että jokaisen kokemuksen tulee kuvatuksi juuri niin ainutlaatuisena kuin se on ollut. Jos teit ainostaan yhden evakkomatkan, hyppää toisia matkaa koskevien kysymysten yli.

Mikäli vastaaminen tuntuu raskaalta, täytä lomaketta pienissä osissa ja pidä välillä taukoja.

Evakkoajan kokeneiden lasten polvi harvenee koko ajan, ja siksi on erittäin arvokasta saada Sinun kokemuksesi mukaan tähän tutkimukseen. Mitä suurempi on osallistujajoukko, sitä luotettavampiin vastauksiin voidaan hyödyntää kasvatuksen historiankirjoituksen täydentämisessä. Juuri Sinusta ja vertaislapsestasi – evakkoajan lapsista – koostuu merkittävä ihmisryhmä, jonka kasvatuskokemukset kulkevat jälkipolvien matkassa ja elävät omaa elämäänsä tämän päivän kasvatuksessa.

Pyydän Sinua lukemaan kyselyä avoimin mielin ja vastaamaan mahdollisimman rehellisesti, siten kuin juuri tällä hetkellä tunnet katsellessasi aikuisen näkökulmasta pienen evakkolapsen kokemuksia.

Olen laatinut kysymykset välittämälauseiden muotoon. Voit arvioida asteikoilla 1-5, miten hyvin tai huonosti lause mielestäsi kuvaa juuri Sinun ikomaan kokemustasi. Olen samalla myös hyvin tietoinen siitä, että yksilölliset kokemukset ovat monin verroin vivahteikkaampia kuin mitä kyselylausein olen voinut esittää. Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa on kuitenkin tarkoitus kerätä päälimmäinen kokonaiskuvaus evakkolapsuuden ilmiöstä. Kaikkien aihekokonaisuusien loppuun voit kirjoittaa tarkennuksia tai lisäkuvauksia omin sanoin, tarvittaessa erillisellä paperilla.

Liite 1

TURUN YLIOPISTO

 KASVATUSTIETEIDEN

 TIEDEKUNTA

 Kasvatustieteiden laitos

KYSELY

KYSELY

 Evakkolapsuuden kokemusmaailmasta

Evakkolapsuuden kokemusmaailmasta

2

KYSELYLOMAKKEEN SISÄLTÖ:

TAUSTATIEDOT	3
A. MUISTIKUVAT KARJALASTA	4
- koti ja asuinympäristö	
- koulu, opettaja, toverit	
B. ENSIMMÄINEN EVAKKOON LÄHTÖ, TALVISOTA	6
- I evakkomatka, vastaanotto uudella paikkakunnalla	
- sotalapsena Ruotsissa/Tanskassa	
- uusi asuinympäristö, koulu, opettajat, toverit	
C. PALUU KARJALAAN JA JATKOSODAN AIKAINEN ELÄMÄ	10
- kotiinpaluu, koulu, opettajat, toverit	
D. TOINEN EVAKKOON LÄHTÖ	12
- II evakkomatka, vastaanotto	
- uusi asuinympäristö, koulu, opettajat, toverit	
E. PERESUHTEET JA KOTIKASVATUS	15
- vanhemmat, lähisuku, koti	
F. ELÄMÄN KULKU	20
- koulutus, työ, muutot, perhe	
G. HYVINVOINTI, TERVEYS, SELVIYTYMINEN	21
H. MUUTA	23
JATKOTUTKIMUKSET	24

5

A23. Luokka-asteeni oli: 1 kansakoulun _____ luokkaa, 2 jatkokoulun _____ luokkaa, 3 oppikoulun _____ luokkaa, 4 lukion _____ luokkaa.

	Täysin eri mieltä	Oittain eri mieltä	Ei samaa mieltä	Oittain sama mieltä	Täysin sama mieltä
A24. Opettaja kohteli minua hyvin.	1	2	3	4	5
A25. Opettaja oli vaativa.	1	2	3	4	5
A26. Opettaja oli ankara ja pelottava.	1	2	3	4	5
A27. Opettaja oli oikeudenmukainen.	1	2	3	4	5
A28. Muistituvat opettajastani ovat myönteisiä.	1	2	3	4	5
A29. Koulutoverit kohtelivat minua hyvin.	1	2	3	4	5
A30. Minulla oli läheisiä luokkatovereita.	1	2	3	4	5
A31. En oikein välittänyt koulunkäynnistä.	1	2	3	4	5
A32. Sain hyviä numeroita taidustukseen.	1	2	3	4	5
A33. Olin hyvin taittelevainen oppilas.	1	2	3	4	5
A34. Olin toisten hauskuuttaja.	1	2	3	4	5
A35. Koulutoverit kuusivat minua.	1	2	3	4	5
A36. Toverit saattoivat lyödäkin poskusi.	1	2	3	4	5
A37. Annoin samalla mitalla takaisin.	1	2	3	4	5
A38. Veläkövoin koulussa omiin oloihini.	1	2	3	4	5
A39. Tunsin ulkopuolisuuden tunnetta.	1	2	3	4	5
A40. Olin kapinallinen.	1	2	3	4	5
A41. En pystynyt keskittymään koulunkäyntiin.	1	2	3	4	5
A42. Olin koulukiusattu.	1	2	3	4	5
A43. Minua nimiteltiin koulussa.	1	2	3	4	5
A44. - jps, niin mainitse nimityksiä.	1	2	3	4	5
A45. Koulumuistot Karjalasta ovat myönteisiä.	1	2	3	4	5

A46. Asiat, joista koulussa rangastitiin: välehtelu, varastaminen, kiroilu, tottelemaattomuus, osamattomuus tunnilla, tunnilta puhuminen, velvollisuuksien laiminlyönti, muusta, mistä? _____

A47. Rankaisukeinoja olivat: seisomaan nostattaminen, nurkassa seisottaminen, jalkisäntä, mieluisan edun menettäminen, tukistaminen, launnappi, korvapuusti, vitsa, muu, mikä? _____

A48. Palkitsemiskeinoja olivat: numeron korotus, kuvaleima, kiitokuva, jäsestäjänä olo, julkinen kiitos/tunnustus, muu, mikä? _____

A49. Muuta kerrottavaa Karjalan koulusta tai opettajasta: _____

6

A50. Kuvaille harrastuksiasi, jos osallistuit johonkin harrastustoimintaan: _____

B. ENSIMMÄINEN EVAKKOMATKA, TALVISOTA

B1. Kansanasi matkustivat: äiti, isä, isoisä, isosisko, sisar, veli, täti, setä, serkku, naapuri, eläimet, joku muu _____

B2. Matkaa tehtiin: kävelen, hevostäryllä, pokkupyörällä, kuorma-autolla, junalla hirtkävaunussa, tavallisessa vaunussa, muulla _____

	Täysin eri mieltä	Oittain eri mieltä	Ei samaa mieltä	Oittain sama mieltä	Täysin sama mieltä
B3. Evakkomatalla piti lähteä hyvin nopeasti.	1	2	3	4	5
B4. Aikuiset eivät juuri selittäneet lähdön syytä.	1	2	3	4	5
B5. Matkalle lähtessähän tunsin voimakasta pelkoa.	1	2	3	4	5
B6. Itkin kovasti, kun oma koti piti jättää.	1	2	3	4	5
B7. Matkalle lähtö herätti minussa lähinnä uteliaisuutta.	1	2	3	4	5
B8. Kansanasi matkustaneet aikuiset olivat rauhallisia.	1	2	3	4	5
B9. Evakkomatkan aikana koin oloni turvalliseksi.	1	2	3	4	5
B10. Muistan itkeneei matkalla paljon.	1	2	3	4	5
B11. En oikein ymmärtänyt, mitä sota tarkoittaa.	1	2	3	4	5
B12. Matkalla oleskelin paljon ikätoveriini kanssa.	1	2	3	4	5
B13. Puhin matkaa mielenkiintoisena seikkailuna.	1	2	3	4	5
B14. Evakkomatkalaiset olivat epätoivoisia.	1	2	3	4	5
B15. Pommitoneiden äänet nostattivat kauhua.	1	2	3	4	5
B16. Minua suretti evakkomatalla eläinten kohtalo.	1	2	3	4	5
B17. Sotilaiden näkeminen oli pelottavaa.	1	2	3	4	5
B18. Sain evakkomatalla turvaa aikuisista.	1	2	3	4	5

Täydennä kaksi seuraavaa lauseita, B19 ja B20, omilla sanoilla: _____

B19. Minua inhotti matkalla eniten _____

B20. Minua pelotti matkalla eniten _____

7

	Täysin eri mieltä	Ostain eri mieltä	Ei samaa mieltä	Ostain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
B21. Vastaanottavat ihmiset olivat ystäväisiä.	1	2	3	4	5
B22. Tunneima vastaanotopakkassa oli kireä.	1	2	3	4	5
B23. Paikkakunta, jonne saavuimme ensimmäisenä					
B24. Paikkakunta, jonne päädyimme asumaan					

B25. Muuta ensimmäisestä evakkomatkasta tai vastaanotosta:

SOTALAPSENA RUOTSISSA/TANSKASSA Vastaa tähän vain, jos olet sotilapsena. Muutoin siirry sivulle 8. (Jos olet Tanskassa, sijaita nimi Ruotsin tilalle.)

B26. Minut lähetettiin sotilapsiksi: **1** Ruotsiin, **2** Tanskaan, vuonna _____
 B27. Olin silloin _____-vuotias.
 B28. Sijotuspaiikkakunta oli: _____
 B29. Ruotsin kanssani matkusti: sisar, veli, joku muu _____
 B30. Asuimme samassa perheessä: **1** kyllä, **2** ei
 B31. Menin Ruotsissa koulun _____ luokalle.

(Voit kuvata koulukokemuksiasi kohdassa D44-D79, sivulla 14.)

	Täysin eri mieltä	Ostain eri mieltä	Ei samaa mieltä	Ostain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
B32. Odotin immotssani Ruotsiin lähtöä.	1	2	3	4	5
B33. Immetellin, miksi piti lähteä pois Suomesta.	1	2	3	4	5
B34. Matkalla olin yksin ja pelokas.	1	2	3	4	5
B35. Vastaanotto Ruotsissa oli ystäväillistä	1	2	3	4	5
B36. Sami sijotuspaiikan mukavasta perheestä.	1	2	3	4	5
B37. Sami teesavertaita kohteliau perheen muiden lasten kanssa.	1	2	3	4	5
B38. Minun oli vaikea tultuusia ikätovereihini.	1	2	3	4	5
B39. Minulla oli kova koti-ikävä.	1	2	3	4	5
B40. Sami osakseen pilkkaa kieleni lakia.	1	2	3	4	5
B41. Opin nopeasti ruotsin kielen.	1	2	3	4	5
B42. En saanut tavata Ruotsin kanssani saapunutta sisartaani/veljeäni.	1	2	3	4	5
B43. Minulla oli Ruotsissa paljon leikkikavereita.	1	2	3	4	5
B44. Muistot Ruotsin kodista ovat myönteisiä.	1	2	3	4	5
B45. Muistan, etten olisi halunnut palata Suomeen.	1	2	3	4	5
B46. Jäin kovasti ikävöimään Ruotsin perheitäni.	1	2	3	4	5

8

	Täysin eri mieltä	Ostain eri mieltä	Ei samaa mieltä	Ostain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
B47. Erityisen surullista oli luopua ruotsalaisista ikätovereistani.	1	2	3	4	5
B48. Asettuminen Suomen kottin oli vaikeaa.	1	2	3	4	5
B49. Palattuani Suomeen olin unohtanut äidinkieleni.	1	2	3	4	5
B50. Olen kaivannut elämäni aikana takaisin Ruotsiin.	1	2	3	4	5
B51. Muistikuvat tekoisuusmuutosta Suomeen andistavat ostain vieläkin.	1	2	3	4	5
B52. Muutin myöhemmin asumaan pysyvästi Ruotsiin. 1 kyllä 2 en					

B53. Muuta, mitä haluat kertoa sotilapsena olosta (tarvittaessa erilliselle paperille):

KOKEMUKSET UIDELLA ASUINPAIKKAKUNNALLA TALVISODAN JA VALIRAUIHAN AIKANA

	Täysin eri mieltä	Ostain eri mieltä	Ei samaa mieltä	Ostain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
B54. Paikkakuntalaiset kohtelivat evakkoita hyvin.	1	2	3	4	5
B55. Perheemme ystäväystyi helposti paikke-kuntalaisten kanssa.	1	2	3	4	5
B56. Perheemme kärsi puutetta.	1	2	3	4	5
B57. Paikkakuntalaiset antoivat meille auillisti apua.	1	2	3	4	5
B58. Karjalaiset pitivät tiivistä yhteyttä keskenään.	1	2	3	4	5
B59. Perheemme alkoi osallistua aktiivisesti paikkakunnan toimintaan.	1	2	3	4	5
B60. Leikin entien muiden evakkolaisten kanssa.	1	2	3	4	5
B61. Tapaasin usein sukulaisiani.	1	2	3	4	5
B62. Sukulaiset tukivat paljon toisiaan.	1	2	3	4	5
B63. Minun oli vaikea saada uusia leikkikavereita.	1	2	3	4	5
B64. Saimme osaksemme pilkkaa poikkeavan murteenne lakia.	1	2	3	4	5
B65. Olimme kummajaisia erilaisen uskontomme takia.	1	2	3	4	5
B66. Perheemme sai osakseen nimitelyä.	1	2	3	4	5
B67. Häpesin lapsijoukossa karjalaisia taustaani.	1	2	3	4	5
B68. Heräsin öisin monesti painajaisuniin.	1	2	3	4	5
B69. Evakkomatkat palautuivat usein kipinä kokemuksina mieleeni.	1	2	3	4	5
B70. Karjalain kottin maisema oli kauniimpi kuin uuden asuinpaikan.	1	2	3	4	5

9

B71. Muuta mainittavaa kokemuksista uudeksi asuinpaikkakunnalla:

KOULU TALVISODAN JA VÄLIRAUHAN AIKANA

En ollut vielä kouluiäkäinen. Siirry C-kohtaan, sivulle 10.

Kävin talvisodan aikana koulua noin _____kk / viikkoa.
Kuvaa syksyllä 1940 alkanutta koulunkäyntiäsi.

B72. Paikkakunta, jossa koulu sijaitti: _____
 alle 50, 50-100, 100-150, yh. 150
 alle 20, 20-25, 25-30, yh. 30

B75. Koulumatkan pituus oli suunnilleen: _____ km

B76. Luokka-asteeni oli: 1 kansakoulun _____ luokkaa, 2 jatkokoulun _____ luokkaa
 3 oppikoulun _____ luokkaa, 4 lukion _____ luokkaa

Jos sinulla oli useita opettajia, kuvailte päätasoisinta opettajasi.

	Täysin eri mieltä	Ostaisin eri mieltä	Ei samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
B77. Uuden koulun opettaja kohteli minua hyvin.	1	2	3	4
B78. Opettaja oli ankara ja pelottava.	1	2	3	4
B79. Opettaja oli oikeudenmukainen.	1	2	3	4
B80. Opettaja ymmärsi, mitä olin kokenut.	1	2	3	4
B81. Opettaja oli tautialtaan siistikarjalainen.	1	2	3	4
B82. Muistikuvat opettajastani ovat myönteisiä.	1	2	3	4
B83. Opettaja vaati minulla enemmän kuin paikkakuntalaisten lapsilla.	1	2	3	4
B84. Koulutoverit kohtelivat minua hyvin.	1	2	3	4
B85. Sain nopeasti lisää uusia kavereita.	1	2	3	4
B86. Pidin koulunkäyntiäsi.	1	2	3	4
B87. Sain hyviä numerota koulutodistukseen.	1	2	3	4
B88. Luokallani oli paljon muita karjalaislapsia.	1	2	3	4
B89. Häpesin luokkatoveriiden keskuudessa erilaisia taustaani.	1	2	3	4
B90. Olin hyvin taitava vain oppilas.	1	2	3	4
B91. Koulutoverit kiusasivat minua.	1	2	3	4
B92. Koulutoverit saattoivat lyödäkin joskus.	1	2	3	4

10

	Täysin eri mieltä	Ostaisin eri mieltä	Ei samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
B93. Annoin samalla mitalla takaisin.	1	2	3	4
B94. En pystynyt kunnolla keskittymään koulunkäyntiin.	1	2	3	4
B95. Vetoäydin koulussa omaan olohini.	1	2	3	4
B96. Tunsin usein ulkopuolisuuden tunnetta.	1	2	3	4
B97. Olin toisten hauskuuttaja.	1	2	3	4
B98. Olin kapinallinen.	1	2	3	4
B99. Olin koulukiusattu.	1	2	3	4
B100. Minua nimiteltiin koulussa.	1	2	3	4
B101. - Jos, niin mainitse nimityksiäsi.	1	2	3	4
B102. Koulumuistot uudeksi asuinpaikkakunnallalta ovat päätösin myönteisiä.	1	2	3	4

B103. Muuta mainittavaa uuden asuinpaikkakunnan kouluajasta:

B104. Jos osallistuit harrastuksiin uudeksi asuinpaikkakunnallasi, kuvailte niitä:

Vastaa seuraaviin C- ja D-osoihin vain siinä tapauksessa, mikäli perheesi palasi jatkosodan aikana takaisin Karjalaan.

Enme palanneet Karjalaan takaisin.. Siirry E-kohtaan, sivulle 15.

C. PALUU TAKAISIN KARJALAAN JA JATKOSODAN (V. 1941-1944) AIKAINEN ELÄMÄ

C1. Kansani Karjalaan palasivat: äiti, isä, isovelji, isoisä, sisar, velli, äiti, setä, serkku, naapuri, eläimet, joku muu _____

C2. Muutimme samaan kotiin kuin ennen sotaa. **1** kylää, **2** ei kylää, **2** eri kylää, **2** eri kylää

C3. Kotini oli asuttavassa kunnossa. **1** kylää, **2** eri kylää, **2** eri kylää

C4. En olisi halunnut palata takaisin Karjalaan. **1** kylää, **2** eri kylää, **2** eri kylää

C5. Oli ikävä luopua saamistani uusista kavereista. **1** kylää, **2** eri kylää, **2** eri kylää

C6. Paluumatkakochemukset olivat jännittäviä. **1** kylää, **2** eri kylää, **2** eri kylää

C7. Paluumatkalla olin onnellinen. **1** kylää, **2** eri kylää, **2** eri kylää

11		12	
Et samaa Oittain eri mieltä		Täysin samaa mieltä	
C8. Odotin innostani Karjalan kotiin paluuta.	1	2	3
C9. Kodin kunnoistaminen oli iso urakka koko perheelleemme.	1	2	3
C10. Tunnelma kodissamme oli ahdistunut.	1	2	3
C11. Naapurustossa asui tuttuja perheitä.	1	2	3
C12. Leikkiapaikkamme olivat pelottavan törkkyisiä.	1	2	3
C13. Minulla oli paljon ikäisteni leikkiverreitä.	1	2	3
C14. Pystyin huolettomasti heittäytymään lapsuuden leikkeliini.	1	2	3
C15. Leikkimme usein sotaan liittyviä leikkejä.	1	2	3
C16. Heräsin öisin monesti painajaisuniin.	1	2	3
C17. Opin nielämään itkuni enkä häirinyt aikuisia.	1	2	3
C18. Aikuiset eivät kummolla ymmärtäneet, mitä olisin tarvinnut.	1	2	3
C19. Evakkomatkat palautuivat usein kipeinä kokemuksina mieleeni.	1	2	3
C20. Kotiinpaluusta on pääosin myönteisiä muistoja.	1	2	3
C21. Muuta kerrottavaa paluusta takaisin Karjalaan:			

KOULU JATKOSODAN AIKANA KARJALASSA

En ollut vielä kouluikäinen. Siirry D-kohtaan, sivulle 12.

C22. Koulu Karjalassa oli säilynyt entisellään. **1** kylä, **2** ei
C23. Koulu oli väliaikaisissa tiloissa. **1** kylä, **2** ei

C24. Koulussa oli oppilaita suunnilleen: alle 50, 50-100, 100-150, yli 150
C25. Omalla luokallani oli oppilaita: alle 20, 20-25, 25-30, yli 30

C26. Luokke-asteeni oli nyt **1** kansakoulun ___ luokka, **2** jatkokoulun ___ luokka
3 oppikoulun ___ luokkaa, **4** lukion ___ luokkaa

C27. Koulumatkani pituus oli suunnilleen _____ km
Jos sinulla oli uusia opettajia, kuvaa pitävällisintä opettajasi.

12		11	
Täysin eri mieltä		Oittain samaa mieltä	
C28. Luokallani oli paljon entisiä luokkoverreitä.	1	2	3
C29. Koulun oli mukava mennä.	1	2	3
C30. Opetaja oli minulle entuudestaan tuttu.	1	2	3
C31. Opetaja oli hyvin vaativa.	1	2	3
C32. Opetaja kohteli meitä ymmärtäväisesti.	1	2	3
C33. Musiikkivat opettajistani ovat pääosin myönteisiä.	1	2	3
C34. Karjalaan palanneet kouluoverit kohtelivat minua hyvin.	1	2	3
C35. Sain lisää uusia kavereita.	1	2	3
C36. Pidin koulunkäynnistä.	1	2	3
C37. Sain hyviä numeroita koulutodistukseen.	1	2	3
C38. Olin hyvin toteutuneen oppilas.	1	2	3
C39. En pystynyt jatkosodan aikana kummolla keskittymään koulunkäyntiin.	1	2	3
C40. Vetäydyn koulussa omiin oloihini.	1	2	3
C41. Tunsin usein ulkopuolisuuden tunnetta.	1	2	3
C42. Olin toisten hauskuuttaja.	1	2	3
C43. Olin kapinallinen.	1	2	3
C44. Olin koulukiusattu.	1	2	3
C45. Koulumuistot jatkosodan ajalta Karjalasta ovat pääosin myönteisiä.	1	2	3
C46. Muuta Karjalan kouluista jatkosodan ajalta:			

D. JATKOSODAN JÄLKEINEN EVAKKOMATKA

D1. Lähdimme evakkoon _____ kuussa 19 _____.

D2. Muuimme samaan paikkaan, jossa olimme olleet välirauhan aikana: **1** kylä, **2** ei

D3. Kansani matkustivat: äiti, isä, isosäti, isosä, sisar, veli, täti, setä, serkku, naapuri, eläimet, joku muu _____

D4. Evakkomatkaa tehtiin: kävelien, polkupyörällä, kuorma-autolla, hevosten kätyriä, häikävaunussa, tavallisessa vaunussa, veneellä, muulla _____

13

	Täysin eri mieltä	Oulussa eri mieltä	Elämäni elämäni mieltä	Oulussa samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
D5. Evakkomatkaletti lähtee tosi kiireellä.	1	2	3	4	5
D6. Ehdim pakata mukaan itselleni rakkaita tavaroita.	1	2	3	4	5
D7. Matkalle lähtessäni tunsin voimakasta pelkoa.	1	2	3	4	5
D8. Itkin kovasti oman kodin jättämisistä.	1	2	3	4	5
D9. Matkalle lähti herätti minussa uteliaisuutta.	1	2	3	4	5
D10. Kanssani lähteneet aikuiset olivat rauhallisia.	1	2	3	4	5
D11. Evakkomatkan aikana koin oloni turvallisiksi.	1	2	3	4	5
D12. Matkalla oleskelin paljon ikätoveriäni kanssa.	1	2	3	4	5
D13. Evakkomatkat olivat epätoivoisia.	1	2	3	4	5
D14. Solilaiden näkeminen ja sodan äänet kauhistuttivat minua.	1	2	3	4	5
D15. Minua suretti evakkomatalla eläinten kohtalo.	1	2	3	4	5
D16. Sam evakkomatalla turvaa aikuisista.	1	2	3	4	5
D17. Vastaanottajat ihmiset olivat ystävällisiä.	1	2	3	4	5
D18. Tunnelma vastaanottoaikassa oli kirinää.	1	2	3	4	5
D19. Jouduimme asumaan kauan toisten nurkissa.	1	2	3	4	5
D20. Asuinolot on jäänyt epämiellyttäviä muistoja.	1	2	3	4	5
D21. Paikkakunta, jonne saavuimme ensimmäisenä	1	2	3	4	5
D22. Paikkakunta, jonne päädyimme asumaan	1	2	3	4	5

Täydennä seuraava lause, D23 omiin sanoin:

D23. Eniten jäin Karjalan kodistaan ikävöimään ...

D24. Muuta toisesta evakkomatista tai vastaanotosta:

KOKEMUKSET TOISEN EVAKKOMATKAN JÄLKEISESTÄ ASUINPAIKASTA

	Täysin eri mieltä	Oulussa eri mieltä	Elämäni elämäni mieltä	Oulussa samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
D25. Paikkakuntalaiset kohtelivat evakoita hyvin.	1	2	3	4	5
D26. Perheemme ystäväystyi helposti paikkakuntalaisten kanssa.	1	2	3	4	5
D27. Perheemme kärsi puutteita.	1	2	3	4	5

14

	Täysin eri mieltä	Oulussa eri mieltä	Elämäni elämäni mieltä	Oulussa samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
D28. Paikkakuntalaiset antoivat meille apua.	1	2	3	4	5
D29. Karjalaiset pitivät tiivistä yhteyttä keskenään.	1	2	3	4	5
D30. Perheemme alkoi osallistua aktiivisesti paikkakunnan toimintaan.	1	2	3	4	5
D31. Leikin entien muiden evakkolaisten kanssa.	1	2	3	4	5
D32. Minun oli vaikeaa saada uusia leikkikaveriä.	1	2	3	4	5
D33. Tapasin usein sukulaisiä.	1	2	3	4	5
D34. Sukulaiset tukivat paljon toisiaan.	1	2	3	4	5
D35. Aikuiset eivät kunnolla ymmärtäneet, mitä olisin tarvinnut.	1	2	3	4	5
D36. Meitä pilkattiin poikkeavan murteenomme takia.	1	2	3	4	5
D37. Olimme kummajaisia erilaisen uskontomme takia.	1	2	3	4	5
D38. Häpesin lapsijoukossa erilaisia tautiaani.	1	2	3	4	5
D39. Perheemme sai osakseen nimityksiä.	1	2	3	4	5
D40. Heräsin öisin monesti painajaisuniin.	1	2	3	4	5
D41. Evakkomatkat palautuivat usein kipeinä kokemuksina mieleeni.	1	2	3	4	5
D42. Karjalan kotini maisema oli kauniimpi kuin uuden asuinpaikan.	1	2	3	4	5

D43. Muuta, uuden asuinpaikkakunnan kokemuksista jatkosodan jälkeen:

KOULUNKÄYNTI JATKOSODAN JÄLKEEN SUOMESSA

D44. Pääsin tultuun väliin aikaiseen kouluun: **1** kyllä, **2** ei, **3** aloitin koulunkäyntini vasta vuorona _____

D45. Koulun sijaintipaikkakunta: _____

D46. Koulussa oli oppilaita suunnilleen: alle 50, 50-100, 100-150, yli 150

D47. Omalla luokallani oli oppilaita: alle 20, 20-25, 25-30, yli 30

D48. Luokka-asteeni oli: **1** kansakoulun _____ luokka, **2** jatkokoulun _____ luokka, **3** oppikoulun _____ luokka, **4** lukion _____ luokka.

D49. Koulumatkan pituus oli suunnilleen: _____ km
Jos sinulla oli useita opettajia, kuvaile pääasiallisinta opettajaa.

15

	Täysin eri mieltä	Osoittain eri mieltä	Ei samaa mieltä eikä eri mieltä	Osoittain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
D50. Luokallani oli paljon tultuja luokkatovereita.	1	2	3	4	5
D51. Koulun oli mukava mennä.	1	2	3	4	5
D52. Opetaja kohteli minua hyvin.	1	2	3	4	5
D53. Opetaja oli ankara ja pelottava.	1	2	3	4	5
D54. Opetaja oli oikeudenmukainen.	1	2	3	4	5
D55. Opetaja oli vaativa.	1	2	3	4	5
D56. Opetaja oli empaattinen ja ymmärsi eväkkolästä.	1	2	3	4	5
D57. Muistikuvat opettajistani ovat pääosin myönteisiä.	1	2	3	4	5
D58. Koulutoverit kohtelivat minua hyvin.	1	2	3	4	5
D59. Minun oli vaikea saada uusia kavereita.	1	2	3	4	5
D60. En pitänyt koulukäynnistä.	1	2	3	4	5
D61. Sain hyviä numerolta koulutodistukseen.	1	2	3	4	5
D62. Olin kuitlamien oppilas.	1	2	3	4	5
D63. Olin useimmiten toisten haukkuuttaja.	1	2	3	4	5
D64. Koulutoverit kiivasivat minua.	1	2	3	4	5
D65. Sain fyysisiä väkivaltaa osakseni.	1	2	3	4	5
D66. Annoin samalla mitalla takaisin.	1	2	3	4	5
D67. Vetäydyn koulussa omiin oloihini.	1	2	3	4	5
D68. Tunsin ukkopuolisuuden tunnetta.	1	2	3	4	5
D69. Olin kapinallinen.	1	2	3	4	5
D70. Olin koulukiusattu.	1	2	3	4	5
D71. Minua nimitettiin koulussa.	1	2	3	4	5
D72. - jos, niin mainitse nimityksiä:	1	2	3	4	5
D73. Koulumustot jatkosodan jälkeiseltä ajalta uudella paikkakunnalla ovat pääosin myönteisiä.	1	2	3	4	5
D74. Osallistuin innolla paikkakunnan harrastuksiin.	1	2	3	4	5
D75. Viihdyin hyvin uusien kavereiden kanssa.	1	2	3	4	5
D76. Olin monesti kaveriporukan johtohahmona.	1	2	3	4	5
D77. Paikkakunnan alkuiset puutuvut tarvittaessa lästen tekemisiin.	1	2	3	4	5
D78. Samme lehdet vapaasti, mitä halusimme.	1	2	3	4	5

D79. Muuta koulunkäynnistä jatkosodan jälkeen:

E. PERHESUHTEET JA KOTIKASVATUS

E1. Rasitit **isäsi** parhaiten kuvaavia laatusanoja: vahva, viisas, turvallinen, etäinen, tiukka, huolehtiva, neuvokas, läheinen, lämmin, rakastava, arvaamaton, pelottava, ankara, äkkikipainen, hallitseva, jokin muu häntä kuvaava ilmaisu: _____

16

	Täysin eri mieltä	Osoittain eri mieltä	Ei samaa mieltä eikä eri mieltä	Osoittain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
E2. Äitini oli ahkera ja työteliäs.	1	2	3	4	5
E3. Äitini oli huumorintajuinen.	1	2	3	4	5
E4. Äitini lauloi paljon.	1	2	3	4	5
E5. Äitini oli hyvin kiinnostunut muista ihmisistä.	1	2	3	4	5
E6. Äitini osallistui ahkerasti paikkakunnan asioihin kodin ulkopuolella.	1	2	3	4	5
E7. Äitini oli luonteeltaan pessimistinen.	1	2	3	4	5
E8. Äitini kantoi surua muutosta.	1	2	3	4	5
E9. Äitini ei oikein sopeutunut uuteen paikkaan.	1	2	3	4	5
E10. Äitini suhtautui isään kurnioittavasti.	1	2	3	4	5
E11. Äitini päätti suurelta osin perheen asioista.	1	2	3	4	5
E12. Äitini arvosti koulutusta.	1	2	3	4	5
E13. Äitini kannusti hankkimaan hyvän ammatin.	1	2	3	4	5
E14. Sain äidiltäni lohdutusta kun olin surullinen.	1	2	3	4	5
E15. Pystyin puhumaan äidille vaikeuksista.	1	2	3	4	5
E16. Äitini ei koskaan palautunut emälleen kotinsa menetyksestä.	1	2	3	4	5
E17. En muista juurikaan istuneeni äitini sylissä.	1	2	3	4	5
E18. Äitini näytti iloiselta, vaikka sisällään murehti.	1	2	3	4	5
E19. Äidille lasten kasvattaminen oli raskas taakka.	1	2	3	4	5
E20. Äitini työväärää tuntui kohtuuttomalta.	1	2	3	4	5
E21. Äitini kykeni rentoutumaan ja pitämään hauskaa.	1	2	3	4	5

E22. Muuta äidistä:

E23. Rasitit **isäsi** parhaiten kuvaavia laatusanoja: vahva, viisas, turvallinen, etäinen, tiukka, huolehtiva, neuvokas, läheinen, lämmin, rakastava, arvaamaton, pelottava, ankara, äkkikipainen, hallitseva, jokin muu häntä kuvaava ilmaisu: _____

	Täysin eri mieltä	Osoittain eri mieltä	Ei samaa mieltä eikä eri mieltä	Osoittain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
E24. Isäni oli ahkera ja työteliäs.	1	2	3	4	5
E25. Isäni oli huumorintajuinen.	1	2	3	4	5
E26. Isäni lauloi paljon.	1	2	3	4	5

19

- E81. Isovanhempiani** ilmaisivat helposti rakkautta ja kintymystä
	Täysin eri mieltä	Ostaisin eri mieltä	Ei samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
E82. Minulla on lämpimiä muistikuvia äidiniästä.	1	2	3	4
E83. Minulla on lämpimiä muistikuvia äidinisistä.	1	2	3	4
E84. Minulla on lämpimiä muistikuvia isänidistä.	1	2	3	4
E85. Minulla on lämpimiä muistikuvia isänisistä.	1	2	3	4
E86. Muuta isovanhemmista.				

E87. Mäinitse 1-3 sinulle merkittävää laulua, jotka ovat lapsuudesta lähtien kulkeneet matkassasi.

E88. Mikäli sinulla on lapsia. Kuvaille lyhyesti, jos on jokin, **mitä olet halunnut siirtää kotisi kasvatusperinnöstä omille lapsillesi:**

F. ELÄMÄN KULKU, KOULUTUS JA TYÖ

- F1. Lapsuuteni ammatillaave oli: _____
- F2. Pohjakoulutukseni oli: **1** *kanssa/ajakkoulu*, **2** *oppikoulu*, **3** *ylppolias*
- F3. Ammatillinen koulutus: **1** *kouluste*, **2** *opistoaste*, **3** *korkeakoulu/ylppolisto*, **4** *muu, mikä?* _____
- F4. Suoritettu tutkinto (jos on): _____
- F5. Missä ammateissa olet toiminut? _____
	Täysin eri mieltä	Ostaisin eri mieltä	Ei samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
F6. Sain vanhemmillani ohjausta tulevaisuutta varten.	1	2	3	4
F7. Lapsuusperheeni eväkous esti koulutautumistani.	1	2	3	4
F8. En ole tyytyväinen tekemääni työraani.	1	2	3	4
F9. Työnteko on ollut minulle tärkeintä elämässä.	1	2	3	4
F10. Olen onnistunut ihmisuhteissani.	1	2	3	4
F11. Olen ollut aktiivinen yhteiskuntaulkilaja.	1	2	3	4
F12. Olen tyytyväinen karttuneeseen varallisuuteeni.	1	2	3	4

20

F13. Olen muuttanut elämäni aikana ainakin: _____ kertaa.

F14. Vaihdoin koulua oppivelvollisuikäisenä ainakin: _____ kertaa.

F15. Valittuvaltko mielestäsi lapsuusperheesi olosuhteet koulutukseesi ja työhösi, jos niin miten?

Vasraa kohtain F16-23 vain, jos olet ollut naimisissa/perheellinen. Muutoin siirry G-kohtaan.

F16. Naimisiinmenokäni: 1. kerta _____ v. (2. kerta _____ v.) (*jos // avoliitto*)

F17. Puolisoni ikä avioliituessamme: 1. kerta _____ v. (2. kerta _____ v.)

F18. Puolisoni kotipaikka:

	Täysin eri mieltä	Ostaisin eri mieltä	Ei samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
F19. Puolisoni suku suhtautui minuun hyväksyvästi.	1	2	3	4
(F20. Toisen puolisoni suku suhtautui hyväksyvästi.	1	2	3	4
F21. Lasten lukumäärä:				

Lapsen nykyinen ammatti:

syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika

F22. Lastenlasten lukumäärä:

syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika
syntymävuosi	1	tyttö	2	poika

Lapsenlapsen ammatti:

21

F23. Kiinnostako lapsiasi evakkokauttasi ja karjalaisuus? Jos, niin miten se mielestäsi heissä ilmenee?

G. HYVINVOINTI, TERVEYS, SELVIITYMINEN

	Työni eri mieltä	Ostain eri mieltä	Eläessäni eri mieltä	Työni samaa mieltä
G1. Uskallan olla oma itseni.	1	2	3	4
G2. Tartun rohkeasti avautuviin mahdollisuuksiin.	1	2	3	4
G3. Tunnen itseni onnelliseksi.	1	2	3	4
G4. Olen toinen ja huumorintajuinen.	1	2	3	4
G5. Taiden puhua joskus liika.	1	2	3	4
G6. Minulla on muutama läheinen ystävä, joihin voin turvautua.	1	2	3	4
G7. Minun on vaikea tutustua uusiin ihmisiin.	1	2	3	4
G8. Minulla on laaja tuttavapiiri.	1	2	3	4
G9. Olen osallistunut paljon talkootyöhön.	1	2	3	4
G10. Surumielisyys on minulle tuttu tunne.	1	2	3	4
G11. Olen usein ihmisten parissa tuntenut itseni ulkopuoliseksi.	1	2	3	4
G12. Olen mieltynyt monesti, kuuka oikeasti olen.	1	2	3	4
G13. Tunnen juuretomuutta.	1	2	3	4
G14. Tunnen usein kaipausta ja ikävää.	1	2	3	4
G15. Sotaa muistuttavat äänet kiihdyttävät pulssiani.	1	2	3	4
G16. Olen kärsinyt monenlaisista pelloista.	1	2	3	4
G17. Minun on vaikea unohtaa kokemani vääryyttä.	1	2	3	4
G18. Olen tuntenut usein häpeää.	1	2	3	4
G19. Menetän helposti mallitni.	1	2	3	4
G20. Anteeksipyynnin on minulle vaikeaa.	1	2	3	4
G21. Olen jännittänyt elämässäni paljon.	1	2	3	4
G22. Olen katkera evakkolapsuuteni kokemuksista.	1	2	3	4
G23. Olen tuntenut itseni usein kireäksi.	1	2	3	4
G24. Olen aika ajoin masentunut.	1	2	3	4
G25. Olen saanut elämässäni paljon rakkautta.	1	2	3	4
G26. Pysyn helposti ilmaisemaan kiintymystäni.	1	2	3	4
G27. Minun on vaikea vastaanottaa rakkautta.	1	2	3	4
G28. Tarvitsen ihmisillä myönteistä palautetta.	1	2	3	4
G29. Muuttaminen paikasta toiseen on minulle helppoa.	1	2	3	4

22

	Työni eri mieltä	Ostain eri mieltä	Eläessäni eri mieltä	Ostain samaa mieltä
G30. Minun on vaikea itkeä muiden ahdistuksen.	1	2	3	4
G31. Käyn alkoholia lievittäkseni ahdistusta.	1	2	3	4
G32. Harmittaa vieläkin, että koimme jäi rajan taakse.	1	2	3	4
G33. Minun on helppo pyytää apua itseltäni.	1	2	3	4
G34. Kun kohtaan ikävän asian, siirrän pian huomioni toiseen.	1	2	3	4
G35. Koen kantaneeni koko elämäni joltain osin vanhempieni evakkokreppua.	1	2	3	4
G36. Olen aina puustanut voimakkaasti oikeuksiani.	1	2	3	4
G37. Olen autanut paljon vähäosaisia.	1	2	3	4
G38. Lapsuuden menetykset ovat varjostaneet koko elämäni.	1	2	3	4
G39. Menetykskokemukset ovat alkaneet vaivata ikäntyydessäni.	1	2	3	4
G40. Minulla on ihmisiä, jolle voin puhua kipeistä kokemuksistani.	1	2	3	4
G41. Olen sovinnossa lapsuuteni kokemusten kanssa.	1	2	3	4

G42. Mitä lapsena opit aikuisilta menetyksen ja surun ilmaisemisesta?

G43. Onko evakkolapsuudella vaikutuksia hyvinvointiasi nyt ikäntyydessäsi, jos niin millaista?

- G44. Tunnun kokonaisotollani tällä hetkellä:**
1 huonoiksi, 2 välttäväksi, 3 tyydyttäväksi, 4 hyväksi, 5 erinomaiseksi
- G45. Kykenen rentoutumaan:**
1 huonoiksi, 2 välttävästi, 3 tyydyttävästi, 4 hyvin, 5 erinomaisesti
- G46. Minulla on ollut vakavia sairauksia elämäni varrella:**
1 ei lainkaan, 2 vähän, 3 kohtalaisesti, 4 melko paljon, 5 erittäin paljon
- G47. Olen läpäikynyt kestokyk्याni koettelevia kriisejä elämäni aikana:**
1 en lainkaan, 2 vähän, 3 kohtalaisesti, 4 melko paljon, 5 erittäin paljon
- G48. Katsoessani elämäni taaksepäin voin antaa terveydentilaistani yleisarvosanan:**
1 huono, 2 välttävä, 3 tyydyttävä, 4 hyvä, 5 erinomainen

G49. Selvitysmieheinoja työvuosiinani ovat olleet

- unohittaminen, työnteko, puhuminen läheisten kanssa, kirjallisuus, vapaaehtoisuus, tulevaisuuden tavoitteet, harrastukset, ammattitaitoja, juominen, jokin muu: _____

G50. Voimavaroja antavia asioita minulle ovat olleet:

- luonto, lukeminen, kirjoittaminen, urheilu, käsitöet, metsästy, kalastus, laulu, musiikki, rukous, yhdistystoiminta, seurakuntielämä, puoliso, lapset, matkustelu, muu: _____

G51. Jos käyttäisit vertauskuvallista ilmaisu lapsuudestasi, miten jatkaisit seuraavaa lausetta? **"Evakkolapsuus on ollut minulle kuin ..."**

G52. Kun nyt aikuisen silmin katsot itseäsi pienenä evakkolapsena, mitä tämä lapsi olisi mielestäsi eniten tarvinnut?

H. MUUTA

H1. Mikä on ollut merkittävin oppimiskokemuksesi?

H2. Onko joku sinua kannattanut sananlasku tai lause, jonka haluaisit jakaa nuoremmitte?

H3. Mikäli haluat kertoa jälkipolville ja tulkijalle muuta, voit kirjoittaa erilliselle paperille vielä ajatuksiasi evakkoudesta, miten se on mielestäsi vaikuttanut elämääsi – nyönteisesti ja kieleisesti.

LOPPUKOMMENTTI: Millaista oli täyttää tätä kyselyä?

JATKOTUTKIMUKSET

Mikäli haluaisit osallistua haastatteluun, kirjoita alle yhteystietosi ja paikkaohdotuksesi:

Nimi: _____

Puhelin: _____

Sähköposti: _____

- Toivon, että tutkija tai hänen avustajansa tulee kotini haastatteluun.
 Olen valmis tulemaan haastatteluvaksi tutkijan kanssa erikseen sovitvaan paikkaan.
 Olen kiinnostunut osallistumaan psykodraamanenettelin ohjattuun muisteluohjelmaan.

Kysymys 1. Evakkolepsilla kerdyt tiedot voivat viritää jatkotutkimuksia. Mikäli antamissasi tiedoissa on sellaisia, jota haluaisin tutkia myöhemmin, annako suostumuksesi tietojen käyttöön?
 KYLLÄ, annan luvan käyttää tietoja tarvittaessa myöhemmin tehtävää toista tutkimusta varten (joko *Eeva Riihimäelle* tai *hänön valtuuttamalleen tutkijalle*).
 Ei, tietojani saa käyttää ainoastaan tähän tutkimukseen.

Kysymys 2. Jos sinulla on säilynyt lapsena kirjoittamiasi kirjettä, aineita tai päiväkirjoja, voisiko ajatella, että lainaat tai kopioit niitä tutkimukseen? Toiveeni on löydä lapsuuden historian lähdeaineistoksi edes muutamia alkuperäisiä kirjoituksia. Lupaam palauttaa aineiston vahingottomana takaisin.
 KYLLÄ, minulta on lapsuuden kirjoituksia, joita voin lainata tutkimukseen. Tutkija voi ottaa minun yhteyttä, puh. _____

Kysymys 3. Tämän tutkimuksen jälkeen on tarkoitus tehdä jatkotutkimusta seuraavissa polvissa. Mikäli joku lapsistaasi olisi halukas osallistumaan ns. sukupolvtutkimukseen, voitko ystävällisesti pyytää häneltä lupaa osoteletojen antamiseen? Kiitos.
 KYLLÄ, olen sananut lapsistani luvan hänen yhteystietojensa antamiseen.

Lapsen nimi: _____

Osoite: _____

Puhelin: _____

Sähköposti: _____

Kysymykset saattoivat viritää monenlaisia ajatuksia ja tunteita. Voit halutessasi kirjoittaa niistä erilliselle paperille ja lähettää sen vastausomakkeen mukana **Lämmin kiitos osallistumisestasi!**

HYVINVOINTIKOKEMUKSEN SUMMAMUUTTUJAT

LIITE 3

HYVINVOINTIKOKEM. SUMMAMJAT	LIITE 3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		1 Kuormittuneisuus	G32 Hämmästä kodin menetyks	,765									-,357
reilabiliteetti = ,696	G38 Menetykset varjostaneet	,748											
	G22 Katkera evakkolapsuudesta	,739											
	G39 Alkaneet vaivata ikääntyessä	,701											
	G35 Kanna vanhempien ev.reppua	,636											
	G41 Olen sovinnossa lapsuuskokemusten kaa	-,507											
	G15 Sodan äänet kiihdyttävät	,304											
2 Melankolisuus	G11 Ulkopuolisuud tunne	,663											
.807	G13 Tunnen juuretmuut	,302											
	G12 Kuka olen	,654											
	G10 Surumielisyys tuttu	,638											
	G14 Kaipausta ja ikävää	,620											
	G24 Aika ajoin masentunut	,472	,448										
3 Ahdistuneisuus	G47 Kestokyk koett kriisejä												
.732	G23 Olen tuntenut itseni kireäksi			,755									
	G19 Menetän helposti malttini			,742							-,376		
	G21 Jännittänyt paljon			,663									
	G17 Vaikea unohtaa vääryyttä			,621									
	G28 Tarvitsen myönt. palautetta			,458			,398						
	G16 Kärsin peloista			,437									
	G18 Tuntenut paljon häpeää		,343	,347									
4 Onnellisuus	G1 Olen oma itseni				,746								
.673	G4 Olen iloinen				,699								
	G5 Puhun liikaa			,311	,626								
	G2 Tartun mahdollisuuksiini				,595								
	G3 Tunnen itseni onnelliseksi				,385								
5 Terveys	G48 Yleisarvosana terveydestä					,908							
.707	G46 Vakavia sairauksia elämässä					-,776							
	G44 Tunnen oloni tällä hetkellä					,715							
	G45 Kykenen renoutumaan					,507							
6 Sosiaalisuus	G40 On ihmisiä, joille voin puhua						,765						
.582	G6 Muutam läheine ystävä						,759						
	G7 On vaikea tutustua uusiin ihmisiin						-,458			,341			
7 Rakkaus	G25 Saanut paljon rakkautta							,845					
.581	G26 Ilmaisen kiintymystäni							,609					
	G27 Vaikea vastottaa rakk.		,464					-,480					
8 Altruistisuus	G9 Paljon talkootyöhön								,882				
.542	G37 Autan vähäosaisia								,731				
	G8 Minulla on laaja tuttavapiiri						,363		,444				
9 Tunnejähmeys	G20 Anteeksipyyt on vaikeaa									,702			
.389	G30 Vaikeaa itkeä muiden nähden						-,319			,672			
10 Kyky puolustautua	G36 Puolustan oikeuksiani				,391						-,780		
11 Pakenevuus	G31 Alkoholია ahdistukseen							,314				,678	
.082	G29 Muuttaminen helppoa											,639	
12 Optimistisuus	G34 Ikävää iloiseen asiaan												,800
.227	G33 Helppo pyytää apua						,327						,384

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. Rotation converged in 41 iterations.

KOTIKASVATUKSEN SUMMAMUUTTUJAT

LIITE 4

KOTIKASVATUKSEN SUMMAMJAT	LIITE 4	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1 Kodin turvallisuus reliabiliteetti = .839	E37 Pystyn puh isälle vaikeuks	.809																		
	E36 Sain isältä lohdutusta	.717																		
	E47 Vaikea pyytää apua vanh	-.599																		
	E49 Pystyn ilmais tunteeni	.509						.376												
	E48 Vanh auttoivat ongelm	.438						.351												
2 Vanhempien koulutusasenne reliabiliteetti = .834	E34 Isä arvosti koulutusta	.851																		
	E35 Isä kannusti hankkimaan hyvän ammatin	.841																		
	E13 Äiti kannusti hankkimaan hyvän ammatin	.795					.332													
	E12 Äiti arvosti koulutusta	.727																		
3 Eriaisuuden kokemus reliabiliteetti = .646	E73 Kasvatus eri kuin muilla	.794																		
	E72 Nuorena ristiriit vanh kans	.763																		
	E60 Kirjojen lukem laiskottelua	.483																		
	E71 Olin yksinäinen lapsi	.351																		.313
4 Lasten keskinäinen tuki reliabiliteetti = .857	E53 Puhui vaikeus sisaruks	.845																		
	E52 Sisaruks leikkikaverina	.829																		
	E55 Tukea toisiltamme	.737																		
	E54 Sisaruks hoitivat toisiaan	.698																		
5 Isän leikkisyys ja huumori reliabiliteetti = .743	E42 Isä pystyi rentoutumaan	.768																		
	E25 Isä huumorintajuinen	.704		.309																
	E46 Kodissa paljon huumoria	.621																		
	E26 Isä lauloi paljon	.557																		
	E27 Isä kiinnostunut muista	.556																		
6 Äidin läheisyys ja rentous reliabiliteetti = .849	E14 Sain äidiltä lohdutusta	.836																		
	E15 Pystyn puh äid vaikeuks	.705	.391																	
	E3 Äiti huumorintajuinen	.613																		
	E4 Äiti lauloi paljon	.492																		
7 Käskjen noudattaminen reliabiliteetti = .733	E64 Tuli olla kiitoll vanhem	.876																		
	E65 Tuli totella vanhempia	.756																		
	E67 Oli tarkat säännöt	.590																		
	E62 Vanh n perust ei kysyty	.580																		
	E61 Vanh päättivät puolestani	.553																		
	E57 Perh vaikeus ei puhuta	.346																		
8 Vanhempien keskinäisyyttä reliabiliteetti = .840	E10 Äiti suht isään kunnioitti	.972																		
	E32 Isä kunnioitti äitiä	.845																		
	E45 Vanh suhde lämmin	.832																		
	E70 Tunsin olevani rakastettu																			
9 Äidin melankolisuus reliabiliteetti = .743	E9 Äiti ei sopeutunut uuteen	.808																		
	E16 Äiti ei palautunut ennall	.726																		
	E8 Äiti surull muutoista	.615																		
	E7 Äiti oli pessimistinen	.395	.303																	
10 Isän melankolisuus reliabiliteetti = .755	E31 Isä ei sopeutunut uuteen	.794																		
	E38 Isä ei palautunut ennall	.764																		
	E30 Isä kantoa surua	.649																		
	E29 Isä oli pessimistinen	.408																		
	E69 Naapurin lapset meillä	.750																		
11 Perheen sosiaalisuus reliabiliteetti = .611	E68 Koti avoinna vieraille	.723																		
	E66 Saimme leikkiä vapaasti	.462	-.411																	
	E63 Sain osall harrastuksiin	.424	-.390																	
	E69 Naapurin lapset meillä	.750																		
12 Vanhempien yht.kunn. osallist. reliabiliteetti = .705	E6 Äiti osallistui kodin ulkop	.852												.852						
	E5 Äiti kiinnostivat toiset ihm	.681												.681						
	E21 Äiti kykeni rentoutumaan	.384												.384						
	E28 Isä osallistui paikkakun	.384												.384						
13 Isän työteläisyys reliabiliteetti = .652	E41 Isällä ankaraa työntekeä	.842												.842						
	E24 Isä oli ahkera	.837												.837						
14 Lasten työvelvollisuus reliabiliteetti = .774	E58 Osall varhain työntekeä	.800												.800						
	E56 Kullakin velvollisuutensa	.593												.593						
	E59 Leikkimiseen ei aikaa	.525												.525						
15 Vanhempien päätöksenteko reliabiliteetti = .622	E33 Isä päätti perheen asioista	.854												.854						
	E11 Äiti päätti asioista	-.800												-.800						
16 Vanh puhumisaktiivisuus reliabiliteetti = .540	E51 Vanh kertoivat huolistaan	.913												.913						
	E50 Kodissa puhutti karjalais	.700												.700						
17 Lapsen osattomuus syylistä reliabiliteetti = .574	E17 En istunut äidin sylissä	.876												.876						
	E39 En isän sylissä istunut	.764	-.380											.764						
18 Lapsen yksin selviäminen reliabiliteetti = .524	E20 Äidin työäärä kohtuuton	.822												.822						
	E43 Isä käytti liikaa alkoholia	.545					.379							.545						
	E19 Lasten kasvatus raskasta	.401												.401						
19 Vanhemman teeskentelevyys reliabiliteetti = .357	E40 Isä näytti iloiselta	.919												.919						
	E18 Äiti näytti iloiselta	.485												.485						
	E2 Äiti ahkera ja työteläis																			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. Rotation converged in 32 iterations.

<u>Positiiviset tunnemuistot</u>	<u>Neutraalit tunnemuistot</u>	<u>Negatiiviset tunnemuistot</u>
<p>vuoristorataa pitkä putki päässä valo askel tuntematt hyvään kaarnalaiva aallokossa laps silta suoj.enk tutkimusmatka hyvä elämän eväs onnistunut kuperkeikka matka maailmalle isot saappat taivaltaa ikuista etsintää vaihteleva elämä selvitty retki, traag kirj onn lopp karaiseva kokemus juoksijan lähtökuopat tie menestykseen siirtymävaihe uuteen selvitetty haaste silmiä avaus tulevaan avaimet elämään eväät kasvuun kokem toisenl elämästä hevosmatka avartava matka filmi suuria tunteita suuri kokemus, ruokapöytäsatu toivoretki, matka rikas nousu parempaan alaston pakkastaipaleella maailmaa avartava, uni vuoristorataa, uuden etsintä vaellusreitti luonnossa kivikkoinen polku, värikäs taival vaellus tuntemattomaan pitkä kujanjuoksu, seikkailu Kolumbuksen retket seikk matka, Aarrearkku näyttänyt eri puolet suuri kokem, Taru sorm herrasta rokotus elämään portti itsen löytämiseen elämän koulu, värikäs kertomus opintomatka elämää varten alkeiskurssi kohtaloon paras oppikoulu, Tuhkimotarina elämän yliopisto, romaani rikkaus, lottovoitto uusia kiinnost asioita mielikuvitus rikkaus hyvä lapsuus, trampoliini jännitysnäytelmä värikäs tilkkutäkki, kirjava esiliina lankarullat eri väriset</p>	<p>kaukainen varjo yksi muisto muisto lapsuudesta muisto kaukainen suru-ilomuistot uonohduksen meri suuri kysymysmerkki pellon muokkaus keväässä ohdak kasvim kitkeminen puuntaimi tuiverruksessa yhteys juuriin yksi elämänvaihe elämä menneestä kenen tahansa lapsuus osa elämää ote elämään selviytymistä monesta vaiherikas linkaari tosielämän näkeminen yksi osa elämää ikävä+mielenkiint elämän kiertokulku ei suuri ongelma elämä toi tullessaan kohtalo kohtalon tuoma asia jokapäiväinen leipä vuodenajat nykytila</p>	<p>pakk.talven savotta seikk taistelu eläm kuolem vain työntekoa paha uni painajainen unitrauma elämän rasitus raskas taakka heikolla jäällä kävel pun vaate härälle tummakirjava riepumatto koettelemus lapsuuden loppu koditon orpo menetty lapsuus kohtalonoikku edelleen evakko heitteillejättö heitteille jätetty kakar invalidi musta aukko puhkeava möykky tuskaikävä suuri uhka tuttavaperh tuttava suvusta etäännyttävä kiirastuli pakolla muuttaminen syksyn lehti riepotelless maanjäräs 10 Richt jälk jarru järkytys kauhistus hurja haaste juurettomuus korpivaellus tuuliajolla kivireen veto peräs matka juurettomuus eksyksissä olo kivikkoinen tie pitkä raskas taival pitkä matka eksyksissä vaellus synkkä kuilu pitkä tapaht juna vaarat kitisevä kärrinpyörä</p>

Liitetaulukko 7.1. Keskiarvotaulukko hyvinvoinnin kokemuksesta sukupuolittain

Kokemus omasta hyvinvoinnista (faktoripistemuuttajat -3 – +3)					
	naiset (n = 345)		miehet (n = 226)		ka-ero
	ka	kh	ka	kh	
1 Kuormittuneisuus	0,07	1,02	-0,10	0,97	0,16
2 Melankolisuus	0,15	1,01	-0,22	0,94	0,37
3 Ahdistuneisuus	0,08	1,02	-0,12	0,97	0,19
4 Onnellisuus	0,03	1,05	-0,04	0,91	0,06
5 Terveys	-0,11	0,92	0,17	1,09	-0,27
6 Sosiaalisuus	0,08	1,00	-0,12	0,98	0,20
7 Rakkaus	0,02	1,05	-0,03	0,93	0,05
8 Altruistisuus	0,07	1,07	-0,11	0,87	0,18
9 Tunnejähmeys	-0,20	1,01	0,30	0,90	-0,50
10 Puolustautuminen	0,20	1,03	-0,30	0,88	0,50
11 Pakenevuus	-0,21	0,98	0,31	0,94	-0,52
12 Optimistisuus	0,07	1,04	-0,10	0,94	0,17

LIITE 7

Liitetaulukko 7.2. Koulukokemusten analysointi

KARJALAN KOULU ENNEN SOTAA							
Lähde	Tyydin III neliösummat	vapaus- asteet	Keskineliö- summat	F	Merkitse- vyys	Osittais-eetan neliö	
Korjattu malli	1,213a	2	0,607	0,851	0,428	0,007	
Vakio	436,371	1	436,371	611,825	0	0,718	
sukup	0,313	1	0,313	0,439	0,508	0,002	0,04
uskonto	0,901	1	0,901	1,264	0,262	0,005	0,07
Virhe	171,175	240	0,713				
Yhteensä	823,438	243					
Korjattu yhteensä	172,388	242					
a R Squared = ,007 (Adjusted R Squared = -,001)							

TALVISODAN EVAKKOKOULU							
Lähde	Tyydin III neliösummat	vapaus- asteet	Keskineliö- summat	F	Merkitse- vyys	Osittais-eetan neliö	
Korjattu malli	14,001a	2	7	9,094	0	0,063	
Vakio	492,559	1	492,559	639,875	0	0,703	
sukup	7,873	1	7,873	10,228	0,002	0,036	0,19
uskonto	4,927	1	4,927	6,401	0,012	0,023	0,15
Virhe	207,839	270	0,77				
Yhteensä	893,889	273					
Korjattu yhteensä	221,84	272					
a R Squared = ,063 (Adjusted R Squared = ,056) Cohenin f=efektikoko 0,1=pieni, 0,2=keskisuuri, 0,4=suuri							

JATKOSODAN KOULU KARJALASSA							
Lähde	Tyydin III neliösummat	vapaus- asteet	Keskineliö- summat	F	Merkitse- vyys	Osittais-eetan neliö	
Korjattu malli	3,543a	2	1,772	1,96	0,143	0,014	
Vakio	429,79	1	429,79	475,362	0	0,627	
sukup	0,287	1	0,287	0,317	0,574	0,001	0,03
uskonto	2,807	1	2,807	3,105	0,079	0,011	0,11
Virhe	255,869	283	0,904				
Yhteensä	888	286					
Korjattu yhteensä	259,413	285					
a R Squared = ,014 (Adjusted R Squared = ,007)							

KOULU SODAN PÄÄTTYTYÄ							
Lähde	Tyydin III neliösummat	vapaus- asteet	Keskineliö- summat	F	Merkitse- vyys	Osittais-eetan neliö	
Korjattu malli	18,783a	2	9,391	9,483	0	0,043	
Vakio	984,746	1	984,746	994,334	0	0,702	
sukup	0,214	1	0,214	0,216	0,643	0,001	0,03
uskonto	17,107	1	17,107	17,274	0	0,039	0,20
Virhe	417,931	422	0,99				
Yhteensä	1772,625	425					
Korjattu yhteensä	436,714	424					
a R Squared = ,043 (Adjusted R Squared = ,038)							

Liitetaulukko 7.3. Sisäisen tarinan 3-portainen tiivistys

Metafora_pos_neg	Ka	Kh	N
negatiivinen muisto	3,16	0,50	73
neutraali muisto	3,56	0,53	31
positiivinen muisto	3,48	0,44	246
Total	3,42	0,48	350

Liitetaulukko 7.4. Metaforatarinoiden erottelukyvyn testaus

Dependent Variable: Kokonaishyvinvointi								
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Squared		
Corrected Model	3,148a	5	0,63	2,797	0,017	0,039		
Intercept	2741,44	1	2741,44	12175,61	0	0,973		
Paametafora	3,148	5	0,63	2,797	0,017	0,039	0,201452 keskisuuri	
Error	77,454	344	0,225					
Total	4175,712	350						
Corrected Total	80,603	349					Ero on keskisuurta (efektikoko Cohenin f = 0.20)	
a R Squared = ,039 (Adjusted R Squared = ,025)				On eroa! p = 0,017				

Liitetaulukko 7.5. Metaforatarinat 2-luokkaisina (positiivis-neutraali ja negatiivisten)

Dependent Variable: Kokonaishyvinvointi								
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Squared		
Corrected Model	6,541a	2	3,271	15,324	0	0,081		
Intercept	2081,145	1	2081,145	9750,77	0	0,966		
Metafora_pos_neg	6,541	2	3,271	15,324	0	0,081	0,296883 keskisuuri	
Error	74,062	347	0,213					
Total	4175,712	350						
Corrected Total	80,603	349					Ero on keskisuurta (efektikoko Cohenin f = 0.20)	
a R Squared = ,081 (Adjusted R Squared = ,076)								

Liitetaulukko 7.6. Negatiivisen tarinan yhteys kokonaishyvinvointiin

Tests of Between-Subjects Effects						
Dependent Variable: Kokonaishyvinvointi						
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Squared
Corrected Model	6,346 ^a	1	6,346	29,739	,000	,079
Intercept	2553,367	1	2553,367	11966,174	,000	,972
Neg_muisto_dummy	6,346	1	6,346	29,739	,000	,079
Error	74,257	348	,213			
Total	4175,712	350				
Corrected Total	80,603	349				
a. R Squared = ,079 (Adjusted R Squared = ,076)						